

שמגר בן ענת

ברק בן אבינעם

גדעון בן יואש

יפתח הגלעדי

ד"ר שמחה פישור

דבורה אשת לפידות

אהוד בן גרא

שמשון

עתניאל בן קנז

מדריך להוראת ספר שופטים

ההסתדרות הציונית העולמית

המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה

"בני מתתיהו"

עמונה לעדוד כתיבה והפצה של ספרים חינוכיים וספרי לימוד

הספר יצא בהוצאת אלינר www.bialik-publishing.co.il/elinar

ד"ר שמחה פֿישר

מדריך להוראת ספר שופטים

דפי העבודה והמדריך למורים מומלצים לשימוש
בבתי-ספר ממלכתיים דתיים ע"י מנהל החינוך הדתי
במשרד החינוך והתרבות

הוצאת

ספריית אלינר

המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה
ההסתדרות הציונית העולמית
האגף לפרסומים
רח' אברבנאל 24, ת.ד. 7044 ירושלים 91070

"בני מתתיהו"

עמותה לעדוד כתיבה והפצה
של ספרים חינוכיים וספרי לימוד
רח' הרצוג 32, גבעתיים 53587

©

כל הזכויות שמורות
לעמותת "בני מתתיהו"
רח' הרצוג 32, גבעתיים 53587
טל' 03-749887

נדפס בישראל תשמ"ז
PRINTED IN ISRAEL 1987

דפוס "יד החמשה", כפר חב"ד

לאסנת

הרעיה ועטרת הבעל
תודה מעומק הלב
על השותפות בדרך ועל היעוד
ללמד ילדי ישראל
תורה ודרך ארץ.

שלמי תודה

לחברי וידידי הרב דב שחור שליט"א על שערך, התקין והביא לדפוס, על שעמל וטרח הרבה כדי להוציא ספר מתוקן מתחת ידיו. נסיונו העשיר ועצותיו המועילות היו לי לעזר רב. יברך ה' חילו ופועל ידיו ירצה!

★

לחברי וידידי מר יצחק שיוביץ, שהדגים בנספח מיוחד את השימוש בדפי העבודה של היחידה הראשונה ע"י הניתוח הדידקטי המקיף של השאלות. על שקרא את הספר מתחילתו ועד סופו, והעיר לי הערות דידקטיות חשובות. יישר כוחו!

★

לגב' אתי קוזין על עיצוב העטיפה.

★

* המפות הועתקו מתוך אטלס כרתא לתקופת המקרא וברשותם האדיבה.

התוכן

מספר היחידה	נושא היחידה	הפרקים בספר	עמודים
	עם הספר אקדמות מילין		7 9
1.	פרקי מבוא לתקופת השופטים נספח דידקטי מיוחד לניתוח השאלות בדפי העבודה לתלמיד	א'-ג', יא	11
2.	פרשת אהוד בן גרא	ג', יב-ל	27
3.	מלחמת דבורה וברק בכנענים נספח פרשני ודידקטי לשאלות מתוך דפי העבודה לתלמיד	ד'-ה'	33
4.	פרשת גדעון נספח פרשני ודידקטי לשאלות מתוך דפי העבודה לתלמיד	ז'-ח'	49
5.	פרשת אבימלך	ט'	81
6.	פרשת יפתח נספח מקורות לפרשת יפתח	י'-י"ב	87
7.	פרשת שמשון נספח מקורות ומדרשי חז"ל לפרשת שמשון	י"ג-ט"ז	99
8.	פרשת פסל מיכה ונדודי שבט דן	י"ז-י"ח	125
9.	פרשת פילגש בגבעה	י"ט-כ"א	129
10.	הדרן עלך ספר שופטים	כל ספר שופטים	137
	מוזיאון לתקופת השופטים		138

מדינת ישראל

משרד החינוך והתרבות
החינוך הדתי

עם הספר

ספר שופטים נלמד לפי תכנית הלימודים בכיתה ד' של ביה"ס היסודי ובכיתה י' של החטיבה העליונה.

פרט לספרו של הרב יששכר יעקובזון זצ"ל, "שאלות לעיון בנביאים ראשונים", לא נמצא ספר דידקטי מקיף שיסייע למורה בבואו להורות ספר זה. אמנם נמצאים פירושים רבים ולאחרונה הפירוש מן הסדרה הברוכה "דעת מקרא" ומאמרים רבים המאירים את הספר מבחינותיו הרבות. עתה בא ד"ר שמחה פישר, ובהמשך לספר יהושע, מציע למורה ולתלמידים, מדריך שייועד כולו לדידקטיקה של הוראת הספר ודפי עבודה לתלמידים.

המדריך מציע חומר רב ב"מה" וב"איך":

הוא מערב את המורה מעורבות רבה בחומר רב ומגוון, בהביאו פירושים שונים, ובהרחיבו בביבליוגרפיה המומלצת לעבר הגיאוגרפיה והריאליה. יחד עם זאת הוא משאיר מקום רב לשיקול דעתו של המורה, שיקול דעת דידקטי ייחודית לכל כיתה ולכל מצב, הן בבחירת חומר הלימוד והן בבחירת דרכי ההוראה. יש ברצוננו במדריך הצעות רבות, דרכי הוראה ודגמי למידה שונים לתלמידים מחוננים ויצירתיים ועד לתלמידים איטיים.

דפי העבודה מכוונים לרמות שונות ולשיקול דעתו של המורה.

אנו בטוחים שספר זה יסייע רבות למורה ולתלמיד בבואו להורות את ספר שופטים.

ראוי הוא ד"ר פישר לברכתנו על העבודה הרבה שהשקיע לטובת המורה, התלמידים ולחינוך הממ"ד.

יעקב הדני

מנהל החינוך הדתי

"מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי."
כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא."

אקדמות מילין

שנים עברו מאז פירסמתי את המדריך למורים לספר יהושע. במשך שנים אלה פנו אלי, לא מעט, מורים ועודדוני להמשיך ולכתוב גם את המדריך הזה. שמח אני מאוד שבסייעתא דשמיא יכול אני היום לברך על המוגמר ולהגיש לציבור המורים את המדריך ללימוד ולהוראת ספר שופטים. מתגובותיהם וממשאלותיהם של חברי המורים למדתי שרצוי לכתוב יחד עם המדריך גם דפי עבודה לתלמידים, ואכן כך נהגתי הפעם.

המדריך למורים וחוברת דפי העבודה לתלמידים **עשויים מקשה אחת ומשלימים זה את זה**. את התועלת המלאה מחוברת דפי העבודה לתלמידים יפיק המורה רק אם יראה בהם **חלק בלתי נפרד מן המדריך הזה**, וישתמש בהם בהתאם.

המטרה הראשית של מדריך זה היא לתת למורה עזרה רבה בכל הנוגע **לחומר הנלמד** למען יקדיש הוא את מירב זמנו **לתלמיד הלומד**. המדריך מתמודד בהרחבה עם השאלה **מה לומדים?** הוא גם מציע **תהליכי למידה מגוונים**, אך עדיין יצטרך המורה לקבל הכרעות והחלטות הן לגבי התכנים והן לגבי הדרכים.

המדריך **מציע במתכוון** רעיונות ומשימות רבים כדי לאפשר למורה שיקול דעת וכדי שיוכל לבחור ולהתאים את ההצעות **לסגנון הוראתו** ולאוכלוסיית התלמידים שלו. ההצעות המרובות ודגמי הלמידה המגוונים הן במדריך והן בדפי העבודה מאפשרים למורה **להגיע לכל תלמיד** – מן המחונונים והיצירתיים ועד האיטיים והחלשים. מובן מאליו שלא כל תלמיד צריך לדעת את הכל. אנו מעודדים מאוד את השימוש בהטלת משימות אישיות וקבוצתיות. **מגוון הרעיונות והמשימות שבמדריך ובדפי העבודה עונה על מטרה זו**. אין לצפות אפילו בכיתה המתקדמת ביותר, שכל התלמידים או רובם יצליחו להתמודד עם שפע ההצעות שבמדריך ובדפי העבודה. על המורה לנהוג לפי הכלל של **תנא ושייר** ואל ינסה לתפוס מרובה. (עיינן גם בהנחיות לתלמיד בפתח "חוברת דפי העבודה").

בסוגיות פרשניות רבות ובשיקולי דעת דידיקטיים, מציע מדריך למורה זה אלטרנטיבות, אך **אין הוא מכריע עבורו**. המדריך מקבל כהנחת יסוד את **השונות של המורים** בדרך למידתם ובדרך הוראתם. דפי העבודה המפורטים והמגוונים מאפשרים למורה לתת ביטוי לשונות זו גם **לגבי תלמידיו**.

חשוב מאוד שהמורה יכיר היטב את דפי העבודה של **היחידה כולה** בטרם שיפתח בהוראתה, שכן עליו יהיה להחליט כיצד ישולבו דפי העבודה השונים, בתהליכי הלמידה (הכנה לשיעור, עבודה אינדיבידואלית או קבוצתית בשיעור, שאלות חזרה והשלמה לבודדים או כמשימות קבוצתיות וכד'). מומלץ מאוד שהמורה יסמן לעצמו מראש את **תכנית המינימום** שילמד מתוך רשימת הנושאים המפורטת בפתיחת נושאי המשנה שבתוך כל יחידה (רשימת דפי העבודה) ואת העניינים הספציפיים שבתוך כל עבודה ועבודה בנפרד.

מורים המכירים את המדריך לספר יהושע עמדו-בוודאי על גישתי הכללית להוראת המקרא בכלל ולהוראת נביאים ראשונים בפרט. מבקש אני כאן רק להדגיש שספר שופטים הוא מן הספרים המרתקים מבחינת ההוראה. אם ספר יהושע מצג את תולדות

ישראל **בראי הכלל**, הרי ספר שופטים מציג לנו את תולדותינו **בראי היחיד**. האירועים שזורים מסביב לשופט אחד. גם תלמידים הלומדים את הספר במחזור ראשון, מגלים עניין רב בעלילות המרתקות המסופרות בספר. המספרים הכלליים והמספרים הספציפיים ניתנים לגילוי בקלות רב וניתנים לאינטרפטציה מתאימה גם לגיל ביה"ס היסודי.

ספר שופטים עוסק בעיקרו בתיאור המאבק על קיומו הלאומי והדתי בתוך המרחב הגיאוגרפי בו אנו חיים. מבחינה זו הרי הדברים אקטואליים גם לזמננו. גם המאבק המחודש שלנו על קיומנו הפיזי ועל ייחודנו הלאומי עדיין לא תם ואולי הוא רק בראשיתו.

השימוש הרב במונחים עכשוויים בתוך המדריך שלנו בא לקרב את הנושא הנלמד להבנת הלומד ולהביאו **למעורבות אישית** בחומר הנלמד. גם התלמיד מתבקש, לעיתים קרובות, לנקוט עמדה לכאן או לכאן, להביע הזדהות עם דמות או מעשה כלשהם או לבקר אותם, ולעיתים לעשות את שניהם גם יחד.

אנו מבקשים להבין את האירועים של ספר שופטים מתוך **נקודות ראות של זמננו** ולכן אנו מפתחים רגישות לשאלות המוסריות והחברתיות שהאירועים בספר מזמנים לנו.

מבנה המדריך

חילקתי את ספר שופטים לעשר יחידות לימוד. היחידה האחרונה במדריך, היא חזרה כללית מסכמת על הספר כולו. כל יחידה במדריך מחולקת לשלושה חלקים עיקריים.

א. סקירת רקע של נושא היחידה.

ב. שיקולים פרשניים ודידקטיים.

ג. קווים מנחים להוראת היחידה.

לנוחות המורה קבעתי בתוך כל יחידה גם את **יחידת השיעור**. אך **"שיעורים"** אלה אינם **יחידות זמן** אלא **יחידות חומר** ויתכן בהחלט, שיחידת חומר כזה תמשך יותר מאשר שעת לימוד אחת (חמישים דקות).

בסוף כל יחידה צרפתי ביבליוגרפיה מיוחדת ליחידה הנידונה והמורה יוכל להרחיב ולהשלים את ידיעותיו בנושא הנלמד.

ליחידות אחדות צרפתי **נספחים מיוחדים**. בטוח אנו שהמורים ימצאו בהם עניין. הנספח ליחידה הראשונה מיועד במיוחד למורים מתחילים אשר מעוניינים להכיר את הרציונל שבבניית השאלות ובדרכי השימוש בהן.

ביחידות אחדות הוספתי הסברים מפורטים למספר שאלות ב"חוברת דפי העבודה לתלמיד", כדי להכניס את המורה לעובי הקורה **ולהצביע על מספר תשובות אפשריות**. לתועלת המורים צרפתי כנספח גם את הצעת **המוזיאון לתקופת השופטים** כפי שפורסם **במעיונות י"א**, המוקדש להוראת המקרא, בהוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשמ"ו.

אסיים בתפילה לאלוקי ולאלוקי אבותי:

יהי רצון שאומר דברים שיתקבלו ולא אכשל, חס וחלילה, לא בפירוש ענייני הספר ולא בהצעות להוראתם, ישמחו בי חברי, מורי ישראל, ובאמצעותם ילדי ישראל בכל אתר ואתר.

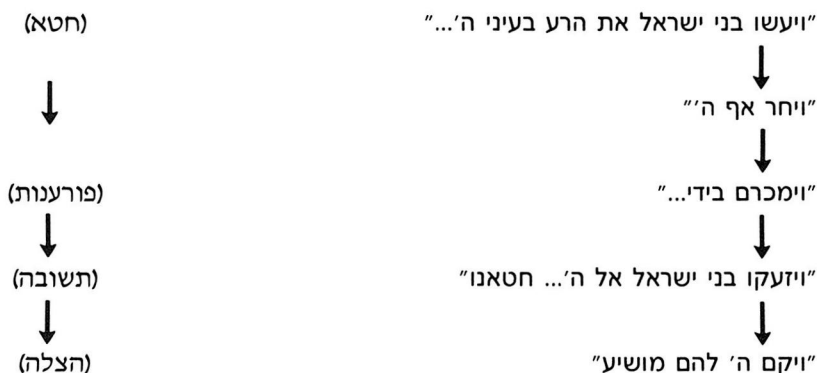
ש.פ.

פרקי מבוא לתקופת השופטים

פרקים א'-ג', ו

סקירת רקע

פרקים א'-ב' וראשית פרק ג' משמשים מבוא והכנה להכרת הספר ולהבנתו. פרק א' נותן מעין תמונת מצב לאחר מות יהושע, תוך כדי חזרה על מספר אירועים שאירעו עדיין בתקופת יהושע. רוב השבטים אינם ממשיכים בהשלמת כיבוש הארץ ומשאירים את המצב הגיאוגרפי והדמוגרפי כפי שנתהווה בסוף ימיו של יהושע. הכתוב בפרק א' מציין את התופעה הזאת בלי לנקוט עמדה מפורשת נגד מצב זה. אך בין השיטין ישנה כבר ביקורת על התוצאות החמורות העשויות לנבוע ממצב זה. בהמשך המבוא לספר שופטים, פרק ב' וחלק מפרק ג', פורש לפנינו שמואל הנביא, כותב הספר, את היריעה כולה, הוא מתאר לפנינו **את הרקע לכל ההתרחשויות שבספר שופטים** ובתקופת השופטים, שעיקרם **הסבר הסיטוריוזופי לאירועי התקופה** ולקשר המתמיד הקיים בין **המצב המדיני-גיאוגרפי לבין המצב הדתי-רוחני**. מבוא ארוך ומפורט זה, הוא יחיד במינו בתנ"ך. ניכר הדבר שהכתוב מבקש להניח לפנינו מעין מצע לספר¹. מבחינה כרונולוגית מבוא כזה נכתב, בדרך כלל, לאחר סיום הספר, אבל הוא מופיע כאן **בהקדמה** לספר, בחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה". בדרך זו מבקש מאתנו המחבר לא רק להכיר ולעקוב אחרי הסדר הכרונולוגי של ההתרחשויות, אלא גם ובעיקר מבקש הוא **לנבין אותם, נפרש אותם ונפיק את הלקחים הנדרשים**. המבוא נותן לנו מעין תמצית של תורת הנביאים ומצייר לפנינו את תבנית האירועים בספר שופטים.

- זהו תמצית הספר כולו וכעת עלינו רק למלא את הפערים בסדר האירועים ולענות על שלוש שאלות יסודיות:
- במה מתבטא הרע שעושים בני ישראל בכל דוד ודוד?** (מה הם אותם מעשים רעים?)
 - מי האויב המציק להם? ובמה מתבטאת מצוקה זו?**
 - מי הוא האיש? ובאילו דרכים הוא מושיע?**

המרשים ביותר במבוא זה הוא תיאור הנסיגה לאחור לאחר כיבוש הארץ. נסיגה זו מתבטאת בשלושה תחומים הקשורים זה בזה, בחינת עבירה גוררת עבירה.

א. השלמה עם שארית הכנעני שבארץ. לא נעשו מאמצים מספיקים להתמודד עם האתגרים ששאריהם זו הציבה לפניהם כאשר "חזק ישראל וישם את הכנעני למס וְהִירִישׁ לא הורישו". אך היו גם מצבים אחרים, ראה פרק א', כ וכן פסוקים כז-לו.

ב. השלמה מדינית זו הופכת במהרה גם להשלמה דתית תרבותית וחברתית. בני ישראל מחקים את דרכי הכנענים. התורה אמנם לא אסרה לנו ללמוד את הטוב והמועיל מן העמים, שאתם אנו באים במגע, אך היא הזהירה מאוד שלא נלמד מהתנהגותם וממעשיהם האליליים². בני ישראל לא עמדו בפיתוי הפגישה עם התרבות החומרית של הכנענים ושל הסביבה בכלל, ויחד עם התרבות החומרית סיגלו לעצמם את מנהגי הכנענים וחוקיהם.

ג. ההשלמה המדינית וההשלמה התרבותית, כאשר הן שלובות יחד, גורמות לחוסר אונים בתחום ארגון החיים הפנימיים. החיץ הכנעני בין השבטים, וחוסר שלטון מרכזי מביא לעתים להפקרות ולפריקת עול. הקשר בין השבטים רופף ואיש הישר בעיניו יעשה, עד אשר יקום שופט, יאחדם (לפחות חלקית), יחזירם לדרך ה' ויצילם מן הסכנה המיידית, ושוב חוזר חלילה. ימי שפוט השופטים מצטיירים בעיני חז"ל, בדרך כלל, כימי הירידה הגדולה בחיי עם ישראל, הן בתחום הרוחני (ע"ז), הן בתחום המוסרי (פילגש בגבעה), והן בתחום החברתי (איש הישר בעיניו יעשה).

אף על פי כן, יש הרבה אור בתקופה זו, הרבה התרוממות רוח והרבה שיאים מתגלים בתקופה גדולה זו. עלינו כמורים וכתלמידים ללמוד לכאוב את כאב הירידה, ולהצביע על אותם רגעי שיא, שמהם אנו שואבים עוז ותעצומות עד ימינו אלה³.

קווים מנחים להוראת היחידה

מבנה היחידה

- 1. שיעור ראשון**
אנו מתחילים ללמוד ספר שופטים (שיחת מבוא).
- 2. שיעור שני**
תמונת מצב – דו"ח על מצב כיבוש הארץ (פרק א').
- 3. שיעור שלישי**
החטא ועונשו חלק א' – תוכחת הנביא. (כולל הפרידה החוזרת מיהושע).
- 4. שיעור רביעי**
החטא ועונשו חלק ב' (כולל השופט הראשון).

השיעור הראשון

מה מצפה לנו בספר שופטים?
כדי שנבין מה **מצפה לנו** בספר זה, נשווה תחילה את **שם הספר**, שזה עתה גמרנו, לשמו של הספר החדש שלנו.

שופטים	יהושע
--------	-------

מה נוכל לומר רק לפי שמות הספרים האלה?
התלמידים מציעים הצעות. איש אחד מול מספר אנשים – **שופטים**; תקופה אחת (תקופת יהושע) מול **תקופות** אחדות של שופטים שונים; שם הספר **על שם איש אחד** שהיה במרכז של התקופה, מול ספר **שאינו בו איש מרכזי אחד**.

בחינת המושג "שופט" (לכיתה מתקדמת)

בטרם נעבור להשוואת **פסוקי הפתיחה** של ספר יהושע וספר שופטים, נקיים דיון קצר על משמעות המונח "**שופט**". על הלוח יירשמו מראי המקומות. התלמידים יעיינו במראי המקומות ויציעו הצעותיהם. ההצעות יירשמו בשתי קבוצות כדלהלן:

שופט

— מושיע	— מנהיג רוחני, מחזיר את העם
— מדריך את העם	— בתשובה
— מנהל מלחמות	— ראש העם
— גיבור חיל	— שופט עליון של העם
— אחראי על בטחון העם	— בענייני דין ומשפט

הערה: עבודה זו יכולה להיעשות בזוגות. כל תלמיד בודק חלק ממראי המקומות, ויחד משלימים את המשימה. לחילופין, כדי להמשיך את רצף השיעור אפשר לתת את המשימה **כהפקדה** לעבודת בית. שיעורי הבית אינם חייבים להינתן דווקא בסוף השיעור.

המסקנה: רוב השופטים מילאו את שיי התפקידים בעת ובעונה אחת, הם היו **מושעים** הן מבחינה **צבאית** והן מבחינה **רוחנית דתית**.
להלן חלק ממראי המקומות:

ב', טז	ג', ט	ו', יב
ב', יח	ג', י	י"ב, יד
ב', יט	ד', ד-ה	י"ב, ז
		י"ג, ה

השוואת פסוקי פתיחה

השוואת פסוקי הפתיחה תאפשר לנו כעת להבין עוד משהו על מה שמצפה לנו בספר שופטים.

יהושע	שופטים
"ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר..."	"ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה' לאמר: מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו?"

התלמידים מצביעים על ההבדלים שאפשר ללמוד מן ההשוואה:

א. אין יורש ליהושע, הוא אינו ממנה יורש וגם ה' כנראה אינו אומר לו לעשות כך⁴.

ב. לפי שאלת בני ישראל "מי יעלה לנו..." אנו מבינים, שיהושע **לא סיים** את מלאכת הכיבוש.

האם נוכל להוכיח עובדה זו? האין זו האשמה קשה כלפי יהושע? עיין ביהושע י"ג, א וביהושע כ"ג, ד.

מסקנה: יהושע אכן **לא סיים** את כיבוש הארץ, אע"פ שהארץ כולה **חולקה** לשבטים, אך עדיין ישנם "גויים נשארים" ומובלעות כנעניות הנקראות "ארץ הנשארת".

ג. משאלת בני ישראל אנו לומדים עוד דבר חשוב:

"**מי יעלה לנו** אל הכנעני בתחלה". לא עולה, כנראה, בדעת בני ישראל **שכולם** ילחמו בעד כולם כפי שהיה בימי יהושע.

מדוע נוצר מצב זה?

סיכום: שבטי ישראל יושבים על אדמתם, אך לכל שבט ישנן בעיות משלו – אין עוד צבא מרכזי של כל העם.

משימה לדיון

התלמידים מוזמנים להשתתף **באסיפה לדיון במצב החדש שנוצר**.

בדיון מושמעות שתי דיעות יסודיות.

דיעה א':

אם אין אפשרות להמשיך בכיבושים המשותפים, אזי על כל שבט **להמשיך** בכיבוש חלקו שלו, ולא לאפשר לכנענים להתאושש ולהתבסס שוב.

דיעה ב':

תקופת המלחמות והכיבוש הסתיימו, יש להסתפק במה שהשגנו עד כה, השבטים עייפים כבר וכו'.

הערה: אפשר לתת משימה זו לעבודה בקבוצות או בזוגות. התלמידים **יתווכחו**

ביניהם ויציעו הצעותיהם.

הסיכום יכול להיעשות בצורה הצבעה; מי בעד דעה א', מי בעד דעה ב'. נציגי

הקבוצות **ינמקו את הצבעתם**.

סיכום הנימוקים בעד המשך הכיבושים

א. אם בני ישראל לא ימשיכו כעת בהשלמת כיבוש הארץ, אזי הכנענים הנשארים

יתאוששו מן ההלם של ניצחונות יהושע, יתארגנו מחדש, ויפריעו לשבטים ואולי אף ינסו לגרשם מהתנחלותם.

השיעור השני והשלישי

פרקים א'-ב', י

שיקולים דידקטיים

1. נראה לנו שיש ללמד יחידה זו בשני מעגלי למידה.
במעגל ראשון – נטפל ב**חוט השדרה** של פרק א', הנושא המרכזי, וזאת בהמשך לשיעור הפתיחה ולשיעורי הבית שניתנו לתלמידים. לאחר ההתמצאות הכללית והבנת המסר המרכזי שבכתובים, נחזור ונעמוד על מאורעות ואפיזודות המתוארות בפרק, שבחלקן הן חזרה למה שכבר נאמר ונלמד בספר יהושע.
2. הפרק הראשון ארוך וגדוש בפרטים. לכן חלק מן החומר יילמד בעזרת דפי העבודה שבחוברת לתלמיד; המורה **לפי בחירתו** יעסוק בחלק מן השאלות בשיעור עצמו, והשאלות האחרות יינתנו כ**השלמה** לשיעורי-בית.
השיעור השלישי יוקדש ב**עיקרו** לתוכחת מלאך ה' בבוכים.
3. ישנן מספר בעיות פרשניות המתעוררות בהוראת פרק זה. על חלקן יש לעמוד גם בכיתות היסוד, כגון: כיבוש ירושלים לפי פסוק ח לעומת אי-כיבושה לפי פסוק כא. אך לדעתנו אין צורך, ואולי גם קשה! להתעכב על כל הבעיות הפרשניות הנובעות מהשוואת הנאמר אצלנו לנאמר בספר יהושע. במפרשי חז"ל ישנן תשובות ברורות לכל השאלות. ראה גם מאמרו של נהוראי בביבליוגרפיה. אך לא נעסיק את התלמידים בשאלות אלו, אלא אם כן יהיו בבחינת "שיודעים לשאול".

השיעור השני

1. השיעור השני יעסוק במצב גרעונות ההורשה. לאחר עיון ראשוני בפרק ורישום שמות השבטים הנזכרים בו, נתמקד בפרטים הנמסרים לנו על כל שבט ושבט בנפרד.
2. התלמידים ישימו לב לביטויים השונים המופיעים ב**דו"ח על מצב ההתנחלות**⁵. מלשון הכתוב אפשר לדייק ולראות מה היה המצב לאשורו ומי היה מרובה על מי: השבט הכובש או הכנענים הנשארים ("וישב הכנעני בקרבו" או "וישב האשרי בקרב הכנעני").
3. לאחר התמצאות כללית יעבדו התלמידים **בדף עבודה ד**. מפה "כחולה-אדומה" שתתקבל, תמחיש לתלמידים את הבעיות הנובעות ממצב משונה זה. כסיכום וכחזרה אנו ממליצים על משחק הדמייה ותפקידים. בעזרת "המשחק" יבינו התלמידים את המצב המתואר בפרק ואת השלכותיו הצבאיות, החברתיות והדתיות.
ראה **דף עבודה ו**, **שאלה 4**.
בעלי התפקידים האפשריים:
ראשי שבטים הנזכרים בפרק יסקרו את העובדות מבחינת הכיבוש וההתנחלות.
שלושה "מומחים" **צבאיים** יסכמו את הבעיות הצבאיות.
שלושה "מומחים" **חברתיים** יסכמו את הבעיות החברתיות.
שלושה "מומחים" **דתיים** יסכמו את הבעיות הדתיות.

יתר תלמידי הכיתה ישמשו כחברי בית הדין שיצביע על הפתרונות המוצעים. על המורה לרשום בראשי פרקים את תפקידו של כל אחד מבעלי התפקידים. כרבע שעה לאחר חלוקת התפקידים, עם סיום לימוד התפקיד של כל אחד מהתלמידים, יתיישבו הכול במעגל וכל תלמיד בתורו ישמיע את דבריו וינמק אותם עד להצבעה של חברי ביה"ד.

4. עם סיום העיסוק בנושא המרכזי הנ"ל נחזור לראשית הפרק ונטפל בשאר הנושאים שבפרק. הנושאים לעיון ולדיון מופיעים בדפי העבודה שבחוברת לתלמיד, וכאמור יבחר המורה בחלק מהם.

5. השיעור יסוכם בניסוח תשובה לגבי **הציפיות שלנו מן השבטים** וממה שעתידי לקרות בהמשך הספר. סיכום זה ישמש גם הכנה ל**שיעור השלישי** של היחידה. אפשר גם **לפתוח** את השיעור הבא בסיכום זה.

השיעור השלישי והרביעי

1. המסר החינוכי

שיעור זה, וכן למעשה כל היחידה, מעוררים **בעיה חינוכית דידקטית** שעלינו לתת את הדעת עליה. לפי המתואר בכתובים, הרי בני ישראל הם לא רק עם קשה עורף, אלא עם **שאינו** לומד ומפיק לקחים מכל מה שקורה לו.

ה' שולח לבני ישראל נביאים שתפקידם להזהיר את בני ישראל. לבל יסטו מדרך ה', כי סוף העונש לבוא, בחינת אין עונשים אלא אם כן מזהירים. אך בני ישראל אינם שומעים לדברי המוכיחים, המבקשים את טובתם, אלא **חוטאים שוב ושוב** למרות העונשים הבאים עליהם **שוב ושוב**. כיצד נוכל להסביר מצב זה לתלמידינו – היתכן שעד כדי כך ערלי לב הם בני ישראל? כיצד זה קורה שהם אינם מסיקים מסקנות ולומדים מוסר? כדי שלא נגיע למסקנות חפזות, עלינו להבין את מצב הדורות ההם, ולשחזר מדי פעם את **הויכוח** שהיה למוכיח-בשער, עם בני דורו. כעסו של הנביא יובן לנו יותר אם ננסה לשים עצמנו במקום בני ישראל בדורות ההם.

הפיתוי לחיקוי דרכי הגויים היה גדול ביותר⁶. אין כל בטחון, כי אילו אנחנו-חינו אז, היינו יותר טובים מהם. בני אדם אינם אוהבים שאומרים להם את האמת לאמיתה **וקשה להם מאוד לשנות את מהלך מחשבותיהם והתנהגותם**. תהליך החזרה בתשובה הוא תהליך לא קל, ודור לדור אינו מביע אומר ודעת בתחום זה. דור דור ובעיותיו, דור דור ופיתויו.

מנסיון דורנו יכולים אנו לראות כמה קשה להיות "עובד ה'" וללכת בדרך התורה בכל התחומים, וכמה מעטים הם "בני העליה" שבתוכנו⁷.

יתמודדו נא תלמידינו עם התופעה הזאת בדרך **הדין הפתוח** ואזי נבין אל נכון את **המסר** החשוב בדברי תוכחה אלה. כדאי גם לחזור ולעיין בדברי הצוואה של יהושע בסוף ספרו. אנו יחד עם תלמידינו אכן נפיק את הלקחים שכתבי קודש אלה מבקשים להנחיל **גם לנו ולא רק לדורות עברו. עלינו לשמור על עצמאות רוחנית ועליונות רוחנית, ואזי נצליח גם לשמור על עליונות מדינית וצבאית**. עליונות צבאית בלבד אינה ערובה מספיקה להיאחזותנו המחודשת בארץ אבותינו.

2. שיקול דיקטי

פתיחת פרק ב' – הופעת מלאך ה' בבוכים – מחייבת אותנו לעיין גם בדוגמאות המובאות בהמשך פרק ב' ובפרק ג', כך שמבחינה מתודית שני השיעורים האלה הם בעצם שיעור ארוך אחד, הכולל בתוכו, מחד גיסא, את חטאי ישראל, אי-כיבוש הארץ וההליכה בדרכי הגויים, ומאידך גיסא, את תגובת ה' ויצירת עובדות חדשות בשטח, הנותנות תשובות היסטוריות והיסטוריוזופיות לתהליכים שהתרחשו בתקופת השופטים. נקודת המוצא של שני השיעורים האלה תהיה קריאת הקטע הראשון של תוכחת המלאך (– הנביא, ראה רלב"ג), ומן הקטע הזה נצא כל פעם "**לגיחות**" כדי למצוא את התשובות לשאלותינו. בסיום "**גיחות**" אלה נקרא כמובן את כל פרק ב' ופרק ג' עד פסוק ז.

הנקודות המרכזיות לשיעורים

א. תוכחת הנביא (ב', א-ה)

לאחר קריאת הקטע מחליטים, שלפנינו **נאום** של נביא-מוכיח. בני ישראל מקשיבים ובוכים, אך אינם עונים!

המורה **מכין ומכוון** את הדיון בעזרת טבלה שהוא משרטט על הלוח. ראה להלן סיכום הטבלה. בדיון משותף, ומתוך עיון בקטע ובפסוקים נוספים מהמשך הפרק, ממלאים את הטבלה צעד אחר צעד. נקודת המוקד בשיעור תהיה השאלה הזועקת של הנביא: "מה זאת עשיתם?" כאמור, השאלה נשארת ללא מענה כי אין מענה!

על התלמידים להעמיד עצמם **כשומעים בפועל** את דברי התוכחה ומנסים "באובייקטיביות" להתמודד עם מצב זה. התלמידים ישימו לב לשני חלקי הטבלה. החלק הראשון מתייחס לגבי **העבר**, ואילו החלק השני מתייחס לגבי **ההווה והעתיד**. מילוי הטבלה יצריך עיון **חוזר ונשנה** בכל פרק ב' ובחלק מפרק ג', ולכן אין למהר. יש לאפשר לכל התלמידים להשתתף בהצעות ובמציאת אסמכתאות. אנו מניחים שכל הדיון הזה יצריך שני שיעורים, כולל כמה עניינים נוספים כפי שנראה להלן. בפירוט הטורים השונים יכולים התלמידים להוסיף **פרטים** שהנביא לא פרט אותם, כי הם ידועים או מובנים מאלהים. כך אפשר להוסיף בטור הראשון את "מתן תורה", בטור השני אפשר לצטט מפרשת כי תשא (שמות ל"ד, יב-טז), וכן מפרשת משפטים (שמות כ"ג, לב-לג) ועוד. בטור שלישי אין פירוט בקטע של התוכחה, אך החטאים מנויים בהמשך הפרק ובראשית פרק ג'. ולכן ניסחנו אותם כפי שניסחנו.

הערה: הטבלה המוצעת להלן מיועדת לעבודה בכיתה. בדפי העבודה של התלמידים הצענו הצעה **קצרה יותר** וקלה לסיכום גם לתלמידים ברמה נמוכה יותר. יבחר המורה בטבלה הנראית לו.

תוכחת מלאך ה' (הנביא)

עתידי	הווה	עבר	מה עשה הקב"ה לבני ישראל?
מה יהיו התוצאות? (תגובת ה' וגם אמרתי")	"מה זאת עשיתם?" (מה עשו בני ישראל)	מה בקשתו מבני ישראל?	
1. גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגויים אשר עזב יהושע...	1. לא גרשתם את הכנענים.	1. "ואתם תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת."	1. "אעלה אתכם ממצרים."
2. הכנענים הנשארים יהיו להם לצדים (כמו קוצים בצדי הדרכים).	2. כרתתם אתם ברית (הם יושבים בתוכםם ואתם יושבים בתוכם).	2. "מזבחותיהם תתצון."	2. "ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם."
3. אלוהיהם יהיו להם למוקשי.	3. עזבתם את ה'.	3. אל תתחתנו בהם.	3. "לא אפר בריתי אתכם לעולם."
4. "וימכרם ה' ביד אויביהם מסביב (לא רק לשארית הכנענים) ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם."	4. עובדים את אלוהי הכנענים.		
5. ה' ישאיר את הגויים כדי לנסות בהם את ישראל, הישמעו את מצוות ה'.	5. לוקחים את בנותיהם לנשים ואת בנים נותנים לבנותיהם.		
	בסיכום: החלפתם ברית עם ה' בברית עם הכנענים ואלוהיהם.		

ב. פרידה מחודשת מיהושע ודורו (ב', ו-י)

קטע זה, מעורר בדרך כלל, שאלה של התלמידים:

הרי כבר נפרדנו מיהושע והוא כבר מת, ואם הוא מת כיצד הוא חי עוד פעם?

בקיצור: למה נזכרו כאן האירועים האלה?

התשובות הן לא רק ספרותיות – לאחר שהפסיק, חזר לעניין הראשון, או מעין הקדמה לסקירה על ספר שופטים – אלא גם ובעיקר לפנינו סקירה רעיונית. כוונות הקטע הן:

1. בימי יהושע לא חטאו בני ישראל, אי־כיבוש הארץ לא היה בגדר חטא, **כילא יכלו לכבוש** יותר. הוא שלח את העם **להמשיך** לרשת את הארץ.
2. בדורו של יהושע ובדור הזקנים שהאריכו ימים אחרי מות יהושע **עבדו** את ה' (ראה צוואתו של יהושע בפרקים כ"ג-כ"ד, בספר יהושע).
3. רק הדור החדש שלא חווה את **חוויות כיבוש הארץ**, וכן את החוויות של המעשים אשר עשה להם ה' עד שהגיעו לארץ – יציאת מצרים, קריעת ים־סוף, מתן תורה ועוד, כאשר חלק מהם היו עוד ילדים – רק הדור החדש הזה התחיל בעזיבת דרך

ה'. ובכן המסקנה היא שכל מה שיקרה לישראל, מעתה ואילך, לא יהיה באשמתו של יהושע ובני דורו¹¹.

ג. תיאור התהליך ההיסטורי האופייני לתקופת השופטים (ב', יא-כג)

אנו מציעים שעניין זה יילמד בעזרת דף העבודה כעבודה משותפת בכיתה. הדף הזה ממחיש את התהליך ואת השתלשלות האירועים. בכיתה חלשה אפשר לסמן את הפסוקים, ועל התלמידים יהיה מוטל למלא את האירוע המתואר במשבצת הריקה.

ד. הסיבה להישארות הגויים האלה בכנען

לגבי הסיבות והמטרות להישארות הגויים האלה והסתירה, כביכול, בין הכתובים – הללו מתפרשים יפה על-ידי אברבנאל (ראה גם "דעת מקרא" במבוא, עמ' כ"ח). יהושע הניח את הגויים בארץ, כי לא יכול עוד להילחם בגלל זקנתו. אין הכתוב מציין זאת כחטא, אלא כעובדה קיימת. עובדה זו "תשמש" את ה', כדי לנסות את ישראל וללמד מלחמה (ג', א-ב). ברם ישראל כורתים ברית עם הגויים האלה, ואזי הופכים הגויים כשליחי השגחה להעניש בהם את ישראל; אם יעמדו בנסיון ולא יעבדו את אלוהיהם, הרי עדיין יזכו בהשגחת ה' ויוכלו לנצחם, אך אם ימשיכו לדבוק בעבודה זרה – ידבקו הגויים האלה בארצם.

נראה לנו שנקודת המוצא לדיון זה בכיתה תהיה שאלת אברבנאל: אם ה' הניחם בגזרתו, איך נענשו בני ישראל על כך? השיחה תתפתח בהתאם לרמת הכיתה.

ה. השופט הראשון (פרק ג', ז-יא)

שיקול דיקטטי

עם סיום המבוא, וכאשר התכנית של הספר ברורה לנו, מתחילים אנו מיד בסיפור השיעבוד הראשון, והצלת העם על-ידי השופט הראשון, שבעצם שייך גם לדור יהושע והזקנים. אפשר ללמד: קטע זה גם כחלק מיחידה ב', אך אנו בחרנו לצרף את הקטע ליחידה א', הן בגלל קיצורו של התיאור (אין פרטים רבים) והן בגלל שעתניאל נזכר כבר בספר יהושע וביחידה שלנו (פרק א'). לכן הוא שייך, כאמור, לדור המעבר מיהושע לשופטים.

נקודות לדיון

1. מלך ארם נהרים מן הצפון חודר עד למרכז הארץ ומשעבד את ישראל שמונה שנים באין מפריע.
2. עתניאל בן קנז (המוכר לנו!) זוכה לרוח ה' ומושיע את ישראל.
3. אין פרטים נוספים כיצד התגבר על האויב, אך החשוב הוא שבתקופת עתניאל זכו בני ישראל לארבעים שנות שקט.

הערת סיום: שתי השאלות האחרונות בדף עבודה י"א (הסקת מסקנות) נראות

לנו חשובות, וראוי להקדיש להן דיון פתוח, כי הן מאפשרות להפנים ולסכם את התהליכים עליהם עמדנו ביחידה זו.

פער הדורות וכל המתלווה עליו הם תופעה מוכרת גם לנו. תופעה זו קיימת בשני הכיוונים; לעתים מתרחקים הבנים מהאבות לשלילה, ולעתים הם דווקא המיישרים את העקוב של דרכי האבות למישור מחודש. יש כאלה ויש גם כאלה, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה.

הדיון בתופעות אלה הוא מהעיקרים המרכזיים בחינוך לערכי המקרא. נסיים יחידה זו במה שחתם הכתוב את ספרי הנבואה: "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. אברבנאל, דון יצחק – "הקדמה לספר שופטים", **פירוש על נביאים ראשונים**, עמ' צ"ג-צ"ו ועמ' ק"ב-ק"ג. אברבנאל פירש לפנינו בעמודים הנ"ל יריעה רחבה של מטרות ההקדמה לספר שופטים וכן עורך הוא השוואה לגבי הקווים המשותפים והמבדילים בין שופט למלך. הוצאת ספרים תורה ודעת, ירושלים תשט"ו.
2. אליצור, יהודה – "מבוא לספר שופטים", עמ' 9-27, **ספר שופטים עם פירוש "דעת מקרא"**. המבוא כולל סקירה יסודית על ספר שופטים ועל הבעיות המרכזיות של תקופת השופטים. הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ו.
3. אופנהיימר, בנימין – "דמות השופט" מתוך **"שיחות במקרא"**, עמ' 63-65, בעריכת בנימין צביאלי, הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא, ירושלים תש"ס.
4. חמיאל, ד"ר חיים – "להגדרת טיבו של השופט בישראל", מתוך **"מעייני מקרא"**, עמ' 368-375, הוצאת המחלקה לתרבות תורנית בגולה, ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים תשמ"ג.
5. טרופר, מרדכי – "כדמויות השופטים", מתוך הספר **"בשבילי מקרא וחז"ל"** עמ' 96-97 ועמ' 113-116, הוצאת המחבר, ת"א תש"ס.
6. ליפוביץ, הרב יוסף – "תקופת השופטים על-פי הפתיחות למגילת רות במדרש רבה", עמ' י"ט-כ"ו, מתוך הספר **מגילת רות** עם פירוש נחלת יוסף מוארת באספקלריה מאירה של דברי חז"ל. הוצאת ציוני, תל-אביב תשל"ו.
7. נהוראי, נתן – "אופיו של פרק א' של ספר שופטים", מתוך **בשדה חמד**, חוברת ה'-ו', עמ' 247-250, תל-אביב תשכ"ד.
8. פז, רות – "תקופת השופטים – גשר בין מלכות ה' למלכות האדם", מתוך **בשדה חמד**, כסלו-טבת, עמ' 99-104, תל-אביב תשמ"ו.

הערות

1. זה לשון **האברבנאל**: "ראה שמואל הנביא, כותב הספר ומגיד ענייני השופטים, להציע קודם סיפוריהם סיבת הטוב והרע שקרה להם בכלל ואחר כך יבאר אותו בפרט" (אברבנאל, כך נביאים ראשונים, עמ' ק"ב).
2. זה לשון **הספרא**: "כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו" – "וכל לא יבנו בנינים ולא יטעו נטיעות כמותם? ת"ל "בחוקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם לאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה היו עושים? האיש נושא לאיש והאשה נושאת לאשה, האיש נושא אשה ובתה והאשה ניסת (נישאת) לשניים, לכן נאמר "ובחוקותיהם לא תלכו", (ויקרא סי' ק"ב).
3. נסתפק בדברי פתיחה קצרים אלה. מבוא כללי ומפורט ליחידה ראשונה זו, וכן מבוא לספר כולו ימצא המורה ב"דעת מקרא" לספר שופטים, ובמקורות אחרים (ראה ביבליוגרפיה). אין ספק שמבואות אלה יעזרו למורה הן בגישה הכללית לספר, והן בקביעת מטרות ההוראה של יחידה זו ושל הספר כולו. נעבור, אפוא, לקווים מנחים, ולהצעות לעיבוד מתודי של שיעור היחידה.
4. לפי דברי הימים א', ז', כו – אין בן יורש ליהושע. ראה גם בגמרא פסחים ק"ט, ע"ב.
5. ביהושע י"ט, מז מתואר בבהירות התהליך של ההורשה על כל שלביו: "...ויעלו", "וילחמו" – "וילכדו", "ויכו" – "וירשו" וישבו... לפי זה שבט יהודה אמנם לכד את עזה ואשקלון. אך רק לגבי איזור הר חברון נאמר "וירש את ההר כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם". לכן לא קשה להבין, שלמעשה גם עזה ואשקלון חזרו לשליטה פלשתית יחד עם גת ואשדוד ("יושבי העמק" – הכוונה לשפלת יהודה). כן נציין עוד שהכתוב בדברים י"א, לא אומר: "כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלוקיכם נתן לכם וירשתם אותה וישבתם בה". ומוסיף המדרש ואומר: "תני דבי רבי ישמעאל: "וירשתם אותה" – במה ירשתם? – בישיבה", לאמור: רק ישיבה על הקרקע הופכת את הארץ לקנינו.
6. ראה גם דברי הגמרא על הפסוק "ויסופו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות" (שופטים י', ו). "אמר הקב"ה אפילו כתורמוס הזה ששולקין אותו שבע פעמים ואוכלין אותו בקינוח סעודה – לא עשוי בני" (ביצה כ"ה, ע"ב).
7. הרב ישראל מסלנט נהג לומר לתלמידיו שקל לנו יותר ללמוד ולגמור את כל הש"ס כולו מאשר לתקן מידה אחת הטעונה תיקון אצלנו.
8. כדאי לקרוא גם את דברי האזהרה של התורה: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצרתם אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה" (במדבר ל"ג, נה) – ובכן התוצאה היתה ידעה מראש, ולכן יש משנה תוקף לדברי הנביא בבוכים.
9. הנביא משתמש בשני דימויים שונים: הדימוי "לצדים" בא לרמוז על המצוקה הצבאית-מדינית. מצוקה זו היא ברורה, מוחשית ונראית לעין מיד עם הפגישה עמה. הגויים הנשארים, אכן, היו כקוצים והציקו להם בכל הזדמנות. ההשלמה והברית אתם לא יעזרו לבני ישראל, הכנענים יהיו צוררים את ישראל. ומכאן גם המצוקה החברתית.
10. ראה פירוש "דעת מקרא", אילו היו ישראל ראויים, הרי לא היה צורך בניסיון (ניסוי) זה. ה' הניח את האויבים לא למען יתמידו לשבת בארץ, אך אחר שחטאו בני ישראל הניח את האויבים גם לדורות הבאים. המטרה העיקרית היא למען נסות את ישראל וכו' (ב', כב רג', ד).
11. ברגע שבני ישראל התחילו להתיישב והתוצאה נראית מתגשמת, ולו בחלקה, באה תקופת הרפיה ושינויים בהתנהגות החברה והעם (תופעה מוכרת לנו היטב מן הציונות שנכנסה למרכאות).

ניתוח השאלות בחוברת דפי העבודה של התלמיד

הערות פתיחה

1. לכל דף עבודה ניתן כותרת מיוחדת במגמה שהתלמיד יהא מודע לא רק לפרטים שבהם הוא עוסק אלא גם **למטרת העיסוק** בשאלה הנידונה **ולתכליתה הכוללת**. כלל זה נקוט בידינו בעיבוד דידקטי **של כל היחידות** שבדפי העבודה.
2. מצורפת בזאת טבלה ובה ניתוח השאלות הן מבחינת **רמת** הטקסונומיה על פי בלוס, והן מבחינת **המטרות והמיומנויות** שבתכנית הלימודים במקרא שאותן משרתות השאלות. בנוסף לכך ציינו גם לאיזה **פורום של למידה** מתאימה שאלה מסוג זה: יחידי, קבוצתי, או פרונטלי. מובן שהצעותינו אלה **אינן** מחייבות והכול ייקבע ע"י המורה על פי שיקולי דעתו.
3. אנו חוזרים ומדגישים **שאין לראות בשום אופן בשאלות כולם כעבודת חובה**. עקב ריבוי השאלות ורמתן, אין זה מתקבל על הדעת. מוצע על כן, שכל מורה **יבחר לעצמו**, מלבד תכנית המינימום, שאלות ופעילויות נוספות לעיון ולהעמקה לתלמידים בעלי יכולת מתאימה.

הנושא	שאלה רמט מספר הטקסונומיה (ע"פ בלום)	לאיזה פורום למידה היא מתאימה?	לאיזה מטרه של תוכ"ל היא חותרת? ואילו מיומנויות של הבנת הנקרא היא מתרגלת?
ידף עבודה א	1 ידע	עבודת הכנה לשיעור אישי	מטרה 1.44 יהא בקי במקרא
	2 הבנה	לשיעורי בית כחזרה או במליאת הכיתה	יבין את המקרא מתוך המקרא עצמו
	3 ידע, למרות זאת אין השאלה קלה. היא דורשת עיון בשני מקורות בספרים אחרים.	לעבודה בזוגות, כל פרט במקור אחד. אח"כ ישוו ביניהם. יכול להשתלב בשיעור או כשיעורי בית	מיומנות 1.421 י"ג יתאר נושא ע"פ צירוף פרטים
מבוכת העם לאחר מות יהושע	4 ידע-כתוב במפורש בכתובים	כעבודת הכנה לקראת השיעור	יהא בקי במקרא
	5 הבנה והסקת מסקנה ממדרש חז"ל	לעבודה אישית בכיתה	מיומנות 1.422 יבין את המקרא ע"פ מפרשיו. מטרה 1.25 – מדרשי חז"ל מעמיקים את הבנתו ומשלימים מקראות חסרים
	6 ידע והבנה	לעבודה אישית בכיתה	יהא בקי במקרא
	7 אנליזה והיקש	לדיון בקבוצות או במליאת הכיתה עקב חשיבות ומרכזיות הנושא	1.42 י"א – יתחקה אחר סיבות סבירות של מאורעות וגורמים או מניעים שנאמרו ברמז
	8 הערכה ושיפוט	לדיון במליאה עקב המטען החינוכי שלה. הנושא מרכזי ביחידה	

דף עבודה ב כיבושי יהודה ושמעון	1 ידע 2 ידע, הבנה ואנליזה 3 סינתזה 4 ידע 5 אנליזה וזיהוי מניעים 6 ידע 7 ידע	עבודה עצמית, אישית כהכנה או חזרה עבודה עצמית, לחזרה ולסיכום עבודה עצמית, אישית עבודה עצמית, אישית לדיון בקבוצות או בזוגות עבודה עצמית, אישית מתאים לדיון במליאה ולחבר המורה	יהא בקי במקרא 1.42 י"א — ראה לעיל 1.422 — ישתמש במונח, במושג, בפתגם, או בכלל כדי להציע הסבר לפסוק אחר יהא בקי במקרא יבין את המקרא מתוך המקרא עצמו יהא בקי במקרא 1.35 יתחקה אחר סיבות
דף עבודה ג כיבוש בית-אל	1 ידע והבנה 2 הבנה 3 אנליזה 4 ידע וישום, הסיבה מפורשת בטקסט	לעבודה עצמית, אישית או לחבר המורה, כמו כן לחזרה לעבודה בזוגות או קבוצות מתאים לדיון במליאה או בקבוצות עבודה אישית לחזרה או במהלך השיעור	יהא בקי במקרא יבין את המקרא ע"פ מפרשיו 1.422 1.42 י"א "יתחקה אחר סיבות של גורמים ומניעים..." יהא בקי במקרא
דף עבודה ד מפת הכיבושים	המשימה כולה ברמת ישום	לעבודה אישית בכיתה כהכנה להסקת מסקנות מן הפרק	ייעזר במדעים להבנת המקרא (גיאוגרפיה)
דף עבודה ה מושגים בפרק א'	1 הבנה 2 ידע וישום 3 סינתזה הנחות ותחזיות 4 אנליזה 5 הבנה 6 הבנה	לעבודה אישית ע"פ תמונות ו/או פרשנים לשיחה במליאה תוך כדי השיעור וכן לחזרה בשיעורי בית לדיון בקבוצות או במליאה שאלה לחזרה והעמקה בש"ב או שהמורה יסביר הסיבות בכיתה לעבודה עצמית אישית בכיתה כנ"ל	1.422 ה', ישתמש במושגים ומונחים הרווחים בלימוד המקרא 1.43 ב', ייעזר בממצאים ארכיאולוגיים כדי להבהיר מונחים במקרא כנ"ל כנ"ל יבין מושגים כלליים ומונחים הרווחים בלימוד המקרא כנ"ל

דף עבודה 1 מסקנות מפרק א'	1 אנליזה 2 אנליזה 3 אנליזה 4 סינתזה והערכה	עבודה עצמית אישית או בזוגות, אפשרי לשלבה בתוך השיעור או כחזרה במליאה לליבון תוך כדי השיעור. המורה שואל בעל פה במליאה לליבון תוך כדי השיעור. המורה שואל בעל פה לעבודה בקבוצות או למשחק סמולציה בו תשתתף כל הכיתה	מיומנות 1.42 י"ג – יתאר נושא תוך צירוף פרטים הפזורים בפרק יבין את המקרא מתוך המקרא עצמו מיומנות 1.42 ח' יבין את המקרא מתוך המקרא עצמו מיומנות 1.42 ח' מיומנות 1.42 ט' "ישלים דרך ביאור כתובים שנכתבו בלשון קצרה לאור מגמות הכתוב..."
דף עבודה 2 תוכחת מלאך ה'	ידע ① הבנה ② והסקת מסקנה ישום- ③ סיווג ומיון סינתזה ④	כעבודת הכנה, אישית כנ"ל או דיון בקבוצות או במליאה גם תוך מהלך השיעור עבודה בזוגות במהלך השיעור או לחזרה והעמקה דיון במליאה או קבוצה במהלך השיעור	יהא בקי בתנ"ך 1.21 – דבר ה' ביד נביאיו, יסוד תרבותנו. מטרת יסוד 1.22 – קיומו ושלומו של עם ישראל קשורים בשמירת תורת ה' ומצוותיו 1.42 י"א – יתחקה אחר סיבות סבירות של מאורעות וגורמים 1.42 ט' – ישלים דרך ביאור כתובים שנכתבו בלשון קצרה לאור מגמות הכתוב
דף עבודה ח רצף סיפור המאורעות	① הבנה ② אנליזה- הקשת היקשים- אנליזה- זיהוי מניעים- סינתזה- יצירת הקשרים מקוריים	במליאה תוך כדי השיעור כנ"ל	1.42 ה' – יעמוד על אי-התאמה בזמן וכו'

הנחת יסוד 1.22 קיומו ושלומו של עם ישראל בארץ ישראל תלויים בשמירת תורת ה' ומצוותיה (ע"פ דברים ד', מ)	לעבודה אישית או בזוגות במהלך השיעור	ישום ואנליזה 1	דף עבודה ט תבנית ממהלך האירועים בתקופת השופטים
1.25 – שבעים פנים לתורה, אנו חותרים בדרך כלל להבנת פשוטו של מקרא כפי שפירשו פרשני המופת: רש"י, אב"ע וכד' 1.422 א) יבחין בין פשוטו של מקרא לבין מדרשו. ב) יבין את הרעיון הגלום במדרשי אגדה.	ישום - כש"ב להעמקה כחזרה אישית כהעמקה אישית כחזרה אישית כהעמקה אישית כחזרה אישית לעבודה בקבוצות בשיעור	סינטזה וקביעת הנחות 1 2 3א' 3ב' הבנה והשוואה אנליזה - מציאת ראיות אנליזה - הסקת מסקנה 4 הערה וישום 5 אנליזה והסקת מסקנה	דף עבודה , מושגים בפרק ב'
	לחזרה והעמקה אישית כחזרה אישית דיון במליאת הכיתה כני"ל	אנליזה - הסקת מסקנות 1 2 3א' 3ב' ישום-סיווג הערכה כני"ל	דף עבודה יא-יב מסקנות מפרק ב'

פרשת אהוד בן גרא

פרק ג', יב-ל

סקירת רקע

בני ישראל פגשו לראשונה את המואבים בדרכם לארץ כנען. לפי הוראה מפורשת של הקב"ה נמנעים בני ישראל מכל מגע עם המואבים – "אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה" וכו' (דברים ב', ט).

ברם, המואבים חוששים ופחדים מאוד מבני ישראל. יודעים הם, שלא יוכלו לבני ישראל בשדה הקרב. הם פונים לדרך הלוחמה הפסיכולוגית והמאגית. קללת בלעם הופכת אמנם לברכה, אך עצתו של בלעם הרשע בכל זאת גרמה לנו נזק רוחני גדול – "ויחל העם לזנות אל בנות מואב" (במדבר כ"ה, א).

לאחר שבני ישראל באים על עונשם במגפה ולאחר מעשה פינחס, נותק המגע עם המואבים. בני ישראל עסוקים בכיבוש הארץ, בחלוקתה ובהתיישבות בה, ואילו המואבים עסוקים עם עצמם ועם שכניהם.

בני ישראל זוכים לארבעים שנות שקט בזכות עתניאל בן קנז. לאחר מותו חוזרים הם לסורם – "ויסופו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'" (ג', יב).

בעת הזאת מחולל מנהיג ההיסטוריה שינויים בגבול המזרחי שלנו. למואבים קם מלך חזק, שמצליח לרכז מסביבו גם את בני עמון ואת עמלק. עגלון מוצא שעת כושר, ובכוחות מאוחדים, הוא מתגבר על שבטי עבר הירדן (גד וראובן), מגיע עד הירדן ופולש בקלות רבה לאיזור יריחו, עיר התמרים, הוא מקים ראש גשר ביריחו, ובעזרת חיל מצב של כ- 10,000 חייל, הוא מטיל חיתתו על שבטי ישראל הגובלים באיזור זה (בנימין, אפרים ויהודה).

כנהוג באותם הימים, המשועבדים חייבים במס (מנחה) למלך המשעבד. מצב זה של שיעבוד, נמשך כבר 18 שנה ואין מושיע. וכאן מתחיל סיפורו של אהוד.

מבוא פרשני דידקטי

1. המסר המרכזי בפרשת אהוד

אהוד בן גרא, משבט בנימין, נבחר להיות המושיע לעת כזאת. הכתוב אומר: "ויקם ה' להם מושיע את אהוד בן גרא" וכו', אך אין הכתוב אומר: ותהי עליו רוח ה', כפי שנאמר אצל השופט הראשון. עתניאל יוצא למלחמה ומנצח. אהוד זקוק לתחבולות ונכנס **לסכנות** לא מעטות, כפי שנראה להלן, כדי להצליח במשימה שהוטלה עליו. ישועת ה' במקרה של אהוד באה לידי ביטוי **בצירוף מקרים מופלא**, כי בכל שלב משלבי המבצע היה כחוט השערה בין כשלון להצלחה.

אהוד לקח על עצמו מספר **סיכונים** מתוך בטחון **בסיכויים**, לדוגמא: מה היה קורה אילו חיפשו השומרים היטב והיו מגלים את הנשק המוסתר? או אילו עגלון לא היה מוכן לקבלו ביחידות? או אילו היה המלך עגלון משמיע צעקה ומזעיק את השומרים? או אילו היו השומרים מצליחים להודיע לחיל המצב אשר על הירדן והם היו עוצרים את אהוד?

וכיוצ"ב סיכונים. כיון, שכל אילו לא קרו, הרי היתה זאת יד ה', כדי להצילם משיעבוד הקשה של מואב.

נראה לנו אפוא, **שהמסר האמוני והחינוכי** המרכזי, הוא כדלהלן:
על האדם המאמין לנהוג בהתאם לתבונתו, להשתמש בכל התחכום האפשרי, לתכנן את מעשיו להשתמש בתכסיסים. אך עליו לדעת, שבסופו של דבר רק עצת ה' היא תקום (בחינת "...אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר" – תהילים קכ"ז, א). אילו ה' לא היה עם אהוד, הרי הכשלון היה ודאי. אהוד מכיר היטב בעובדה זו, וכאשר מגיע השלב של סגירת מעברות הירדן הוא אומר: "רדפו אחרי כי נתן ה' את איביכם את מואב בידכם" (גי', כח). אף על פי, שלא מסופר שקיבל הוראה כלשהי כיצד לבצע את המשימה, הרי הוא קובע שתי עובדות:

א. "כי נתן ה'" – ולא אני, אהוד.

ב. "את איביכם בידכם" – בידכם ולא בידי.

2. בעיות פרשניות

הכתובים מתארים בקיצור נמרץ את מעשיו המופלאים של אהוד ואינם מתעכבים על פרטים העשויים לעניין את הקורא. חשובה ההתרחשות, ולא השיחות שניהל עגלון עם נושאי המנחה. חשובה העובדה, שאהוד מצליח להכנס ל"לוע האר"י" עם נשק מוסתר, ולא חשובה השאלה כיצד לא בדקו השומרים ביסודיות את הזרים הנכנסים אל מלכם; כן אין המקרא מספר, האם אהוד שיתף את נושאי המנחה בסודו הגדול. חסרים פרטים מדויקים על מקום ההתנקשות, האומנם היה אהוד בקי בסדרי הארמון ביריחו, או אולי במואב? המקרא אינו עונה על שאלות אילו ואחרות.

כיון שכך, התרבו הפרשנים שחיפשו תשובות על השאלות, שאין עליהן הכרע מפורש בכתובים. החיפוש הזה לא בא רק לשם סיפוק הסקרנות האינטלקטואלית, אלא להבנה מעמיקה של ההתרחשויות ולקבלת תמונה מקיפה על כל הפרשה.

הראשון שניסה לצייר תמונת רקע ולענות חלקית על השאלות המתעוררות, היה יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים", ראה בביבליוגרפיה להלן. מ' גרסיאל במאמרו הגדול על פרשת אהוד, ראה בביבליוגרפיה להלן, מסכם את הצעתו של יוסף בן מתתיהו, כדלקמן:

1. אהוד היה תושב יריחו (עיר חדשה על יריחו שנחרבה בימי יהושע).
 2. גם עגלון ישב ביריחו.
 3. אהוד היה מתחנף ומתרפס לפני עגלון זה מכבר, על כן היתה לו גישה נוחה אל המלך.
 4. האירוע היה בתקופת הקיץ, בחום צהרים מעיק.
 5. אהוד הופיע לפני המלך בלוויית שני עבדים בלבד.
 6. אהוד לבדו תכנן את הרצח.
 7. רק לאחר הרצח הוא מודיע לישראלים שביריחו, והללו מזעיקים את שאר העם.
 8. בינתיים, היו המשרתים סבורים, שהמלך ישן, ורק לעת ערב פרצו לחדרו.
 9. כך הצליחו הישראלים להפתיע את המואבים, חסמו את מעברות הירדן ואף הרגו למעלה מעשרת אלפים חיילים, ואיש לא נמלט מידיהם.
- גרסיאל ואחרים טוענים נגד רעיונות אלה, כי בחלקם הם סותרים את המפורש בכתוב, וחלקם נראים כהצעות בלתי מבוססות. כל החוקרים מעלים השערות מהשערות שונות. אנו מציעים למורים להיצמד בבירור נקודות אילו לפירושו של ר' יהודה אליצור

ב"דעת ומקרא", וכן להרצאתו המקיפה והמעניינת ב"עיונים בספר שופטים", ראה בביבליוגרפיה להלן). הויכוח מעניין ומרתק, ואנו ממליצים לקרוא את הדברים **ולנקוט עמדה**, כדי שבמהלך השיעורים, כאשר תועלינה השאלות, תהינה למורה תשובות ברורות. מותר יהיה, כמובן, גם לתלמידינו להעלות השערות על השאלות הפתוחות ולהשתתף בדיון ללא חובת הכרעה.

3. תכניתו של אהוד

ראשית, יש לקבוע, שההתנקשות במלך איננה על רקע של **נקמה אישית**, אלא מתבצעת היא כחלק מסדרת פעולות מתוכננות היטב, אשר צריכות להסתיים ב**גירוש** המואבים מן הארץ ובשיחורו מעול המשעבד.

כן, אין ספק, שאהוד עושה פעולות בילוש לפני שמפעיל הוא את תכניתו הנועזת. הוא מכיר את סדרי הארמון ומבואותיו ואת סדרי השמירה והביקורת בכניסה לארמון. התכסיסים מתחילתם מכוונים לכך, שאהוד יצליח לחדור לחדרו של המלך **וישאר ביחידות עם המלך**. מכאן ואילך, עיקר מטרתו היא להפתיע, לגרום למהומה ומבוכה, שינוצלו על ידו ועל ידי השבטים עד תום.

להלן נמנה את המהלכים העיקריים בשלבי הביצוע:

1. הכנת חרב **קצרה**, שלא כמקובל, בעלת שתי פיות.
 2. חגירת החרב מתחת למדיו על ירך ימינו, גם זאת בניגוד למקובל.
 3. הליכה בראש המשלחת המביאה את המנחה למלך, כדי לעורר במלך ובאנשי החצר יחס של אמון אליו כראש משלחת. ביקור זה מנוצל על ידו להכיר את תנאי המקום וסדרי הארמון.
 4. ביצוע ההתנקשות **רק לאחר שילוח** נושאי המנחה, כדי לא לסכן אותם במקרה של כשלון, וכדי שיהיה לו קל להמלט כאשר הוא יחיד.
 5. התחבולות להשאר לבדו עם המלך ("דבר סתר לי אליך, המלך").
 6. התחבולה להקים אותו מן הכסא ("דבר אלוקים לי אליך"), כדי לבצע את מעשהו בזריזות.
 7. תקיעת החרב בבטן המלך מבלי לשלוף אותה, כדי שלא יתלכלך בדמו ולא יעורר חשד בצאתו למסדרון.
 8. נעילת דלתות העליה אחרי יציאתו, כדי להטעות את השומרים ולהרוויח זמן (הם חושבים **שהמלך סגר** את הדלתות בכוונה).
 9. ניצול המהומה במחנה האויב. פקודות גיוס מהירות.
 10. לכידת מעברות הירדן, כדי להשמיד את כוח האויב, בטרם יספיק לחזור לארצו.
 11. ואחרון אחרון... לאחר כל מבצע היחיד הזה משמש אהוד דוגמה אישית ברדיפה אחרי האויב – "וירדו **עמו** בני ישראל מן ההר **והוא לפניהם**", ומיד אחר כך – "ויאמר אליהם **רדפו אחרי**" וכו'.
- אכן גילה אהוד דבקות במטרה, עוז רוח, תושיה ומסירות נפש, ובכך הוא משמש מופת לכל הדורות ובמיוחד לדורנו¹.

1. גם במלחמת ישראל במשך הדורות וגם בימינו, היו דוגמאות, שהיחיד חירף נפשו כדי להציל את הרבים, כן נעשו פעולות מתוככמות ונועזות בהן באו לידי ביטוי התכונות שאהוד ניחן בהן.

4. המטרות בהוראת פרשת אהוד

1. התלמיד יגלה, שאהוד נהג בתבונה ובתושיה בלתי רגילים, אך הצליח במשימתו רק הודות לציור מקרים מופלא, נס נסתר, כי כך היה רצונו של הקב"ה.
2. התלמיד ילמד ויכיר את תכניתו הנועזת של אהוד להצלת העם – הבנת תהליך ההתרחשויות. התלמיד יבין את רקע האירועים מתוך העמדתם ביחסי הזמן והמקום המתאימים.
3. התלמיד יעריך את הסיכונים שאהוד לקח על עצמו בשעת ביצוע המשימה.
4. התלמיד יעריך את תרומתו של איש יחיד, שמוכן לסכן עצמו למען הכלל, ועל-ידי כך לחולל תמורה גדולה בחיי העם ולהביא לשיחרור העם והארץ מן המשעבד. הפקת לקחים מוסריים, אמוניים והתנהגותיים.
5. התלמיד ילמד לקרוא בין השיטין, כדי לחפש תשובות על שאלות הנשאלות על-ידי המורה, על-ידו ועל-ידי חבריו.

קווים מנחים לדרכי הוראת היחידה

א. פתיחת היחידה

עתינאל מתגבר על כושן רשעתיים מלך ארם נהרים. ה' היה עמו. אין לנו פרטים איך וכיצד עשה זאת. לעומתו, נלמד היום על פרשה חדשה, שיש לנו עליה פרטים מעניינים ומרתקים. המורה יקרא ויבקש לשים לב לשלושה עניינים (רושם על הלוח):

1. מי האויב הפולש לארץ ומשעבד את ישראל?
2. מי המושיע את העם?
3. כיצד הוא הושיע את העם?

ב. פתיחת המעגל הראשון (פגישה ראשונה)

לאחר קריאת המורה מגיבים התלמידים, ומתפתחת שיחה מסביב לשלושת המוקדים הנ"ל. תוך כדי הדיון תירשם מעל לשאלות הכותרת של השיעור. רצוי, שהשיחה תהיה ספונטנית והתלמידים יעינו בספר, כדי לקבל תשובות לשאלות היסוד (מי, מתי, כיצד, למה וכד'). עיקר הדיון יתמקד, כמובן, בשאלה השלישית. והתלמידים יעמדו כבר בפגישה הראשונה עם החומר בדברים הבולטים בתכניתו של אהוד, כפי שפורטו בחוברת דפי העבודה של התלמיד. ידעת פרטים אלה הכרחית לכל רמת למידה.

ג. פתיחת המעגל השני (הדיון החוזר)

לאחר הבקאות, שנרכשה בפגישה הראשונה, יתמקד העיון באישיותו של אהוד ובפירוט תכניתו הנועזת.

1) הצעה למשימה בכיתה (ראה בדפי העבודה)

נתאר לעצמנו שלאחר סיומו המוצלח של המבצע מוזמן אהוד למסיבת עיתונאים. אהוד נענה ברצון ומוכן לענות לשאלות העיתונאים. אתם העיתונאים המכינים כעת ביניכם לבין עצמכם את השאלות לאהוד. אין לשאול, כמובן, שאלות שהתשובות כבר ידועות וכתובות במפורש בספר ("חבל לבזבז את זמנו היקר של אהוד"). עליכם לשאול רק שאלות חשובות, המעניינות אתכם ושלדעתכם אין עליהן תשובה ברורה וחד-משמעית בספר. רושמים על הלוח את נושא השיעור.

2. שאלות למסיבת עיתונאים עם אהוד בן גרא

דרך א': פותחים בהעלאת שאלה או שתיים במשותף ורושמים על הלוח, כגון: – "האם תכננת את כל המבצע לבד או שהיו לך שותפים?" "האם נושאי המנחה ידעו שיש לך נשק?"

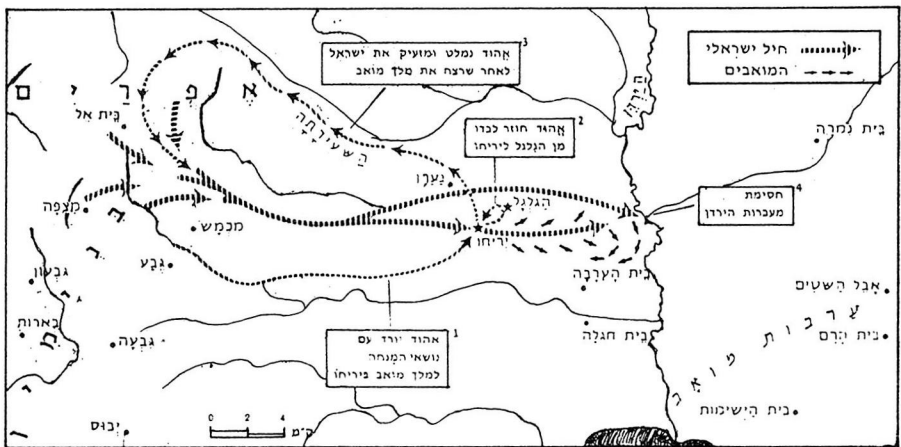
מכאן ואילך **עובדים בקבוצות**. כל קבוצה מכינה את שאלותיה ל"מסיבת עיתונאים". לאחר כ-10-15 דקות מדווחים ראשי הקבוצות לכיתה. כל קבוצה תציע שאלה אחת או שתיים מתוך הרשימה שלה. רצוי שכל קבוצה תתרום את תרומתה.

השאלות הנבחרות נרשמות על הלוח, והנה לפנינו תחילתו של משא-ומתן בין התלמידים לבין עצמם ובין המורה. התפקידים מתחלפים וכולם מנסים כעת לשחק את תפקידו של אהוד. כל הני"ל יעשה תוך עיון חוזר בכתובים בניסיון לדלות תשובות מבין השיטין. תלמידים מתקדמים יופנו גם למקורות חוץ שיוכנו מראש על-ידי המורה. המורה יכוונם בסופו של דבר למטרה הראשונה שלנו, כפי שצויינה לעיל.

דרך ב': (לכיתה מתקדמת), הכיתה תתחלק לקבוצות של חמישה תלמידים. בכל קבוצה יהיו בעלי התפקידים הבאים: אהוד בן גרא, ארבעה עיתונאים מעיתונים שונים, שיכינו יחד שאלות, ימחקו שאלות שכבר הופיעו ויחלקו ביניהם את השאלות, כל תלמיד בתורו, ישאל את אהוד בן גרא והוא יענה להם.

לשלב הכנת השאלות בקבוצות יש להקדיש כ-10-15 דקות. במשך זמן זה ישבו יחד כל נושאי התפקידים ויתכוננו לראיון בעזרת המורה או מקורות שיתנו להם. משך הראיון עוד כ-10 דקות בערך.

הערה: חשוב ביותר שיהיו קבוצות רבות על מנת לאפשר למספר גדול יותר של תלמידים ליטול חלק פעיל במשחק. צורה זו של למידה היא חווייתית ויוצרת מעורבות רבה בקרב התלמידים. פעילות זו מתאימה הן ללמידה תוך כדי השיעור לאחר הקריאה הראשונה של הפרק והן כחזרה לסיכום פרשת אהוד. תפקיד המורה לעבור מקבוצה לקבוצה ולסייע כפי הצורך.

מלחמת אהוד

להלן דוגמאות לשאלות שהוצגו לאהוד בן גרא, שנשאלו ע"י תלמידים מתקדמים:

1. מהי המנחה שהבאתם למלך?
2. כמה אנשים באו אתך להגיש את המנחה?
3. האם היתה אתך החרב הסודית שלך גם בכניסתך בפעם הראשונה למלך?
4. כיצד הצלחת לרכוש את אימונם של השומרים ושל המלך?
5. מדוע לא פעלו המואבים מיד כשנודע להם שרצחת את המלך?
6. כיצד לא הצליחו המואבים לסגור את מעברות הירדן ולתפוס אותך?
7. מדוע לא נקטת בדרך של **מרד כללי** במקום כל התכסיסים המסוכנים שלך?
8. האם היו לך **גדודים מוכנים**, שידעו על סודך שהצלחת להפעיל אותם במהירות כה רבה?
9. איזה תירוץ הכנת במקרה שהשומרים היו מחפשים בכליך והיו מגלים אצלך את הנשק המיוחד שלך?

סיום היחידה

לאחר קבלת התשובות על השאלות הנ"ל או על חלקן, מסכמים את הפרשה המופלאה הזאת תחת הכותרת: **"מעשה אהוד ותחבולותיו"**. רצוי שהמורה ישכפל מראש את הרשימה, בחלקה או בשלמותה, כפי שהבאנו במבוא. התלמידים יקבלו זאת כ"מתנת המורה". השיעור יסתיים בקריאה מחודשת של כל היחידה.

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. אליצור, יהודה – "פרשת אהוד", מתוך הספר **עיונים בספר שופטים**, עמ' 403-413, הוצאת החברה לחקר המקרא, ירושלים תשכ"ו.
2. בן מתתיהו, יוסף – **קדמוניות היהודים**, כרך א' ספר חמישי, עמ' 162-163, הוצאת מסדה, ת"א 1967.
3. גרסיאל, משה – "פרשת אהוד בן גרא", מתוך הספר **הגות במקרא**, עמ' 57-77, הוצאת הקרן לזכר ישי רון והחברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשל"ז.
4. טרופר, מרדכי – "אהוד בן גרא", מתוך הספר **בשבילי המקרא וחז"ל**, עמ' 97-98, בהוצאת המחבר, ת"א 1980.
5. מזר, בנימין (עורך) – **ההיסטוריה של עם ישראל, כרך ב'**, "השופטים" – ישראל ושכנותיה בעבר הירדן המזרחי", עמ' 84-86. החברה להוצאה לאור והוצאת עם עובד, ת"א תשמ"ב.
6. שמיר, משה – **מנהיגים ושופטים מיהושע עד שאול**, עמ' 29 ואילך, "שיירת מובילי מנחה" (פירוט המצרכים הכלולים במנחה). הוצאת ספרית מעריב, ת"א תשל"ו.

מלחמת דבורה וברק בכנענים

פרקים ד'-ה'

סקירת רקע

יחידה זו, מיוחדת היא במינה בספר שופטים. היא מורכבת משני פרקים שונים באופיים, **המשלימים זה את זה**. פרק ד' מתאר בדרך סיפורית (פרוזה) את הרקע למלחמה, את מהלך המלחמה ואת תוצאותיה. ברם, רק לאחר עיון בפרק ה', בשירת דבורה, מתגלים לנו פרטים רבים חדשים. התוספות המתגלות לנו בשירת דבורה נוגעות לכל הפרטים הנזכרים לעיל. נמחיש את דברינו: פרק ד' מתאר את המצב הקשה במשפט "והוא לחץ את ישראל בחזקה" (פסוק ג), אך דבורה בשירתה (בפרק ה') מתארת פרט זה בצורה מוחשית ועובדת מן השטח — "והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות, חדלו פרוזן בישראל חדלו" וכי' (פסוקים ו-ח). המצוקה של השבטים לפי תיאוריה של דבורה, היא בלתי נסבלת ומובן הצורך בהתקוממות ובמחלמת השיחרור. כן הדבר לגבי פרטים נוספים. רק לפי פרק ה' מתברר לנו, שבמלחמה זו השתתפו שישה שבטים, שהקיפו את עמק יזרעאל. ומצד האויב, פרט לסיסרא ותשע מאות רכב הברזל שלו, לקחו חלק במלחמה זו גם מלכי כנען שבסביבה — "באו מלכים נלחמו" וכי' (פסוק יט). נציין עוד עובדה מרכזית אחת:

פרק ד' מגלה שהיתה עזרה מהשמים, אולם בביטוי כללי — **"ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב"** וכי' (פסוק טו). פרק ה' מתאר את יום הניצחון כיום המיוחד במינו — **"מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם... נחל קישון גרפם"** (פסוקים כ-כא). נראה לנו אם כן, שמבחינה דידיקטית נצטרך ללמד את פרק השירה בשני מישורי לימוד נפרדים.

ראשית, נשאב מן השירה את הידיעות ההיסטוריות, כדי להשלים את הפרטים החסרים בפרק ד', ורק לאחר שנרכוש בקיאות בתיאור העובדות ונבין את מהלך ההתרחשויות, נלמד את השירה מחדש כשירת הודיה וניצחון. גישה זו לפרק תקל עלינו אחר כך, בבואנו לעסוק בסגנון ובהתבטאויות שיריות.

סקירה פרשנית דידיקטית

בטרם נציע קווים להוראת היחידה, נדון בנקודות המרכזיות שעלינו לתת עליהן את הדעת. דיון זה ישרת אותנו אחר כך בעיבוד הדידיקטי של היחידה. נתרכז רק בעיקר, ורצוי מאוד שהמורה יעשיר את ידיעותיו מן המקורות שצוינו בסוף יחידה זו.

הנקודות לבירור ולדיון

א. הרקע למלחמה בכנענים

ב. המנהיגים

ג. המשתתפים במלחמה: מלכים, שבטים ואישים

ד. חיילים וכלי נשק

ה. איזורי ההתכנסות

ו. שלבי המערכה, תכסיסי קרב, ועזרה מן השמים
ז. תוצאות המערכה ועזרתה של יעל
ראשי פרקים אילו מותאמים ברובם גם לראשי הפרקים שבחוברת דפי העבודה של התלמידים.

א. הרקע למלחמה בכנענים

כידוע, לא סיים יהושע את מלחמת כיבוש הארץ. "והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה" (יהושע י"ג, א). במיוחד שומעים אנו על **מובלעות כנעניות** חזקות, שהשבטים לא הצליחו להורישם – "ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס וְהוֹרִישׁ לֹא הוֹרִישׁוּ" (שופטים א', כח). ברם לא תמיד "חזק ישראל", ולא פעם נהפכה הקערה על פיה והכנענים היו החזקים, והם שהכתיבו את המצב המדיני והצבאי בשטח.

כפי שראינו כבר בפרק ב', הרקע לחולשת ישראל בימי השופטים אינו נובע מחולשה צבאית גרידא. קודמת לכך תמיד החולשה הרוחנית-הדתית. התרופפות האמונה, איבוד העצמאות הרוחנית והליכה בדרכי הגויים, הם הם נקודות המוצא להדרדרות המדינית והצבאית. אכן כך, נפתחת גם היחידה שלנו – "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ד'..." וימכרו ה' ביד יבין מלך כנען, אשר מלך בחצור" וכו'. (פרק ד', א-ב). וכן אומרת דבורה: "יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים" (ה', ח) משמע: כאשר אנו בוחרים באלוהים חדשים אזי ח"ו, גם המלחמה מגיעה עד לשערינו. הבה ונראה כעת כיצד מתבטא מצב זה בשטח הגיאוגרפי, המדיני והצבאי.

אחת המובלעות הכנעניות החזקות ביותר היתה המובלעת בעמק יזרעאל. בפאתי העמק היו להם ערי מבצר כמו: מגידו, תענך, יקנעם, נהלל ועוד. ערים אלה היו מבוצרות היטב והיה קשה מאוד לכבוש אותן. למעשה היה לכנענים, בתקופות מסוימות, רצף טריטוריאלי, מן הירדן דרך עמק בית שאן ועמק יזרעאל עד למבואות עמק זבולון. ראה בשופטים א' את רשימת הערים שלא נכבשו בנחלות מנשה, אפרים וזבולון. באמצעות רכב הברזל של הכנענים הם שלטו על כל המרחב החשוב הזה ועשו בו כרצונם. הם השתלטו על הדרכים החשובות העוברות בעמק, הם מנעו מעבר שיירות ישראליות, ולעתים בוודאי גם שדדו אותן. מרכבות הברזל המהירות אפשרו להם לרדוף ולהשיג כל שיירה שניסתה להתחמק מהם.

יתר על כן, הם גם התנפלו על הערים הישראליות הפרוזות, עד כדי כך שיושביהן נאלצו לעזוב אותם, ולהתכנס בערי המבצר הבודדות שהיו להם כפי שנאמר: "חדלו פרזון חדלו" (ה', ז) במשך הזמן יצרה המובלעת הזאת חיץ בין השבטים הצפוניים ובין השבטים במרכז הארץ. הכתוב מסכם את המצב במשפט: "והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה" (ד', ג). הביטוי "**בחזקה**" בא להבליט את המיוחד בלחץ זה, עד כה לא נתקלנו בביטוי זה. ראה גם תיאור מצב בשירת דבורה: קודם פגיעה בדרכים, אח"כ בערי פרזות, ובסוף גם בשערי ערים מבוצרות. אם לא תבוא תגובה בקרוב, הרי קיימת סכנה מוחשית של התגברות סופית של הכנענים, גירוש או השמדת שבטי ישראל ויסוד ממלכת כנען חדשה-ישנה. עלינו להבין, **שהעדיפות הכנענית** בתקופה זו נובעת גם מן ההבדלים **באורח חיים, סדרי ארגון ושלטון** בין שבטי ישראל והכנענים. נציין ארבעה הבדלים בולטים, כל השאר הם תוצאה מן ההבדלים האלה.

1. **הכנענים היו מאורגנים בברית מלכים**. לעומתם, בישראל – הקשר השבטי והאחריות הדדית בין השבטים – רופפים. רק בימי סכנה של ממש היו מתאחדים

השבטים בראשות מנהיג־שופט, אך, בדרך כלל, כל שבט חי את חייו והתמודד עם בעיותיו הוא.

2. לרשות הכנענים היה צבא קבע מאומן ומצויד, בעוד שלשבטי ישראל לא היה צבא סדיר או צבא קבע. רק בעתות מלחמה היו מתגייסים הישראלים להגן על עצמם, על שבטם או על מספר שבטים, בהתאם לנסיבות.

3. לרשות הכנענים היו ערי מבצר, בעוד שרוב הישובים של שבטי ישראל היו בערי פרוזות (לא היו להם עבדים שיקימו להם ערי חומה).

4. לרשות הכנענים עמדו כלי נשק מודרניים של הימים ההם. הם יכלו לרכז בשעת הצורך צי אדיר של תשע מאות רכב ברזל בזכות הבריתות שכרתו ביניהם. הנשק הזה אפשר להם הן להתגונן והן לתכנן תכניות התקפה נועזות. כנגדם עמד "צבא" האיכרים של שבטי ישראל שהיה מצויד בנשק דל, וגם בו היה מחסור, כפי שמודגש בשירה: "מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל" (ה', ח)¹. בדרך כלל הנשק הזה היה מתוצרת בית ולצורך הגנה בלבד. הרחבנו קצת בתיאור הרקע, כדי שנבין מאוחר יותר את ההפתעה הגדולה שבניצחון ישראל. נמשיך כעת בדיון בנקודות הבאות.

ב. המנהיגים

הכתוב מציין, שמצד ברית ערי כנען שבעמק, מנהל את המערכה סיסרא שר צבא יבין,² ומצד שבט ישראל ישנה חלוקת תפקידים בין דבורה וברק. דבורה היא **היוזמת והמתכננת**, ואילו ברק בן אבינועם הוא מעין **מפקד החזית**. ברק מסרב לצאת למערכה בלי השתתפותה הפעילה של דבורה. לאור תיאורנו לעיל, הסיבות די מובנות. גם יתכן, שברק יודע, שאם דבורה הנביאה, מהר אפרים, תשתתף בפועל במערכה, אזי קל יהיה לגייס גם את שבטי המרכז, ואכן הוא זקוק מאוד לכוחות אלה כפי שנראה להלן.

ג. המשתתפים במלחמה

מצד הכנענים משתתפים במלחמה כל מלכי כנען שבעמק ובסביבתו. דבורה בשירתה מציינת בביטויים כוללים את המלכים האלה – "באו מלכים נלחמו, אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו" (ה', יט) ברם, לפי כמות רכב הברזל שלרשות סיסרא אנו משערים, כי אכן השתתפו בקרב זה כל מלכי כנען שבמובלעת המרכזית הזאת. וכן אומר הכתוב: "ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגויים אל נחל קישון" (ד', יג).

לפנינו אם כן, גיוס כללי של מלכי כנען באיזור הזה. אכן, זאת היתה כוונת דבורה – למשוך את כל כוח האויב לאיזור מצומצם, להכות בכולם בבת אחת. מצד ישראל משתתפים בסך הכל שישה שבטים, מצפון לעמק יזרעאל ומדרומו. זבולון ונפתלי, שהיו חוד החנית, מצויינים לשבח. "זבולון עם חרף נפשו למות, ונפתלי על מרומי שדה" (ה', יח). כן משתתפים השבטים: יששכר, בנימין, אפרים ומנשה. מפליא הדבר, שגם במלחמת שיחרור חשובה זו לא מטים שכם כל השבטים. ואכן לא בכדי כועסת עליהם דבורה. השבטים שזכרו בשירה לגנאי הם: ראובן, גלעד (גד), דן, אשר ואנשי מרוז (אין אנו יודעים כיום מי הם, ולאיהו שבט השתייכו).

נציין עוד, ששבט חשוב וגדול כמו יהודה וכן שבט שמעון לא נזכרים כלל, לא לשבח ולא לגנאי.

יתכן, שלדבורה לא היו כלל ציפיות מהשבטים המרוחקים האלה. וכך אנו חשים שוב בפיצול השבטי בתקופת השופטים – "בימים ההם אין מלך בישראל" וכו'.

ד. חיילים וכלי נשק

לרשות הכנענים, כאמור, עמד צי של תשע מאות רכב ברזל ועוד חיל רגלים רב, שאין אנו יודעים את מספרו המדויק. אך מדברי דבורה אל ברק "ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא ואת שר צבא יבין את רכבו ואת המונו" וכו' (ד', ז), וכן מן הביטוי "מלכי כנען" אנו למדים, שסיסרא פקד על יחידות רבות וגדולות של צבא כנען. שבטי ישראל מגייסים בשלב ראשון עשרת אלפים איש מנפתלי וזבולון ועוד כארבעים אלף חיילים מכל שבטי ישראל האחרים המשתתפים במערכה. מספר זה מסתבר לנו משירת דבורה: "...מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל" (ה', ח)³. כן מסתבר לנו מהשירה, שהגיוס היה כללי. לפי מהלך המלחמה ולפי שירת הניצחון ברור היה לכל המעורבים, שהם עומדים בפני **מערכה מכרעת**, וכל ההכנות משני הצדדים נעשו בהתאם.

ה. איזור ההתכנסות

מחנה הכנעני העיקרי ישב בחרושת הגויים בכניסה לעמק, ליד קיבוץ שער העמקים כיום, וכאן גם מושבו של סיסרא. בעזרת מלכי כנען האחרים שבאיזור, מרכז סיסרא את עיקר כוחו מול הר תבור, ואילו המלכים האחרים, שבפאתי העמק, מאבטחים את העמק מאפשרות התנפלות של שבטי המרכז: מנשה, אפרים ובנימין. המחנה הישראלי מתארגן ומתכנס בקדש נפתלי, הרחק מעיני האויב, ומכאן עובר המחנה ועולה להר תבור. על ההר מתרכזים עשרת אלפים אנשים מטובי הלוחמים (נקרא למחנה זה המחנה הצפוני). המחנה הישראלי השני (נקרא למחנה זה המחנה הדרומי) מתכנס במזרחו ובדרומו של העמק. מחנה זה כולל את שבט יששכר ("ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו" (ה', טו), וכן את שבטי המרכז: אפרים, מנשה ובנימין. תפקיד המחנה הדרומי הזה היה למשוך את סיסרא לכיוון הקישון.

ו. שלבי המערכה ותכסיסי קרב

אם נעקוב אחרי הכתובים בשני הפרקים שלנו, יכולים אנו לשחזר, כמעט בוודאות, את מהלכי המלחמה, את שלביה ואת התכסיסים העיקריים שהשתמשו בהם. כבר ראינו שמצד השבטים נדרש אומץ רב כדי לצאת בהתקפה נגד הכנענים החזקים ("זבולון עם חרף נפשו למות"), וכאשר יש אמונה ומוכנות נפשית לפעול, אזי גם יד ההשגחה מתערבת ומכוונת את המאורעות.

המעורבות האלוקית הנסתרת אפשרה לדבורה להפעיל את כוחותיה **בזמן הנכון, במקום המתאים ובדרך הרצויה**. ואכן השופטת – המנהיגה הרוחנית, היא זו שנותנת את האות להתקפה, ולא ברק שהיה "מפקד החזית". להלן תיאור קצר של שלבי המערכה (היעזר במפה).

שלב א': גיוס וריכוז כוח המחץ העיקרי של ברק בקדש נפתלי והעברתו למרומי הר תבור. דבורה בוחרת בהר תבור כבסיס צבאי של הכוח הישראלי הצפוני בגלל היתרונות הבאים.

1. הר תבור נמצא בגבול השבטים: נפתלי, יששכר וזבולון (ראה יהושע י"ט, י; י"ב, כב ו-לד).
2. רכב הברזל של האויב אינו יכול להפתיע את הכוח הישראלי, כי קשה מאוד לעלות עם רכב ברזל על ההר. לכן משמש ההר מקום היערכות מוגן.

3. ריכוז הצבא על ההר מאפשר לצבא ברק לבחור בעיתוי המתאים להתקפה.
4. הנוכחות על פסגת הר תבור (588 מ') מאפשרת לכוח הישראלי תצפית ומעקב על תנועת הכנענים.
5. הכנענים למטה בעמק – חשופים, ואילו הכוחות הישראליים מוסתרים במדרונות המיוערים של הר תבור.

שלב ב': סיסרא ששמע שצבא ישראל מרוכז על הר תבור (ד', יב), יוצא מחורשת הגויים ומרכז את עיקר כוחו בעמק. הוא בטוח שצבא ישראל יאלץ במוקדם או במאוחר לרדת מן ההר (בעיית הספקה, מים וכו'), ואזי הוא ילחם בהם בשטח פתוח בעמק בעזרת רכב הברזל שלו, וינצל את יתרון כלי הנשק שברשותו.

שלב ג': דבורה וברק מגייסים את שבט יששכר בשיפולי גבעת המורה, כפי שנאמר: "ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו" (ה' טו), וכן את "שבטי המרכז" כדי לתקוף את סיסרא מהצד הדרומי של העמק. כאמור לעיל, עיקר תפקידו של כוח זה היה **למשוך** את סיסרא לכיוון נחל קישון. סיסרא חושש מן המארב הזה, ולכן מגייס הוא גם את מלכי העמק, כדי לבדוד את המחנה הדרומי של ישראל. וכך עמדו הכוחות, אלה מול אלה, עד שתגיע שעת ההכרעה להתקפה מתואמת על הצבא הכנעני.

שלב ד': שעת ההכרעה באה **בפתאומיות**. בפקודת ההסתערות של דבורה נאמר: "קום! כי זה היום אשר נתן ד' את סיסרא בידך, הלא ה' יצא לפניך" (ד', יד). יום זה, היה היום הבלתי מתאים ביותר לניהול מלחמה. היה זה יום של גשמים עזים, וסערות חזקות, שכפי הנראה, לא היה כלל צפוי בעונה זו של השנה (ראשית הקיץ?!). דבורה הבינה, כי זו העזרה מן השמים, שלה היא כה ציפתה. המקרא כדרכו מוסר לנו את העובדות רק ברמזים. "מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם", "נחל קישון גרפם" (ה', כ-כא). מן הרמזים האלה למדים אנו את הפרטים העיקריים. הגשמים והסערה העזה משבשים את כל תכניות סיסרא. סיסרא כמתוכנן "**נמשך**" אחרי כוחות דבורה אל איזור נחל קישון, הנחל עולה עד מהרה על גדותיו ומציף שטחים גדולים. יתר על כן, אדמת העמק, כידוע, היא אדמה שחורה, וחלחול המים באדמה הוא איטי בדומה לאדמת חול, ולכן הופכת האדמה לבוצית וטובענית. במצב זה אבד לרכב הברזל של האויב כל יתרונו, הוא יצא מכלל שימוש. בשעה זו פורצים גם כוחותיו של ברק אל איזור המערכה ומכים בכנענים בקרב פנים אל פנים. הכנענים מנסים **לנתק מגע** ולסגת אל המחנה שלהם בקרית חרושת. גם הנסיגה מתבצעת בקושי רב בגלל הרכב התקוע בבון ובביצות שנוצרו, וכן כיוון שרכב אחד חסם את הדרך לרכב הבא אחריו, כך הפך איזור נחל קישון בעמק **לבית קברות של סוס ורכוב**.⁴

ז. תוצאות המערכה ועזרתה של יעל

הצבא הכנעני המובס אינו מספיק להגיע בחזרה למחנה המרכזי שלו, לחרושת הגויים. סיסרא עצמו מומת על-ידי יעל אשת חבר הקיני וכך מסתיימת המערכה המרכזית על העמק. מכאן ואילך יד ישראל על העליונה והגלגל נהפך. הכתוב מציין שכתוצאה מניצחון זה הכריתו בני ישראל את הכנענים (ד', כד). כך גם הובטחה הרציפות הטריטוריאלית בין שבטי הצפון לשבטי המרכז. הניצחון האדיר על הכנענים הפך לסמל להתגברות על אויבי ה' – אויבי ישראל. "כן יאבדו כל אויביך ה'" אומרת דבורה, וכן מבקש דוד, שנים לאחר מכן, "עשה להן כסיסרא כיבין בנחל קישון" (תהילים פ"ג, ט).

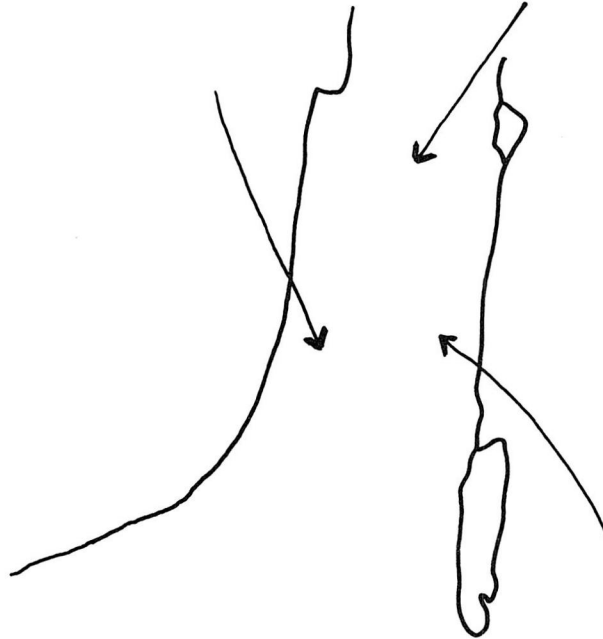
המטרות בהוראת היחידה

(רשימה חלקית)

1. התלמיד יסיק מתוך עיון במפה, ששלושת האויבים שנזכרו עד כה – ארם, מואב ופלשתים – הם אויבים שבאו מחוץ לארץ ישראל ומנסים **לפלוש** לארץ. ואילו האויב החדש שקם לישראל, הוא העם משארית הכנעני שלא הצליחו להתגבר עליהם בימי יהושע ובראשית ימי השופטים, עליהם אמר הנביא "והיו לכם לצידים".
2. התלמיד ישווה את המבנה הארגוני, המדיני והצבאי של שבטי ישראל בעת ההיא למבנה הארגוני, המדיני והצבאי של מלכי כנען. התלמיד יבין, על-ידי כך, את עליונות הכנענים, וכיצד הפכו הכנענים במשך הזמן ממשועבדים (מס עובד) למשעבדים המסכנים את קיומם של השבטים.
3. התלמיד יכיר מי הם השבטים שהשתתפו במלחמה לשיחרור מעול הכנעני, ומי הם השבטים שאינם משתתפים, ומדוע?
4. התלמיד יעריך את מצב הכוחות ואת כלי הנשק שבידי הצדדים בעת ההיערכות ואת הסיכויים הקלושים לנצח במערכה, ומכאן המפנה והחזרה בתשובה כפי שהודגש בפסוק: "ויצעקו בני ישראל אל ה'" (ד', ג).
5. התלמיד יכיר שעיתוי המלחמה ותוצאותיה נקבעו על-ידי עזרה מן השמים. כדברי הכתוב: "ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברוק" (ד', יד), ויכיר את הביטויים של עזרה זו בשטח בעת המערכה, שאלמלא הם, לא היה לבני ישראל סיכוי לנצח במלחמה.
6. התלמיד יכיר את איזור המלחמה (מקומות) וכן את המהלכים העיקריים במלחמה עד לניצחון הסופי על מלכי כנען.
7. התלמיד יתייחס ויעריך את תרומתה של יעל לניצחון על הכנענים.
8. התלמיד יעריך את גודל הניצחון על הכנענים ועל הצורך להודות לה' על ניצחון זה (שירת דבורה).
9. התלמיד יכיר את הנושאים המרכזיים בשירת דבורה.
10. התלמיד יכיר את המסר המרכזי של השירה; ה' הוא השולט בחוקי הטבע ובהיסטוריה.
11. התלמיד יכיר סממנים חיצוניים המיוחדים לשירה ויעמוד על אמצעים אמנותיים אחדים בשירת דבורה (תקבולות למיניהן, האנשה ועוד).
12. התלמיד יזדהה עם הרגש של **הכרת התודה**, המקבל כאן ביטוי שירי מפי דבורה וברק.

הצעות מיתודיות להוראת היחידה

ליחידה זו יש להקדיש לפחות חמישה שיעורים שיכללו את העבודה בקבוצות. הגשר בין היחידה החדשה ליחידות הקודמות ייבנה בדרך של סיכום הפגישות שהיו לנו עם האויבים עד כה. המורה יצייר את מפת ארץ-ישראל על הלוח ויסמן בחיצים את נסיונות הפלישה לארץ מן הצפון (ארם), מן המזרח (מואב) ומן הים (נסיון פלישה של יחידה פלישתית גדולה).

התלמידים יעמדו על המשותף לכל שלושת האויבים האלה (הם באים מבחוץ, מנסים לתפוס שטחים בארץ ולהיאחזו בה ועוד). הפלישות האלה נהדפו, אנחנו מצליחים להתגבר עליהם בקלות יחסית (פעולה נועזת של שופט או בגבורה אישית של שופט אחר). בשיעורנו היום נפגוש אויב **ישן-חדש**, שהוא **מסוכן** ביותר, כי הוא בכלל אינו צריך לפלוש מבחוץ. הוא נמצא בפנים, בתוך הארץ. המורה מציע לעשות היכרות מחודשת עם האויב המסוכן הזה. אולם, עוד לפני קריאת הפרק יכין המורה את המפה ואת הלוח וירמוז לבאות.

המלחמה בכנענים

1. הרקע למלחמה	
2. המנהיגים	
3. חיילים וכלי נשק	

קווים למהלך השיעורים

(החלק הסיפורי)

1. כאמור, הנקודה הראשונה לדיון תהיה הבהרת הרקע. מכאן ואילך עוברים לדון בנושא השני, וכך הלאה, פחות או יותר, לפי ההצעה שהובאה במבוא העיוני, ולפי רמת הכיתה.
המורה יעזור לתלמידים **באיתור נתונים** ובדלית פרטים מפרק השירה ויסמן לתלמידים את הפסוקים הנחוצים, כדי לקבל תשובות לנקודות שבדיון. בדרך זו יפגשו התלמידים ביטויים ופסוקים מרכזיים שבשירה, עוד **לפני** שילמדו אותה בשלמותה.
2. דפי העבודה בחוברת לתלמיד מפורטים מאוד והמורה יעזור בהם בתהליך הלמידה בכל דרך הנראית לו.
3. רצוי לגוון את הדיון בכל היחידה הזאת, בעיקר כחזרה, על-ידי הצעה להשתתף, כביכול, ב"חדר הפיקוד" של המטכ"ל, כאשר דבורה וברק מתכננים את **כל שלבי** המלחמה. דבורה מציעה הצעותיה, ברק מהסס בתחילה, אך לבסוף הוא משתכנע. מעיינים במפות ומחלקים ביניהם את התפקידים. המחנה הצפוני בראשות ברק והמחנה הדרומי בראשות דבורה. שעת ה"ש" נקבעה על-ידי דבורה. בשיחה זו, ישתדל המורה להשיג חלק ממטרות היחידה כפי שצויינו לעיל.

א. שירת דבורה – שיקולים דידקטיים

1. הבעיות בשירה מקראית בכיתות היסוד ידועות ואין צורך לפרטן כאן. נראה לנו שניתן להתגבר על חלק מהבעיות, אם נאמץ לעצמנו את הכלל של "תפסת מרובה – לא תפסת".
אין צורך "לסחוט" מן השירה את כל מה שיש בתוכה, לפחות לא בשלב זה. נעמוד יותר על **רעיונות היסוד ועל הלכי-רוח**. נעמוד בעיקר על **החוויית** המתוארות בשירה ולא נדרוש **מכל** התלמידים לדעת את **כל** השירה בצורה יסודית. לאחר היכרות כללית של כל הכיתה עם נושאי השירה, אנו מציעים שהתלמידים יעבדו בקבוצות, וכל קבוצה תקבל על עצמה ללמוד קטע אחד מתוך השירה, לפי דף עבודה מיוחד, המצוי בחוברת העבודה לתלמיד.
2. כדי להכין את התלמידים לקראת השירה חייבים אנו להעמיד בפניהם **אתגר** מיוחד. רצוי שאתגר זה יהיה ספונטני ויעורר בהם את הרצון והצורך לעסוק בשירה, למרות שהסיפור על הניצחון כבר ידוע להם מעיון קודם.

ב. פתיחה לשירת דבורה

הצעה א': ניצחנו את הכנענים, המלחמה הקשה הסתיימה, המפקדים וראשי העם מחליטים להכריז על יום חג מיוחד, "יום העצמאות" לגירוש הכנענים ולשיחרור העמק, אנחנו מתייעצים וחושבים על דרך בה נחוג את היום המיוחד הזה. התלמידים מציעים הצעות לחגיגת היום, כגון: טיול באיזור המשוחרר, ביקור בתערוכת הנשק של השלל וכד'.
המורה יכוון את הדיון. קודם כל, יש צורך לקיים תפילה מיוחדת לכבוד יום הניצחון, ואולי יש צורך לחבר תפילת הודיה מיוחדת לנוכח הניצחון. אנו, כמאמינים, חייבים למצוא ביטוי הולם לרגשות שלנו, ולכן קודם לכול יבואו דברי הלל והודיה לה'. דבורה

הנביאה היא המתאימה ביותר לחבר שיר הודיה זה. וכולנו פונים אליה שתחבר לנו שיר זה.

דבורה אינה זקוקה לעזרתנו, אך בכל זאת הבה נציע לה את הנושאים והעניינים שעליהם היינו רוצים לשמוע בשיר ניצחון זה. התלמידים חושבים ומציעים רעיונות שונים, ומתגבשת הצעה הקרובה או הזוהר לרעיונות ולנושאים שבשירה. ההצעות נרשמות על הלוח בניסוח הפשטני של התלמידים. להלן דוגמא של חלק מהנושאים. הכותרת שעל הלוח תהיה: "הצעתנו לשירת הניצחון של דבורה".

– תיאור המצב הקשה לפני המלחמה

– החובה להודות לה'

– יש להודות גם למתנדבים

– להודות ליעל על עזרתה

– לנזוף בשבטים שלא השתתפו

– לתאר את השמחה במחנה ישראל.

בהמשך, אכן נראה, באיזו מידה התקבלו הצעותינו וכך נפרשה המשימה לפני התלמידים.

הצעה ב': (לכיתה מתקדמת) יש לתת **כלים** מינימליים בידי התלמידים, לפני שהם ניגשים ללמוד את השירה, כדי שלא יתייאשו מיד בהתחלה. נשתדל לפשט את העניינים הנראים בעיני התלמידים ממבט ראשון כמסובכים. בדרך כלל, נבנה על הידע הקודם ונדאג למוכנות טובה של התלמידים. הנה פתיחה אפשרית להמחשת גישה זו.

אנחנו קוראים לפרק זה **שירת דבורה**, אך מנין לנו בכלל שלפנינו שירה אולי זה רק עוד סיפור על המלחמה?

התלמידים מתנגדים, הרי הכותרת מכריזה ואומרת: "ותשר דבורה..." אמנם כן, אך הבה ונתאר לעצמנו שלא כתוב "ותשר דבורה" אלא "**ותאמר** דבורה" האם גם אז יכולנו לזהות שלפנינו פרק שירה?

המורה מבקש לעיין בשירה ולהציע **סימנים** מיוחדים לשירה. התלמידים מציעים הצעותיהם. ההצעות יכולות להתייחס לידוע להם מהשירים שלמדו בשיעורי ספרות ומשירות שבתורה – שירת יעקב, שירת משה, שירת הבאר וכו'. הדיון יתנהל בדרך כלל מן **הצורה אל התוכן**.

התלמידים יעינו בשירה, רצוי בזוגות, ויציעו חלק מההצעות שלהלן, תלוי הדבר כמובן, ברמת התלמידים.

ג. הצעות שעשויות לעלות בדיון

1. מבנה השורות (אריך על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, כמו שירת משה)
2. חרוזים
3. תקבולות
4. חזרות
5. שפה מליצית ("שפה של שבת")
6. חופש שירי (אין חובה לשמור על סדר כרונולוגי)
7. תימצות המאורעות (אין פירוט, יש רק רמזים)
8. קצב
9. דימויים
10. הבעת רגשות בדרכים שונות (האנשה)

ד. הנחיות דידקטיות

לאחר שהמשימות ברורות לתלמידים, אפשר לגשת לעבודה. המורה יקרא את השירה לאט ובהדגשה. התלמידים יגיבו ויביאו אסמכתות להשערותיהם הקודמות, הן לגבי **תוכן** השירה והן לגבי **צורות ההבעה**. לאחר שמיעת תגובות אלה ואיתור כללי של הנושאים בשירה, מחליטים **להכיר** את השירה צעד אחר צעד. כדי להקל על העבודה, אנו מציעים בשלב זה, לתת בידי התלמידים שני דפי עזר.

1. דף משוכפל עם **ביאורים** של משפטים, **ביטויים וניבים**. דף אחיד זה ישמש את הכיתה בהמשך עבודתה. אין דף זה בא במקום עיון במפרשים העומדים לרשותם. הוא בא רק להקל על העבודה המשותפת בכיתה.
 2. דף משוכפל המפרט את **הנושאים שבשירה**. בעבודה המשותפת יסמנו התלמידים את הפסוקים המתאימים לכל נושא ונושא, כן מתבקשים הם לרשום את המשפט הפותח של כל נושא ונושא. ראה בחוברת לתלמיד, בדפי העבודה ליחידה זו. ישנן דרכים שונות לחלוקת השירה לנושאים ולנושאי משנה, תלוי הדבר כמובן, בקריטריון לפיו מחלקים את השירה.
- הצעתנו דלהלן מבוססת על הפרשנים המקובלים. כדי להקל על התלמידים בסימון הפסוקים, רשמנו בדף העבודה של התלמידים את הפסוקים הקשים יותר לאיתור. להלן הצעתנו לחלוקת השירה לפי נושאים בציון הפסוקים כמבוקש.

ה. הנושאים עליהם שרה דבורה

1. כותרת (א)
 2. קריאת פתיחה (ב-ג)
 3. תיאור הופעת ה' היוצא מסיני (הר ה') לעזרת ישראל (ד-ה)
 4. תיאור המצב הקשה בארץ לפני מלחמת דבורה (ו-ח)
 5. רחשי כבוד ודברי שבח למתנדבים בעם (ט-יג)
 6. דברי שבח לשבטים המשתתפים ודברי גנאי למשתמטים (יד-יח)
 7. תיאור המלחמה וגודל הניצחון ("מן שמים נלחמו"), (יט-כב)
 8. קללת מרוז לעומת תהילת יעל ותיאור מעשיה (יג-כז)
 9. שיחה בין אם סיסרא המודאג לבין שפחותיה המעודדות אותה (כח-ל)
 10. חתימה: "כן יאבדו כל אויביך ה'" (לא)
- בעבודה זו של איתור נושאי השירה ורישום משפטי הפתיחה, יקבלו התלמידים ידיעה כללית על תוכן השירה ויוכלו לגשת לשלב הבא ולעיון חוזר בקטעי השירה.

הערות:

- א. על המורה להחליט לגבי פירוש המשמעות של **"גלעד בעבר הירדן שכן"** (פסוק יז). המפרשים חלוקים בדעותיהם: האם מתכוונת דבורה בשירתה הן לשבט גד (ראה יהושע י"ג, כד-לא) והן לחצי שבט מנשה? וכן האם משפט זה נאמר **לשבח**, דהיינו שגלעד, אף על פי שהוא שוכן בעבר הירדן – משתתף הוא במלחמה בניגוד לראובן או שהיא מונה את גלעד **לגנאי** יחד עם שבט ראובן. עיין בפירושם של רש"י ורד"ק וכנגדם, בפירושם של רלב"ג ובעל ה"מצודות". ראה הצעתנו בחוברת לתלמיד, בדפי העבודה ליחידה זו.
- ב. צרפנו פסוק כג לקטע של יעל, כי על-פי רוב הפרשנים היתה כוונת דבורה להבליט כאן את הניגוד בין אנשי מרוז הישראליים, שאינם נענים לקריאה, לבין התנדבותה של יעל.

ג. העיון החוזר יכול להיעשות בעבודה בקבוצות, כפי שמוצע בדפי העבודה של התלמידים, או בדיון במליאה בנקודות המרכזיות שהמורה יבחר בהן. נראה לנו, שגם בכיתה מתקדמת לא נצליח לטפל בכל הקטעים של השירה, ומכאן ההצעות השונות לבחירת המורה והתלמידים.

ו. הצעות לסיום ולסיכום היחידה

1. הסיום הנאה ביותר ליחידה זו הוא; **לבקר בשטח**, ולעלות על **הר תבור**, ושם עם ספרים פתוחים לחזור ולשחזר את כל האירועים. התכנון **לטיול לימודי** זה יערך על-ידי המורה והתלמידים. יוחלט בצוותא מראש, היכן הם רוצים לבקר כגון; חרושת הגויים, שהיא קרית חרושת ושער העמקים של היום או ביקור במגידו וכיוצא ב. רצוי מאוד, שעל ראש הר תבור יקראו מספר תלמידים, שיוכנו מראש לקריאה מעולה, את שירת דבורה. כל אחד קטע אחר, לפי נושאי השירה.
2. יש חשיבות חינוכית-לימודית רבה ללימוד קטעים משירת דבורה בעל-פה, אך **על התלמידים להגיע למסקנה זו בעצמם** ולהציע דרכים כיצד אפשר לעודד את המשימה הזאת. אפשר לקבוע מעין תחרות, כאשר מינימום הידע כדי להשתתף בתחרות, הוא ידיעת חמישה פסוקים בעל-פה. מכאן ואילך **מתחילה** תחרות. במקום ראשון זוכים התלמידים שמגיעים למספר פסוקים הרב ביותר, וכן הלאה בסדר יורד. הפרס הוא **ידיעת הפסוקים**, ואולי גם מילות הוקרה מיוחדות מפי מנהל ביה"ס וכיוצא ב. ביטויי הוקרה.
3. אפשר לערוך תערוכה ולקשט את הכיתה בציורי התלמידים, פרי העבודה בקבוצות, וגם בצילומים של ציירים שציירו דמויות ואירועים מהתנ"ך והמיתוסים ליחידה שלנו. ניתן להוסיף לכך גם צילומי נוף של האיזור, וכן תמונות שצולמו על-ידי התלמידים בעת הטיול הלימודי הנ"ל, וכל זה מלווה בפסוקים מתאימים, הכתובים על בריסטולים. הרי לך כיתה שנעים ללמוד בה ספר שופטים.
4. המורה יוכל להיעזר גם ברעיונות שבנספח למדריך זה ב"מוזיאון לספר שופטים" (במיוחד אם אין הוא מתכוון להקים מוזיאון כזה בבית הספר בסיום לימוד הספר).
5. ראה גם הצעת חזרה לפרשת גדעון, ההצעה מתאימה גם לחזרה על שירה דבורה.

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. אברמסקי, שמואל – "שבטי ישראל על-פי שירת דבורה", מתוך **שיחות במקרא** בעריכת ב' צביאלי, עמ' 74-76. הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא, ירושלים תש"ס.
2. אליצור, יהודה – "לפרשת חצור", מתוך **בית המקרא א'** (תשט"ז), עמ' 2-8. הוצאת החברה לחקר המקרא, ירושלים תשט"ז.
3. אליצור, יהודה – "המלחמה על הקישון ושירת דבורה", מתוך מבואות ופרקים ד"ה' לספר שופטים בסדרה **"דעת מקרא"**, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ו.
4. אמיתי, הרב שמואל – "דבורה בספרות חז"ל", מתוך **בשדה חמד**, חוברות ה' ו', תל-אביב תשל"ט.
5. הרצוג, גיחון – "מלחמות השופטים", מתוך **מלחמות התנ"ך**, עמ' 47-53, הוצאת עידנים, תל-אביב 1981. כולל צילומי נוף ומפות המחשה.
6. זהרונני, ע' (עורכת) – "מלחמת דבורה וברק בסיסרא", מתוך **דרך ארץ עם חי בנופיו**, עמוד 62-65. הוצאה לאור משרד הבטחון, תל-אביב תשמ"ד. כולל תמונות יפות של האיזור ומפות.
7. טרופר, מרדכי – **בשבילי מקרא וחז"ל**, עמ' 99-101, הוצאת המחבר, תל-אביב תש"ס.
8. יעקובסון, הרב יששכר – **חזון המקרא**, עמ' 167-183, הוצאת סיני, תל-אביב 1962. המחבר משווה את שירת דבורה למקורות מקראיים אחרים.
9. הכהן, שמואל – "לך ומשחת בהר תבור", מתוך **בית מקרא**, הוצאת החברה לחקר המקרא, ירושלים תשל"ב.
10. ניצן, יוסף ונפחא י' – "שירת דבורה", מתוך **בשדה חמד**, חוברת א'-ב', עמ' 82-96, תל-אביב תשרי-חשון תש"ל.
11. שטיינזלץ, הרב עדין – "דבורה נביאה פוליטית", מתוך **נשים במקרא**, הוצאת משרד הבטחון, תל-אביב תשמ"ג.
12. שמיר, משה – **מנהיגים ושופטים מיהושע עד שאול**, עמ' 33-38, הוצאת מעריב, תל-אביב תשל"ו. כולל תיאור מפות המלחמה, רכב הברזל וכיו"ב. רצוי להפנות גם את התלמידים למקור זה.
13. **אירועים היסטוריים בעמק יזרעאל בתקופת המקרא**, הוצאת קצין חינוך ראשי בצה"ל, תל-אביב 1980.
14. עיין גם בנספח למדריך זה, **"מוזיאון לתקופת השופטים"**, משימה 6, מס' 16 ומס' 19.

הערות

1. ראה פירוש פסוק זה בפירושו הראשון של רד"ק וכן ברלב"ג.
2. עניין חצור מעורר בעיה פרשנית. כידוע, חצור נכבשה ונשרפה באש על-ידי יהושע בעת כיבוש הצפון (יהושע י"א, ז), והנה בפרקנו אנו שומעים מספר פעמים על יבין מלך חצור כמציאות קיימת. אם נאמר, שחצור נבנתה מיד אחרי חורבנה על-ידי הכנענים ושושלת יבין המשיכה למשול, הרי נתקשה להסביר את כל המהלכים לשיחרור העמק מהכנענים. אנו קוראים, שברק מרכז את כוחותיו בקדש נפתלי ומשם הוא יורד להר תבור באין מפריע. אם חצור קיימת והיא עיר כנענית, מדוע ראשיה אינם עוצרים את ברק? יתר על כן, מדוע אין הוא חושש להתקפת הכנענים על ישובי הגליל שנשארו ללא כוח מגן, הרי החיילים – האיכרים מגויסים כולם למלחמה שבעמק. מפרשים שונים מנסים ליישב את הבעיה הזאת. לפי רד"ק ואחרים, חצור אמנם אינה קיימת עוד, ולכן כתוב (פס' ב) "וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור" – "מלך" בעבר, אך לא כעת. בימי דבורה וברק, חצור שוב אינה קיימת עוד. הזכרת השם חצור הוא מושג מדיני היסטורי ולא מושג גיאוגרפי. מלכי כנען המשיכו לקרוא לעצמם מלכי חצור, "כי חצור לפנינו היא ראש כל הממלכות האלה" (יהושע י"א, ז), ולכן המשיכו להשתמש בתואר "מלך חצור", ויבין שנזכר בפרקנו הוא, כנראה, אחד משרידי משפחת המלוכה שמלכה בחצור בימי יהושע. קיימות עוד מספר בעיות פרשניות בקשר לזיהוי המקומות הנזכרים בפרקים שלנו, וכן עניינים אחרים, כמו בעיית דרך הנסיוה של סיסרא. לא נתעכב עליהן כאן, והמורה המתעניין ימצא את מבוקשו בפרשנים שלנו ובביבליוגרפיה הנוספת שבסוף היחידה.
3. פסוק זה מתפרש באופן אחר על-ידי אליצור "בדעת מקרא" (עיין שם). רש"י מפרש, שלאויב היו ארבעים אלף חייל, שישראל היו צריכים להלחם נגדם, כשארן בידם נשק (עיין שם). נראה לנו, שרד"ק כוון לפשוטו של מקרא והכתוב מציין את מספר החיילים שהיו לשבטים באותה עת, אך הם לא הצליחו לעצור בעד האויב מלבא עד שעריהם, עד שקמה דבורה.
4. פירשנו את המהלך העיקרי הזה כפי שנראה לנו מפשוטו של מקרא. כאמור, אין לנו אלא להסתמך על הרמזים בכתובים. להלן נביא גם את הפרשנות של אליצור ב"דעת מקרא" וכך נקבל תמונה שלמה יותר של שלב זה. לפי אליצור התפצלו הכוחות הישראליים לשלושה ראשים:
 - א. השבטים, נפתלי וחבולון בראשות ברק עלו על הר תבור.
 - ב. שבט יששכר ארב בשטח נחלתו – בשיפולי גבעת המורה, כדי להסתער מדרום מזרח על צבא סיסרא הנלחם בעמק.
 - ג. שבט אפרים – התקיף את סיסרא מן הדרום.ברק ירד מן ההר וביצע קרוב לוודאי, מנוסה מדימה לכיוון מזרח, לעבר בקעת כסלות, היא הבקעה שבין הר התבור לגבעת המורה. אז התגפלו בני יששכר על הכנענים מאגפם, ושבט אפרים מערפם. לפי תכנית זו, אין ספק, ששבטי זבולון ונפתלי ("מחרפי נפשם למות") היו סובלים אבדות כבדות עד לניצחון. אך כאמור, ה' נמצא לפני מחנה ישראל ורכב הכנעני יצא מכלל שימוש כבר בשלבים הראשונים של המערכה (ראה כל הפרטים "בדעת מקרא", במבוא לפרק ד'). נשלים כאן גם תיאור יום מיוחד זה לפי יוסף בן מתתיהו "בקדמוניות היהודים". הוא מסתמך, כפי הנראה, על מסורות קדומות שהיו ידועות לו.

"...וכן התנגשו אלו באלו, וכשהגיעו לידי קרב התחוללה סערה גדולה עם גשמי עז וברד, ורוח השיבה להם לכנענים את הגשם בפניהם והאפילה על עיניהם עד שקשותיהם ומקלעותיהם לא היו להם לתועלת, וכן לא יכלו החיילים להשתמש בחרבות מחמת הקור. ואילו לישראל הזיקה הסערה פחות, שכן היתה מאחוריהם, ונטלו אומץ מתוך מחשבתם על עזרת אלוקים והתפרצו לתוך מערכות האויבים והרגו מהם רבים. חלק מהם נפל בידי ישראל וחלק במבוכה שהטילו עליהם פרשיהם הם, באופן שרבים מהם מצאו את מותם תחת המרכבות. וכשראה סיסרא את מנוסת צבאו קפץ ממרכבתו ונמלט ובה אצל אחת מן הקניות ושמה יעל".

נספח דידקטי

הבהרות והערות פרשניות ודידקטיות לשאלות שבדפי העבודה בחוברת לתלמיד

יחידה 3

עבודה ב, שאלה 3

יבחרו התלמידים כטוב בעיניהם, אם כתואר ואם כשם, ובלבד שיכירו שישנן אפשרויות שונות לפרש ביטוי מיוחד זה: אם זו **מליצה** כלשון "מצודת דוד" ("אשת חיל זריזה במעשיה כלפיד אש"), או כלשון המדרש המובא על-ידי רש"י ("שהיתה עושה פתילות למקדש"). כן יש מדרש האומר, שלפידות הוא ברק (ברק היה בעלה של דבורה), על כך מעירים רד"ק ומלבי"ם: "וברק ולפידות קרובים בעניינם", ולכן הגיע המדרש לרעיון זה.

עבודה ג, שאלה 5

ברק הכיר טוב מאוד את הכוח, של הכנענים ואת חולשת שבטי ישראל בעת ההיא. יתכן שמטרתו היתה למשוך למלחמה זו גם את שבט המרכז: אפרים, בנימין ומנשה, והוא חשש שלא יצליח בכך בלי עזרתה והשתתפותה ה**פעילה** של דבורה. אברבנאל חושב, שברק חשש שאפילו שבטי הצפון, שבקרבת עמק זרעאל: זבולון ונפתלי, גם הם לא יתגייסו אם הוא **לבדו** יהיה אחראי על המלחמה. וזה לשון אברבנאל: "...אבל לפי שהיו ישראל אז יראים ופחדים מחיל סיסרא ומרכביו ומהמונו, ראה ברק, כי אף על פי שהוא יקרב לבני זבולון ולבני נפתלי למלחמה — לא ילכו עמו ולא יאמינו בדבריו, כי יחשבוהו מסתכן, וכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לבני ישראל בראותם הנביאה עמו שצוותה בזה..."

עבודה ד, שאלה 9

ברק חושש, שאם סיסרא ימלט הרי שוב יאסוף צבא ויתכונן למלחמה חדשה, ולכן היה חשוב לו כל כך **לתפוס את המפקד**. ואולי היתה כאן גם **אמביציה אישית**. הוא ביקש להוכיח לעצמו ולדבורה שסיסרא עשוי בכל זאת ליפול לידיו — אולי? אך, כאמור, הנבואה נתקיימה בשלמותה.

עבודה ה, שאלה 2

פרט לסימני ידידות המפורשים בכתוב, ראה גם מדרש על ה"עבירה לשמה" שביצעה יעל כדי להתיש כוחו של אותו רשע, כדי שתוכל להורגו (מס' נזיר כ"ג, ע"ב). אך "אין מקרא יוצא מדי פשוטו" והפסוק "בין רגליה כרע נפל" — הוא מליצה בלבד (והמדרש — למורה בלבד).

עבודה ה, שאלה 6

מבחינה מעשית היה לאהוד קשה יותר לבצע את תכניתו, ונדרש ממנו תחכום רב. אך מבחינת **נפשית-רגשית** בוודאי היה יותר קשה ליעל. אנחנו מניחים **שהמאבק הנפשי** בלב יעל לפני שביצעה את זממה היה קשה לאין ערוך מן המאבק של אהוד, אם בכלל היה לו מאבק, הרי הוא תכנן הכל מראש.

טרופר (ראה ביבליוגרפיה) מונה ארבעה מעצורים רגשיים עמוקים שהיה על יעל להתגבר עליהם לפני הרצח.

א. היה עליה להתגבר על הסלידה הטבעית שאשה סולדת בדרך כלל מהרג ומשפיכות דמים.

ב. היה עליה להתגבר על ההרגשה שהיא בוגדת במעשיה באימון הבלתי-מוגבל, שנתן בה הנרדף, בקוותו למצוא באוהלה מחסה ומקלט ארעי. יעל במעשיה הראשונים; יציאתה לקראתו בהזמנתה האדיבה: "סוֹרָה אֶדְנִי סוֹרָה אֵלַי, אֵל תִּיָּא", השקייתו בחלב במקום מים, כיסויו – אף **חיזקה בו אימון זה**.

ג. היה עליה להתגבר אף על הרגשת העבירה החמורה, שהיא עוברת במעשיה, על הכנסת אורחים המקודשת במשפחתה, בשבטה ובכל סביבותיה מאז ומתמיד.

ד. לבסוף, היה עליה להתגבר אף על הרגשת השפלות שבמעשיה, להרוג אדם שנרדם מעייפות כשהוא נטול כל מגן.

אין הדברים הנ"ל של טרופר הלכה למשה מסיני, אך התלמידים בוודאי יאהבו לשמוע "מדרש פרטי זה". על השאלה מדוע בכל זאת עשתה יעל מה שעשתה – ראה להלן.

עבודה ז', שאלה 5

יתכן ששבט לוי אכן השתתף, אך **לא במרוכז** כשבט נפרד אלא עם כל שאר השבטים. יתכן שגם שבטי לוי כמשרתים בקודש, לא נתבקשו כלל מלכתחילה להשתתף. וזה לשון הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פרק י"ג, הלכה י"ב:

"...ולמה לא זכה (שבט לוי) בנחלת ארץ-ישראל ובביזתה? מפני שהובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם; לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, לא נוחלים, ולא זוכין לעצמם בכוח גופם, אלא הם חיל ד', שנאמר ברך ד' חילו, והוא ברוך הוא – זוכה להם, שנאמר אני חלקך ונחלתך".

שבטי יהודה ושמעון היו רחוקים משדה המערכה, ודבורה כלל לא פנתה אליהם.

עבודה ז', שאלה 7

לפי מבנה הפסוק, נאמר משפט זה גם על נפתלי, ויש לקרוא את הפסוק כאילו נאמר "זבולון ונפתלי עם חרף נפשו למות על מרומי שדה". (ראה פירוש "דעת המקרא" על אתר).

עבודה ט, חלק ג'

רצוי להזכיר את מקרה רחב. שם המוטיווציה כתובה בפירוש: "כי ה' אלוקיכם הוא אלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהושע ב', יא). יתכן שגם יעל מופעלת על-ידי הצו הפנימי של אמונה בה'. ראה גם תשובת אברנבאל.

"...ובענייני מלכים אין דבר נאה ומגונה, כי אם ע"פ הדברים אשר ישימו ויקיימו ביניהם". כלומר, נכון הוא, שעד עתה היה שלום בינם לבין יבין, אך התנאים השתנו וההסכם הקודם בטל כעת.

עבודה י, חלק ג'

שאלה זו מיועדת לתלמידים האוהבים להביע עצמם בצורה. לא מידת הדיוק והנאמנות שבציור חשובים לנו, אלא עצם בחירת התלמיד בפסוק מסוים או בעניין

הנראה לו חשוב והוא מבקש לתת לו ביטוי בציור על פי נטיותיו האישיות. יש להדגיש כי בהכינו ציור על פי פסוק, עובר הילד **שלבי למידה חשובים**, החל מאיסוף נתונים וכלה ביצירת הכללות. משמעות הציור של הילד היא **פרשנות**, וזה בדיוק מה שאנו מבקשים מן התלמיד. בשאלה מילולית הדורשת תשובה מילולית – המלים הן הפרשנות של הילד ואילו בציור ממלאים תפקיד זה הצורה, הקו, הצבע והקומפוזיציה. נציין עוד, שישנם תלמידים רבים המסוגלים להרגיש ולהבין דברים לעומקם, אך אינם מסוגלים להביע עצמם במלים. יש להם הכישורים לומר את אשר הם מבקשים לומר דווקא בציור. עלינו לתת הזדמנות לתלמידים בעלי סגנונות למידה שונים.

עבודה י, חלק א'

התלמידים ישוו את גודל הנס והניצחון לניצחונות קודמים. כן ישוו את מספר השבטים שהשתתפו במלחמות. יתכן גם שהשופטים הקודמים לא היו משוררים ולכן לא חיברו שירים.

להלן התשובה של המדרש כפי שמובא בלקוט שמעוני, סימן ס':
"ויגשו בני־ישראל: אמר רבי סימון, לא כל מי שירצה לומר שירה – אומר, אלא כל מי שנעשה לו נס, וכל מי שנעשה לו נס ואומר – בידוע שמוחלין לו כל עוונותיו. ונעשה בריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה – מחל להם ה' עוונותיהם (הכוונה בשירת הים). וכן אתה מוצא בדבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה. ומנין שנמחלו עוונותיהם? ר' איבו בשם רבי אבא (אומר) בכל מקום הוא אומר **ויסִיפו** בני־ישראל לעשות הרע וכאן כתוב **"ויעשו** בני־ישראל" – תחילת עשייה, והיכן הם מה שעשו לשעבר? אלא מחל להם הקב"ה מה שעשו לשעבר".

עבודה יא, שאלה 4

חשוב מאוד לנצל כל הזדמנות ולקשור בין הספר ולבין ההלכות ודרכי ההתנהגות שלנו בפועל היום. אגב כך, יבינו התלמידים שהשם **"שבת שירה"** אכן מתאים לשבת זו. הרי גם בתורה וגם בהפטרה אנו קוראים בשבת זו את השירים המפורסמים האלה.

פרשת גדעון

פרקים ו'-ח'

הערת פתיחה

יחידה זו היא מן המרכזיות בספר שופטים. מבחינת הכמות היא תופסת מקום שני בספר (מאה פסוקים). היא עשירה מאוד בתיאורים ובאירועים דרמטיים, ולא קשה לנו ולתלמידינו להזדהות עם הדמות המרכזית המופלאה, ולהרגיש מעורבות בכל המחשבות והמעשים המתוארים ביחידה. בנוסף לפרשנות הקלסית שלנו, ראשונים ואחרונים, נכתבו מאמרים רבים מאוד על האספקטים השונים בחיי גדעון ועל מלחמותיו. חוקרים ואנשי צבא עמדו בעיקר על גדעון המצביא והאיסטרטג המעולה, אך כבר בפתח דברינו עלינו להדגיש את המבדיל בין חלק ממחקרים האלה לבין **רוח הכתוב**.

לפי הכתוב מודרך גדעון בראשית צעדיו על-ידי הקב"ה, הוא אינו פועל בכוח גאוניותו הצבאית אלא לפי הצו האלוהי. **הוא שליח של ההשגחה העליונה**: "הלא שלחתיך!" – אומר לו הקב"ה. על שאלתו, כיצד הדל באלפי ישראל מסוגל יהיה לבצע שליחות זו, הוא מקבל תשובה: "כי אהיה עמך", כעין התשובה שניתנה למשה.

מכאן ואילך מתבצעים הצעדים העיקריים לפי הוראה מגבוה¹. בעיקר אותו צעד של שיחרור רוב החיילים המגויסים, ותכנון ההתקפה הראשית בחיל קומנדו זעיר (שלוש מאות איש) שנעשה בפירוש כדי להביע רעיון יסודי בהשקפת עולמם של המאמינים, כדברי הכתוב: "ויאמר ה' אל גדעון: רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם, פן יתפאר עלי ישראל לאמר: ידי הושיעה לי" (ז', ב).

אכן מעיד הכתוב, מדי פעם, שגדעון איננו דורש לעצמו "זכות יוצרים" על כל המעשים המופלאים שהוא מבצע. ביטויים כמו: "קומו כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין" (ז', טו) או "ואמרתם לה' ולגדעון" (ז', יח) וכיו"ב, מצביעים על גישתו ואמונתו של גדעון.

יחד עם זאת, גם לפי דברי הכתובים, יש לא מעט אירועים שהם בוודאי פרי יוזמתו של גדעון, ובעיקר תכנון המתקפה הלילית לפרטי פרטיה, וכן המשך הפעילות כמו: תכנית תפיסת בארות המים, סגירת מעברות הירדן ולבסוף הרדיפה הנועזת לתוך המדבר אחרי שארית המדיינים. הרי לא בכדי בחר בו ה'. אין ספק שהיו בגדעון מלכתחילה התכונות הדרושות לביצוע המשימות, ולאחר שהוכשר בשלבים הראשונים – הוא המשיך לפעול בהתאם להבנתו, ולהציע פתרונות מתאימים למצבים מתהווים.

לאחר שציינו פרט חשוב זה, יכולים אנו לעיין גם במאמרים המנתחים את האירועים בלי להדגיש את המומנט המרכזי הנ"ל. חלק מן המאמרים מעניינים מאוד, וניתן ללמוד מהם הרבה להבנת המתואר בכתובים. בעיקר כאשר אין הכתוב מתעכב להסביר את פרטי האירוע או את מטרותיו הספציפיים, כגון; מדוע יש עדיפות לחיילים "המלקקים בידם אל פיהם" על החיילים, שכורעים על ברכיהם? (ואכן כפי שנראה להלן, גם בדברי חכמינו ישנן דעות שונות בנידון).

לאור האמור לעיל, ממליצים אנו, אפוא, למורה לעיין לפחות בחלק מן המאמרים שצויינו בביבליוגרפיה המובאת בסוף היחידה, ולהרחיב את ידיעתו והבנתו בחומר הנלמד, גם אם לא ישתמש בידע הרב בעת הוראתו בכיתה.

סקירת רקע ומבוא עיוני ודידקטי

שיקולי דעת דידקטיים מנחים אותנו לחלק את פרשת גדעון לחמישה נושאים ראשיים, כאשר כל נושא ראשי כולל מספר נושאים משניים. להלן, נעיר הערות קצרות על נושאים אלה, כאשר חלק מהם ישמשו אותנו אחר כך בחלוקת החומר ליחידות לימוד, ובעיקר לקביעת מוקדי השיעורים.

רשימת הנושאים

א. הרקע להופעת גדעון – תיאור המצוקה הרוחנית, המדינית והכלכלית (פרק ו'–א-י)

ב. הקדשת גדעון לשליחות ההצלה (פרק ו', יא-לב)

נבואת השליחות וקבלתה.

ביצוע משימה ראשונה כלפי פנים (להתחיל ב"הסתערו" על הנגע שבבית).

ג. ראשית המלחמה והספקות המתעוררים בלב גדעון בעקבות כשלונו הראשון

(פרק ו', לג-מ).

התכנסות ארבעה השבטים.

כשלון הגיוס הצפוני של ישראל. (מסופר עליו ברמז בשלב מאוחר יותר, ראה פרק ח',

יח-יט).

בקשת האותות לאחר הכשלון הראשון.

ד. מלחמה וניצחון (פרק ז')

הגיוס הגדול ופיזור מפתיע של החיילים.

מבחן המים (צמצום נוסף של הכוח התוקף).

פעולה מודיעינית נועזת (החלום ושבירו!)

"בתחבולות עשה לך מלחמה" – המבצע הלילי המתואם של היחידה הנבחרת.

גיוס העתודה, ורדיפה אחרי המדיינים הנסוגים בבהלה. תפיסת בארות המים ולכידת

שני שרי המדיינים (תבוסת המדיינים).

ה. בעקבות הניצחון (פרק ח')

ריב בני אפרים ויישוב הסכסוך.

ההחלטה הנועזת של גדעון לרדוף אחרי המדיינים מעבר הירדן לתוך המדבר,

והתקרית בדרך עם אנשי סוכות ופנואל.

השמדת מחנה המדיינים ותפיסת שני מלכי מדיין.

הענשת אנשי סוכות ופנואל.

הוצאתם להורג של שני מלכי מדיין – כניעת המדיינים היא סופית (שקט של 40

שנה).

הצעות המלוכה, הסירוב ומעשה האפוד (דברי ביקורת על גדעון).

אחרית גדעון – התדרדרות מחודשת במצב הרוחני של העם – נסגר מעגל נוסף

בתקופת השופטים.

הערות להבהרת הנושאים

חלק מן ההערות יבואו לידי ביטוי במהלך שיעורינו, וישמשו אותנו בקביעת מטרות

ההוראה של יחידה זו.

א. הרקע להופעת גדעון – תיאור המצוקה הרוחנית, המדינית והכלכלית

הכתוב פותח בקשר ההדוק בין המצב הדתי לבין המצב המדיני. לאחר הניצחון הגדול

על הכנענים, חזרו ימי השקט לארץ למשך ארבעים שנה. שבטי ישראל הם כעת הבעלים הבלעדיים של הארץ, אך מבחינה רוחנית ותרבותית **טרום השתחררו** מהשפעת הכנענים ושכניהם האחרים. הם אינם מצליחים להיצמד לאמונתם ותרבותם, **והגבולות הרוחניים** נפרצים מחדש. כעונש, נפרצים גם הגבולות המדיניים והפיזיים. פורענות חדשה באה על שבטי ישראל. הפעם פורצים לארץ שבטים נודדים **לא** מתוך כוונות כיבוש והורשה, אלא להשחית את הארץ ולקצור את יבולה מדי שנה בשנה. האירוניה היא בכך, שדווקא הניצחון על הכנענים והריסת ערי המבצר שלהם, כולל ערי הגבול, מקילים על השבטים הנודדים לפרוץ לארץ – ואין מי שיעצור בעדם. **החיים השבטיים אינם מאפשרים לבנות ערי גבול ולשים בהם חיל מצב קבוע.** המדיינים ובני בריתם מגלים עד מהרה פרצה זו וחודרים לארץ דרך עמק בית-שאן לעמק יזרעאל הפורה, ומשם מתפשטים הם והולכים עד בואכה עזה. אין זו הפעם הראשונה שבני ישראל נפגשים עם המדיינים. ההיסטוריה של מדיין מתחילה עוד בספר בראשית. לאחר מות שרה ולאחר שאברהם אבינו השיא אשה ליצחק, נשא אברהם אשה ושמה קטורה. לפי חז"ל זו הגר, שהחזיר אותה לאחר מות שרה. הבן הרביעי של קטורה הוא מדיין. הקב"ה הבטיח לאברהם "כי ביצחק יקרא לך זרע", ולכן נותן הוא מתנות לבני הפילגשים ומשלח אותם לארץ הקדם (התורה מספרת לנו גם על מעורבותם של המדיינים במכירת יוסף). השלב הבא היא הפגישה המפורסמת בין משה רבנו לבין יתרו כהן מדיין. משה רבנו נושא לאשה את צפורה בת יתרו, וברית נכרתת בין משפחה זו לבין בני-ישראל. אחד האחים של צפורה, **חובב הקיני**, קושר את גורלו עם שבטי ישראל (ראה שופטים א', טו) ויותר מאוחר "חבר הקיני", ענף ממשפחת חובב נפרד מן השבט שישב בדרום הארץ, עובר לצפון הארץ ונוטה אוהלו באלון צעננים. כאן פגשנו את "יעל אשת חבר הקיני".

אך, אל נקדים את המאוחר; היתה עוד פגישה גורלית אחת בין שבט ישראל לבין מדיין. בלק בן ציפור מלך מואב משכנע אותם להשתתף בניסיונות להכות את ישראל ולגרשם. זקני מואב וזקני מדיין מצליחים לפתות את בלעם, הנביא המפורסם של המדיינים, לנסות את כוחו בקללת ישראל. בלעם אינו מצליח במשימתו, אך עצותיו הועילו לגרום למגפה בתוך ישראל (במדבר כ"ה, א-ט). כאן פוגשים אנו באשה מדיינית אחרת, שנתפרסמה לדראון עולם בתולדות ישראל, "זכזכי בת צור ראש אֲמוֹת בית אב במדיין". הנקמה בבלעם ובמדיינים אינה מאחרת לבוא, כמתואר בפרשת מטות.

עד כאן להיסטוריה של העבר, וכעת מגיעים אנו שוב לפרשת דרכים ולפגישה עם המדיינים. הפעם נלחם בהם עד חרמה ולא נפגוש אותם עוד.

שארית הפליטה נטמעת בין שבטי הקדם הנודדים במדבר. פרטים נוספים ראה באנציקלופדיה מקראית, כרך ד', ערך מדיין.

יחד עם המדיינים פורצים לארץ מן המדבר גם העמלקים ובני קדם אחרים. אין צורך להציג כאן את העמלקים. הם מוכרים זה מכבר, רק נזכיר שהם הצטרפו למואב בפלישה לארץ בימי אהוד (הם מצטרפים לכל מי שמציק לישראל!).

המצוקה של שבטי בני-ישראל שונה הפעם מן המצוקות הקודמות. **המדיינים אינם כובשים שטחים לשם התיישבות או לשם הטלת מס. הם שודדים את היבול ואת הבהמות ושבים למדבר עד לשנה הבאה.**

"והיה אם זרע ישראל ועלה מדין" וכו'. הם נוהגים כך זו השנה השביעית – ואין מושיע. המקרא מתאר את המצוקה הזאת בתיאורים עזים ומבליט את חוסר האונים של בני-ישראל מול **הפלישה ההמונית** הזאת. התיאור מסתיים במילים "וידל ישראל מאד מפני מדין", ובאין מוצא "ויזעקו בני-ישראל אל ה'" (וי', ו).

הבה נבין מדוע היה קשה לבני ישראל להתגבר על הפולשים האלה בדרכים המקובלות? המדיינים פולשים במחנות גדולים, הם לוקחים אתם את בתיהם (אוהלים), את משפחותיהם ואת כל מקניהם. כל אלה צורכים מזון יום-יום. נוסף לכך, לרשותם גמלים רבים מאוד ("ולגמליהם אין מספר"). הגמלים מאפשרים להם לנדוד למרחקים, והם משמשים להם **כבהמת משא, רכיבה ולחימה בעת ובעונה אחת**. בני-ישראל ראו בוודאי בתצפיות שלהם את התקרבות המחנות העצומים האלה, אך כדי לעצור אותם הם זקוקים לגיוס עצום של אנשים וכלי נשק רבים, המסוגלים לפגוע באלפי אנשים, תוך כדי התקפה או התגוננות ועצירת הכוח העולה. אי אפשר להלחם נגד אויב כה גדול בקרב פנים אל פנים בלא להפסיד אלפי חיילים, ובמיוחד כאשר האויב יודע שהנך עומד לעצור את התקדמותו.

בני-ישראל חסרים את כל האמצעים אלה, ולכן הם כמעט משלימים עם המצב ומגלים תושיה רק לגבי אמצעי התגוננות פסיביים. הם משתדלים להציל מה שניתן להציל, מקדימים את הקציר, דשים את התבואה במעורות וכד'. אנו חשים את החרדה הגדולה של שבטי ישראל, הן מתיאור המחבואים, מחסני החירום, והן מהצעתו של גדעון לאחר ההתכנסות – "מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר גלעד" – אכן רוב העם ירא וחרד. להלן נראה, שגדעון גילה לבני-ישראל שיש פתרונות גם לבעיות האלה. בנקל אפשר להפוך את **יתרונות** האויב – **לחסרונות**, ואת **הכוח** שלו **לחולשה**.

תיאור המצוקה וחוסר האונים של שבטי ישראל חותם בתוכחת האיש הנביא, המסביר שוב את הקשר בין **המצב הרוחני והמורלי לבין האירועים המדיניים והפוליטיים**. בכך מכין אותנו הכתוב לבחירת שליח ה' והמנהיג הבא של ישראל.

ב. הקדשת גדעון לשליחות ההצלה

בתקופת השופטים לא נתמנה אדם למנהיג ומושיע בזכות אבותיו או שבטו. ה' **בוחר באיש המעלה** שבדור, המגלה נכונות להלחם למען עמו ויש בו הסגולות המתאימות לכך כמו: אהבת ה', אהבת ישראל, חכמה וגבורה.

בדומה למשה רבנו, מתאר גם כאן הכתוב את שלבי הקדשתו של גדעון לתפקידו, תוך כדי נתינת תשובה על השאלה: "מדוע דווקא גדעון?" התיאור אמנם קצר, אך די בו כדי **להכיר את גדעון ולצפות שאכן תהיה זאת בחירה מוצלחת**. התגלות המלאך לגדעון באה באופן בלתי צפוי לגמרי, לא בשעה של התרוממות רוח או החלטה להלחם נגד המדיינים, אלא דווקא בשעה של מצוקה והשפלה קשה, הוא דש את התבואה לא בבהמה ולא ברוח בחוץ, אלא במקל ובגת, (שם אין רוח כלל). המדרש מדייק מתיאור הכתוב שגדעון מבצע פעולה זו כדי להחליף את אביו הזקן ולא לסכן אותו במקרה שהמדיינים יגיעו, "להניס מפני מדין" – **לא את התבואה**, אלא את אביו (ראה שאלות בדפי עבודה לתלמיד). אנו חשים שגדעון מוטרד ביותר ומועסק כל כולו בבעיית העם. אחרת אין להבין את תגובתו הספונטנית והזועמת לברכת נימוסין רגילה שהיתה מקובלת בימים ההם. הוא פורץ באופן בלתי צפוי בתלונה קשה כלפי שמים. היטיב לתאר תגובה זו א' קריב במאמרו "מפתח הזהב של תקופת השופטים"¹.

להלן קטע מן המאמר המעניין הזה, המנסה לשחזר בשפה ציורית את מעמד ההקדשה: "אך גדעון אינו משיב ברכה תחת ברכה, אלא קופץ קפיצה ממעגל שבין אדם לאדם, למעגל הכלל, ומניחותא, לכעין התפוצצות, כמפיס מורסה בנפשו: – "בי אדוני, ויש ה' עמנו, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר, הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתנו בכך מדין!"

הדברים התמלטו מפי גדעון באפס מטרסה, כי מה יכול היה לצפות מפי האיש האלמוני, זולת אנחה או דיבור של תקווה לימים יבואו, שיהיו טובים מאלה? אך דרך פתיעה גמורה נאחז האלמוני בדברי חובט החיטים, כאילו היתה בהם תרופת-פלאים, ובתקיפות של מעלה הוא אומר לו:

— לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין, הלא שלחתיך!"

מה נדהם גדעון למשמע הדברים, ותדהמתו ודאי הלכה ורבה מחלקם הראשון, לחלקם השני וחלקם השני לחלקם האחרון: "הלא שלחתיך".

אבל אנו שיודעים מי הוא דובר הדברים, לפליאה לנו, רק המלים הראשונות "לך בכחך זה", כי מהו הכוח, שכבר נגלה בגדעון? והלא לא נשמעו מפיו אלא דברי צער ותוגה בלבד? אכן, רק מתוך צלילה **למעמקי הצער יכולה לצמוח הישועה**. וזוהי הכוח שנתגלה בגדעון. כי בהיותו חובט את החיטים במיצר הגת, ראה לנגד עיני רוחו את שבטי עמו נדרכים תחת רגלי מדיין, כי על כן נעתקה אצלו בלי משים המלה "עמך" שבפי האלמוני ל"עמנו".

ומאחר שהוא נושא על כתפיו את סבל דורו, הוא האיש לשים עליו את שליחות הדור וכסבורים היינו שגדעון ימהר להשיב:

— הנני אלך! אך לא. בעיניו שלו, השליחות היא שלא כפי מידתו כלל, כי מי הוא ומה ערכו? "בי אדוני" — הוא עונה במבוכה. — "במה אושיע את ישראל? הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי".

התשובה שניתנה לגדעון "כי אהיה עמך..." כי אמת נכון, העם דרכו לבחור לו למנהיג איש בעל מעמד מכובד, מן העומדים בראש הסולם, ואילו מעמדו שלו בקצה האחר של הסולם. אך הבחירה האלוקית מוצאת את נבחרה דווקא בקרב נטולי היוחסין, ודווקא הצעיר בבית אביו — לו הבכורה אצלה!"

נעמוד עוד על **משפט ההקדשה** הראוי להבלטה מיוחדת. הקב"ה אומר לגדעון: "לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין, הלא שלחתיך". לא מפורש לאיזה כוח מתכוון ה'. נזכיר להלן ארבעה פירושים מקובלים. גם תלמידינו עשויים להציע אותם או חלק מהם.

א. בכוח אהבתך את העם (לימוד הסניגוריה).

ב. בכוח הרוחני שיש לך (ולא בכוח הפיזי הדל!).

ג. בכוח החדש שה' נותן לך זה עתה ("רוח ה' לבשה את גדעון").

ד. בכוח **האין ברירה**, לפי המאמר דלעיל, וזה כוח עצום המוכר לנו, הן מתקופת השואה והן מתקופת יסוד מדינתנו.

גדעון נמצא ראוי לתפקידו לא למרות שאלתו "ויש ה' עמנו?" — אלא דווקא משום שאלתו זו.

התייחסותו למלאך ה' והאותות שהוא מבקש מתבארים לנו, אם נשים לב לסביבה בה הוא גדל. בבית עובדים כבר עבודה זרה, ויש בו גם מזבח לבעל. גם העיר עפרה כולה שקועה בעבודת אלילים.

כדאי לשים לב שאנשי עפרה עוברים בשתיקה על "המזבח הפרטי" שגדעון בנה לאות תודה ולהנצחת הפגישה עם מלאך האלוקים. גם כאשר הם מגלים את מעשה גדעון מן הלילה ההוא, הם מתלוננים רק על מעשה ההרס ולא על עצם בניית מזבח לה'. מכאן נוכל להגיע למסקנות על המצב הדתי ששרר בעפרה ובארץ כולה בימים ההם. ראה חוברת לתלמיד, דף עבודה ז'.
לסיכום פרק זה נוסף עוד, שכל הנושא של ביעור עבודה זרה עלידי גדעון בעפרה, משמש לגביו כניסיון אישי. עליו היה להתגבר על פחדים לא מעטים (לשבר את פסילי

אביו, ואת הפולחן המרכזי שבעיר), אך בוודאי היו לפעולה המקומית הזאת הדים בכל הסביבה. גדעון התפרסם בוודאי על-ידי מעשה זה, ועל-ידי כך הכשיר עצמו לפעולה כלל ישראלית, הוא נתגלה כאמץ כלפי פנים, וודאי יוכל גם להושיע את ישראל מן האויב החיצוני. מוקדים עיקריים לדיון בנושא זה פורטו בדפי עבודה מספר 3-4. אך בטרם נעבור לשלב הבא נקדיש כמה מלים לבעיה גיאוגרפית חשובה והיא: היכן בדיוק היא עפרה, עירו של גדעון?

לבעיית זיהוי העיר עפרה

המורה ימצא במפות שונות סימונים שונים של העיר עפרה, ולכן יש חשיבות להסביר את ההשערות המקובלות, ובהתאם לכך את הרקע הגיאוגרפי של פרשת גדעון.

ישנן ארבע הצעות בנושא, וכרגיל – בכל הצעה יתרונות וחסרונות.

1. קודם כל חיפשו החוקרים את העיר עפרה בנחלת שבט מנשה, כי גדעון הוא ממשפחת אביעזר לשבט מנשה. בנחלת שבט מנשה, דרומית לטול-כרם, נמצא הכפר הערבי הגדול א-טייבה. ידוע לנו, שהערבים החליפו שמות קדומים שנקראו בשם "עפרה" לשם "טייבה", כי המלה עפרה משמעו בערבית שד, וכדי לא לפתח פה לשטן שינו את השם ל"טייבה" (טוב). וכך יש לנו בארץ כמה וכמה "טייבות", ששמן הקדום של חלקם היה עפרה. לפי גישה זו – "טייבה" המתאימה ביותר לעירו של גדעון היא עפרה שבשבט מנשה. כך גם דעת אליצור ב"דעת מקרא" ועוד.

חוקרים אחרים טוענים, כנגד דעה זו, שעל פי זיהוי זה, אנו מרחיקים את גדעון מאיזור פעולתו שבעמק יזרעאל. כל פעולותיו של גדעון היו בעמק יזרעאל, אחיו נהרגים בהר תבור, הגיוס הראשון שלו הוא של שבטי הצפון, ולכן קשה לקבל את ההצעה הזאת. מה עוד, שאין כל בטחון שטייבה של ימינו אכן בנויה על חרבות עפרה הקדומה (אולי על מיקומה של העיר הקדומה טיבתא, הנזכרת בתלמוד כבעלת אכסניא נודעת "פונדקא דטיבתא", ואין לכך כל קשר לעפרה, עיר גדעון). לכן מנסים חוקרים אחרים למצוא את עפרה בלב עמק יזרעאל. אנו עוברים אפוא להצעה שניה.

2. חוקרים רבים מזהים את עפרה עם הכפר הערבי טייבה שברמת יששכר (כשלושה ק"מ ממזרח לעפולה) על-יד המושב מולדת (בני ברית). במקרה זה נמצאת עירו של גדעון משבט מנשה בנחלת שבט **יששכר**. אך בכך אין כל קושי, כי הרי היו למנשה משפחות שהתגוררו בנחלת שבט יששכר ושבטים אחרים כפי שמעיד הכתוב "ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת ישיב דאר ובנותיה וישיב עין דר ובנותיה" וכי' (יהושע י"ז, יא). אמנם עפרה אינה נמנית ברשימה הזאת, אך כאן נמנו רק הערים החשובות. יתר על כן, יתכן שדברי גדעון, "אלפי הדל במנשה" (וי, טו), רומזים על ניתוקה של משפחת גדעון-אביעזר מגוף שבט מנשה, ולכן הם נחשבו לחלשים במיוחד. אם נקבל דעה זו, הרי גדעון גר באיזור המסוכן ביותר, מכיר היטב את השטח, ולכן גם מצליח לגייס את שבטי הצפון "ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו, ומלאכים שלח באשר ובזבולון ובנפתלי ויעלו לקראתם". על העדר שבט יששכר ראה להלן.

3. בכיוון זה של מיקום עפרה בנחלת יששכר הולכים גם החוקרים, המזהים את עפולה של ימינו עם עפרה של גדעון. הדמיון בין השמות וממצאים אחרים נותנים כיוון למחשבה זו. הקושי היחידי שנשאר לנו בזיהויים אלה, הוא פעולתו של גדעון במרכז עמק יזרעאל, בלב שטח האויב, ולכן בלי להכנס לפרטים נביא כאן עוד הצעה של חנן אשל (ראה ביבליוגרפיה).

4. חנן אשל מציע השערה לזהות את חורבת עופר, הנמצאת כשלושה ק"מ דרום מערב לשכם. הוא מסתמך על ישובי מנשה כפי שהם מופיעים בחרסי שומרון הידועים, ומהם אפשר ללמוד שאיזור זה היה בתחום משפחת אביעזר (ראה פרטים במחקר) וכן מן הקשרים שיש לגדעון ולאבימלך לשכם הקרובה. פילגשו של גדעון היא משכם, בעלי שכם עוזרים לאבימלך להרוג את בני גדעון, כי אינו יכול למלוך כשאחיו נמצאים בעפרה הסמוכה. גם יותם, העולה על פסגת הר גריזים שמדרום לעיר ולא על הר עיבל מצפון לשכם – גם זה מעיד שהוא בא מן הדרום. השערה זאת עדיין אינה מקובלת, ועל המורה להחליט (לאחר עיון נוסף בביבליוגרפיה) היכן יסמן הוא את עפרה ובאילו מפות ישתמש. אנחנו נוטים לקבל את הדעה השניה (אֲדִיִיבָה הערבית, צפונית למושב מולדת), הן משום שגדעון מכיר את שטח הלחימה ונוהג בו כבן בית, והן בגלל מה שמסופר על אחי גדעון שנהרגו בתבור בלב האיזור.

ג. ראשית המלחמה והספקות המתעוררים בלב גדעון בעקבות כשלונו הראשון
קטע זה פותח בהכנות למלחמה משני הצדדים. לפנינו פסוקי הפתיחה (ו', לג-לד). המדיינים ובני בריתם, כולם מתכנסים כעת יחד בעמק יזרעאל. הם לבטח מרגישים, שחל מפנה כלשהו ויש מנהיג לישראל. מעתה הם אינם יכולים להיות עוד שאננים ובטוחים כפי שהיו עד כה. הפסוק השני מספר לנו, כי אכן יש למדיינים ממה לדאוג "ורוח ה' לבשה את גדעון" – והפעם כלפי האויב החיצוני.

לאחר פתיחה זו מתחיל הגיוס (ו', לה). הגיוס כולל את השבטים מצפון לעמק יזרעאל ומדרומה. השבטים מן הצפון הם: אשר, זבולון ונפתלי, ומן הדרום – שבט מנשה; הפרשנים חלוקים בדעותיהם בשאלות אי-גיוס שבט יששכר. יש האומרים, ששבט יששכר היה הנפגע העיקרי מן הפשיטות של המדיינים, שנה שנה, ולא היה לו הכוח להתקומם ולהתגייס למערכה. מאידך – סבורים אחרים, שלא היה צורך לגייס אותם כלל, כי הם היו מגויסים מאליהם, ולא חיכו לצו הגיוס של גדעון. פסוק לה מסתיים במלים "ויעלו לקראתם"; מלים אלו רומזות כנראה על תכניתו הראשונית של גדעון. הכוחות של גדעון עולים אלה מול אלה להקיף את המדיינים ולפתוח במערכה לגירושם או להשמדתם. תכנית זו נכשלה והכתוב רומז על כך, מאוחר יותר, כאשר גדעון חוקר את מלכי מדיין שנתפסו על-ידו (ח', יח-יט). לגדעון מתברר, שאחיו נהרגו על-ידי המדיינים בעת ריכוז הכוחות הצפוניים וארגונם לקראת המתקפה. אם נקבל הסבר זה (ראה "דעת מקרא" במבוא לפרשת גדעון) יקל עלינו להבין גם את עניין בקשת האותות מיד אחר הכשלון הזה. הוא רוצה להתחזק לקראת ההמשך. אמנם עדיין נשאלת השאלה, כיצד זה מנסה גדעון את ה'! נראה לנו שדברי רס"ג המובאים על-ידי רד"ק מסבירים יפה את העניין:

"כי הנסיון ביכולת הבורא אסור, כמו שאמר 'וינסו אל בלבבם הגם לחם יוכל תת', אבל לגדעון לא היה ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה". גם אברבנאל מתרץ קושי זה באומרו "לא לנסות יכולתו, כי אם לדעת רצונו", וכו' (ראה גם פירושו של מלבי"ם). נראה לנו, שראוי לדון בכיתה בבעיה זו ולשאול את גדעון, מדוע הוא עובר על איסור של 'לא תנסו' וכו' (ראה במהלך השיעורים). לאחר שהתרנו את בעיית בקשת האותות, נוכל לשאול שוב את גדעון, האם היתה משמעות מסוימת לאות שביקש? מדוע דווקא גיזת צמר וטל? וכו' האם יש סמליות בכל הנ"ל? כמקובל במקרא!

רוב המפרשים אכן מסבירים, שגזית הצמר והטל, וכן מקום האירוע בגורן – מקום התגלות מלאך ה' בתחילה – הוא מעין משל לגדעון, למצבו האישי או למצב עם ישראל ("אהיה כטל לישראל"). הבקשה הראשונה מוסברת יפה על-ידי כל המפרשים, בהבדלים קטנים, אך לגבי הבקשה השנייה, שהיא היפוך הבקשה (הנס השני) – יש גישות שונות. רש"י בעקבות חז"ל אומר, שגדעון לא הסתפק באות הראשון, כי הוא לא נתקיים במלואו, ואולי משום כך פקפק גדעון בערכו. אמנם הגיזה ספגה הרבה טל – מלוא ספל מים, אבל על הארץ לא היה חורב (ראה דיוק זה בכתוב!); ולכן נאלץ גדעון לבקש אות הפוך (ראה גם רלב"ג ומלבי"ם): "החורב על הגיזה בפעם השנייה עיקר המופת, כי הוא נוגד את חוקי הטבע".

הערה: נראה לנו שבכיתה רגילה יש להסתפק בהסברת עצם בקשת האותות, ואולי בכיתה מתקדמת נוכל להסביר גם את הסימליות המיוחדת של האותות. ראה גם פענוח יפה של האותות במאמרו של קריב, שהזכרנו לעיל, וכן מאמרו של טברסקי מתוך ב"שדה חמ"ד", פרטים בביבליוגרפיה.

ד. מלחמה וניצחון

יחידת משנה זו היא החלק המרכזי והדרמטי ביותר בפרשת גדעון, והיא שימשה ומשמשת "מורה דרך" לאסטרטגים ולמצביאים עד ימינו אנו. פלוגות הלילה המיוחדות בפקודו של וינגייט, "כוח גדעון" בחבש בימי מלחמת העולם ועוד. ראה פרטים בביבליוגרפיה.

הפרק פותח בתיאור זירת המערכה. גדעון חונה על-יד עין חרוד לרגלי הגלבוע ואילו המדיינים חונים מצפון לגבעת המורה (בעמק כסולות). לאחר הגיוס עומד לרשות גדעון צבא המונה 32,200 חיילים, ואילו המדיינים מתרכזים בעמק "כארבה לרב... וכחול אשר על שפת הים לרב" (ז', יב). לאחר הכשלוך הראשון, שתיארנו לעיל, זהיר כעת גדעון בריכוז כוחות מרובים ובתכנון הקרב, אך דווקא כעת הוא מקבל הוראה שהקרב הזה יהיה שונה מכפי שחשב לכתחילה. עליו לשחרר בשלב זה את כל הירא והחרד, ואין פלא שהיו כאלה רבים. שיחרור זה ודאי ידוע גם לאויב, אלא שהאויב אינו יודע, שלמעשה מדובר רק בשיחרור מהשתתפות מכוח המחץ, אך לא מכוח העתודה. למשוחררים האלה יש תפקיד בשלב השני של הלחימה, במרדף אחרי אויב הנסוג בבהלה. עובדות אלה מתבררות לנו מההוראה "ישוב ויצפור מהר גלעד", שפירושו שהכוח המשוחרר יצפה מהר גלעד ושם יצפה להוראות. הר גלעד הנזכר כאן הוא אחת השלוחות של הר גלבוע, בפי הערבים נקרא "עין חרוד" עד היום בשם "עין ג'לוד".

לפעולה ראשונה זו מטרה כפולה: כלפי חוץ זו היא פעולת הטעיה ("גיוס הטעיה" כפי שהוא נקרא בימינו), וכלפי פנים יש כאן **מסר מרכזי** "פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי". כיוון שהניצחון עתיד להיות גדול, חייבים במיוחד להדגיש מסר זה. האדם חייב לעשות הכל כדי להישרד, כן גם העם, אך על עם ישראל לדעת, כי "לה' המלחמה" ו"אם ה' לא ישמור עיר שוא שקר שומר" וכו'. וכיון שכן, הרי "אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" (שמואל א' י"ד; ו). ראשית הניצחון והפריצה ייעשו על-ידי מינימום של כוחות, **פחות ממאית** מכלל הכוח שעמד לרשותו, **גדעון נאלץ להפעיל את כשרונותיו** ואת דמיונו כדי לקיים את דבר ה', אך זו ההוראה – והוא יתמודד אתה בהצלחה מלאה. גדעון והעם עדיין אינם מעכלים את הוראת פיזור הכוחות, והנה הוא מתבקש לצמצם עוד יותר את כוחותיו, עד למינימום. יש הבדל עקרוני **בין השיחרור הראשון, שהוא למעשה העתודה, לבין השיחרור השני** (הכורעים על ברכם), **שהם נשלחים לבתיהם.**

"ויאמר ה' אל גדעון בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך וכל העם ילכו איש למקמו" (ז', ז). הם אינם נשלחים לצפור על הר גלעד. לפי דעת חז"ל, אנשים אלה עובדי עבודה זרה הם, ואינם ראויים שהתשועה תבוא עליהם. ראה גם פירוש מלב"ים בנידון.
עתה נתעכב בקצרה על מבחן המים המפורסם.

1. מבחן המים

הסברנו כבר את מטרת העל של המבחן, "פן יתפאר עלי ישראל..." אך עדיין עלינו לפרש את **עצם המבחן**, מדוע דווקא כך? נזכיר כאן רק את הגישות המקובלות בחז"ל ובמחקר. בשתי דרכים ניתן לשתות מים מן המעיין.
א. שתיה בלשון, המצריכה **שכיבה** על הארץ בדומה ללקיקת כלב.
ב. שתיה בכף היד, המצריכה **כריעה** בלבד.
נביא כאן שלוש גישות יסודיות במיון הולם בדרך זו, עם הבדלים קטנים ביניהם.
א. המבחן הוא מבחן אמוני-דתי, (רוחני ביסודו).
ב. המבחן מיועד לבחון כושר פיזי קרבי ובמיוחד את הזריזות.
ג. המבחן מיועד לבחון את הזהירות של החיילים הנבחרים.
(ידין: אלה שזחלו ולא כרעו הגיעו בזהירות אל המים, ושמו לב כל הזמן על האויב מנגד).

לא נפרט כאן **אף** הדעות הנ"ל. ראה פרטים בביבליוגרפיה. חשוב לנו שמבחינה דידקטית נאפשר גם לתלמידינו להציע הצעותיהם ורק אח"כ "להיתלות באילן גדול". כדי לקרב את כל הנושא לתלמידים, יש כמובן למנות אותם כממיינים קבוצת חיילים לצורך פעולה חשובה כלשהי (לא את הכיתה שלהם, וד"ל). יתמודדו הם עם הבעיה ואין ספק שיגיעו לכל הפתרונות דלעיל. בימינו, כידוע, קיימת שיטה של "תקופת הגיבוש" (שבוע או יותר). בתקופה זו מקבלים החיילים משימות שונות, והמפקדים, לפי קריטריונים הידועים רק להם, בוחרים את המתאימים; הנה כי כן "עולם כמנהגו נוהג", וכעת לשלב האחרון של ההכנות. יחידה צבאית אינה יוצאת לשטח לפני שהיא מתעדכנת מבחינה מודיעינית. פעולה מודיעינית זו מתבקש גדעון לערוך בעצמו (גם הוא עדיין זקוק לשכנוע). המראה הנגלה אליו מגבעת המורה, כנראה מדהים גם אותו מחדש (ז', יג).

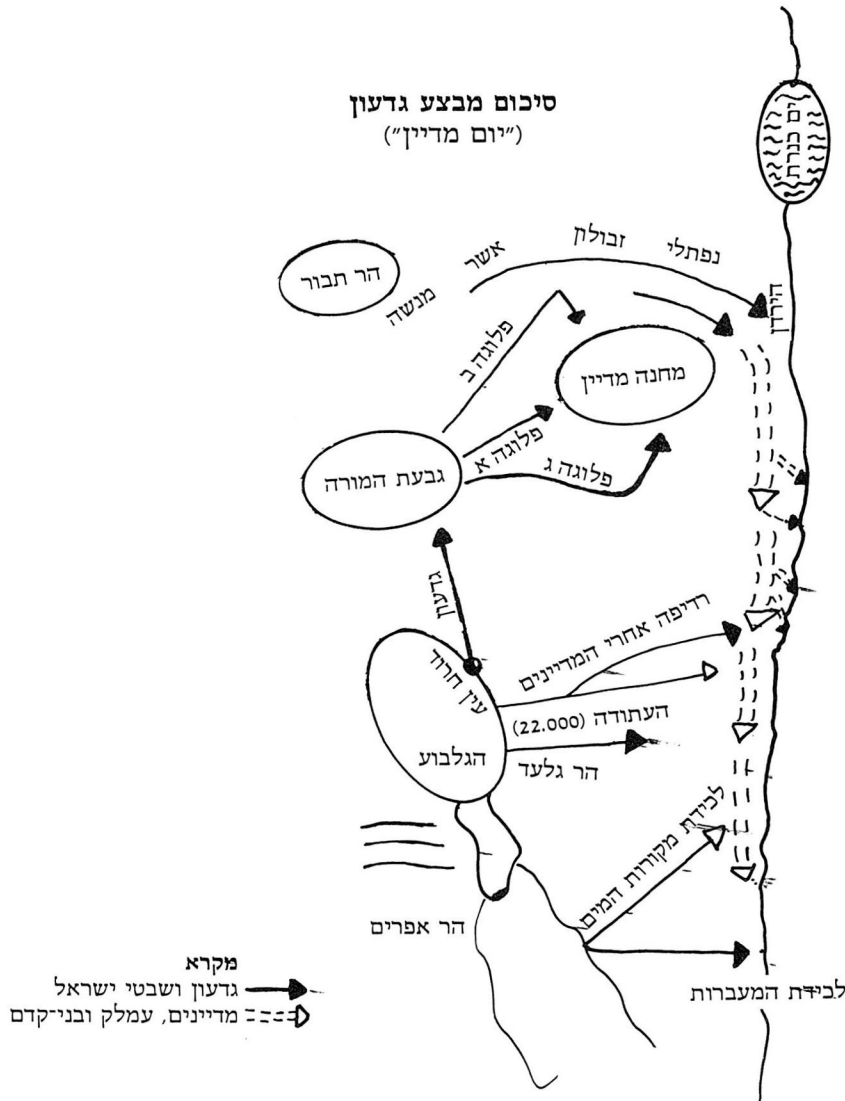
2. החלום ושברו

גדעון מתבקש כאמור, לבדוק את מצב המחנה ואת **עירנות** השומרים על המחנה. לכן עליו לגשת אל "קצה החמשים אשר במחנה", אל הקצוות של המחנה, שם נמצאים החיילים החמושים, השומרים על המחנה².
לפני שאנו שומעים על ביצוע פעולה זו חוזר המקרא ומתאר את כוח האויב (פסוק יב), זה בערך מה שגדעון וחייליו ראו לפני תחילת הקרב. גדעון ונערו מבצעים את השליחות הנועזת ובידיהם פרטים צבאיים חשובים.
אך אינפורמציה יתירה הם מקבלים על המצב **המורלי** של חיל האויב. גם התלמידים לא יתקשו בפענוח החלום ולהגיע למסקנה של גדעון בפסוק טו. גדעון ממחר לשוב אל מחנה ישראל, מעביר את חייליו בסתר הלילה מעין חרוד לגבעת המורה ומתכנן את המתקפה הגדולה על האויב המופתע.

3. ליל הניצחון

גדעון, כאמור, מפעיל את כל כישוריו וכוח דמיונו, מתכנן פעולה **בלתי רגילה**, אבל מתאימה לנסיבות. לרשותו שלוש מאות חיילים נבחרים ובחסות החשיכה עליו להפוך את הקערה על פיה. גדעון, איש המלחמה, יודע שאין בידו מספיק "כוח אש" לגרום להרג של מאות ואלפים, ולכן הפתרון הטוב ביותר לגרום למהומה כזאת, שמלאכתו תיעשה על-ידי האויב עצמו ("שער עצמי" – כפי שקוראים לכך במשחק כדור-רגל). ואכן המטרה מושגת: "וישם ה' את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה עד בית השטה" וכו'.³

הבה ונערוך רשימה מסכמת של עקרונות הקרב והאמצעים, שבהם נוקט גדעון, כדי להשיג את מטרותיו. חשוב שתלמידינו יכירו את התחכום בפעולות גדעון ויבינו כיצד כה מעטים יכלו לנצח כה רבים. להלן סיכום סכימטי (**סכימטי בלבד**) של מבצע גדעון. שקראנו לו בשם "יום מדיין" וכן סיכום התכנית האסטרטגית והטקטית של גדעון.

4. סיכום התכנית האסטרטגית והטקטית של גדעון

- א. **בחירת כוח קטן ויעיל**, מיומן, מאומן ובעל מוטיבציה גבוהה.
- ב. **לוחמת לילה** – יצירת מבוכה מקסימלית אצל האויב. המבוכה גדולה מאוד, כי מדובר כאן בהתקפת מחנה הכולל נשים וטף ובהמה רבה. נוסף לכך בחסות החשיכה אפשר להתקיף מקרוב ממש.
- ג. **ריכוז הפיקוד** – גדעון מחלק את גדודו לשלוש פלוגות, הוא עומד בראש אחת הפלוגות, והשאר מתאמים את פעולותיהם אתו ("ממני תראו וכן תעשו"), ההתקפה מתבצעת בעת ובעונה אחת.
- ד. **פעולות איגוף** – המחנה מוקף משלושה כיוונים (רק הכיוון לירדן נשאר פתוח, ושם כמובן מצופה החסימה), האויב מתאר לעצמו שמדובר בכוח עצום, החשיכה אינה מאפשרת למותקף לשער את העוצמה האמיתית של המתקיף.
- ה. **קביעת שעת האפס** – לראש אשמורת התיכונה (קרוב לשעת חצות, כאשר השומרים מתחלפים, העירנות נחלשת, והמחנה כולו ישן שנת ישרים). הסוואת הלפידים לא אפשרה לאויב לגלות את הכוח לפני שעת האפס.
- ו. **תחבולות השופר והלפיד** – השופר והלפיד משמשים כאמצעי קשר בתנאי חשיכה, כאמצעי הזדהות הדדית בשעת תקיפה. השופר וניפוץ הכדים יעוררו גם רעש באמצע הלילה (לוחמה פסיכולוגית), הלפיד ישמש גם למטרת הצתת האוהלים.
- ז. **הכנת עתודה לצרכי חסימה** והפעלתה ברגע הנכון.
- ח. **לכידת מקורות המים**.
- ט. **רדיפה בלתי פוסקת**, שאינה מאפשרת לאויב להתארגן. על הרדיפה מעבר לירדן לתוך המדבר, ראה להלן.
- י. **תפיסת ראשי האויב והריגתם** (שרי הצבא, ויותר מאוחר גם המלכים).
- הדוגמא האישית של גדעון, "המפקד בראש", והביצוע המושלם – חסכו אלפי קרבנות מישראל, אילו נערך קרב פנים אל פנים. מסירות הנפש ("לה' ולגדעון"), רוח הלחימה, אומץ הלב וחכמה אסטרטגית חברו יחדיו. יום התשועה הזה ייזכר כיום מיוחד בתולדות ישראל. יום מפלת מדיין נזכר על-ידי ישעיה: "הַחֲתָתָה כְּיוֹם מִדְיָן" (ישעיה ט"ו, ג) כאשר מבקשים אנו הצלה ומפלה לאויבים, הרי מזכירים אנו תמיד את מפלת מדיין, ראה מזמור פ"ג בתהלים.
- וכעת לפרק האחרון בפרשת גדעון.

ה. בעקבות הניצחון

גם פרק זה מלא וגדוש אירועים דרמטיים, ונעמד כאן שוב, רק בקצרה, על חלק מן האירועים האלה. על השאר ראה במערכי השיעורים ובדפי עבודה. גדעון המנצח חייב להתמודד כעת עם המצב החדש שנוצר. ראשית – **תקריות בלתי צפויות עם שבט אפרים ועם אנשי סוכות ופנואל**, ושנית – עליו לבצע **החלטה נועזת חדשה** לרדוף אחרי המדיינים לתוך המדבר, בשטח לא מוכר, ולהפתיע את האויב במחנותיו הוא: לפי המסופר, נראה לנו, שלא היה קונצנזוס לגבי המשך המלחמה מעבר לירדן. השבטים שמחו על ההצלה המיידית ולא חשבו על טווח רחוק יותר. ברם גדעון ידע, שאם המדיינים האחרים, שלא ניזוקו, לא יוכו כעת מכה ניצחת, הרי לא יעבור זמן רב ושוב יתחילו לנדוד ולעבור לארץ-ישראל בשעת כושר ראשונה. הוא לא רצה להפסיק באמצע בטרם נשבר סופית כוחו של האויב, הוא חייב לקצור עכשיו ומיד את כל הפירות⁴. המצבים האלה מוכרים לנו היטב מ"הפסקות האש" המפורסמות שלנו שנכנסו לתוקפם

בטרם סיימנו את המשימה והשגנו את כניעת האויב הערבי. גדעון מצליח בכל משימותיו, וכאשר הוא חוזר כמנצח אין דבר טבעי יותר מאשר להציע **לגדעון את המלוכה**. כל שבטי ישראל מכירים כעת (רק כעת?!) בגדולתו של גדעון — "משל בנו גם אתה וגם בנך וגם בן בנך, כי הושעתנו מיד מדין". גדעון **מפתיע שוב** את כולם בתשובתו: "לא אמשל אני בכם, ה' **ימשל בכם**".

נצטט כאן קטע נוסף ממאמרו של א' קריב, שלדעתנו נותן ביטוי קולע לאישיותו ולתכונותיו של גדעון, המתגלה כאן בשיא גבורתו.

"...מי ימוד גבורת רוח זו!"

נחלי דם נשפכו בכל ימי עולם בשל כסאות למלכים ואפילו רק בשל צלם של אילו; פשעים למכביר, אף מן השפלים ביותר, התחוללו מאז ומקדם ועד ימינו בשל גדולה ושררה. ומי יודע כמה ידות ליצר הזה בכל מהלך דברי הימים, והנה פה, תכלית היפוכו של דבר: **איש חפץ העם — דוחה את כסא המלוכה** בקרב עמו, כסא טהור מכל דופי המוצע לו כגמול, ישווה לתשועה שבאה על-ידו, ויותר מכך — כקציר התשועה הזאת!

רק **איש דגול מאלפי רבבה מסוגל לעמוד בנסיון אשר כזה**". (ההדגשות שלי ש.פ.)

1. הערות והבהרות על תקריות גדעון עם בני עמו

א. **התקריות עם בני אפרים** — לפי המסופר בפרק ז' ברור הוא שגדעון ייעד תפקיד חשוב לשבט אפרים.

אנשי אפרים נתבקשו בשלב כלשהו (ראה "דעת מקרא" ו"מלאכים שלח") להשתתף **בשלב הרדיפה והחסימה**⁵. הכתוב מספר על ההוראות שניתנו לשבט וכן את ביצועם המוצלח (ז', כד-כה) מעל למצופה, הם תופסים והורגים את שני שרי מדין. המשימה שהוטלה עליהם כללה מארבים על-יד מעיינות ונחלים שבדרך (גדעון יודע שיש להיעצר ליד המקומות האלה, וגם לא קל יהיה "להזיז" את כל המקנה הצמא למים מבלי שייעצר לידם), וכן חסימות על-יד הירדן, ורדיפה אחרי אלה שבכל זאת מצליחים להסתנן. אף על פי כן, עם הסיום המוצלח של המבצע מרגיש שבט מרכזי זה **נחיתות** כלשהי: "ולנו לא קראת להלחם", דהיינו "לא היינו שותפים לכל התהליך מראשיתו", דבר שעשוי לפגוע ביוקרתו ובמעמדו של שבט זה בתוך שבטי ישראל (לא נשכח שיהושע בן נון היה משבט אפרים)!

גדעון אינו סותר את טענתם, שלעצמה היא צודקת; הוא לא קרא להם בשלב הגיוס הראשון (ראה את רשימת השבטים ו', לה), אך הוא מסביר להם בתבונה רבה את **תרומתם החשובה** של בני השבט ("עוללות אפרים" — לעומת "בציר אביעזר"!). יתכן **שהיה בלבם** נגד השבט, אך הוא מחליט, **שלא** כעת הזמן ולא כאן המקום לפתוח בריב אחים!

הקרב הגדול אמנם נסתיים, אך המלחמה, אליבא דגדעון, טרם נסתיימה, ולכן עדיף לעבור ל"סדר היום" (בניגוד לתגובת יפתח!). התקרית הזאת חוסלה, אפוא, בקלות יחסית, לא כן התקרית הבאה.

ב. **התקרית עם אנשי סוכות ופנואל** — תקרית זו שונה במהותה מן התקרית הקודמת, ולכן גם תגובתו של גדעון שונה וחרפה מאוד. כאמור, גדעון החליט לרדוף אחרי האויב — ויהי מה, גם ללא הבטחת עורף כלכלי. כוחותיו המובחרים של גדעון "עייפים ורודפים", ולכן הוא מבקש לציידם במזון, בתחנה האחרונה שלו, בטרם יוצאים לדרך הארוכה. שרי סוכות ופנואל דוחים את בקשתו, ועונים כפי שהם עונים. יתכן שהם

מטילים ספק בביצוע **המשימה הבלתי אפשרית**, שלוקח גדעון על עצמו, ולכן דומה כאילו אומרים הם לעצמם: "למה להשקיע במקרה אבוד". אנו מניחים שנתקיים דיון כזה במועצת העיר סוכות בטרם נתקבלה ההחלטה (ראה במהלך השיעורים).
כן יתכן, שהם חוששים מן המדיינים שעתידים לחזור באביב הבא, ואזי ייענשו קשות על-ידי המדיינים. גדעון נרגז ו"מבטיח" עונש חמור ביותר לכל אלה שהפריעו לו בביצוע משימותיו. ואכן הוא מקיים את הבטחתו במלואה ואולי גם **גישא** זו השפיעה על "איש ישראל" להציע לגדעון את המלוכה?⁶

2. אחרית גדעון

גדעון כאמור דוחה את המלוכה, אך עדיין חייבים אנו הסבר לגבי מעשה האיפוד. מדוע הוא צריך את האיפוד? מה היו כוונותיו לכתחילה? הכתוב אינו מפרש לשם מה עשה את האיפוד, אך הוא מעיד על **התוצאות** החמורות שהיו למעשה פעוט זה – "ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש" (ח', כז) ראה ניסוח השאלה החרפה בדברי אברבנאל, השאלה השישית שבפרשה.

להלן מספר הסברים:

א. רד"ק סובר שגדעון עשה את האיפוד מתוך **כוונות טהורות** – להרבות האמונה בה', "עשה אותו כמין חגורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו, שיהיה לזכרון התשועה הגדולה, והוא עשה אותו לטובה, ואחרי מותו זנו בני-ישראל אחריו ועשו אותו אלוה" (ראה גם רש"י ורלב"ג)⁷.

ב. אברבנאל חושב שכל עניין האיפוד היה קשור לבקשת בני ישראל שיקבל על עצמו את המלוכה. הוא אמנם סרב, אך רצה שישאר זכר לאותה בקשה, ולכן עשה לעצמו **"לבוש מלכות"**, וממנו **נמשך מה שנמשך** (כלשון אברבנאל).

ג. גדעון, שזכה לגלוי שכינה, חפץ בקרבת האלוקים, מכין לעצמו **לבוש קודש מפואר** שבאמצעותו ידרוש את האלוקים כעין הכהן הגדול, הוא תפס מרובה ולכן עבר על דברי תורה (ראה לקט "מעם לועז", סיכום הפירושים בעניין האיפוד).

בכל מקרה – "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", וגדעון בשיא גדולתו טועה, ועל-ידי כך גורם בעקיפין להטעות הרבים – סמל קדוש הופך לסמל אלילי (לא פעם ראשונה ויחידה!) אך האיפוד אינו הפגם היחיד באחרית גדעון. המקרא מתאר לנו ברמזים שקופים, שגדעון לא עסק במשפט העם **"הוא לא טרח בהנהגת העם כי אם ישב בביתו"** ("מצודת דוד") ו"**לא** זכר הכתוב ששפט את ישראל, כי לא נתעסק בזה" (אברבנאל). אמנם גדעון לא היה צריך להתעסק בענייני מלחמה, כי **לא** חשש עוד מפולשים מכל צד שהוא, אך דווקא משום כך יכול היה להתמסר **להנהגה הרוחנית** של העם, אך הכתוב אומר "וילך ירבעל בן יואש וישב לביתו". הוא פרש מהנהגת הציבור ועסק בענייני ביתו, וכפי הנראה בביתו, הוא נוהג בגינוני מלכות.

אם נרכז את הפרטים נראה, כי אכן חל שינוי בגדעון "הדל באלפי מנשה".

להלן חלק מהם:

1. עשיית האיפוד בעפרה.
2. נושא נשים רבות, היולדות לו שבעים בנים.
3. נושא פילגש משכם, כנראה מבנות האצולה.
4. גדעון אינו מתנגד שבנו מן הפילגש ייקרא בשם אבימלך. (לפי הכתוב משמע שבן הפילגש קורא לעצמו בשם זה "וישם את שמו אבימלך").

מעשה האיפוד והתוצאות הנובעות מהמעשה הזה גרמו לכך, שהגמרא רשמה את גדעון בין שופטים **"קלי העולם"**, שיש בהם פגם כלשהו⁸ אך בסופו של דבר הגמרא **מקבילה** את גדעון עם **משה רבנו**, המושיע הראשון של עם ישראל. ואכן הן בהתגלות ה' אליו והן בענוותנותו ותכונותיו יש קווי דמיון בין משה רבנו לגדעון (ראה בביבליוגרפיה). הבה נזכור אנחנו ויזכרו תלמידנו את שני שמותיו של גדעון הרומזים על תרומתו הכפולה בתולדות ישראל.

גדעון – שגדע קרני רשעים והציל את עם ישראל ממצוקה קשה ביותר.

ירובעל – שרב עם הבעל ונתץ את מזבחותיו.

בזכות שני מעשים אלה, וכל מה שהם כוללים והשלכותיהם, ראוייה פרשת גדעון שנלמד אותה עוד ועוד...

ונסיים בקטע מתוך הפיוט להושענא רבה המונה את גדעון בין אלה שבזכותם רשאים גם אנו לבקש תשועה מאת ה'.

"...לְמַעַן לְמַד רְאוּת לְטוֹבָה אוֹת, זַעַק אֵיָה נִפְלְאוֹת,

מִצָּה טַל מִגֶּזֶה מְלֵא הַסֶּפֶל מֵיָם,

לְכַלֵּת לְבָנוֹן הוֹשֵׁעַ נָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אֲבִינוּ אֶתְּהָ.

לְמַעַן כְּלוּלִי עֲשׂוֹת מְלַחֲמֶתְךָ, אֲשֶׁר בְּיָדְךָ תִּתֶּנָּה יְשׁוּעָתְךָ,

צְרוּפִי מִגִּי' בְּלִקְקֶם בְּיָדְךָ מֵיָם,

לֵאלֹהֵי בְּגָדוֹ בְּךָ הוֹשֵׁעַ נָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אֲבִינוּ אֶתְּהָ."

מטרות להוראת היחידה

להלן אנו מביאים **מבחר** מן המטרות להוראת יחידה גדולה זו. חלק מן המטרות האמוניות והלימודיות כבר הודגשו והוזכרו במבוא ליחידה ואין צורך למנותן כאן מחדש. חלק אחר של המטרות באו לידי ביטוי בהפניית תשומת לב התלמידים, וגם של המורה, בדפי העבודה ברמות השונות. המורה יסמן לעצמו אותם המטרות והמסרים הנראים לו חשובים ומרכזיים להכרת תוכן היחידה, להבנתה המעמיקה, ולהסקת מסקנות התנהגותיות הנוגעות לנו ולתלמידינו הלכה למעשה, ויתן להם ביטוי ראוי בשיעורים שלו.

אי לזאת ננסח כאן רק מטרות אחדות מקטגוריות שונות וכדוגמה בלבד.

1. התלמיד יסיק מסקנות מתוך עיון בספר והסתכלות במפה. לגבי דרך הפלישה, מטרותיה והיקפה.
2. התלמיד ילמד מתוכחתו של איש הנביא על הקשר הקיים בין המצב הרוחני-הדתי ובין המצב המדיני של העם.
3. התלמיד יעריך את תכונותיו של גדעון בהיגלות אלוקים אליו וכן לאורך כל דרך פעולתו המגוונת.
4. התלמיד יבין את המסר האלוקי בצמצום כוח ההתקפה של גדעון.
5. התלמיד יעריך את העוז והתושיה, שגילה גדעון בתכנון המלחמה ובשלבי ביצועה.
6. התלמיד ירגיש הזדהות עם **יתר**, בכורו של גדעון, בסירובו לבצע את פסק דין המוות שגדעון הטיל עליו.
7. התלמיד יעריך את ויתורו הגדול של גדעון בסירובו לקבל את המלוכה.
8. התלמיד יוכיח כיצד מעשה קטן, חסר ערך כשלעצמו (מעשה האיפוד), עלול להביא לתוצאות עגומות (סוף מעשה צריך להיות במחשבה תחילה).

9. התלמיד יעריך את גדעון ויזדהה עמו לא לפי מעשיו האחרונים ("אדם אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"), אלא לפי מכלול אישיותו של גדעון.
10. התלמיד ידע **שפרקי גדעון** משמשים **דוגמה** למופת לקציני צה"ל עד היום הזה, ולא מעט מהם ראויים להימנות בין תלמידי תלמידיו של גדעון.
- היעזר גם ברשימת "התועלות המגיעות מזה הסיפור" שבפרוש רלב"ג בסוף פרשת גדעון.

קווים מנחים והדרכה דידקטית להוראת היחידה

שיעור פתיחה

נחלק את **שני השיעורים** הראשונים לשלושה קטעי לימוד.

1. פולשים חדשים מופיעים בארץ (ו', א-י)

המצב האידיאלי של שקט ושלווה במשך ארבעים שנה הולך ומסתיים. אנחנו הולכים ומסתבכים בבעיה חדשה. אויב חדש מופיע באופק והוא שונה מכל האויבים שפגשנו עד כה בספר שופטים.

הבה נראה מהי הסכנה החדשה הזאת ובמה היא שונה מכל מה שהכרנו עד כה? – קוראים ומעיינים בפסוקים א-ו.

עיון ראשון – תגובות והתרשמות ראשונה.

לאחר התשובות הראשונות נמשיך **בגירוי החשיבה** ונשאל; אנו מבינים שמדובר במדיינים נודדים (בדואים של אותם הימים), מה הבעיה לגרשם מן הארץ? (מדוע לא הפעילו את "הסירת הירוקה"?)

עיון שני – ניתוח הקטע ו**עיון חוזר ונשנה** כדי לקבל את כל הנתונים הנמסרים לנו בקטע זה. (ראה דף עבודה ב. בכיתה מתקדמת נטיל על התלמידים משימה זו כעבודה עצמית). הפסוקים מבליטים מאוד את המצב המיוחד הזה על-ידי השימוש החוזר בפועל **"עלה"** (שלוש פעמים) והפועל **"בא"** (שתי פעמים) התלמידים יודרכו למצוא פעלים אלה.

כן נדגיש את הביטויים המתארים את ה"כמויות האדירות" של אדם ובהמה. נצטט גם את פרק ז', יב "כארבה לרב ולגמליהם אין מספר, כחול שעל שפת הים לרב".

שופטים ו', א-י

(סיכום)

האויבים	בני-ישראל
מי הם? כמה הם? דרך חדירתם לארץ (הפלישה) דרכי העלאתם: "והיה אם זרע ישראל": ועלה מדיין ויחנו עליה	המצב: "ותעז יד מדין על ישראל..." דרכי התגוננות: "מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים..." התוצאה: "וידל ישראל מאד מפני מדין".
התוצאה: "וישחיתו את יבול הארץ ולא ישאירו מחיה בישראל..."	

עיון שלישי – לדיון במליאת הכיתה.

מדוע אין פתרון לבעיה?

א. ישראל חטאו

ב. אינם מאוחדים (כל שבט דואג לעצמו)

ג. אין להם מנהיג

ובכן מאין יבא עזרנו? – מי יפתח לנו פתח לפתרון בעייתנו?

נעיין בשני פסוקי מפתח:

– "ויעקו בני ישראל אל ה'" _____ תגובת בני ישראל.

– "ויהי, כי זעקו בני ישראל אל ה'" _____ תגובת ה'.

2. תוכחות הנביא (ו', ז-יא)

מה אומר להם הנביא (על הלוח)

מעשה ה'	התנהגות בני ישראל
א. "העליתי אתכם..." ב. "ואוציא אתכם..." ג. "ואציל אתכם..." ד. "ואגרש אותם מפניכם..." ה. "ואתנה לכם את ארצם."	↓
דרישת ה'	
↓ "לא תיראו את אלהי האמרי, אשר אתם יושבים בארצם."	↓ "ולא שמעתם בקולי!"

שאלות סיכום:

1. מה אפשר ללמוד מהתוכחה הזאת? ה' קיים את חלקו בברית, אך בני ישראל הפרו את הברית.
2. האם יש כאן רמז לפתרון?
יש כאן כמובן, יותר מרמז, הבה נקרא את ה"פתח החדש" שנפתח לפתרון המצוקה הקשה שלנו.

3. בחירת המושיע החדש (ו', יא-כד)

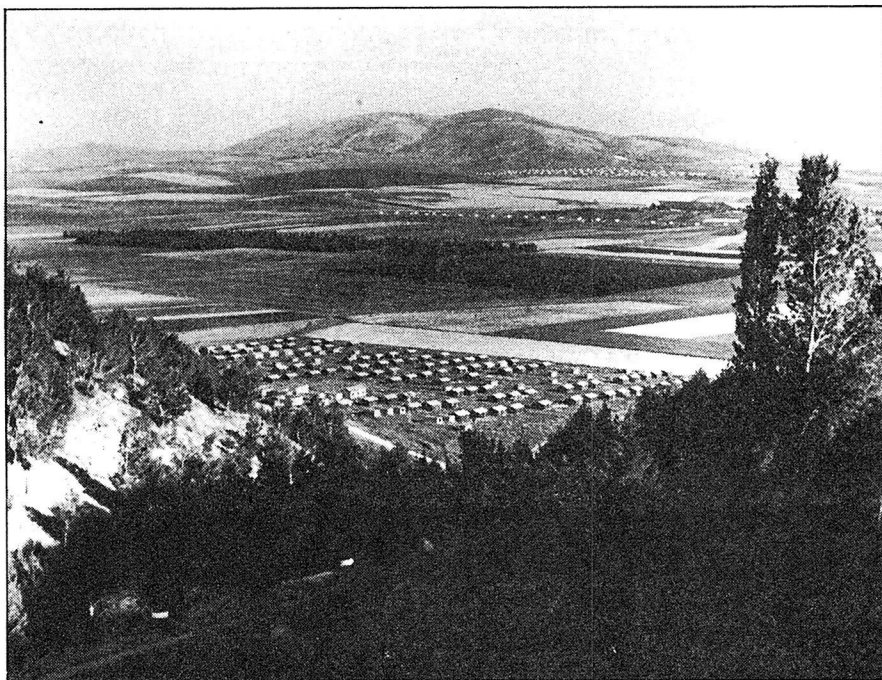
- שאלת פתיחה – במי בוחר ה' בשעה זו להושיע את ישראל, ומדוע דווקא אותו?
- קריאת הקטע החדש.
- ניתוח הקטע ומיקודו במשפטי המפתח שבקטע.

— **עיון ראשון:** הבנת הנקרא — ברמה ראשונית וידיעת העובדות (כולל שימוש במפה, היכן עפרה? שבט מנשה סובל ביותר וכו').

— **עיון חוזר:** משמעות העובדות ועמידה על התכונות המתגלות בגדעון.

הערה: הנקודות המרכזיות לדיון במעגלי העיון צוינו במבוא ובדפי העבודה. המורה יבחר לדיון בכיתה בשאלות החשובות **להבנת מהלך האירועים**. שאר השאלות שבדפי העבודה (השלמה, הרחבה והעשרה), יינתנו כמטלת חובה או רשות לעבודה עצמית בבית. נעיר עוד **שדף עבודה א** עוסק **בהקניית מיומנות של חלוקת קטע במקרא**. מיומנות זו חשובה ביותר. על כן מוצע להקדיש לה זמן בכיתה (ראה גם עבודה ד, שאלה מס' 16) ורצוי לתרגלה במהלך השיעורים. **עבודה ה' ועבודה ו'** עוסקות בניתוח מושגים מרכזיים בפרק וכן במסקנות חשובות. **לא רצינו** להשאיר זאת לשיעורי בית בלבד, כדאי לשלב חלק מן השאלות במהלך השיעור כעבודה אישית או קבוצתית.

לסיכום: התלמידים ינסו כבר בשלב זה לענות על השאלה שפתחנו בה, מדוע דווקא גדעון? אך כמובן זו רק ההתחלה. עוד נגלה שבחירת ה' היתה מוצלחת ביותר ועל כך בשיעורים הבאים.

גבעת המורה

שיעור שלישי – הפעולה הראשונה של גדעון (ו', כה-לב)

פתיחת השיעור

אנו יודעים כבר, שגדעון נבחר והוקדש להיות מושיע ישראל. נציין שוב את שני פסוקים חשובים מן ההקדשה.

א. "לך בכחך זה והושעת את ישראל".

ב. "כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד".

הצעה לפתיחת הדיון בשיעור החדש: נניח שאתה גדעון, המצב הצבאי החמור ידוע לך, רשום לעצמך 2-3 פעולות דחופות שעליך לבצע מיד, עוד הלילה.

התלמידים מעלים הצעות פעולה (גיוס, אימונים לקראת מלחמה, מינוי מפקדים, השגת נשק וכד'). ברור שתלמידים אחדים כבר עיינו בקטע שלנו **ואינם** סומכים על עצמם, אלא מציעים את ההצעות שקורות בפועל. לתלמידים אחרים מצפה הפתעה.

מהלך השיעור

לאחר הקריאה ושיחת התרשמות ראשונה אנו מציעים לחלק את השיעור לשלושה שלבי למידה.

1. **למידה יחידנית** לפי דפי העבודה.

2. למידה חוזרת ומעמיקה של הקטע **בקבוצות הטרוגניות**, לפי דפי העבודה.

3. דו"ח ראשי הקבוצות והשלמות על-ידי המורה.

הערה: בכיתות בינוניות וחלשות יודיע המורה את השאלות, עליהן רשאים התלמידים לדלג, וכן יעודד שימוש במפרשים.

סיכום השיעור

גדעון מבצע פעולה לילית ראשונה, אך לא נגד המדיינים, אלא נגד אנשי עירו בעפרה. במעשה זה מכין גדעון את עצמו למשימה המרכזית שלו. כן מסיר גדעון את המכשלה הגדולה (עבודה זרה) העומדת כאבן נגף בדרכו של העם לתשועה.

הערה: ראה בנספח ליחידה זו **תרשים זרימה** של השיעור הזה וכן הערות והבהרות לשאלות שבדפי העבודה.

שיעור רביעי – פעולת הגיוס הראשונה ובקשת האותות (פרק ו', לג-מ)

מהלך השיעור

חלק א: גדעון עמד במבחן – ניתץ את מזבח הבעל. הגיע הזמן להתכונן למלחמה במדיינים. המדיינים, כנראה, כבר יודעים שיש מנהיג לישראל וגם הם אינם יושבים בחיבוק ידים. נעיין בשלושת הפסוקים הראשונים (לג-לה) ונראה מה המצב בכל צד.

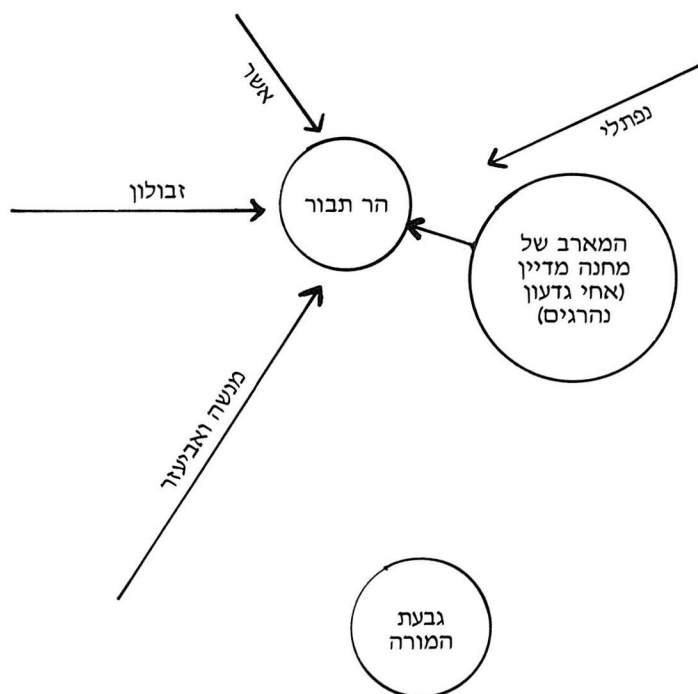
המדיינים: עוברים את הירדן ומתרכזים בעמק יזרעאל. מדוע? ראה, דפי עבודה.

גדעון: מכריז על גיוס – לאילו שבטים הוא קורא ומדוע? ראה דפי עבודה.

מעיינים במפה ומגלים את התכנית הראשונית של גדעון – התכנית נכשלה. המדיינים הכינו כנראה מארב והרגו את אחי גדעון.

הסבר התכנית על שקף.

הערה: בשלב זה יסביר המורה בקצרה את הכשולן ויחזור וירחיב את העניין כאשר יגיעו לחקירת זבח וצלמונע בפרק ח'.

נקרא כעת כיצד מבקש גדעון להתגבר על מצוקתו.

חלק ב: קריאת פסוקים לו-מ.

עיון ראשון: (שאלות תוכן) לפי דפי העבודה. אנו ממליצים על עבודה בזוגות, או בדיון חופשי, מורה – תלמידים.

עיון חוזר: העמדת השאלות המרכזיות לדיון.

1. האם מותר לנסות את ה'?
2. מדוע דווקא גיזת הצמר והטל? האם יש הסבר לבקשות אלה או שבקשתו היא מקרית?
3. נקודות נוספות לדיון בכיתה – מתוך דפי עבודה. חלק מן השאלות יידונו בכיתה וחלק יינתן כהשלמה וכהרחבה לשיעורי בית.

סיכום השיעור

ה' יושע את גדעון כאשר דיבר (פסוק לז). בשיעור הבא נלמד אם כן, כיצד יקיים ה' את הבטחתו. אגב, גם משה רבנו עובר משבר דומה. משה רבנו מתלונן "והצל לא הצלת את עמך", וה' עונה "עתה תראה אשר אעשה לפרעה..." (שמות ו', ב).

שיעורים חמישי ושישי – מלחמה וניצחון

(פרק ז')

שיעור חמישי: פסוקים א-יד

שיעור שישי: פסוקים טו-כה

פתיחת השיעור

לאחר העידוד המחודש, שקיבל גדעון, אנו מוכנים סוף סוף למלחמה. נעיין בפסוק א ונראה אילו פרטים הוא מוסר לנו?

מיקום המחנות

- א. מחנה **גדעון** – על עין חרוד (הר הגלבוע שלרגליו נמצא מעין חרוד).
- ב. מחנה **מדיין** – מצפון לגבעת המורה, בעמק שבין גבעת המורה והר תבור (עמק כסולות), בודקים במפה – ובשרטוט על הלוח. רצוי לעבוד עם שקפים ברבדים (רובד ראשון סימון המקומות הנ"ל).

מהלך השיעור

1. נבדוק כעת כמה חיילים יש לכל צד? **למדיינים:** מאתרים פסוק יב ("כארבה לרב... כחול אשר על שפת הים"), **ולגדעון:** מי רוצה לנחש?! התלמידים מציעים הצעות שונות, מעיינים בפסוקים ב-ח ומציעים מספרים הנזכרים בקטע. מהו המספר הסופי של החיילים, אתם יערוך גדעון את ההתקפה? מאתרים את התשובה בכתוב.

2. מדוע עושה גדעון כן, האם אין זו העזה גדולה מדי? מאתרים פסוק ב (רושמים על הלוח): "פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי" גדעון אינו עושה כן על דעת עצמו.
3. כיצד התנהל תהליך בחירת החיילים? קריאת פסוקים ב-ח ודיון בתהליך המיון. שלב א... שלב ב...

משימה לדיון:

- אתם מתבקשים לבחור 300 חיילים מתוך 10,000 למשימה מיוחדת, איך הייתם בוחרים אתם את החיילים? מסכמים את ההצעות ורושמים את **עקרונות המיון** המוצע.
4. הבה נעיין כעת שוב כיצד נתבקש גדעון לערוך את מבחן המים? ניתוח פרטי המיון, המורה יצטט גם את פירושו של הרלבי"ג.
5. **סיכום הקטע** פסוקים ז-ח.
6. **המוכנים או כבר להתקפה?** מה מבקשים או עוד לדעת?
- א. כיצד מתקפים מחנה עצום ב-300 מלקקים?
- ב. מה מצב מחנה המדיינים? (כוננות צבאית, הלך הרוח).
7. **מעיינים בפסוקים ט-יד** ניתוח הפעולה של גדעון ונערו והסבר תוצאות הפעולה (החלום ושברו).

סיכום על הלוח

החלום	שברו (פתרוננו)	המסקנה
צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין, הופך אל האוהל		

8. סיכום השיעור וחזרה בעזרת דפי עבודה שבחוברת התלמיד. חלק מן השאלות נשאר לשיעורי בית.

שיעור שישי

(פרק ז', טו-כה)

פתיחת השיעור

נעיין בפסוק טו ונקרא איזו בשורה מביא גדעון למחנה ישראל? **כותרת על הלוח** "קומו, כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין".

ובכן נקום ונראה כיצד מגשים גדעון את המשימה הגדולה הזאת? קריאת פסוקים טז-כה.

מהלך השיעור

1. שיחת התרשמות – התלמידים מגיבים. השיחה מתמקדת בשלושה עניינים. אולם בשלב זה נתרכז רק בקביעת העובדות (מי? מה? כמה? איך? בירור מושגים חדשים וכו') וסיכומן התמציתי על הלוח בעזרת השקפים.

המלחמה במדיינים

פעולות הכנה (תכניות)	ביצוע שלב א'	ביצוע שלב ב'
----------------------	--------------	--------------

2. עתה, כשאנו, יודעים כבר שגדעון ניצח והשתמש בכל מיני תכסיסים ותחבולות, הבה נחזור לתחילת המבצע.

משימה לקבוצות

אנו נמצאים כעת בחדר המבצעים של גדעון, הוא מתדרך את המפקדים והחיילים לקראת המבצע. בסיום התדריך נותן גדעון רשות למפקדים לשאול שאלות ולבקש הסברים נוספים: אנחנו המפקדים של גדעון, בואו ונרשום את שאלותינו.

התלמידים עובדים בקבוצות ורושמים את שאלותיהם (לא תשובות, רק שאלות!).
3. ראשי הקבוצות מוסרים את שאלותיהם, ממיינים את השאלות (השאלות המרכזיות נרשמות), מתפתח דיון ומתקבלות תשובות העונות על השאלות. אנו מציעים למורה להכין מראש על גבי שקף, או על לוח קרטון מיוחד, את סיכום המבצע ומטרותיו. (המורה השיג את השקף הסודי הזה "מחדר המבצעים" של גדעון).

מבצע גדעון

המטרה	הפעולה
כדי להתקיף את האויב בבת אחת משלושה כיוונים (הסוואת המספר המועט של המתקיפים).	1. מחלק את הגדוד לשלושה ראשים.
לוחמה פסיכולוגית (יצירת מבוכה ומהומה): השופרות – אמצעי קשר והזדהות הדדית בשעת הלחימה.	2. נותן בידי כל לוחם שופר, כד ריק, ולפיד.
הלפיד – כנ"ל וכן לשרוף את אוהלי האויב.	
הכדים – להסתיר את הלפיד ולאפשר התקרבות מירבית למחנה, לעורר רעש בבת אחת.	
בשעת השינה הטובה ביותר, חילופים במשמרות, השומרים החדשים עוד לא התרגלו לתנאי השמירה.	3. שעת האפס – ראש אשמורה התיכונה.
לצאת בראש, לעורר אומץ ולשמש דוגמה.	4. גדעון עם פלוגה אחת (מאה איש) מתקרבים ראשונים לקצה המחנה.
לרדוף אחרי המדיינים הבורחים.	5. גיוס העתודה שהיתה על הר גלעד.
לתפוס את מקורות המים ולחסום את מעברי הירדן.	6. גיוס שבט אפרים.

הערה: בכיתה מתקדמת נשתמש בסיכומים כפי שהובאו במבוא הפרשני והדיקטטי של היחידה.

1. המורה יכול להוסיף עוד פרטים (ראה במבוא העיוני). גם התלמידים יוסיפו לבטח פרטים נוספים כשילמדו אח"כ בפרק ח'.
 2. המורה יעבוד בשקפים וישתמש בארבעה רבדים.
 3. שקף ראשון – ציון המקומות וריכוזי הכוחות.
 - שקף שני – מתקפת גדעון בשלושה ראשים.
 - שקף שלישי – הפעלת העתודה אשר בהר הגלעד למטרות רדיפה.
 - שקף רביעי – הפעלת שבט אפרים למטרת חסימה ותפיסת מעברות הירדן.
- פירושנו זה מתבסס על מלבי"ם ואחרים המסבירים, שפסוק כג "ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין", הם אותם החיילים שנשלחו לצפור מהר גלעד. ישנם פרשנים אחרים (ראה "דעת מקרא") הסוברים, שהכוח הנזכר בפסוק כג כולל גם את הכוח הצפוני שנסוג אחרי התבוסה מהר תבור. לפי פירוש זה יסומן גם כוח זה בשקף השלישי. ראה מפה בנספח ליחידה זו.
- התלמידים יקבלו לשיעורי בית שאלות נוספות להרחבה ולהעשרה מדפי עבודה.

שיעור שביעי

(פרק ח', א-כא)

שיעור זה מתחלק לשני חלקים: **חלק ראשון** (הקצר יותר), יוקדש לדיון התקרית עם "איש אפרים", ו**החלק השני** – לתקרית עם אנשי פנואל וסוכות.

קווים מנחים לשיעור

1. **פתיחת השיעור:** נסתיים הקרב הגדול עם המדיינים ושותפיהם, חלק מן האויב הושמד. שני שרי מדיין נתפסו ונהרגו. לא נשאר אויב בצד המערבי של הירדן. היכולים אנו כעת לנוח על זרי הדפנה של הניצחון?
על שאלה זאת נקבל תשובה בשיעורנו היום. אך לפני כן, עלינו לטפל בתקרית לא נעימה בתוך מחנה גדעון.

פסוקים א-ג

השאלה המתעוררת עם שמיעת טענת בני אפרים. הרי הם כן שותפו במלחמה? מדייקים ומוצאים תשובה, הבנת תשובת גדעון, משל ונמשל, דיון בשיקולים של גדעון לפני נתינת תשובתו.

לסיכום: התקרית חוסלה ולמדנו להכיר עוד יותר טוב את גדעון. פרטים נוספים תמצא בדפי העבודה.

2. פסוקים ד-כא

ריכוז הנתונים והמהלכים עד כה על גבי הלוח או השקף. סיימנו עד כה שלושה שלבי מלחמה:

- א. ליל הניצחון – בליל הניצחון השתתפו רק גדעון ושלוש מאות חייליו;
- ב. הרדיפה – ברדיפה השתתפו החיילים שחיכו בהר גלעד וכן שבטי הצפון. ראה הערתנו בסוף השיעור הקודם.

- ג. תפיסת מקורות המים וחסימת הירדן – בתפיסת מקורות המים וחסימת הירדן משתתף שבט אפרים.
פתיחה לקטע חדש: יש עוד שלב אחד והוא לא פחות נועז מן השלבים הקודמים.
נקרא את הפסוקים ונשים לב לארבעה דברים (על הלוח):
א. מהו השלב הזה?
ב. מי משתתף בשלב זה?
ג. מה קרה בדרך לביצוע שלב זה?
ד. איך מסתיים שלב זה?

- קריאת הקטע ד-יא ותשובות כלליות לשאלות הנ"ל, מיקוד הדיון בנקודות הבאות:
- המרדף**
 - החלטתו של גדעון לרדוף אחר האויב כדי לשבור את כוחו סופית.
 - בחירת דרך עקיפה להגיע למחנה האויב, דרך "שכונני באהלים".
 - מרדף בכוח קטן אך מנוסה, ממושמע ומאורגן.
 - הצלחת המרדף.

2. התקרית עם אנשי פנואל וסוכות

- הרקע לתקרית – מדוע סירבו אנשי פנואל וסוכות להגיש עזרה לגדעון?
- העונש החמור שגדעון מעניש את אנשי פנואל וסוכות.

משימה לדיון

- לפני שאנשי סוכות ופנואל ענו את תשובתם לגדעון, אנו מניחים שהם קיימו דיון במועצות הערים שלהם. אתם חברי מועצת העיר, חלק מכם הוא בעד הגשת העזרה לגדעון וחלק אחר מתנגד, הבה נסכם את טענות שני הצדדים. מוצע שבכל קבוצה יהיו ארבעה תלמידים; הסיכום והחלטות יירשמו על גבי הלוח.
- המסקנה:** הקיצוניים ניצחו את המתונים. הם היו קטני אמונה ולא האמינו שגדעון יצליח במשימה בלתי אפשרית זו, ולכן הם חששו יותר מן המדיינים, העתידים לפי דעתם, לחזור ולפלוש מחדש באביב הבא.
- נקודות נוספות לדיון בנושאי שיעור מעניין זה, כולל ההוצאה להורג של שני מלכי מדיין, נידונות בדפי העבודה. חלק מן השאלות מיועד לעבודה עצמית ו**כעבודת רשות בלבד**.

שיעור שמיני – אחרית גדעון

(פרק ח', כב-לה)

- גם שיעור זה מתחלק לשלושה חלקים.
- הצעת המלוכה והסירוב (כב-כח).
 - משפחת גדעון ואחריתו (כט-לב).
 - אחרי גדעון, אפילו (לג-לה).

מוקדי השיעור

1. משימה לדיון

- לאחר הניצחון על המדיינים מתקיים כנס הודיה לה'. בכנס משתתפים ראשי רוב השבטים. בדיון שמקיימים ראשי השבטים, מציעים אחדים מהם להפגש עם גדעון

ולהציע לו את המלוכה. ראשי השבטים החליטו לדון בהצעה ולהקים ועדה מיוחדת לבדיקת הצעת המלוכה. ועדה זו צריכה לדון בכל הצדדים של ההצעה, האם עדיף מלך על שופט, מהם יתרונות המלוכה ומהם חסרונותיה או סכנותיה וכד'.

אתם מתמנים חברים בוועדה חשובה זו. עליכם להתחלק לקבוצות עבודה, בכל קבוצה עד חמישה תלמידים, ולאפשר לכל אחד **להביע דעתו בעד ונגד**.

רשמו את הדיעות והציעו הצעת סיכום.

בתום המשימה הזאת יוכלו התלמידים להעריך **את תשובתו** של גדעון. שוב מתגלה גדעון בקו אופי חדש: ראה שאלות סיכום על אישיותו המורכבת של גדעון בדפי העבודה. גדעון דוחה את המלוכה, הוא לא מלך על ישראל, אך היה מעין מלך.

מלך או שופט – הצעת סיכום

(על שקף)*

יתרונות השופט	יתרונות המלך
1. השופט הוא בחר אלוקים ומשמש דוגמה לעם. 2. בכל פעם ייבחר הטוב ביותר והמתאים ביותר. 3. הוא מציל את העם בעת מצוקה. 4. אין לו זכויות יתר.	1. מאחד את כל השבטים. 2. יש רצף שלטון. 3. יכול להקים צבא ולהדוף התקפות. 4. יכול לגבות מסים ולפתח את כל המדינה. 5. בעל סמכות לאומית מרכזית.
חסרונות השופט	חסרונות המלך
1. אין רצף שלטון. 2. אין צבא לאומי לקדם פני הרעה. 3. סכנה של מלחמות בין שבטיות. 4. כאשר אין שלטון מרכזי חזק, יש סכנה שאיש הישר בעיניו יעשה.	1. אין בטחון שגם בנו ונכדו יהיו ראויים למלוכה. 2. אם יהיה חזק מדי הוא יוכל להשתמש בכוחו ובצבא הפרטי שלו לשעבד את העם. 3. הוא עשוי להעדיף את בני שבטו בענייני מסים וכו'. 4. ישתמש ברכוש שברשותו לא למטרות לאומיות. 5. הסכנה בסמכות יתרה. היא עלולה להביא לאלהת האדם (פרעה, נבוכדנצר וכו'). רק ה' ימלוך לעולם ועד ולא אדם בשר ודם.

2. עיון ודיון בקטע כד-לב

א. מעשה האיפוד ומשמעותו (גם אנשים גדולים טועים, סמל דתי הופך לסמל אלילי, גדעון אינו רואה את הנולד).

- ב. סיכום סימני המלכות (ראה במבוא).
- ג. ביטויי ביקורת על גדעון (אחרי השיא באה הירידה).
3. **דברי ביקורת על הדור שלאחר גדעון (לג-לה)**
- א. שכחו את ה' (ביטויי השכחה).
- ב. שכחו את גדעון (ביטויי השכחה).
4. **סיום הפרק והפרשה בקריאה חוזרת של פסוק כח**
- "ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון".

חזרה על פרשת גדעון

הצעה א

לאחר לימוד ועיסוק במשך כ-10 שיעורים בפרשת גדעון, נראה לנו שיש להקדיש עוד זמן מה לחזרה ולחיזוק **הבקיאות** בכל הפרשה. להלן הצעה לגוון את החזרה בדרך משעשעת במקצת, אך יעילה ויוצרת חוויות ומשיגה מטרות חינוכיות וחברתיות מעבר לבקיאות הנרכשת.

שלבי הביצוע

- א. המורה יבחר ההגדים מרכזיים מפרקי גדעון. מספר ההגדים יהיו כמחצית ממספר התלמידים בכיתה.
- ב. ההגדים יירשמו על רצועות בריסטול.
- ג. כל רצועה כזאת תיחתך לשתיים (ההיגד יחולק לשני חלקים).
- ד. חצאי הרצועות יעורבבו וכל תלמיד יקח לעצמו חצי רצועה.
- ה. **המשימה:** הרצועות נחתכו כמובן, "בטעות מצערת" ועל התלמידים לזווג זיווגים במהירות האפשרית. כדי להקל על "המשתדכים" נסמן את סיומו של מחצית ההיגד בסימן המקובל לכך (מספר נקודות במקום החיתוך: "אל יחר אפך בי..." וכך ידע התלמיד שעליו לחפש את בן זוגו המשלים את חלקו השני שלו, וכן להיפך.
- ו. המורה יתן לתלמידים חופש פעולה לדקה – שתיים, וכמובן תיווצר מהומה שלמה בכיתה (פלוטור!). כל ילד יתחיל לרוץ ולצעוק ולחפש את בן זוגו האבוד. השימוש בספרים אסור בשלב זה!
- ז. לאחר מספר דקות יפסיק המורה את ההתרועעות ויציע לתלמידים להיעצר לרגע, ולחשוב **על הדרך** לבצע את המשימה בלי מהומה כלל (לא "מה" אלא "איך").
- ח. התלמידים יציעו הצעות.
- ה**צעתנו:** התלמידים יתחלקו לשתי קבוצות ויסתדרו אלה מול אלה – קבוצת הראש וקבוצת הסוף. תלמיד מ"קבוצת הראש" ירים את פסוקו ויחכה עד שתלמיד מ"קבוצת הסוף" ישתדך אותו (הפעם אסור לדבר בעת ביצוע המשימה!).
- ט. כל זוג שהשלים את המשימה, ניגש כעת לפלקט גדול ומדביק עליו את ההיגד השלם, אך עליהם לעיין כעת בספר, לאתר את המקום (פרק, פסוק) ולציין באיזה קשה נאמרו הדברים.

ההיגד	המקור	בקשר ל...
"אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם!"	ו', לט	האותות שגדעון מבקש מה' (הגיזה והטל)

י. המשימה (החזרה) מסתיימת בקריאת כל הפסוקים, הסדר לא חשוב, וכל זוג קורא את הפסוק שלו ומוסיף הסברים לפי הצורך. הפלקט השלם (העבודה המשותפת) נתלה במקום הראוי לו בכיתה. מוצע בזאת שהכותרת לפלקט זה תהיה:

"היגדים יפים שלמדנו מפרשת גדעון"

להלן 15 היגדים לדוגמא:

1. "כמוך כמוהם אחד... כתאר בני המלך".
2. "הלא טוב עוללות אפרים... מבציר אביעזר".
3. "פן יתפאר עלי ישראל לאמר... ידי הושיעה ליי".
4. "האתם תריבון לבעל... אם אתם תושיעון אותו?".
5. "אל יחר אפך ביי... ואדברה אך הפעם".
6. "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם... ה' ימשל בכם".
7. "קום אתה ופגע בנו... כי כאיש גבורתו".
8. "מי ירא וחרד... ישב ויצפר מהר גלעד".
9. "ממני תראו... וכן תעשו".
10. "רדו לקראת מדין... ולכדו להם את המים עד בית ברה".
11. "ה' עמך... גבור החיל".
12. "כי אהיה עמך... והכית את מדין כאיש אחד".
13. "הכף זבח וצלמנע אתה בידך... כי נתן לצבאך לחם?".
14. "אשאלה מכם שאלה... תנו לי איש נזם שללו".
15. "לך בכחך זה... והושעת את ישראל מכף מדין".

הצעה ב

להלן הצעה נוספת בעלת מטרות אחרות, אך גם היא חוויתית-לימודית ויש לה השלכות חינוכיות. מעבר לחזרה מטריאלית גרידא, אנו מתכוונים לטיול לימודי באיזור פעולתו של גדעון. נקודת המוצא של טיול כזה הוא במעין חרוד, לרגלי הגלבוע, ומשם לגבעת המורה. מהתצפית על פסגת הגבעה יקבלו התלמידים הסבר בשטח על האירועים, יסכמו וישחזרו את כל מהלכי הקרב. התלמידים יהיו כמובן מצויידים בספר שופטים ובמפות אילמות, בהן יציינו את אשר הם חשים ורואים במציאות ובדמיון בשטח. ואולי ציור חופשי של הנוף! בנוסף לצילומי מזכרת של התלמידים. ראה גם הצעתנו לטיול לימודי בסוף יחידה ד – מלחמת דבורה וברק בכנענים – יתכן שאפשר לשלב שני טיולים אלה. אולם זכור! תפסת מרובה – לא תפסת! הצעות סיכום נוספות ושונות במקצת מפורטות בדפי העבודה שבחוברת לתלמיד.

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. אשל, חנן – **"לתולדות ארץ-ישראל וישובה"**, מתוך כתב עת **"קתדרה"**, הוצאת יד בן צבי, ירושלים טבת תשמ"ב.
2. הרצוג, גיחון – **"מלחמות השופטים"**, מתוך **"מלחמות התנ"ך"**, עמ' 54-61. המאמר כולל מפות המחשה של מהלכי המלחמה. הוצאת עידנים, ת"א 1981.
3. הראל, ד"ר מנשה – **"מסע המלחמה של גדעון כנגד שבטי המדבר"**, מתוך **"מסעות ומערכות בימי קדם"**, עמ' 49-60. המאמר כולל מפות ושרטוטים ברורים, ורצוי מאוד להיעזר בהם בעת השיעורים. הוצאה לאור משרד הבטחון, מהדורה שנייה, ת"א 1981.
4. זהרונ, מנחם – **"מלחמת גדעון במדיינים"**, מתוך **"דרך ארץ, עם חי בנופיו"**, עמ' 67-69. המאמר מלווה בתמונות נוף יפות של אזור הקרבות. עורכת עירית זהרני.
5. טברסקי, יהושע – **"האות הכפול של גדעון"**, מתוך **"בשדה חמ"ד"**, חוברות ו-ז', הוצאת ארגון המורים הדתיים, ת"א תשכ"ב, חוברות ו-ז'.
6. מלמד, ע"צ – **"השפעת התורה על ספר שופטים"**, מתוך תרביץ כרך ו', ירושלים תרצ"ה, עמ' 145-151. ראה קטע על גדעון והמלאך והשוואתו למשה רבנו בפרשת שמות. הני"ל מונה שמונה פסוקי השוואה בנדון. הוצאת הספרים ע"י האוניברסיטה העברית.
7. מלמט, א' – **"מלחמת גדעון במדיין"**, מתוך **"הסטוריה צבאית של ארץ-ישראל בימי המקרא"**, עמ' 110-123. מאמר מקיף הכולל דיון מפורט על ההיבט הצבאי של פרשת גדעון. עורך י. ליוור, הוצאת מערכות, ת"א תשל"ג.
8. מלמט, א' – **"גדעון ומדיין"**, מתוך **"ישראל בתקופת המקרא"**, מאת המחבר, עמ' 96-103. הוצאת מוסד ביאליק והחברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, ירושלים תשל"ג.
9. פני עולם המקרא כרך ב' – עמוד 81-86, פרשת גדעון מוארת בתמונות נוף מאזור ההתרחשויות. ירושלים תש"ל.
10. קריב, א' – **"מפתח הזהב של תקופת השופטים"**, מתוך **"שבעת עמודי התנ"ך"** – אישים ואידיאות בספר הספרים, עמ' 61-66. המאמר הופיע לראשונה במאזניים כרך כ"ו, ירושלים תשכ"ח, עמ' 325-328 בכותרת "ויתורים גבוהים". מאמר מומלץ ביותר.

הערות

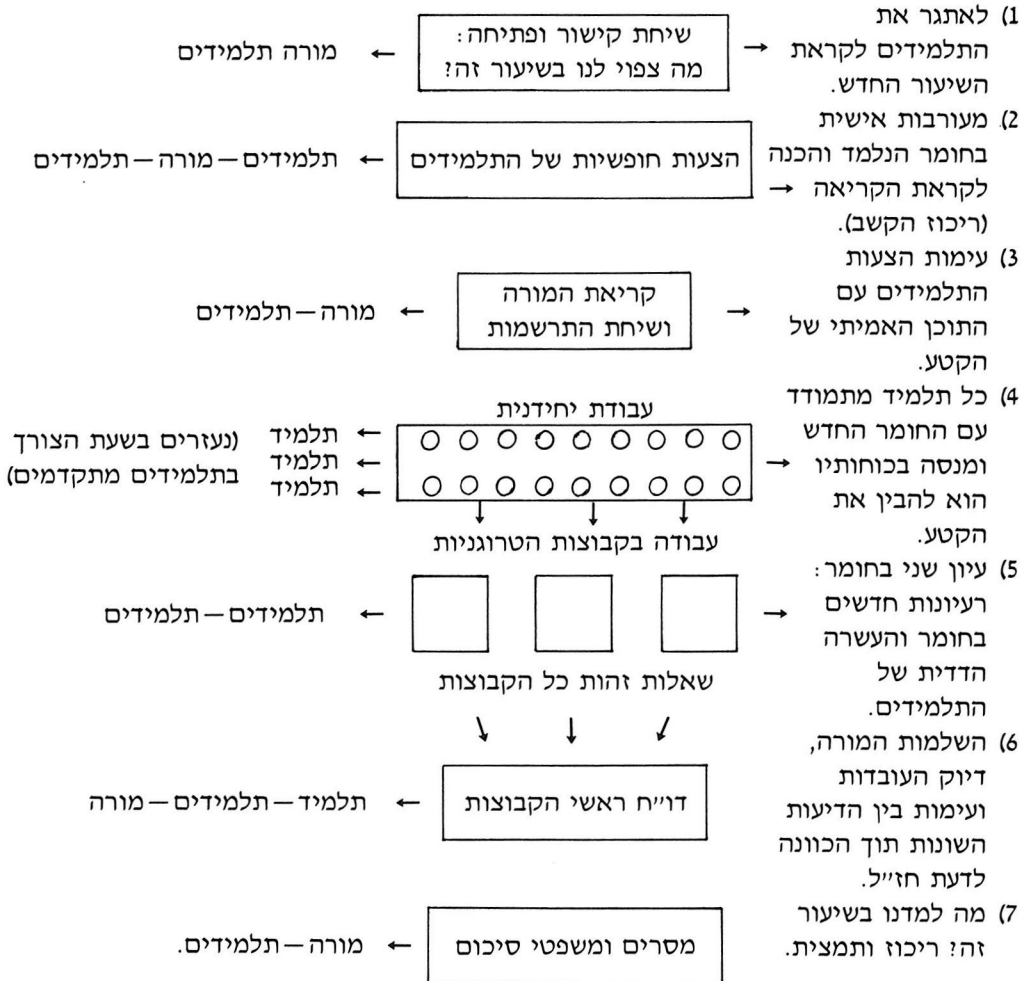
1. בין אם נסביר כדברי רלב"ג, שההוראות האלה באות לגדעון ע"י נביא המוסר לו את דבר האלוקים, ובין אם נקבל את דברי אברבנאל, שגדעון זוכה למדרגת נבואה – בתחילה, התגלות המלאך בדמות אדם, אחר כך דברי אלוקים במראה ובמחוז ביום או כחלום נבואי בלילה (ראה ז', ט) – בכל מקרה גדעון יודע שהוא ממלא שליחות אלוקית "ואין מקרא יוצא מידי פשוט".
 2. דיוק מעניין ראה ב"דעת מקרא" בקשר להוראה הזאת. בתחילה אומר לו ה' "רד במחנה" (פסוק ט), ואח"כ בהמשך "ואם ירא אתה לרדת, רד אתה ופרה נערך אל המחנה ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך וירדת במחנה" (פסוקים י-יא). "רד במחנה" – פירושו: להתנפל על המחנה ולהתחיל בקרב, אך אם ירא אתה, רד אל המחנה, התקרב אל המחנה לשם סיור וריגול בלבד, ורק אח"כ תחזקנה ידיך וירדת במחנה – והתנפל עליהם.
 3. יתכן בהחלט, שהפסוק הזה רומז לכך שתכסיסיו של גדעון גרמו לכך, ששבטי הנודדים השונים – מדיינים, עמלקים ובני קדם – חששו אלה באלה ותוך כדי המהומה בלילה התנפלו אלה על אלה וגרמו להרג רב.
 4. יש הגורסים שלגדעון היתה גם מוטיבציה אישית לרדוף אחר המדיינים לתוך מחנותיהם. הוא חיפש את אחיו שנהרגו בתבור (ח', יח-יט). יתכן שהוא האמין, שהם בכל זאת חיים, ויוכל לפדות אותם תמורת חיי המלכים שבידיו, כפי שהוא אומר להם בפירושו. גירסה זו מסתמכת על דברי גדעון לאנשי סוכות: "...ואנכי רודף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין" – (ח', ה), וכן על דחיית העזרה שמבקש גדעון מאנשי פנואל.
 5. קשה להניח שגדעון הודיע לשבט אפרים על המשימה תוך כרי המבצע, כי אזי לא היו מצליחים להתארגן כה מהר, ורוב המדיינים היו עוברים את הירדן לפני החסימה.
 6. בפרשנות חז"ל ניתנים שלושה נימוקים לאכזריותו של גדעון. הם משתדלים להצדיק את המעשה באמרים:
 - א. שלא באו לעזרת ה' בגיבורים;
 - ב. שלא קידמו אותו בלחם ובמים;
 - ג. שהם נחשבו למורדים במלכות – "כל איש אשר ימרה את פיך ימות" (יהושע א').יתכן שתלמידיו יצדיקו את מעשה גדעון גם בלי פרשנות, אך בכל זאת יש להעמיד את השאלה לדיון ולשאול את גדעון: מדוע הוא היה אכזרי כל-כך, האם לא היתה לו כל דרך אחרת?
 7. המפרשים מסתמכים כנראה על הכתוב "וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה". מכאן, שלא בימיו ממש זנן ישראל אחרי האופוד, אלמלא כן לא היה הכתוב משתמש בביטוי זה. בכל זאת ראה גם בראשית רבה פרשה מ"ד, סימן כ', וכן פרשה מ"ג, סימן ב'. וכן עיין בילקוט שמעוני, שופטים רמז ס"ד ותווכח שיש פנים לכאן ולכאן.
 8. ראה במסכת ראש השנה כ"ה, ע"א וכן בחידושי הלכות ואגדות מהרש"א (בסוף המסכת). שטיינזלץ חושב שהביטוי "קלי עולם" מתייחס גם לגבי מוצאו של גדעון, הוא אינו משתייך לשבטים החשובים, ראה "בעיונים" על אתר. וכן בילקוט שמעוני רמז ס"ב "ולמה עשה אפוד, לפי שמנשה לא היה באבני האפוד כי אם אפרים ולא היה לו מזל" וכו'.
- *1 בשקף יהיו שני רבדים, ברובד האחד תבוא התבנית: יתרונות וחסרונות. ברובד השני יבואו ארבעה חלקים של שקפים קטנים שיכנסו לתבנית (כל חלק מסומן באות אנגלית). תחילה יציג המורה את התבנית ואח"כ את A מלווה בהסבר, אח"כ את B, וכן הלאה.
- *2 עיין גם בהקדמתו של אברבנאל לספר שופטים על הקווים המשותפים והמבדילים בין שופט למלך. (אברבנאל, פירוש לנביאים ראשונים עמ' צ"ב-צ"ד) ברצותך – תרחיב, וברצותך – תקצר.

נספח דידקטי (א)

הצעה לתרשים זרימה של השיעור השלישי
(שופטים ו', כה-לב)

ביצוע הפעילות הלימודית

מטרה דידקטית של הפעילות הלימודית

הערה: בהזדמנות זו נדגיש, כי ישנה חשיבות רבה הן להתמודדות האישית של כל פרט ופרט בכיתה עם מטלה לימודית, והן לדיונים ולוויכוחים במשימות הקבוצתיות. מלבד הערך של הקניית ידיעות ירכשו התלמידים בדרך זו **מיומנויות של תקשורת בינם לבין עצמם**, התחשבות בזולת, שיתוף פעולה ועוד.

נספח דידקטי (ב)

הערות לשאלות בדפי העבודה ה-ו-ז

שיעור שלישי

עבודה ה, שאלה 5

המפרשים מדברים על שלוש סיבות אפשריות.

- א. שיעזרו לו בביצוע המעשה (עליו לגמור את ההריסה והבניה תוך כמה שעות).
- ב. כתגבורת במקרה שיתקף על-ידי אנשי העיר תוך ביצוע המעשה.
- ג. לקדש שם שמים ברבים (מנין).

עבודה ה, שאלה 8

הגמרא במסכת תמורה, (כ"ח, ע"א) מונה את כל האיסורים שהותרו לגדעון בלילה זה

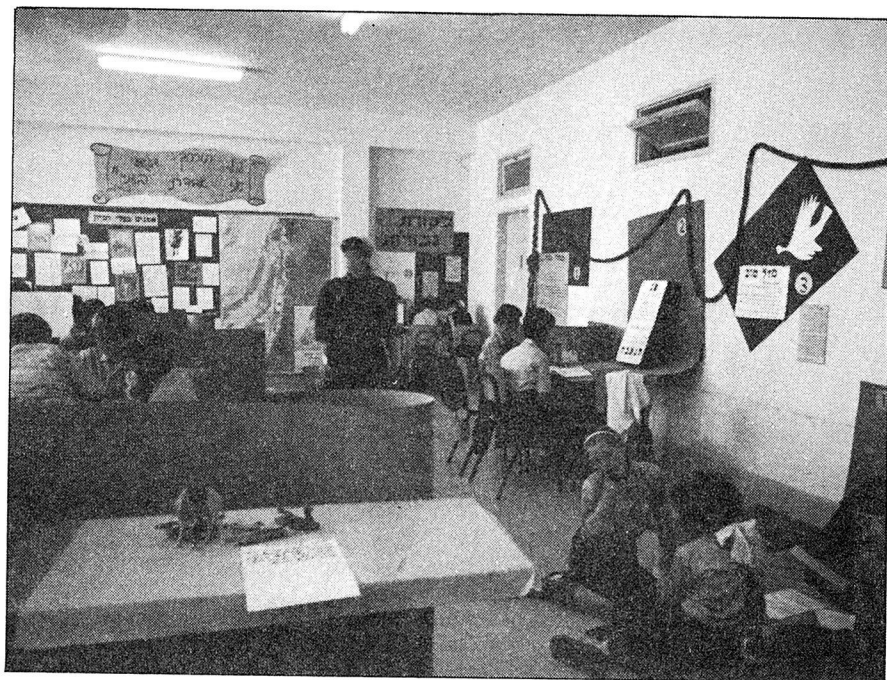
כהוראת שעה.

- א. שחיטת חוץ (המשכן היה בשילה).
- ב. הקרבה בלילה.
- ג. הקרבה על-ידי זר (גדעון משבט מנשה).
- ד. הקרבה בלי כלי שרת (שלא עמדו לרשותו).
- ה. הקרבה בכלי אשרה (שאסורים בהנאה).
- ו. הקרבה בעצי האשרה.
- ז. השור שהוקרב (בן שבע השנים) היה מוקצה לעבודה זרה.
- ח. השור היה גם נעבד (שימש גם לעבודה).

עבודה 5, שאלה 3

יואש נתן לגדעון שם מתוחכם. עובדי עבודה זרה חשבו, ואולי האמינו, שאכן הבעל יריב אתו ויינקם בו בבוא הזמן, אך יואש ועובדי ה' האחרים, ידעו שהכוונה היא **הפוכה**. גדעון נקרא כך, כי עשה מריבה עם הבעל (ראה מסכת ר"ה כ"ה, ע"א). אגב, ניתן למצוא בשם גם רמז לכך, ירו – ירא – בעל (הבעל ירא מגדעון, אפשר להסתמך על פירוש זה, כי הרי חסרה ב' אחת בשמו. לא "יריב בעל" אלא ירבעל) וראה עוד הערותינו במבוא הפרשני.

הבזקים מפינות עבודה ותירגולים ב"מוזיאון לתקופת השופטים"
(ראה להלן עמ' 138-167)

פרשת אבימלך

פרק ט'

"כפעל אדם ישלם לו" – המטרה האמונית-חינוכית

יחידה זו עוסקת בפרשה עצובה וטרגית של דמות מיוחדת במינה בתקופת השופטים. לאחר שלמדנו על גדעון ועל כל רגעי השיא בעלילותיו, עלינו לרדת כעת "מאיגרא רמה לבירא עמיקתא". אמנם קווים אחדים במעשיו ובהתנהגותו של אבימלך מעידים, שהוא נולד והתחנך בבית גדעון אביו, וספג כמה מן התכונות של גדעון, אך יחד עם זאת רב מאוד המרחק בינו לבין אביו. אבימלך, בניגוד לגדעון, תאב שלטון ושררה. בדיוו ניתן לומר שהמטרה מקדשת את כל האמצעים בדרך אל המלוכה.

לפי המסופר לא היתה פרובוקציה מצד משפחת גדעון כנגד אבימלך, למרות היותו בן הפילגש משכם. בני גדעון נאמנים, כפי הנראה, לדברי אביהם ומקיימים את צוואתו: "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם – ה' ימשל בכם". כי אילו התכוונו הבנים או חלק מהם – לתפוש את השלטון או לחלק ביניהם את הירושה, הרי לא היה אבימלך מצליח לבצע את זממו בקלות כה רבה. יתר על כן: יותם אינו מתחרה על המלוכה, הוא אינו מארגן מרד וכד'. לאחר דברי התוכחה הקשים שלו הוא נאלם ונעלם.

במקרא מוצאים אנו לא פעם מעשים של השמדת יורשים של מלך, אך בדרך כלל, זו היא שושלת חדשה שבאה לתפוס את השלטון המושחת ולבער את הרע. ראה במיוחד פרשת יהוא בן נמשי (מלכים ב', י). אך כאן, אבימלך, משמיד את אחיו הרבים באכזריות רבה על לא עוול בכפם. אבימלך ומשתפי הפעולה חייבים לבוא על עונשם. ההשגחה האלוקית מתערבת במהלך האירועים ומכוונת אותם לסופם ההכרחי.

כלפי חוץ מתגלגלים האירועים כפי שמתגלגלים, אך **כלפי פנים** מגלה לנו הכתוב את המטרה האמיתית של ההתרחשויות **בלי** שהנפשות הפועלות יודעות על כך. בעלי שכם אינם בוגדים באבימלך, כדי להענישו על הרג אחים, אך הכתוב מגלה לנו, הקוראים, את האמת לאמיתה – "לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך" (ט', כד). וכך אירוע רודף אירוע, עד שכל הצדדים המעורבים באים על עונשם בדרך טבע המלחמות, אך לנו הקוראים, מסכם המקרא את האירועים במוסר ההשכל העיקרי הנלמד מסיפורנו העצוב הזה. "איש ישראל" מרוצים מן הסיום של אפיזודת אבימלך – "ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקומו" (ט', נה). מבחינת "איש ישראל" אכן נגמר הסיפור, אך לא מבחינתנו. לנו, הקוראים והלומדים, יש סיום נוסף הכרחי: **"וישב אלקים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו, ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלקים בראשם – ותבא עליהם קללת יותם בן ירבעל"** (ט', נו).

הנה כי כן, שתי מסקנות חשובות מסיפורנו:

- א.** ה' גומל לאדם כמעשיו במוקדם או במאוחר, וההישגים המושגים בדרך לא מוסרית ולא ישרה – לא יחזיקו מעמד זמן רב, "ודרך רשעים תאבד".
- ב.** משתפי הפעולה והמסייעים לאנשים בעלי מוטיבציה שלילית לבצע את זממם, גם הם לא יינקו – "כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו" (איוב ל"ד, יא) "...ולאֶרֶץ לא יָכַפֵּר לָדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בָּדָם שִׁפְכוּ" (במדבר ל"ה, ג).

בעיות פרשניות ודיקטיות

1. הפרשנים והחוקרים דנים ארוכות בבעיית זהותם של בעלי שכם, ותמיכתם באבימלך בתחילה, ורקע המרידה שלהם באבימלך לבסוף.

יש הרואים בבעלי שכם אלה, צאצאים של כנענים קדומים (ממשפחת החורים), שלא נלחמו נגד יהושע ונשארו בארץ. הם התערבו בתוך בני ישראל, אך הם עדיין עובדים אלילים, ובמיוחד את "בעל ברית". בשכם נמצא מרכז האלילות הזאת "בית בעל ברית". גם געל בן עבד המורד באבימלך, גם הוא כנראה, ממוצא כנעני קדום, והוא מנצל את ההזדמנות כדי להמריד את בעלי שכם נגד אבימלך שאינו משכם ואינו מתייחס לנכבדי שכם הקדומים (ראה "דעת מקרא").

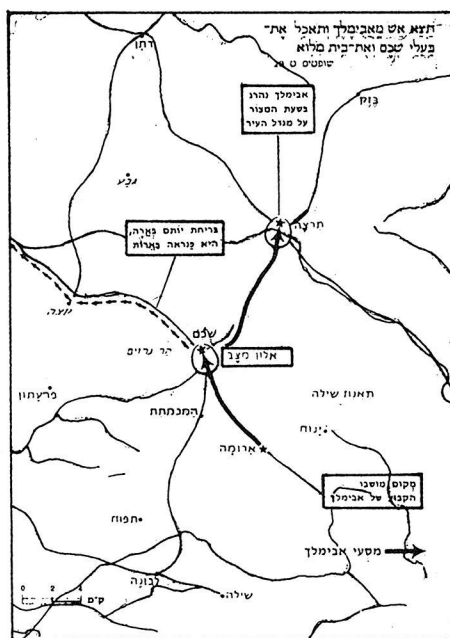
פרשנים אחרים סבורים, שאנשי שכם הם ישראלים לכל דבר והם שייכים לאפרים, ואילו אבימלך שייך לשבט מנשה. אבימלך מנסה בערמה להשיג את הסכמתם להמליך אותו למלך (הוא שייך, כנראה, לאפרים רק מצד אמו אך מצד אביו הרי הוא בנו של גדעון).

געל בן עבד "האופוזיציונר" גורם לתסיסה בעיר ומביא את בעלי שכם, ידידי אבימלך בתחילה, למרוד בו לבסוף. הכתוב אינו מספר פרטים מספיקים על הגורמים למרידה. החוקרים מניחים מתוך הכתובים, שהגורמים היו כלכליים (ראה דעת אלינר בביבליוגרפיה), ואולי גורמים מדיניים וחברתיים¹. בין כך ובין כך, לפנינו פרשה סבוכה של הסכמים ומרידות ושל שפיכות דם רבה. ברמות הרגילות נסתפק בהכרת ההתרחשויות ותפקידי הנפשות הפועלות ובהתפתחות המרידה עד לסיומה הטרגי (או המשמח!).

2. גם משל האיכרים של יותם מעורר לא מעט קשיים פרשניים, בגלל אי התאמה בין המשל והנמשל². נעמוד עם התלמידים על הרעיון בעצם השימוש במשל ועל המטרות שהוא משיג בדרך כלל, ואח"כ נציג את הבעיה. התלמידים יביאו דוגמאות של אי-התאמה, ואנו נפנה אותם לבעל "מצודות דוד", הפותר לנו בעיה זו: "פתח דבריו במשל ועם שאין כל דברי הנמשל ידמו להמשל, הנה קצת הדברים ידמו, ויתר דברי המשל באו ליפות המשל ולהכניס בלב השומע" (ד"ה: "הלוך הלכו העצים"), גישה זו מקובלת על פרשנים רבים, אך יש כאלה שיש להם פירושים יפים ומעניינים לגבי פרטי המשל. נראה לנו, שיש להסתפק בדברי בעל ה"מצודות" בהשוואה כללית ועקרונית בין המשל והנמשל³.

יש דיעות שונות בין החוקרים לגבי תפיסת המלוכה לפי משל זה, ונידונה השאלה; האם המשל הוא אנטי-מונרכיסטי קיצוני, ויותם מתנגד למלוכה באופן עקרוני, או שהתנגדותו נובעת מהבחירה הלא-נכונה בלבד. איננו נוקטים עמדה בשאלות אלה, המורה יעיין ויחליט. (עבודה ב מאפשרת לדון בבעיה — אם המורה ירצה בכך).

3. יחידה זו כוללת אמנם רק פרק אחד, אך היא גדושה בפרטים רבים ובאירועים דרמטיים ולכן נצטרך להקדיש לה שלושה שיעורים. אנו מציעים להוסיף שיעור סיכום מיוחד. הסיכום ייערך בדרך של הקמת ועדה חקירה, (ראה להלן).

ה. בתנופת הניצחון לוכד אבימלך ללא קושי את העיר תבץ (שכנראה שתושביה עזרו לבעלי שכם או אולי נתנו מקלט לכל אלה שהצליחו להמלט) גם בתבץ מתכנסים הנמלטים ב"מקלט הציבורי" שלהם, ואבימלך מבקש לשרוף אותם באש, כדרך ששרף את מגדל שכם. אבימלך בטוח בצעדיו, אך "עודף" ההצלחה שלו עד כה **מרדים** את עירנותו. ("נעול" על הקונפציה שלו, ומכאן המחדל) הוא מתקרב לפתח שער המגדל. אשה אחת (כנראה, אינה מעוררת כלל את תשומת לבו) מצליחה לפגוע בו ובכך לסיים את "**פרשת אבימלך**" (נ-נה).

5. סיכום "פרשת אבימלך" והשוואה לשופטים שקדמו לו:

- א. אבימלך לא נבחר ע"י ההשגחה ולא נתמנה ע"י העם להיות שופט או מלך – אלא מלך מעצמו.
- ב. הוא לא הלך בדרך הטובה ולא החזיר את ישראל למוטב.
- ג. הוא התאכזר כלפי כל הנכבשים, כולל נשים וטף.
- ד. אף על פי כן הוא נמנה על רשימת שופטי ישראל⁵.

6. לאחר לימוד הפרק ודיון בנקודות הנ"ל (כולל דפי העבודה של התלמידים), הרינו מציעים לערוך חזרה על אירועי הפרק בדרך של הקמת **ועדת חקירה ציבורית** לבדיקת כל האירועים. משימה מעניינת ומתאימה לכיתה מתקדמת. להלן פרטי המשימה.

"ועדת חקירה ציבורית"

לאחר מות אבימלך ולפני "שאישי ישראל" הולכים איש למקומו, דורש העם להקים **ועדת חקירה** לחקור את כל האירועים הטרגיים ולהפיק לקחים, כדי שאירועים ~~שדומים~~ כאלה לא יישנו עוד. "ועדת החקירה" מתכנסת בשכם ההרוסה ומחליטה להזמין עדים שיעידו לפנייה.

ממנים ועדת חקירה מבין התלמידים, המצטיינים בהבנת המקרא **והיודעים לחקור ולשאל שאלות**. ועדת החקירה – **לפי הצעות התלמידים** – מציעה לזמן את העדים הבאים:

א. אחד מבעלי שכם; ב. יותם; ג. גל בן עבד; ד. זבול; ה. אחד מבעלי מגדל שכם (שניצל בדרך כלשהי); ו. אחד מן החיילים שנשא שוכת עצים כדי להציל את המגדל; ז. האשה מתבץ; ח. הנער, נושא כליו של אבימלך; ט. אחד מן הריקים והפוחזים שהשתתף במבצע השמדת בית גדעון.

התלמידים מקבלים על עצמם **לייצג** את "הנפשות הפועלות" כדלעיל, ומתכוננים לחקירה. השופטים מכינים שאלות ופותרים בחקירה.

אנו מאמינים, שפעילות זו לא רק תשמש כחזרה אלא **תאפשר לנו להפיק לקחים ומסרים אמוניים, חינוכים, חברתיים ואחרים**.

להלן דוגמה לחקירת יותם:

1. מה עשו כל **האחים** יחד בעפרה בעת מקרה האסון?

להלן תשובות אפשריות:

– כנס אזכרה לזכרו של גדעון.

– כנס לדיון בבעיות המשפחה כולל דיון בהמשך השלטון, (ראה פירוש אברבנאל).

– מסיבה משפחתית, וכטוב לבם ביין **לא** שמו לב למה שמתרחש מסביבם.

2. ספר כיצד הצליח אבימלך להרוג **שבעים אחים**, ואף לא אחד מהם לא הצליח לפגוע בו?
תשובה אפשרית:
התנפלות פתאומית, כאשר כל אחד מתנפל רק על אחד האנשים לפי תכנון מראש (נתקפו בבהלה ולא הצליחו לאחוז בנשק).
3. איך לא פחדת להופיע בפומבי על הר גריזים?
4. איך הגיבו בעלי שכם לנאום שלך?
5. מדוע ברחת ולא ניסית לארגן התקוממות ומרד נגד אבימלך?
תשובה אפשרית:
הכרתי את אכזריותו של אבימלך ולא רציתי לגרום לשפיכות דמים, הייתי בטוח שמלכות אבימלך לא תחזיק זמן רב.

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. אופנהיימר, ד"ר בנימין – "הרעיון של מלכות אלקים", מתוך **"שיחות במקרא"**, בעריכת ב' צביאל, הוצאת רשות השידור והחברה לחקר המקרא, ירושלים תש"ס.
2. אלינר, א' – "מלכות של אבימלך", מתוך **"עיונים"** בספר שופטים, הוצאת החברה לחקר המקרא, עמ' 276-280. קרית ספר, תל-אביב 1971
3. אליצור, י' – "הלך הלכו העצים – בשולי משל יותם", **"מחניים"** מ"ב, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 58-60. מאמר תמציתי על מגמת המשל, על הביטויים והסמלים השונים שבו.
4. אסלן, מ' – "עלייתו וירידתו של אבימלך", **"החינוך"** מ"ב, תל-אביב תש"ל, עמ' 252-256.
5. יעקובסון, י' – "בעיות המלוכה בספרי נביאים ראשונים", מתוך **"חזון המקרא"**, כרך א', עמ' 384-386. הוצאת ספרים סיני, תל-אביב תשכ"ב. סימנו רק את העמודים הנוגעים לספר שופטים. המחבר, בעקבות בובר ואחרים, מצביע על הגישה הכפולה לבעיית המלוכה בספר שופטים.
6. סימון, א' – "משל יותם ושברו ומסגרתם בסיפורית", **"תרביץ"** ל"ד, ירושלים תשכ"ה, עמ' 3-33. מאמר יסודי ומקיף, ראה במיוחד את הקטע על "המשל והמצאות".

הערות

1. ראה פירוט טעמים אפשריים למרידה במאמרו הקצר של אסלן (ראה ביבליוגרפיה).
2. א' סימון כותב במאמרו על משל יותם (פרטים בביבליוגרפיה), שהתאמה מופרזת עשויה להמית את המשל "במית נשיקה" ואילו איידיהתאמה היא בחינת סם החיים (עמ' 13). להלן דוגמאות לאידיהתאמות:
 - א. אנשי שכם לא ביקשו להמליך עליהם מלך ואין הם מציעים את המלוכה לשום אדם.
 - ב. אין הקבלה ברורה לשלושה העצים הטובים.
 - ג. אין במשל רמז להריגת בני גדעון.
 - ד. לא מסופר (ולא ידוע לנו) שבני גדעון דחו את המלכות.
3. רצוי מאוד שהמורה יעיין גם בילקוט שמעוני, סימן ס"ה ובמפרשים הבאים: רש"י, רד"ק, אברבנאל ומלבי"ם, ואולי יציע למספר תלמידים מתקדמים גם את פירוש המשל של כמה מן המפרשים הנ"ל. אפשר גם להכין מקורות אלה בדף שיכפול ולהציע לתלמידים לבחור בנמשל הנראה להם מתאים ביותר.
4. ראוי לציין שטעותו של אבימלך עלתה לו בחייו, אך ברגעיו האחרונים הוא בכל זאת דואג לתדמיתו בהיסטוריה ("שלף חרבך ומותתני פן יאמר לי (— עלי) אשה הרגתהו..."). טעותו אמנם שימשה לקח לחיילים בדורות הבאים, אך ה"היסטוריה" לא היטיבה עמו, כי הרי גם בדורות הבאים ידעו מי באמת הרג את אבימלך, עיין בשמואל ב', י"א, בא. נזכיר כאן גם את המדרש המובא בילקוט שמעוני שאבימלך נהרג ע"י פלח רכב שהשליכה האשה מתבץ בראשו, ובכך היה משום מידה כנגד מידה "שבעים איש על אבן אחת" מול פלח רכב (— אבן אחת) שהוא קיבל על ראשו מאשה אחת.
5. וכך כותב רד"ק על פרק י' פסוק א "ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל":
"שגם אבימלך הושיע את ישראל מיד אויביהם, ואילולא כן לא היה אומר (הכתוב) "אחרי" ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא (היה) נאמר עליו "וישר על ישראל". וראוי לצטט גם רד"ק זה לפני התלמידים.

פרשת יפתח

פרקים י'-י"ב

סקירת רקע

לאחר הזכרת פרטים מינימליים על שני שופטים ששפטו את העם לאחר אבימלך, מתאר הכתוב בהרחבה את המצב שנתהווה בארץ בעת ההיא. הכתוב מתעכב על **הגבולות הפרוצים**, הן מבחינה מדינית-צבאית והן מבחינה רוחנית-דתית. איומים צבאיים חדשים מופיעים בגבולות ישראל. **ממערב** – מופיע כבר האיום הפלשתי. הכתוב מזכיר איום זה, אך הוא היה עדיין בראשיתו. רק בימי שמשון נשמע משפט, שאומרים בני יהודה לשמשון: "הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים" (ט"ו, יא). לעת עתה עלינו לטפל, אפוא, באיום **העמוני מן המזרח**. היחידה שלנו מתארת את הרקע לאיום זה ואת הסרתו על ידי יפתח.

האיום הרוחני-דתי גם הוא בולט לעין ורציני מאוד. הכתוב מונה שבע תרבויות אליליות המשפיעות על שבטי ישראל. כל שבט מושפע כפי הנראה מן התרבויות האליליות שבקירבתו.

חז"ל מדייקים מן הכתוב "ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (י', ו), שהמצב התדרדר מאוד עד שאפילו בשותפות עם אלילים – לא עבדוהו (בחינת "שתים רעות עשה עמיי").

האיום והלחץ הגובר של העמונים מביאים את בני ישראל להרהורי תשובה. הם מבינים מיד את הקשר בין המצב הרוחני למצב הצבאי, ובמיוחד כאשר הנביא אומר להם באירוניה חריפה: "לכו וזעקו אל אלהים אשר בחרתם בם, המה יושיעו לכם בעת צרתכם" (י', יד). הודעה בחטא מביאה אותם לידי מעשים – "ויסירו את אל'הי הנכר מקרבם" וכו', ולכן מייחלים הם כעת לעזרת ה', שיקים להם מושיע בעת צרתם. בינתיים חונים כבר בני עמון בארץ גלעד, והדחיפות לתגובה ישראלית נעשית ממשית. אם לא כן, ישתלטו העמונים על כל שטחי הירדן ויפלו גם לנחלות שבטי אפרים, בנימין ויהודה. העמונים לא היו העם החזק והדומיננטי באזור, אך הם היטיבו לנצל שעת כושר שנזדמנה להם ושלה ציפו זמן רב. מואב, שכנתה הגדולה של עמון, נחלשה זה מכבר. המדיינים ובני קדם הנוודים, שאין ספק שהם היוו סכנה מתמדת גם לעמון, הושמדו זה מכבר ופוזרו לכל עבר ע"י גדעון. העמונים פונים, אפוא, להרחבת גבולם לכיוון הירדן והלאה ממנו. בצומת דרכים זו מתוועדים אנו אל יפתח הגלעדי.

בין כל השופטים, יפתח הוא **היחיד** שהוזמן, מתוך רצון והסכם, להיות השופט המושיע את העם. הוא מתמנה למשרה חשובה זו, **למרות** עברו ו"יחוסו". זקני גלעד, בעת מצוקתם, מצאו אותו, מפאת כישוריו, כמתאים ביותר להיות לקצין (רמטכ"ל), שיכין את העם להגנה על אדמתם. יפתח, שהיה **רגיש ליחוס וליחס**, דורש החלטה והסכמה מראש להיות לראש ולמנהיג – ללא עוררין. המצוקה היתה קשה ותנאיו נתקבלו ואושרו לפני ה' במצפה. יפתח אינו מאכזב, ומציל את עמו מידי עמון. **הוא זוכה בהשראת השכינה ורוח ה' שורה עליו, כפי שהיתה שורה על שאר השופטים**. הוא מתגלה כמדינאי וכאיש צבא, הן בניהול ומשא ומתן, ובניסיונות למנוע את המלחמה והן בניהול המלחמה. הוא מוכיח כי אכן היה איש צבא מעולה, היודע כיצד נלחמים. הדבר בא לידי ביטוי בהעברה מיידית של הקרב לשטח האויב "ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם

בם" (י"א, לב). עד כאן לגבי רקע האירועים שהעלו את יפתח על הבמה. מכאן ואילך יש לנו לדון במעשיו האחרים של יפתח. יפתח האיש, בעל הרגשות העזים, הבאים לידי ביטוי בדרכי התנהגותו ובתגובותיו הקשות להתרחשויות (הנדר וקיומו, הריב עם אפרים וכו') – על כך נדון במהלך השיעורים הבאים.

בחינה דידקטית

מרכזה של היחידה היא פרשת יפתח. אך היחידה פותחת ומסיימת את פרשת יפתח ברשימה נספחת של שופטים. על שופטים אלה נאמרו פרטים מזהים אחדים, כדי שנדע על קיומם ויזכר שמם בתולדות ישראל¹. לפי הגמרא; איבצן מבית לחם אינו אלה בועז ממגילת רות (ראה בבא בתרא צ"א, ע"א). האירועים המסופרים שם "בימי שפוט השופטים" מתייחסים לתקופת איבצן. נזכיר פרט זה לתלמידנו, אך השיעורים עצמם ימוקדו לנושא המרכזי, לפרשת יפתח.

אישיותו המיוחדת של יפתח משכה את תשומת לבם ודמיונם של יוצרים בכל התקופות, החל במדרשי חז"ל וכלה בסופרים, משוררים וציירים. המקרא מוסר את העובדות בקיצור נמרץ, אין בכתובים הכרעה ברורה וחד־משמעית לגבי מעשי יפתח, ואין נקיטת עמדה בהערכת מעשיו של יפתח. מדרשי חז"ל ופרשני המקרא ממלאים פערים אלה בהרחבה.

תפקידנו כמורים להכיר את המקורות הפרשניים ולרכזם, למינם ולגבש עמדה לגביהם. **אך מתנגדים אנו להביא את עמדתנו לתלמידים לפני שנאפשר גם להם להתמודד עם הכתובים שבמקרא.** נגרה את סקרנותם, נביא אותם למצבי ויכוח, התלבטויות וחילוקי דעות, וגם נעזור להם בניסוח השאלות והבעיות המציקות, אך את העמדות יצטרכו הם לנקוט כפי שינקטו. גישה זו מומלצת לגבי שתי הבעיות המרכזיות של היחידה. בעיית הנדר וקיומו, ומלחמת האחים בעקבות הריב עם בני אפרים.

קווים מנחים ומיקוד השיעורים

- נקדיש ליחידה זו לפחות ארבעה שיעורים לפי החלוקה כדלקמן:
1. **השיעור הראשון:** תמונת מצב – המציאות הרוחנית, החברתית והמדינית (פרק י').
 2. **השיעור השני:** בחירת יפתח וניסיונותיו לפתרון הסיכסוך עם בני עמון בדרכי שלום (פרק י"א, פסוקים א-לג בדילוג על פסוקי הנדר).
 3. **השיעור השלישי:** משמחה ליגון; הניצחון הלאומי והטרגדיה האישית (דיון ברקע ובמשמעויות (פרק י"א, פסוקי הנדר).
 4. **השיעור הרביעי:** מלחמת אחים ושפיכות דמים מיותרת. (פרק י"ב).
- לכל השיעורים הנ"ל הצמדנו דפי עבודה, והמורה ישלבם בשיעוריו כפי שימצא לנכון (ברצותו – מאריך, וברצותו – מקצר, תלוי בקצב הלימוד ובקיום רמות שונות בכיתה). ברור, שאין להטיל על **כל התלמידים** לענות על **כל השאלות** והמשימות. המורה יבחר, אך יאפשר גם להם לבחור לפי נטיות לבם. לא עליך ולא עליהם המלאכה לגמור.

השיעור הראשון (פרק י')

שיעור זה יילמד בעזרת דף העבודה כעבודה עצמית או כלימוד מודרך בכיתה. בעיקרו, יש בו חזרה והדגמה נוספת של התהליך שתואר כבר בפרק ב'. נסמן במפה האילמת, בדף

העבודה, את כל העמים ואיליהם המופיעים כאן, וכך יעמדו התלמידים על "הגבולות הפרוצים", הן מבחינה רוחנית והן מבחינה מדינית (ראה סקירת רקע ליחידה). כן נעזר במדרש חז"ל שציטטנו בדף העבודה ובכך נמחיש לתלמידינו את האכזבה המרה של הקב"ה (הציפיות שאינן מתגשמות!).

השיעור השני (י"א, א-כט)

שני מוקדים לשיעור זה:

- א.** משא ומתן לבחירת יפתח כראש לזקני גלעד, ולמעשה כשופט על כל שבטי ישראל.
ב. משא ומתן דיפלומטי בין יפתח ומלך עמון.

לגבי המוקד הראשון (י"א, א-יא) – אנו מציעים להכין שקף בשיטת הרבדים, ולאחר הצגת כל השלבים, יקראו התלמידים את הקטע כולו בתפקידים. שניים-שלושה תלמידים ייצגו את זקני גלעד וכנגדם תלמיד אחד שייצג את יפתח. נראה לנו שבדרך זו אפשר יהיה לעמוד על מצוקת זקני גלעד מצד אחד, ועל רגישותו של יפתח, מאידך גיסא. יש לשים לב, שזקני גלעד אכן חשבו לכתחילה להציע "לאיש אשר יחל להלחם" את משרת **ראש לזקני גלעד** (ראה י', יח) אך כאשר התברר להם **שהמועמד היחיד** המתאים לתפקיד זה הוא יפתח, ניסו בתחילה להציע לו רק את התפקיד של "הקצין" (ראש הצבא).

להלן טבלת סיכום עם הערות נלוות.

משא ומתן בין זקני גלעד ליפתח

הפס'	זקני גלעד	יפתח	דיוקים והערות
ו-ז	"...לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון"	"הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם?"	יפתח אינו מגיב ישירות להצעה. הוא מביע רק אי-שביעות רצון, ומכאן מבינים זקני גלעד שעליהם לבוא בהצעה רצינית יותר.
ח-ט	"לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד".	1. "אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון". 2. "ונתן ה' אותם לפני..." 3. "אנכי אהיה לכם לראש..."	זקני גלעד מאשרים למעשה את טענתו של יפתח אך כדי להראות, עוד יותר, שיחסם השתנה בצוק העיתים, הם מציעים כעת הצעה שאי אפשר לסרב לה. יפתח מקבל את ההצעה וקובע את פני האירועים.

יא "וילך יפתח עם זקני גלעד
ויושימו העם אותו עליהם
לראש ולקצין".

יפתח כנראה אינו מסתפק
בשבועה. הוא מבקש שהמשא
ומתן ביניהם יסתיים
בפומבי לפני ה' ולעיני
כל ישראל. יתר על כן,
המינוי הכפול יוצא לפועל
מיד, ויפתח מתמנה
לראש ולקצין עוד
בטרם פתח במלחמה
למרות שלכתחילה נקבע
סדר אירועים שונה.

ועתה למוקד השני של שיעורנו, יפתח מנהל משא ומתן כשווה עם שווים ("מה לי ולך...") הוא אינו מבין מהי הסיבה לתוקפנותו של מלך עמון. מדוע חודרים העמונים לשטח לא להם. יפתח פותח בדרכי שלום, כדי לנסות לפתור את הסכסוך בדרכי שלום ולמנוע שפיכות דמים מיותרת משני הצדדים; ואולי גם **כדי להרוויח זמן** לאירגון צבאו למקרה שהמשא ומתן ייכשל שלא באשמתו.

על השאלה "מה לי ולך כי באת להלחם בארצי" מקבל יפתח תשובה היסטורית: סיבת המלחמה נעוצה בעבר הרחוק ובניסיון לתקן את המעוות. אנו ממליצים למורה ללכת בעקבות אברבנאל ולסכם את הוויכוח בארבע טענות של יפתח, המוכיחים שאין טעם במלחמה². עם קבלת התשובה השלילית הצפויה, פורץ יפתח לשטח בני עמון ומעתיק את המלחמה לשטח האויב (פסוקים לב-לג).

אנו מציעים בשלב זה לא להתייחס לנדר של יפתח. נשאר זאת לשיעור הבא ונקרא את הקטע. לאחר התרשמות ראשונה וכללית מטענותיו של יפתח, ממליצים אנו לקיים דיון מפורט בין מלך עמון ושליחי יפתח. שליחי יפתח ינסו לשכנע את מלך עמון בטענות היסטוריות, דתיות והגיוניות, אך מלך עמון דוחה טענות אלה. המקרא אינו מפרט את נימוקי הדחיות, אך יכולים אנו לשער שמלך עמון משוכנע, שנזדמנה לו שעת כושר להיפרע מישראל. לבני ישראל אין מלך ואין להם מנהיג **שמסוגל לאחד** את כל השבטים, והוא מאמין שבקצת לחץ ואיומים הוא יקבל אולי את כל השטחים האלה בלי מלחמה. לאחר הדיון הנ"ל נקרא את תוצאות הקרב הכפוי על יפתח. גם בשלב זה **לא נתייחס** לנדרו של יפתח, אם כי נקרא את שני הפסוקים המספרים לנו על כך, אך נסביר לתלמידינו שבכל נושא הנדר ראוי לנו שנדון בנפרד בשיעור הבא. כעת נתעלם ממנו ונקרא רק על הניצחון הגדול של יפתח. הוא לא רק משחרר אותנו מן הסכנה של כיבוש חלקי ארץ ישראל, אלא גם מעביר את המלחמה לשטח האויב, והמלחמה מסתיימת בכיבוש עשרים ערים ובכניעת בני עמון לבני ישראל.

השיעור השלישי (י"א, ל-מ)

שיעור זה יפתח בקריאה חוזרת של הנדר (פסוקים ל-לא). מכיון שעל הניצחון הגדול והמפתיע כבר דיברנו, נעבור מיד לביתו של יפתח במצפה, ונצפה בהתרחשות האירוע הדרמטי על סף ביתו. המעבר משמחת הניצחון הלאומי והכללי ליגון האישי הכבד – הוא מהיר, פתאומי, ולכן כה מזעזע. אנו מציעים שלאחר מפגש ראשון עם הקטע, נקיים דיון בנושא **ונאפשר לתלמידים לשאול שאלות. כרצונם.** השאלות **ימוינו ע"י התלמידים** והמורה, והחשובות ביותר תירשמנה על הלוח (ראה דף עבודה). להלן מספר שאלות שנשאלו בכיתה מתקדמת:

1. מהו הנדר?
2. מדוע נדר יפתח נדר, הרי יכול היה רק להתפלל, כמו שעשו אחרים?
3. מדוע בכלל בני אדם נודרים נדר?
4. מהו יחס התורה לנדר?
5. מהו בדיוק תוכן הנדר של יפתח?
6. האם אין פתרון אחר למצב שנוצר בעקבות הנדר?
7. מה אשמה הבת, שיפתח נדר נדר? איך הוא יכול לנדר נדר הנוגע לחיי אדם אחר?
8. מדוע הבת לא התנגדה או ברחה מהבית? אם היתה בורחת היתה גם נשאת בחיים, וגם יפתח לא היה יכול לקיים את נדרו שלא באשמתו!
9. האם יפתח באמת שחט אותה?
10. איפה היו כל החכמים? כיצד לא מנעו ממנו לעשות דבר שהתורה מתנגדת לו? (להקריב קרבן אדם).
11. מדוע ביקשה חודשיים ללכת אל ההרים?
12. בשביל מה קבעו בנות ישראל את החוק לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה? ומה עשו בימים אלה?

השאלות הנ"ל, מעסיקות (חלקן) את תלמידינו בעת לימוד היחידה. עלינו לאפשר להם לשאול את שאלותיהם ללא הכוונה מיוחדת מצידנו. רצוי לשים על שולחן המורה מסכת נדרים ולהסביר שיש מסכת שלמה ומיוחדת הדנה בנושא הנדרים. התלמידים עשויים בשלב זה להציע גם תשובות לחלק מן השאלות, המורה יקבלם, אך לא ינקוט עמדה לגביהם. **בשלב הבא** יוצע לכיתה לעבוד בקבוצות, כל קבוצה תקבל "דף מקורות". הקבוצה תקרא את המקורות המתאימים לשאלות שהם בחרו, ותשתדל **למצוא תשובות** לשאלות אילו. הקבוצה תנסח תשובה לפי המקור. מותר כמובן ליחידים בקבוצה להביע הסתייגות מן התשובה ולעמוד על דעתם הראשונית.

בנספח מיוחד לשיעור זה מציעים אנו מבחר מקורות ממדרשי חז"ל ודיעות פרשנים. מבחר זה **מיועד למורה. על המורה לקצור, לשכתבם (לעברית קלה לפי הצורך) ולהדגיש בתוך הטקסטים משפטים מרכזיים לתשומת לבם של התלמידים.** לחלק מן המקורות המדרשיים יש מקבילות וגירסאות שונות. אפשר למצוא ב"ספר האגדה" של ביאליק – רבינצקי עיבוד לחלק מן המקורות.

השלב האחרון של השיעור יהיה דיווח של ראשי הקבוצות. ההצעות השונות והנוגדות במקורות יובלטו, והתלמידים יזדהו עם מי שיזדהו³. בסיום שיעור זה, הטעון חוויות רגשיות, אנו מציעים כשיעורי בית (רשות!), שהתלמידים אשר ירצו בכך יביעו את עצמם בדרך של כתיבת שיר או בדרך הבעה אחרת "לתנות לבת יפתח" (ישתפו את עצמם עם בנות ישראל ההולכות אל ההרים אחת בשנה לתנות לבת יפתח הגלעדי).

הערה: הצעה זו מיועדת כמובן לכיתה מתקדמת. בכיתות אחרות נסתפק בתרגילים שבחוברת דפי העבודה.

השיעור הרביעי (פרק י"ב)

גם שיעור זה, יש בו, הרבה מן העצב והצער. הניצחון של יפתח גורר אחריו מלחמת אחים קשה ומיותרת. השאלה שצריכה להעסיק אותנו היא; מדוע יפתח נהג בצורה קשה ואכזרית כלפי שבט אפרים, ולא כפי שנהג גדעון?

מפרשים שונים מטפלים בשאלה זו. ויש מהם המצביעים על רגישותו של יפתח. הוא הגיע לשלטון לא מתוך אהבת השררה אלא מתוך מציאות שלא הוא יצר אותה. הוא רגיש מאוד לעלבונות, ולכן נעלב אישית מן האיום והזלזול של שבט אפרים בו ובשבטו. תלמידיו ודאי ייזכרו בתקרית דומה עם גדעון, אך לגדעון פנו בני אפרים לא בזלזול, כפי שפנו ליפתח ("ביתך נשרף עליך באש!"). נזכור עוד, שהמעשה בגדעון היה אחרי ניצחון גדול וללא משבר אישי, בעוד שיפתח שרוי בדכאון לאחר מה שאירע לו עם בתו. יתכן גם שמקורו של הסכסוך בחששות המתמידים של שבט אפרים באבדן מרכזיותם בין שבטי ישראל (כובש הארץ הרי היה משבטם!).

לפי דברי יפתח ברור, ששבט אפרים הוזמן לכתחילה להשתתף במשימה של גירוש האויב במשותף, אך הוא לא נענה; אם משום שזלזל במנהיגותו בגלל עברו ו**חוסר היחוס** שלו, ואם משום שלא הכירו **בכושרו הצבאי** לפתור את המצוקה הצבאית המדינית. לאחר עיון ראשוני (המעגל הגלוי) באירועי הפרק (אפשר להיעזר בחלק מן השאלות שבדפי העבודה) מציעים אנו למקד את השיעור במשימה שקראנו לה בשם: **משפט חברים**. להלן תיאור המשימה.

משפט חברים

מטרת המשימה

כיון שהמקרא מתאר רק את העובדות ואינו מצביע במפורש באצבע מאשימה אף לא על אחד מן הצדדים המעורבים, מבקשים אנו לקחת עלינו את המשימה הזאת; **למען ההיסטוריה** ולמען למנוע תקריות כאלה בעתיד. אנחנו מבקשים לברר ולהחליט מי אשם **במלחמת האחים בין אפרים ומנשה**.

ביצוע המשימה

בוחרים שלושה-ארבעה "נציגים" של שבט אפרים וכן שלושה-ארבעה "נציגים" של שבט מנשה. "נציגים" אלה מתייעצים ביניהם, כל קבוצה בנפרד. לאחר התייעצות הם מאשימים את הצד שכנגד ומנסים "לשכנע" את הציבור – תלמידי הכיתה – לקבל עמדתם. התלמידים שואלים שאלות ולאחר שנגמרו השאלות והתשובות, זכאים התלמידים להעלות **הצעות החלטה** להצבעה.

אנו מעוניינים שתהיינה שלוש הצעות החלטה:

א. יפתח ושבטו אשמים.

ב. שבט אפרים אשם.

ג. שני הצדדים **נהגו** שלא כשורה, ולכן שני הצדדים אשמים במידה שווה⁴.

הסיום יהיה בקיום הצבעה בפועל, ואחד התלמידים יכריז על התוצאות. דעת הרוב מתקבלת, אם כי מותר, כמובן, למיעוט להמשיך ולהחזיק בדעתו.

לכל "המשחק הלימודי" הזה ישנן השלכות חינוכיות לחיינו ולהתנהגותינו, ואפשר בהחלט לרמוז עליהם כדרך אגב. בכיתה מתקדמת אפשר להטיל על שני תלמידים **לרשום פרוטוקול** על כל תהליך הדיון מתחילתו ועד לקבלת ההחלטה: הפרוטוקול יכלול את ניסוח הנושא העומד לדיון, את טענות הצדדים, את הצעות ההחלטה ואת פסק דין. הפרוטוקול יפורסם ויחולק כ"מסמך זכרון" לכל התלמידים.

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. מקורות חז"ל בנספח ליחידה.
2. אמיתי, הרב שמואל – "לדמותו של יפתח", מתוך **"בשדה חמ"ד"** ה', ת"א תשל"ה.
3. בן אבו, דוד – "דמותו של יפתח ונדרו", מתוך **מורשת יעקב**, שנתון ביהמ"ד הממ"ד למורים "מורשת יעקב" שע"י ישיבת הדרום, רחובות תשמ"ז. העורך הרב ד' שחור, עמ' 9-14.
4. טרופר, מרדכי – "יפתח", מתוך **בשבילי המקרא וחז"ל**, עמ' 107-199, בהוצאת המחבר, תל-אביב תש"מ.
5. יעקובסון, הרב יששכר – "יפתח כשופט ובעית נדרו וקיומו", מתוך **"חזון במקרא"**, כרך א' עמ' 395-402, הוצאת ספרים סיני, ת"א תשכ"ב.

הערות

1. על תולע בן פועה נאמר, אמנם, שהחשיע את ישראל, אך לא נמסרו לנו הפרטים הנחוצים: מי היה האויב וכיצד החשיע את ישראל? הפרטים הנמסרים על כל חמשת השופטים הם מעין רשימה לצורך "דברי הימים" (מוצא השופט, מקום שבתו, משך זמן שפיטתו, מקום קבורתו ופרטים על עושרו וצאצאיו).
2. להלן סיכום הטענות של יפתח כפי שסיכמם אברבנאל – אנו מביאים כאן תמציתם מתוך **"חזון במקרא"** כרך א' (ראה ביבליוגרפיה).
 - א. המלחמה בימי משה היתה מלחמה לא במואב ולא בעמון אלא בסיחון, שהיה אז אדוני הארץ, והוא שכבש שטחים מידי עמון ומואב, ולכן טוען יפתח: "לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון" (י"א, טו).
 - ב. גם אז, היה ישראל מעוניין ביחסי שלום עם עמון ומואב (י"א, טו-כב).
 - ג. הכיבוש מימי משה היה על פי ה', ולכן חולקים כעת בני עמון, לא על ישראל בלבד, אלא כביכול גם על השכינה (י"א, כג-כד). "ולזה אמר בלעג "את אשר יורשך כמוש אותו תירש" – רוצה לומר, שכמוש היה אלוהי מואב, ואם הוא לא הציל למואב וה' יתברך ירש את הארץ ונתן אותה לאויביו, איך אם כן בני עמון ינצחוו וירשהו?"
 - ד. מדוע לא החזרתם לכם את השטחים במשך הזמן הרב הזה, שלוש מאות שנה – שעברו מאז כיבוש משה.
3. אפשר לסכם את הדיעות על-ידי רישום הביטויים המרמזים לכאן או לכאן, כגון: "והעליתיהו עולה" (פשוטו כמשמעו) מול "ואבכה על בתולי" המרמז יותר על נזירות מאשר על הקרבתה לקרבן. כן אפשר להציג את המלים של יפתח "אהה בתי הכרע הכרעתי ואת היית בעוכרי" כעדות על כך שאכן עליו להקריבה ולא רק להפכה לנזירה ועוד, ראה במקומות בנספח ובביבליוגרפיה.
4. נצטט כאן קטע ממדרש המובא ב"ילקוט שמעוני" המאשים גם את גדולי הדור שהיו צריכים למחות ולא מחו בעניין זה ובעניינים אחרים, וכמה יפה מתאר המדרש את האחריות הזאת וכמה חשובים הדברים גם לימינו אנו. בכיתה מתקדמת כדאי לשתף את התלמידים גם באספקט זה של הבעיה ולנתח את המשמעויות של מדרש זה.

"...היה להם לסנהדרין גדולה שהניח משה ויהושע ופינחס בן אלעזר עמהם, שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם ויחזרו בכל עיירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים וילמדו אותם דרך ארץ בשנה, בשתיים, בשלוש, בארבע ובחמש שנים, עד שיתיישבו ישראל בארצם. יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף עולם ועד סופו והם לא עשו כן, אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשו שלא להרבות טורח".

(מתוך "ילקוט שמעוני", שופטים רמז ס"ח).

נספח ליחידה 6

פרשת יפתח

מקורות

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רָאשֵׁי הַמִּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל...
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'
אִישׁ כִּי יֵדֵר נֶדֶר לֵה'
אוֹ הַשְּׁבַע שְׁבַעַה
לְאַסֹּר אֶסֶר עַל נַפְשׁוֹ
לֹא יִחַל דָּבָרוֹ
כָּכֹל הַיּוֹצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה".

מקרא

במדבר
ל', ב-ג

משנה

"היתר נדרים פורחים באויר
ואין להם על מה שיסמכו".

חגיגה
פרק א'
משנה ח'

"אמר רב יהודה אמר שמואל, רמז להתרת נדרים מן התורה,
דכתיב "לא יחל דברו". הוא אינו מיחול (— לא מחלל), אבל
אחרים מחלין לו".

גמרא

חגיגה
דף י', ע"א
(על המשנה הנ"ל)

"... באור הענין,

כי היתר נדרים בכלל מעט רמז יש במקרא שיכול
החכם להחזיר הנדר ואין לסמוך עליו, אלא כך מסור
לחכמים בתורה שבעל פה, ואע"פ דהפסוק אב לבתו
ובעל לאשתו כהיב מפורש בתורה, אך אין כל שייכות
להפרתם עם החרת חכם. יען כי הם מפירים מפני
שרשותם פרושה על הבת והאשה ואין להם רשות בפני
עלמין כי משועבדים הן להאב ולהבעל, ואין זה בגדר
החרה כלל, אלא דכיון שאין מקיימין הנדר הוי ממיילא
כמו שלא נדרו כלל, משא"כ באדם אחר וחסם שצריך
החרה ואין זה מפורש בתורה, וסמכו זה על הלשון
לא יחל דברו שאחרים מחלין לו. ויתכן דמדויק
מדלא כתיב לא יחל בנדר", דהיה במשמע שלא
יתתו דבריו בכל אופן, משא"כ הלשון לא יחל בפת"ח
משמע שהקפידא רק עליו שלא ישנה הוא אבל אחרים
משנים לו, ודו"ק!"

הערות בעל

"תורה תמימה"

על הדיוק הנ"ל
כפי שמובא בחומש
במדבר ל'

מקרא
דברים
כ"ג, כב-כד

"כִּי תִדְרֹךְ נָדָר לַה' אֱלֹהֶיךָ
לֹא תֵאָחֵז לְשִׁלְמוֹ
כִּי דָרַשׁ יִדְרֹשְׁנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ מִעֲמֻקָּה
יְהִי־הָ בְךָ חֹטֵא:
וְכִי תִחְדַּל לִנְדֹר
לֹא יְהִי־הָ בְךָ חֹטֵא:
מוֹצֵא שְׁפָטֶיךָ תִּשְׁמֹר
וְעֲשִׂיתָ כְּאִשֶּׁר נִדְרָתָ לַה' אֱלֹהֶיךָ
נִדְבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ."

גמרא
נדרים
דף ע"ז, ע"ב

"...דתני רב דימי אחוה דרב ספרא: כל הנודר, אע"פ שהוא מקיימו נקרא חוטא. אמר רב זביד: מאי קרא? (— מאיזה פסוק למדו לומר כן?)
"וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא" — הא לא חדלת — איכא חטא."

מדרש תנחומא
פרי' בחוקותי

"(ה) דבר אחר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות. זש"ה פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם (משלי י"א). אם יהיה אדם צדיק ואע"פ שהוא צדיק ואינו עוסק בתורה אין בידו כלום. אלא פרי צדיק עץ חיים זו תורה שמתוך שהוא בן תורה הוא למד היאך לוקח נפשות שנאמר ולוקח נפשות חכם. שאם ידור לערוך נפשות הוא למד מן התורה היאך עושה ואם אין בידו תורה אין בידו כלום. כן את מוצא ביפתח הגלעדי מפני שלא היה בן תורה אבר את בתו. אימתי בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר באותה שעה, שנאמר (שופטים י"א) וידר יפתח נדר וגו' והיה הירצא וגו' והיה לה' והעליתיהו עולה באותה שעה היה עליו כעסמן הקב"ה אמר אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל הי' מקריב אותו לפני. לכך זמן לו בתו. כל כך למה, כדי שילמדו כל הנודרים הלכות נדרים וקונמות שלא לנהוג טעות בנדרים. והנה בתו יוצאת לקראתו ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי וגו'. ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב (שם). והלא פנחס נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש. יפתח נתפזרו עצמותיו שכן כתיב (שם י"ב) ויקבר בערי גלעד. כיון שבקש לקרבה היתה בוכה לפניו. אמרה לו בתו: אבי, יצאתי לקראתך בשמחה ואתה שוחט אותי. שמא כתב הקב"ה בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקב"ה נפשות אדם. אין כתיב בתורה אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה (ויקרא א'). מן הבהמה ולא מן בני אדם. אמר לה: בתי, נדרתי והיה הירצא אשר יצא והעליתיהו עולה. שמא כל הנודר יכול הוא שלא לשלם נדרו. אמרה ליה: והרי יעקב אבינו שנדר ואמר כל אשר נתן לי וגו' (בראשית כ"ח) ונתן לו הקב"ה שנים עשר בנים. שמא הקריב להקב"ה אחד מהם. ולא עוד אלא חנה שאמרה ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה וגו' (שמואל א' א') שמא הקריבה את בנה לפני הקב"ה. כל הדברים האלה אמרה לו ולא שמע לה. כיון שראתה שלא שמע לה אמרה לו: הניחני וארד אצל ב"ד שמא ימצאו פתח לנדרי שנא' (שופטים י"א) הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים וגו'. אמר רבי זכריה וכי יש אדם יורד על ההרים והלא בני אדם עולים להרים מהו וירדתי על ההרים אלו סנהדרין כמה שנאמר (מ"כ) ושמעו הרים את ריב ה'. הלכה אצלם ולא מצאו פתח ליפתח ולהתיר לו את נדריהם אותו ששחט משבט אפרים. ועליו הוא אומר (משלי כ"ח) גבר רש

ועושה דלים מטר סוחר ואין לחם. גבר רש ועושה דלים זה יפתח שהיה רש בתורה בגרופי של שקמה שהיה עושה את הדלים שנה' (שופטים י"ב) ויאמרו לו אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן. והיה שוחטן. לפיכך מטר סוחר ואין לחם שהיה לו מי שיתיר את נדרו אלא ואין לחם שהעלים הקב"ה מהם את ההלכה שלא ימצאו פתח להתיר לו את נדרו. עלה ושחטה. ורוח הקדש צווחת נפשות הייתי רוצה שתקריב לפני אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי? (ירמיה ז'). אשר לא צויתי לאברהם שישחוט את בנו אלא אמרתי לו את תשלח ידך להודיע לכל האומות חובתו של אברהם שלא חשך את יחידו ממני לעשות רצון בוראו. ולא דברתי ליפתח להקריב את בתו."

"ורבי שמעון בן לקיש: רבי יוחנן אמר:

דמים היה חייב (— כסף היה חייב) ורבי שמעון בן לקיש אמר: ולא כלום, שהתנה על דבר שאי אפשר להקריב ולא היה עליו כלום."

"... *ארבעה הם שנדרו, שנים נדרו ונשתכרו ושנים

נדרו והפסידו. יעקב נדר והפסיד שמתה אשתו רחל. יפתח נדר והפסיד בהו. ישראל נדרו ונשתכרו שנאמר ²¹ויורד ישראל נדר. חנה נדרה ונשתכרה שנאמר ²²ותדור נדר ותאמר: ²³היפהח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן להעלות בתו על גבי המזבח נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה, היה לפנחס שיואמר להם להתיר את נדרו לא באתם אלא לעשות מריבה באתם אלא הוא לא מיהא בבני אפרים והוא לא התיר את נדרו ליפתח. יושב על כסא שופט צדק ויהי שמו הגדול כבורך לעולם ולעולמי עולמים אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו לעשות עמו מריבה מיד עמד וזרג סוה שנים וארבעים אלף, שנאמר ²⁴אמר נא שכולת ואמר סכולת זה לשון ע"ז כאשר שאמר לחברו (טו) שא בל, ומו הרג אותם פנחס שהיה ספק בידו למחות ולא מיהא ולהתיר לו נדרו ליפתח ולא התיר וכל מי שספק בידו למחות ואינו מוחה להחזיר את ישראל למטב ואינו מחזיר כל דמים שנשפך בישראל נשפך על ידיו שנאמר ²⁵ואתה בן אדם צופה נחתיך וגו' ואתה כי חזרת את הרשע מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה."

מדרש

ילקוט שמעוני

שופטים

סימן ס"ח

"... ואדוני אבי זל פירש, העליתיהו הוי"ז במקום או פירש, והיה לה' "

הקדש: אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ז (שמות כא טו). ומכאן אביו ואמו מות יומת' — או אמו. ויפה פירש וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר (יא לו) ואבכה על בתולי' לאות כי לא המיתה. אך לא ידעה איש כמו שאמר (יא לו). והיא לא ידעה איש' ומה שאמר גם כן (שם) ויעש לה את נדרו אשר נדר' ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר (יא לו). והיה לה' כי נראה לפי פשטי הפסוקים — ודברי ד"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה. ויעש לה את נדרו אשר נדר' שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרושה מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל. מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יספת הגלעדי ארבעת ימים בשנה' כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה... או פירש, לתנות' — להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבחדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתיים ותחוק הנה עשו עמה כל ימי חייתה..."

פירוש

רד"ק

שופטים י"א

פסוקים לא, לט, מ.

"...אם יהיה היוצא מדלתי ציתי איש או אשה והיה לה' קדש, שיהיה פירוש מדרכי העולם לעמוד ולשרת צסם ה' בתפילה והודות לאלקים... ועשה בית לצמי מחוץ לעיר והתצודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה צמו לרורה."

פירוש

רבי אברהם

אבן עזרא

(ראב"ע)

כפי שהוא מצוטט

ע"י רמב"ן

בפירושו

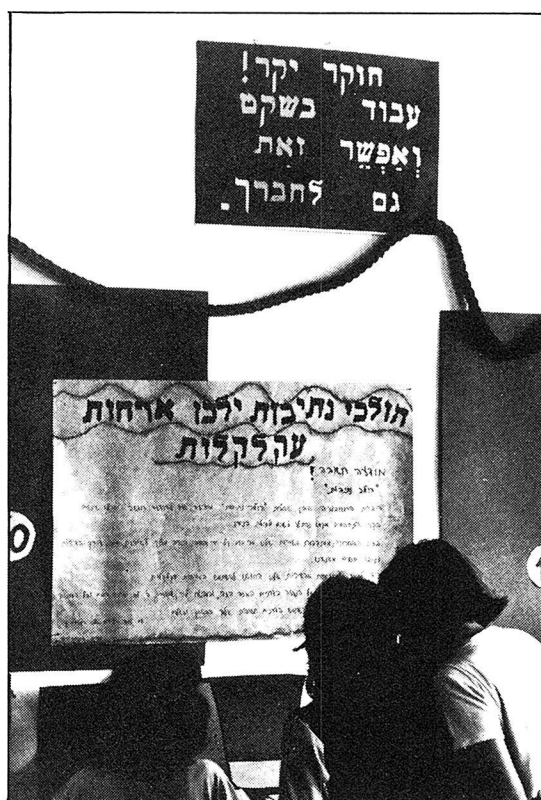
לויקרא כ"ז, כט

הערה: רמב"ן המצטט את א"ע דוחה את הפירוש הזה בתקיפות. הוא טוען שדברים אלה הם "דברי רוח" וכו' (ראה רמב"ן לויקרא כ"ז, כט).

פירוש
רלב"ג
שופטים
י"א, לא

"...הנה היוצא מדלתי ביתי יהיה בהכרח בעל חיים, ואם יהיה ממין האדם יהיה לה' ויהיה מיוחד לעבודת השם יתברך לבד. ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרוש מן האשה, כי כבר יהיה מיוחד לעבודת ה' יתברך בזולת זה (— בלאו הכי), כמו שנמצא בכהנים ובלויים. ומצאנו גם כן זה הלשון בשמואל עם לקחו אשה והולידו בנים ממנה. ואמנם אם היתה אשה יחוייב שתהיה פרושה מאיש, שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת השם יתברך, אבל תעבד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות, ולזה קרע יפתח את בגדיו בראותו בתו יוצאת לקראתו, כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש. ידמה שעשה לה יפתח בית מחוץ, לא ראתה אדם בו ולא אשה וישבה שם... זולתי ארבעה ימים בשנה שהיה חוק לישראל שתלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח על בתוליה, והיא ביתה פרושה מאיש כל ימיה."

הערה: מלבי"ם מקבל את גישת רד"ק ואחרים וגם הוא חושב שבת יפתח לא הוקרבה בפועל, אך ראוי לשים לב שבניגוד למדרשי חז"ל, **דווקא יפתח הוא זה שחיפש פתח חרטה** ואילו בתו בטענת "הבלי" (כלשון מלבי"ם) דחתה את הצעתו, ולכן לא הלך יפתח אצל החכמים. הדברים אינם נראים לנו אך ראוי להכיר גם גישה זו.

"מזיאן ספר שופטים" — "הולכי נתיבות..."

פרשת שמשון

פרקים י"ג-ט"ז

סקירת רקע

א. המצוקה

הפלישתים מוכרים לנו עוד מתקופת אברהם אבינו. פלישתים קדמונים אלה הגיעו לארץ והתיישבו בנגב המערבי. עם פלישתים אלה כרת אברהם אבינו ברית והסכם אי-לוחמה, שכלל הידוע לנו, החזיק מעמד כל ימי האבות. פרט להפרות קטנות בימי יצחק אבינו. הפלישתים האלה הסתגלו לאט לאט לחיי הכנענים וכפי הנראה גם התבוללו בתוכם. לכן בימי מלחמת כיבוש הארץ **אין הם נזכרים כלל** ויהושע אינו צריך להילחם בהם **כישות לאומית נפרדת**.

ברם, לאחר תקופת יהושע וראשית התנחלותם של השבטים, מופיעים שוב הפלישתים ומתחילים לפלוש לאט לאט לחופי הארץ הבלתי מוגנים. השופט הראשון הנלחם בהם הוא, כידוע, שמגר בן ענת. מלחמתו היתה יחסית קלה. הוא, כפי הנראה, נלחם בגדוד פלישתי אחד שהצליח לחדור לארץ ישראל **ובמעשי גבורה אישיים** מצליח להכות את הפלישתים.

שנים רבות שוב אין שומעים על הפלישתים, אך בימי יפתח הם כבר מוזכרים ברשימת המשפיעים מבחינה דתית על שבטי ישראל (ראה פרק י').

כפי הנראה, בעת ההיא היתה הפלישה הפלישתית כבר בעיצומה. הם כבר בתהליכי השתלטות על חופי הארץ. משקמים ערים כנעניות, ואף בונים לעצמם ישובים חדשים ומתחילים להתקדם לפני הארץ, "וימכרם ביד פלשתים..." (י', ז).

היחידה שלנו פותחת בעובדה שזה ארבעים שנה משועבד חלק משבטי ישראל לפלישתים. ידם של הפלישתים על העליונה – "ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל" (י"ג, ד). לשבטי ישראל אין תשובה הולמת למצב קשה זה. הם מכירים בעובדת עליונות הפלישתים (ובודאי גם מעלים להם מס כמקובל) ואין מי שיושיע או לפחות יעודד אותם במצוקתם ויפיה בהם רוח של בטחון בתשועה אפשרית בעתיד הנראה לעין. הם פוחדים מן הפלישתים. כאשר הפלישתים מאיימים על שבט יהודה בעטיו של שמשון השרוי בתוכם, הם מוכנים למסור בידיהם את שמשון מפחד העונש המצפה להם מן הפלישתים, "הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים..." (טו, יא).¹

בעת מצוקה זאת לא ינום ולא ישן שומר ישראל. למרות שמצד בני ישראל חסר כאן שלב החרטה והחזרה בתשובה (ראה פסוקים א-ד), בכל זאת מקים ה' להם מושיע. אמנם מושיע זה לא יגרש את האויב הפולש אך "הוא יחל להושיע את ישראל" ויראה להם שגם את האויב האיום הזה ניתן יהיה להביס בעתיד ולכך הם בוודאי ראויים, וכך גם יוכלו להחזיק מעמד עד לבוא הפתרון המלא למצוקתם.

ב. המושיע

עד כה ראינו שיש יחוד בכל שופט ושופט, אך האחד והמייוחד שכולם הוא שמשון.² נסתרות דרכי הישועה שה' בוחר להציל בהן את ישראל, אך מה מוזרה ומשוונה הדרך של שמשון. גם אהוד יוצא להושיע את ישראל בדרך אישית, ואילו שמשון פועל כל הזמן

"כזאב בודד". מלחמתו היא **מלחמה אישית**. נקמותיו הן נקמות **אישיות** ולא מלחמות עמו או שבטו, כיתר השופטים. ("נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה **אני** עמם רעה..." או **"כאשר עשו לי כן עשיתי להם"**). יתר על כן, גם בתפילתו האחרונה לה' הוא מבקש נקמה עבור אחת משתי עיניו מן הפלישתים³. אין הוא מארגן את העם להתקוממות ולמלחמה גלויה בפלישתים המסוכנים, אך הוא **מראה להם** במישרין ובעקיפין (ע"י הדוגמא האישית), שאין פלישתים בלתי מנוצחים, הוא **יוצר** הזדמנויות ("ותאנות"), כדי להכות בפלישתים. לא חשוב מה הם עושים, או לא עושים. **הם תמיד יהיו אשמים**, ולכן יבואו על עונשם.

מאז שהנביא רשם קורות תקופת שופטים, ובתוכן את פרשת שמשון, לא חדלו לשאול שאלות וללמוד את הפרשה המופלאה והמוזרה הזאת⁴. תנאים, אמוראים, פרשני תקופתנו, חוקרי מקרא והוגי דעות בכל הדורות, כל אחד ואחד במיתודות שלו, מנסה להבין את חידת חייו של שמשון⁵.

המעין במשנה, בגמרא ובמדרשים הרבים יבחין מיד ביחס האמביוולנטי לאישיותו של שמשון – מצד אחד "שמשון הלך אחר עיניו", לפיכך ניקרו הפלישתים את עיניו" (משנה), או "שמשון בעיניו **מרד**" (גמרא), וכדי; ומאידך גיסא "שמשון על שמו של הקב"ה נקרא" וכו'⁶.

כן נמצאות דיעות שונות במדרשים הרבים הדנים באישיותו של שמשון⁷. חכמי ימי הביניים, המפרשים מדרשים אלה, גם הם מתמודדים עם האמביוולנטיות הזאת. רלב"ג, למשל, רואה את שמשון **שלם מאוד**, "כי המופתים לא יעשה השי"ת רק ע"י הראוי" (שמ"א י"ב, י-יא) מאידך גיסא, הגמרא אינה מהססת להגדיר את שמשון **כמורד** וכסוטה, לכאורה, מן היעוד שנקבע לו.

כן ישנם פירושים מפירושים שונים העומדים על התופעה המיוחדת במינה אצל שמשון: כל הסכסוכים שלו נובעים מפרשיות אהבים עם בנות הפלישתים ולא מתוך מלחמה של **מורד** בכובש זר וכד'. ואף על פי כן בתמונה כוללת ראוי היה שמשון להיות מושיעם של ישראל. הוא זוכה להיות צינור להתגלות האלוקית, ומבחינה זו הרי גם הוא **לנביא ייחשב**. השפע האלוקי פועם בתוכו. אך אצלו השפע הזה בא לידי ביטוי **בגבורה העל-אנושית** שברך אותו ה'. רצונו של ה' מתבצע כאן לא ע"י "נביא דיבור אלא ע"י נביא כוח" (ראה שטיינזלץ). אם כי בדרך להגשמת יעדו יהיו לו לא מעט מעידות והתמודדויות אישיות, ולעיתים אף יעשה לא מעט "מעשה שובבות", ובדרך שאדם רוצה לילך – מוליכין אותו ואין מעכבין בעדו, ובלשון הגמרא: "כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזלי" (ועיין במהרש"א), אך בסופו של דבר הוא יקיים יעדו ושליחותו "והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים"⁸.

ונסיים את הסקירה בציטוט מתוך הפיוט להושענא רבה כאשר אנו פונים ומבקשים תשועה מאת ה', וכך אנו אומרים:

"למען יחיד צוֹרְרִים דָּשׁ, אֲשֶׁר מִרְחֵם לְזִיר הַקֹּדֶשׁ
מִמִּכְתָּשׁ לְחֵי הַבְּקִיעָה לֹא מִיֵּם
למען שֵׁם קֹדֶשׁ הוֹשַׁעְנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא – אֲבִינוּ אֶתָּה!"

שיקולים דידקטיים

פרשת שמשון היא מן הפרשיות המרכזיות בספר שופטים (כשישית מן הספר). התלמידים לומדים ברצון רב⁹ ויהי זה, והם נהנים מאוד מן העלילות המרתקות ומעשי

"השובבות" של שמשון. רוב התלמידים כבר שמעו או קראו על שמשון. לעיתים קרובות מתברר למורים, שידע קודם של התלמידים מסתמך על סיפורים לבני הנעורים או סרטי קולנוע. מקורות אלה הם פשטניים וגם יוצרים לעיתים, דמות של "שמשון הגיבור", אשר אינו תואם כלל וכלל את המסופר והמרומוז בין השיטין בפרשה זו. תפקידנו לעמוד על הניגוד הפנימי הקיים באישיותו של שמשון: מצד אחד "נזיר אלוקים", ומאידך גיסא, אין הוא עומד בפיתויים.

אנו מציעים ללמד את פרקי שמשון הן בדרך הפרונטלית הרגילה, והן בדרך של "מרכז למידה"⁹. בכיתות מתקדמות אפשר לקצר מאוד את שלב הלמידה הפרונטלית ולעבור מיד למרכז הלמידה.

פרשת שמשון מתאימה במיוחד להוראה דרך "מרכז למידה", כי היא בנויה חוליות חוליות, וכל תלמיד, לאחר ידע כללי של כל היחידה, יוכל לבחור בנושאים המעניינים אותו במיוחד. כל תלמיד ילמד בקצב שלו ויתמודד במשימות שיוכל להן, ויספיק כמה שיספיק.

אנו ממליצים שהמורה יגבש לעצמו את אסטרטגיית ההוראה של יחידה זו, רק לאחר שיעיין בכל החומר המגוון המוצע כאן (קווים מנחים, דפי עבודה לתלמיד, והנספחים האחרים)¹⁰.

קווים מנחים למבנה היחידה ולמהלך השיעורים

שני השיעורים הראשונים (פרק י"ג)

א. הפלישתים, "גויי הים", פולשים לארץ בהמוניהם

מי הם הפלישתים האלה? מניין באו, מהו ציודם, מהן דרכי לחימתם וכו'? אפשר להרחיב או לצמצם למינימום הכרחי את הפרטים על הפלישתים. מומלץ להטיל על שני תלמידים להכין חומר על הפלישתים כמשימה אישית. פרטים מינימליים, ראה בדפי העבודה.

ב. מי הם השבטים הסובלים ביותר מן הפלישתים? (מפה!)

ג. היכרות עם משפחת מנוח

מדוע נבחרה דווקא המשפחה של מנוח?
מנוח משבט דן ואשתו משבט יהודה.
הכרת הורי שמשון (עיין גם במדרשים).
אשתו עקרה, ולכן הילד שיוולד הוא מתנת שמים, והוא כלי שרת בידי ה' לביצוע התוכנית האלוהית.

ד. הבשורה לאשת מנוח וגילויה לבעלה

קביעת היעד לשמשון.

ה. מהו נזיר? ומדוע על שמשון להיות נזיר?

דיון בקבוצות בזק והעלאת השערות ביחס לקשר בין הנזירות ליעוד שנקבע לו.
נעזר ברעיונות הבאים:

1. "כי נזיר אלוקים יהיה הנער מן הבטן" – "גלוי היה לפני הקב"ה שמשון יהיה הולך אחר עיניו, ולפיכך הזירו בנזיר, שלא יהיה שותה יין, לפי שהיין מביא ליד

זימה, ומה בזמן שהיה נזיר הלך אחר עיניו, אילו היה שותה לא היתה לו תקנה לעולם מרוב שהיה רודף אחר זימה" (במדבר רבה, פרשה ו)¹¹.

2. נצטט עוד את אברבנאל שיש לו גישה מקורית משלו בנידון. "אבל כפי האמת רצה האל יתברך, ששמשון ממעי אמו יהיה נזיר כדי שישמור מן היין וכדי שיהיה מזגו מתחלף למזג הפלישתים, כמו שכתבתי".

ועוד סיבה: "לפי שהיה גלוי לפניו הדברים הזרים שהיה עתיד שמשון לעשות, רצה יתברך, "שלא יחשוב אדם שיהיו ממעשה שכרות"¹².

גם את עניין "ומורה לא יעלה על ראשו" מסביר אברבנאל בכיוון זה של הכנת שמשון ליעודו: "ויהיו שערותיו תלתלים שחורות כעורב", כאילו הוא מתאבל על שעבוד ישראל והיו הפלישתים גוברים עליהם, עד שתמיד מפני זה יכסוף להתנקם מהם"¹³.

ו. "ותקרא את שמו שמשון"

התלמידים יציעו הצעות מדוע קראה לו אמו דווקא בשם זה. לאחר הצעות התלמידים נביא גם את דברי המדרשים בנידון (ראה במרכז למידה). כל המשמעויות רומזות על אור, כוח, גבורה ובריאות בחינת "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". לפנינו, אפוא, מעין שמש קטנה שתאיר לישראל, אך תהיה כאש יוקדת, שורפת ומזיקה לפלישתים¹⁴.

ז. "ויגדל הנער ויברכהו ה', ותחל רוח ה' לפעמו"

פרקנו מגיע בתיאור מתומצת זה לשיאו. הנער שמשון זוכה לברכת ה' והשכינה מפעמת בו. המדרשים ובעקבותיהם הפרשנים מתארים את ההתפעמות הזאת ואת גילוי רוח ה' שבשמשון. חיצוניותו בלטה לעין זה מזמן, ובעת גדילתו נתגלו בו גם סגולות אחרות¹⁵.

עם סיום הפרק עולות בצדק הציפיות שלנו מנער זה. האם יתגשמו הציפיות? האם לא יאכזבו? ובאילו דרכים יחל נער זה להושיע את ישראל? ועל כך בפרקים הבאים.

השיעור השלישי – שמשון והפלישתים

נישואי שמשון לתמנית והקורות אותו בעטיים – סיבוב ראשון, פרק י"ד

לאחר מיצוי העניינים של פרק י"ד ודיון קצר באפיזודות ובהשתלשלותם, נתמקד בהבנת המניעים למעשים המתוארים. לפחות חלק מן המעשים נראים מוזרים, ולכן רצוי מאוד לעודד את התלמידים בחיפוש תשובות ופתרונות. להלן הערות לנקודות המרכזיות בשיעור זה.

א. הוויכוח בין שמשון להוריו בעניין האשה הפלישתית

1. הטענה הקשה והצודקת של ההורים.
2. תשובתו הדוחה והבלתי מתחשבת של שמשון.
3. הסבר הכתוב למעשה המוזר של שמשון ("כי מה' הוא").
4. הערת הכתוב על המצב המדיני והצבאי בעת ההיא. ("ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל").

הסבר זה מגלה טפח מדרכי פעולת ההשגחה. שמשון, מבלי שיחוש בכך בוודאות מלאה, מבצע מטרה אלוקית (ומכאן הצורך בהערה, שהיא למעשה חזרה על הידוע לנו זה מכבר). המטרה היא אלוקית, אך הדרך היא אישית. הוא נקשר בפלישתים ובפלישתיות ומוצא עילות להתגרות בהם ואף להלחם בהם. אך ככל שאדם גדול, כך יצרו

גדול הימנו. ההשגחה האלוקית השיגה את מטרתה באמצעות שמשון. אך הוא עצמו מעד בדרך. הוא הלך אחרי הדחפים היצריים שלו, ומן השמים לא עיכבוהו, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו¹⁶.

ב. התגלות הגבורה הפיזית של שמשון במפגש הפתאומי עם כפיר האריות

בהתמודדות זו מגלה שמשון את עוצמת הכוח הפיזי הטמון בו. הוא שומר התגלות זו **בסוד כמוס**, אולי משום שלא רצה לעורר תשומת לב מיותרת משום צד שהוא; ואולי משום שגם הוא נדהם מן הכוח הרב שחנן אותו האלוקים, וכאילו אינו מאמין בכל האירוע, הוא שב למקום האירוע ובודק אם אכן קרה מה שקרה "ויסר לראות את מפלת הארי".

ג. הדבש במפלת האריה

אין ספק שהכתוב מתאר אירוע זה לא רק כדי שנבין בהמשך את חידתו של שמשון, אלא משום הסמליות שבו. באירוע זה חבוי הרמז לפשר חייו של שמשון. חז"ל, וכן סופרים ומשוררים, משתדלים לפרש את הסמליות שבאירוע זה¹⁷, כי הרי אין התלמידים מכירים עדיין את כל מהלך חיי שמשון, אך בלימוד חוזר אפשר בהחלט להציע לתלמידים לנסות ולפרש את האירוע הסמלי הזה. הצעות יכולות להיות כמובן מגוונות, להלן אחדות מהן: (לבחירה)!

האריה

האריה הוא סמל לשמשון. גבורתו וניצחונותיו.
האריה הוא סמל לכוח הפלישתי שעמד מולו יחידי.
האריה הוא סמל לכוח השכינה העליונה שפעמה בו בין צרעה ואשתאול.
האריה הוא סמל ליצר עז מהארי¹⁸.

הדבש

הדבש הוא סמל לאהבתו לפלישתיות.
הדבש הוא סמל להולדתו ולשמחה שהולדתו הביאה להוריו.
הדבש הוא סמל לניצחונות שמשון על הפלישתים.
סיכום: יש "אריה" ויש "דבש" בחיי שמשון. לעיתים הדבש הוא דומיננטי, ולעיתים האריה. וכדי לשבר את האוזן נוסיף עוד, ש"דבש" בגימטריה הוא: "אשה" (306) ו"אריה" בגימטריה הוא: "גבורה" (216), והמבין יבין...

ד. המשתה והחידה

יום המשתה הגיע והוא נערך כמקובל בבית הכלה. שמשון מנצל הזדמנות ראשונה זו להתגרות בפלישתים. כטוב לבם במשתה מציע שמשון "למרעים" **התערבות** בדבר חידה שהוא יחוד להם. הפיתוי היה גדול (ראה תנאים) והם מסכימים לתנאי ההתערבות. שמשון מציע חידה, שלכאורה איננה "משחק הוגן", כי החידה בנויה על אירוע אישי שאירע לשמשון ורק הוא לבדו יודע על כך. ולכן אין סיכוי שהפלישתים יפתרו אותה¹⁹. ברם אין הדברים פשוטים כל עיקר, מפרשים שונים דנים בבעיות הגינות של החידה. יש הטוענים שהחידה אמנם לא היתה הגונה, אך גם הפלישתים לא היו הגונים. לשמשון הצמידו שלושים מרעים²⁰. אילו היו איתו כל הזמן (חתן דומה למלך)!, הרי שהיו עדים לאירוע זה. מלבני"ם חושב שמשון נתן להם רמז, אך הם לא נרמזו. במילה "ומצאתם" הוא רומז שיש להם לחפש מחוץ לעיר, ואזי יגלו את הארי המת עם עדת הדבורים; ראה גם אצל זקוביץ, עמ' 107-108. ברם נראה לנו, שד"ר זיידל במאמרו הקצר "חידה וחלום במקרא"²¹ מצא תשובה הולמת לשאלת מלבי"ם. אין אנו בטוחים שפירוש זה יתאים

להסבר בכיתה. אך בהפשטה כלשהי יתכן ומספר ילדים יהנו ממשחק המילים בין עז־חזק לעז־חריף (יש תמיד כמה תלמידים עזים־חריפים ולמענם כדאי להביא גם פירוש זה).

יש להניח שלאחר שגילה שמשון את פשר החידה לאשתו, שיער בוודאי שהיא לא תוכל לשמור סוד, אך הוא היה מוכן גם לכך.

אם הוא היה יכול לכפיר האריות לא יקשה עליו להשיג גם שלושים חליפות. שמשון שילם אם כן את מחיר ההתערבות, אך הוא **שילם להם משלהם**. וכך שוב היה כאן "משחק הוגן", והוא מכה בדיוק **שלושים** איש, כפי שהאירוע מחייבו.

מכאן ואילך לא חסרות **תואנות** לשמשון להכות בפלישתים. אך שמשון **מקפיד** שהסיבות תהיינה **תמיד** אישיות. הוא **כאיש פרטי** מסתבך עם פלישתים ודואג לא לסבך את שבטו, ושבת יהודה. כנראה יודע הוא עד כמה חלשים הם לעומת הפלישתים, ואין כל אפשרות בשלב זה לעורר את העם למרוד בפלישתים המושלים בישראל.

השיעור הרביעי

האירועים בעטיה של התמנית – סיבוב שני, פרק ט"ו

שני קטעים מרכזיים בשיעור זה:

א. האירועים בתמנית (א-ח)

סיימנו פרק י"ד בהרגשה קשה ואנו מלווים את שמשון לביתו ("ויהי אפו ויעל בית אביו"). אך לא לזמן רב. בימי קציר חיטים מבקש שמשון לחזור לתמנית ולאשתו, אך מה רבה אכזבתו כאשר הוא מוצא שקיפחו אותו. הוא אינו מקבל את ההצעה החלופית. לכן מכאן ואילך הוא פותח במערכה ובפעולות נועזות נגד הפלישתים. המערכה מתבצעת אמנם תמיד על רקע אישי. "הוא דן דין עצמו ולא דין עמו. אך הנקמה שהוא נוקם היא תמיד בפלישתים **בכלל**. המשפחה פגעה בו – הפלישתים **כולם נושאים בתוצאות**"²² וכאשר הפלישתים מענישים את המשפחה (ובצדק!), במקום שמשון יהיה מרוצה מכך, הרי הוא שוב נוקם בפלישתים. בכך מגלה למעשה שמשון **שעיקר מטרתו לפגוע בפלישתים בכל הזדמנות**.

נסכם קטע זה כדלהלן:

יחסי שמשון והפלישתים

האירוע והשתלשלות	תיאור לשון הכתוב
המשפחה פגעה בשמשון ←	"ולא נתנו אביה לבוא".
שמשון נוקם בפלישתים ←	"ויבער אש בלפידים".
הפלישתים פוגעים במשפחה ←	"ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש".
שמשון נוקם בפלישתים ←	"ויך אותם שוק על ירך".

ב. האירועים ביהודה (ט-כ)

אירועים אלה מתחלקים לשלושה חלקים:

1. שמשון ושבט יהודה (בעיות ההסגרה).
2. שמשון מהתל בפלישתים ומכה בהם שוב (בלחי החמור).
3. שמשון עם עצמו (הצמא והפניה לה').

1. שמשון ושבט יהודה

שמשון מבקש בשלב זה לנתק מגע עם הפלישתים והוא מתיישב ביהודה בסלע עיטס, (דרומית לבית לחם), הרחק מבית מגורי הוריו. הוא אינו מעוניין לערב את משפחתו ואחיו במריבות שלו עם הפלישתים. ברם הפלישתים, מלומדי הנסיון, נוקטים שוב בשיטה של איום על הצד שאינו מעורב ישירות בסכסוך (ראה איום על אשת שמשון שמגלה את פתרון החידה). הפעם מבקשים הם להעניש את שמשון באמצעות הלחץ על שבט יהודה. "איש יהודה" מבררים את הרקע להפרת הסדרים הקיימים ביניהם זה מכבר.

וכך **על כרחם** מעורבים הם כעת בסכסוך בין שמשון לפלישתים. נבליט את הבירור שמקיים שבט יהודה עם **שני הצדדים** ונוציא ממנו מספר מסקנות. להלן טבלה לסיכום המעורבות של שבט יהודה.

<u>שבט יהודה חוקר</u>			
למי מופנית השאלה?	מי שואל?	נוסח השאלה	נוסח התשובה
אל הפלישתים	"איש יהודה"	"למה עליכם עלינו?"	"לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו".
אל שמשון	שלושת אלפים איש מיהודה	"הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים, מה זאת עשית לנו".	"כאשר עשו לי כן עשיתי להם".

המסקנות הן:

א. גם הפלישתים וגם שמשון רואים את הסכסוך כ**סכסוך אישי** ולא כסכסוך בין שני עמים.

ב. הסכסוך הוא עניין של **התחשבות**, מי **שהתחיל הוא האשם**, אך מי התחיל? כל אחד טוען שהוא בבחינת מגיב על התגרות ולא היוזם.

ג. שבט יהודה מרגיש שעל לא עוול בכפו הוא נושא **בתוצאות מעשיו של שמשון**. הוא אינו שואל: "מה זאת עשית?" אלא: "מה זאת עשית לנו" – לאמר: מדוע עלינו לשאת בתוצאות מעשיך?

ד. בני שבט יהודה שולחים משלחת אל פלישתים את "איש יהודה" (– נציגי השבט) ואילו לבירור עם שמשון – הם שולחים "משלחת" של שלושת אלפים איש.

המסקנה היא שמצוקתם קשה מאוד, ובעצם **נוכחות מסיבית** כזאת רומזים הם שוב לשמשון. לאן נושבת הרוח?

הכתוב כדרכו מקצר בשיחה שקדמה לקבלת ההחלטה. אך מן **המעט** שכתוב אנו מבינים שהיו שיקולים לכאן ולכאן (ואולי היו גם כאלה שהציעו להמיתו; אלמלא כן, מדוע שמשון מבקש שישבעו שלא **יפגעו** בו; והם אכן מבטיחים לו כן "והמת לא נמיתך").

הבה ונקיים דיון בכיתה. נאפשר לתלמידים **המתנגדים להחלטה** (קטגוריה של שבט יהודה) להביע עצמם ולסכם בפני הכיתה כולה את נימוקיהם (הנימוקים יירשמו על הלוח). כנגדם, נבקש כעת **ללמד זכות** על שבט יהודה ולהצדיק את החלטת הפרשה כפי שנתקבלה (לא להרוג, אלא לאסור אותו, ולמסרו ביד הפלישתים). חשוב לקיים דיון כזה בגלל **הרגישות** לנושא. תלמידינו, שבתוך עמם הם חיים, יש להם מה לומר (לא קשה להמחיש סיטואציות דומות מתקופתנו או להביא דוגמאות מחיי הכיתה וכד').

1. הטענות נגד שבט יהודה

(א) אין מסגירים אח (ובן אותו שבט מצד אימו) לידי אויב מבקש נפשו. אין דוגמא ומשל ליחס כזה מצד שבט כלשהו לשופט או למפקד.

(ב) יתר על כן, אין מסגירים בשום אופן לוחם שנלחם במישרין או בעקיפין את מלחמת עמו.

(ג) אמנם הפלישתים מבקשים רק לאסור אותו, אך לאחר כל מה שאירע, אין כל בטחון שלא ינקמו בחייו.

2. הטענות להצדקת החלטתו של שבט יהודה

(א) שמשון הסתבך עם הפלישתים על רקע אישי, וזו הבעיה שלו. ("עושה צרות – ישא בתוצאות") אילו פעל בשליחות העם היה **מרכז מסביבו** גדוד חיילים²³, ונלחם מלחמות כפי שכל השופטים עשו עד כה.

(ב) איום הפלישתים הוא קשה ביותר, ואם נסרב – נסבול קשה, אין כל סיכוי שנוכל להשיב מלחמה שעה²⁴.

(ג) הפלישתים מבקשים רק **לאסור** את שמשון, ושמשון שהתגלה כגיבור בוודאי ימצא דרך לברוח מהם. (אילו אמרו הפלישתים מראש שהם מבקשים להרוג אותו אולי היינו מחליטים החלטה אחרת).

הנימוקים שמשון מקבל את החלטת השבט הם, כנראה, כלדהלן:

(1) איננו רוצה להפעיל כוח נגד אחיו²⁵.

(2) איננו רוצה לגרום לסבל שיסבלו מן הפלישתים.

(3) הוא ינצל את ההזדמנות **להפעיל** שוב את כוחו ולהכות בפלישתים. הוא אינו חושש מן העבوتים החדשים שאוסרים אותו בהם.

נסכם את הדיון ונאמר: שמשון **מבין** את הצעת הפרשה **ועוזר** לשבט יהודה להשתחרר מן המצוקה אליה נכנסו – ואם שמשון מבין, גם **אנחנו** יכולים **להבין ולסלוח**.

2. שמשון מהתל בפלישתים ומכה אותם שוב

שמשון מובל אסור בידי בני שבט יהודה ונמסר בידי הפלישתים. לא צריך דמיון מפותח כדי ל"השתתף" באירוע הזה. נבקש מתלמידינו להיות **נוכחים** באירוע, המתואר בצורה כה חזקה ואירונית בקטע זה. נתאר את המעמד המיוחד הזה, כי הוא עשוי לחולל **מפנה** גם בתוך בני-ישראל. מצד אחד, רואים אנו שלושת אלפים איש מבני שבט יהודה, **החוששים ודואגים** מה יקרה כעת (באשמתם!); ומצד שני מגיעים לקראת שמשון כמה אלפים מן הפלישתים. והנה מתרחש הבלתי צפוי. נעין שוב ושוב בכתוב עד שנעמוד על כל פרטיו. נבליט את הדימוי: "כפשתים אשר בערו באש". ואז נרשום על הלוח את צמד המילים: **פשתים = פלישתים**

העבوتים היו כפשתים, אך גם הפלישתים היו כפשתים אשר בערו... ומכאן ל"מעמד" האחרון של פרק עשיר זה במעמדות מרתקים.

3. שמשון עם עצמו

אירוע זה, בניגוד לאירועים הקודמים בפרק, מתרחש בינו לבין עצמו. הוא מחזיר אותנו לממדיו האחרים והאמיתיים של "שמשון הגיבור". זהו מעמד מרגש, המלמד, כי אכן יודע שמשון את מטרת לחימתו. "אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים?" שמשון מכיר בחשיבות הלאומית של שליחותו. אין הוא חושש מן הפלישתים, אך אינו רוצה ליפול לידיהם, אפילו כמת ("אמות בצמא"), כי גם זה ייחשב לניצחון של הפלישתים, הוא מבקש להמשיך במשימה ולשמש דוגמא לאפשרות של מלחמה בפלישתים. אכן הוא נענה לתפילתו – בקשתו, ובדרך נס (ודווקא בדרך נס) נמצא פתרון למצוקתו. שמשון מנציח מקום זה בשינוי שם המקום שזה עתה נתן:

"רמת לחי" – רמז לגבורה בלבד.

"עין הקורא" – רמז לקריאה לה' ולעזרת ה'.

הפרק מסתיים בהערת הכתוב, שכל הפעולות הנזכרות עד כה עשו את שלהן – "וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה"²⁶. "וישפט" משמע הושיע את ישראל והקל על מצוקתם במשך עשרים שנה, בעת שפלשתים מושלים בישראל (ולכן מציין הכתוב שהדבר היה "בימי פלשתים").

השיעור החמישי – סיבוב שלישי ואחרון

בעטיה של דלילה

שיקולים דידקטיים

נראה לנו שפרק זה מתאים במיוחד להוראה בשיטת **שאלת שאלות ע"י התלמידים**. לכיתות שעדיין אינן בשלות להשתמש בשיטה זו, נציע להלן, שהמורה בשאלותיו הוא, ינחה ויכוון את מהלך השיעור. בשני הסיבובים הקודמים סיפר לנו הכתוב על עלילותיו ומעשיו של שמשון, שאפשר לנו להזדהות אתו ולהבין אפילו את תגובותיו הקשות נגד הפלישתים. כעת, בסיבוב זה, גם אנחנו כבר מתקשים להזדהות אתו. הוא **מאכזב** אותנו בהתנהגותו, החל בירידתו לעזה ("תחילת קלקולו בעזה היה") ועד ש"הגיד לה את כל לבו" לדלילה וחילל קדושת הנזירות. במיוחד נתקשה להסביר לתלמידינו בגיל הצעיר, מה עבר על שמשון עד שהגיע לדיוטה תחתונה זו²⁷. נסביר אמנם את התפתחות האירועים, אך לא נפרט את המצוקות, שמשון **הכניס את עצמו** בהן ע"י גירוי יצרו וחוסר יכולתו לסגת. יגדלו תלמידינו וילמדו שוב את הפרשה הזאת, ואז ודאי יקבלו את התשובות המתאימות.

בשלב זה, נסתפק ברובד הגלוי בפרשת שמשון ודלילה. נראה בפרשה מעין **מבחן אישי**, שדלילה בוחנת את שמשון, כדי להוכיח לה את אהבתו. נבליט בטבלה את **הצלחתה** של דלילה, לאט לאט ובבטחה, לגלות את סודו. מכאן ואילך, נעמוד בעיקר על **רגעי התשובה הגדולים** של שמשון ועל רצונו להכות בפלישתים בכל מחיר ואפילו במחיר חייו: "תמות נפשי עם פלשתים". היגד קשה והירואי זה – **הוא** שישאר בזכרון הפרטי והלאומי שלנו²⁸.

מהלך השיעור

נעמוד להלן על כמה מן העניינים, שכדאי להתעכב עליהם בשיעור זה (בגלל הגודש הרב, יש להניח, שנזדקק לשתיים ואולי אפילו שלוש יחידות זמן).

א) הפלישתים שמחים להזדמנות בלתי חוזרת שנזדמנה להם, כאשר שמשון יורד לעזה. הם מתכננים הפעם **להרוג** את שמשון בלי שיוכל להתחמק מהם, כי הרי **הוא בא אל בית מבצרם**. הפלישתים מתכננים **מארב** על יד שערי העיר הסגורים (כי הרי הוא מוכרח לצאת דרך שערי העיר). הם בטוחים שמשון יעזוב את עזה עם אור הבוקר, אך מה רבה היתה אכזבתם כאשר עם אור הבוקר הם מגלים כי שמשון – איננו, ושערי העיר – אינם, נעלמו. אנחנו מציעים שהתלמידים ישלימו וירחיבו אפיזודה זו ע"י חיבור שיחה דמיונית (בזוגות!) בין שני תושבי עזה, שהיו במארב. (הנה אור הבוקר – ושמשון נראה למרחוק בראש ההר אשר על פני חברון). דרך שיחה זו יוכלו התלמידים **להסביר** את מטרות שמשון במעשה, וכן את התוצאות שהיו למעשה יוצא דופן זה. כך נגלה תוכניות נוספות של הפלישתים לתפוס את שמשון ולנקום בו את נקמתם.

ב) לא עובר זמן רב, והנה בלי שהפלישתים ינקפו אצבע, נותן להם שמשון שוב הזדמנות לנקום בו את נקמתם. לאחר מעשה עזה מבינים הפלישתים שאין בכוחם **להתמודד** עם שמשון כשוויים אל שוויים. הם יודעים כעת שמשון ניחן בכוח פיזי בלתי

רגיל, ולא ניתן לנצחו בדרכים מקובלות. לכן הם מבקשים לגלות במה כוחו גדול וכיצד יוכלו לאסור אותו, **מבלי להסתכן בקרב פנים אל פנים**. הפעם מתאחדים כל סרני הפלישתים, ואין זה עוד עניין מקומי (תמנת ועזה). למטרה זו מוכנים סרני פלישתים להקציב סכום כסף גדול מאוד (5,500 כסף, השווה לפרשת פסל מיכה!). דלילה הפלישתית מוכנה תמורת בצע כסף לבגוד בשמשון (אשר אוהב אותה מאוד), להירתם למשימה בוגדנית זו ולפתות את שמשון. להלן הצעה לטבלה מסכמת לעבודה משותפת בכיתה. התלמידים יקבלו טבלה משוכפלת זו ויעבדו לפיה. עם סיום הטבלה נשים לב כיצד תשובת שמשון מרמזת והולכת לקראת גילוי הסוד (תשובתו השלישית כבר רומזת בפירוש על שבע מחלפות ראשו).

כיצד ניצחה דלילה את שמשון?

בקשת דלילה	תשובת שמשון	התוצאה
1. "הגידה נא לי במה כוחך גדול ובמה תאסר לענותך?"	"...אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם."	"וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש ולא נודע כחו".
2. "הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים עתה הגידה נא לי במה תאסר?"	"אם אסר יאסרוני בעבותים חדשים... וחליתי והייתי כאחד האדם."	וינתקם מעל זרעותיו כחוט.
3. "עד הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים הגידה לי במה תאסר?"	"אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת."	"ויסע את היתד הארג ואת המסכת".
4. "אין תאמר אהבתיך ולבך אין אתי, זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול?"	"ותקצר נפשו למות. ויגד לה את כל לבו... מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלוקים אני מבטן אמי, אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל אדם"	"ותגלח את שבע מחלפות ראשו ותחל לענותו ויסר כחו מעליו... והוא לא ידע כי ה' סר מעליו. ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו..."

הטבלה הנ"ל תשמש אותנו לחזרות ולהדגשות. החזרה תיעשה ע"י **קריאה בתפקידים**. כן נצביע על מדרש השם "דלילה" (דללה את ליבו, דללה את כוחו ודללה את מעשיו) ונבקש ראיות מן הכתובים.

אחרית שמשון

1. הפלישתים יכלו הפעם להרוג את שמשון אך אינם עושים כן. מדוע? ראה המשך.
2. היש כוח בשערות? (ראה הסברים שהבאנו לעיל ונוסיף עוד, שיתכן שהפעם קיבל על עצמו נזירות מרצונו, ולכן גם שב כוחו).

3. תיאור שמשון כטוחן בבית האסורים.
נבקש מהתלמידים "להתחפש" כפלישתי ולהתגנב לבית האסורים ולשוחח עם שמשון בשעותיו הקשות. תיאור "שמשון הגיבור" המובל בידי נער פלישתי (גודל ההשפלה והכאב, הרהורי תשובה ורצון הנקמה) **הצעה לציור** (ראה דפי העבודה).
4. תיאור החגיגה ושיר הניצחון של הפלישתים (יום דגון).
נעתיק את השיר על הלוח ונראה, כי אכן פחדו מאוד משמשון הישראלי, וניצחון על שמשון נחשב בעיניהם כניצחון גדול מאוד עד שייחסו אותו לאלוהיהם דגון.
5. הנקמה הגדולה, ככל שהיא **אישית**, כן היא גם **לאומית**.
6. שמשון המת חוזר אל אבותיו.
הפלישתים **אינם מפריעים** למשפחתו ולשבטו לקחת את שמשון המת ולהביאו לקבר אבות (ואולי אף שמחים להיפטר ממנו?).
המשפחה והשבט נותנים לו את כל הכבוד הראוי לשופט, שהחל להושיעם מן האויב הקשה ביותר בתקופת השופטים וגם לאחריה.
- נסיים** בהצעה לתלמידים, להשתתף בהלוויה של שמשון ולספר לנו על דברי ההספד, **שהם שמעו שם** (או להטיל על מספר ילדים לחבר את נאום **ההספד**).
עוד לסיום, נציע כאן גם הצעה לכיתה מתקדמת בשיטת שאילת השאלות.

ארבעה שלבים בהצעה

- א) התלמידים יתבקשו לקרוא את הפרק בבית ולדעת את עיקר תוכנו של הפרק. המורה יבדוק אם אכן יודעים התלמידים את האירועים המתוארים. מכאן ואילך התלמידים הם הפעילים, והם האחראים** ללמידתם. הכיתה תתחלק לקבוצות עבודה. כל חברי הקבוצה יעלו רעיונות ושאלות לבירור ולדיון. ראשי הקבוצות ירשמו את השאלות ויציגו אותן בפני הכיתה. ההצגה תיעשה בצורת **סבב** שאלות. כל קבוצה מציעה **שאלה אחת חדשה**, לפי התור, עד שנגמרות כל השאלות. השאלות תנוסחנה ותרשמנה על הלוח. להלן מקצת מן השאלות כפי שהציעו הקבוצות בכיתה הניסוי (בתיקוני נוסח).
1. מדוע עקר שמשון את שערי העיר עזה ונשא אותם עמו. מדוע לא הסתפק בבריחה מן העיר?
 2. מדוע הולך שמשון שוב אל אשה פלישתית? וכי לא למד עדיין לקח?
 3. מדוע מסכימה דלילה לשתף פעולה עם פלישתים ולבגוד בשמשון – האין היא אוהבת אותו כפי שהוא אוהב אותה?
 4. כיצד לא הרגיש שמשון שדלילה משתפת פעולה עם הפלישתים?
 5. כיצד מצליחה דלילה לגלות לבסוף את סוד כוחו של שמשון?
 6. כיצד ידעה דלילה בפעם הרביעית ששמשון גילה לה הפעם את האמת?
 7. איזה כוח יש בשערות? מדוע אין לבני אדם אחרים, המגדלים שיער, כוח כזה כמו לשמשון?
 8. מדוע מעדיפים הפלישתים לנקר את עיני שמשון במקום להרוג אותו מיד?
 9. מדוע מענישים הפלישתים את שמשון דווקא בניקור עיניים?
 10. האם תכנן שמשון מראש את המעשה שהוא עשה? או שהיה זה רק רגע של חולשה?
 11. האם צדק שמשון במעשה האחרון שעשה? המותר לנהוג כך?
- ב) הכיתה מתחלקת שוב לקבוצות. כל קבוצה תקבל על עצמה לחפש ולהציע פתרונות למספר שאלות כפי שיוחלט. כל הקבוצות תשתמשנה בכל הספרים העומדים**

לרשותן, וכן תעלינה הצעות "מקוריות" משלהן. המורה יסייע לקבוצות וידריך את התלמידים לעיון חוזר בכתובים ויכוונם למקורות שיוכנו כמובן מראש.

ג) השלב השלישי הוא שלב הדיווח. יש, כמובן, להרשות לתלמידים להציע הצעות פתרון לשאלה "השייכת" לקבוצה אחרת, אם יש להם מה לתרום לפתרון השאלה. המורה ישלים את התשובות ככל שיתבקש.

ד) השלב האחרון – לא הכרחי – הוא שלב של עבודות סיכום של ראשי הקבוצות. ראשי הקבוצות נפגשים ומכינים **דף סיכום** לכיתה כולה. הדף יכלול את כל השאלות העיקריות וכן את התשובות שנתקבלו. דף זה ישוּכפל ויחולק לכל הכיתה וישמש אותם למטרות חזרה.

השיעור השישי – חזרה העשרה ומסרים

בגלל גודל היחידה וגודש הרעיונות, אנו מציעים, להקדיש שיעור נוסף לחזרה, להעשרה ולסיכום המסרים העיקריים שנלמדו ביחידה זו. לחזרה על הרעיונות, אנו מציעים, להשתמש בחומר מתוך דפי העבודה (אפשר להיעזר גם ברלב"ג ברשימת "התועלות המגיעות מזה הסיפור", מתועלת י"ב ואילך וכבחרת המורה). להלן הצעות **חלקיות** בניסוחים שונים (מתוך המאמרים שבביבליוגרפיה ולשם **הדגמה** בלבד).

1) אם רוצים שהנער יהיה נזיר אלוקים, הרי צריכים גם ההורים להתנהג בהתאם.
 2) אף שהיה שמשון קדוש מרחם אמו ונקרא על שמו של הקב"ה, כל זה לא הועיל לו כאשר גירה את יצר הרע שבו ולא קיים את הכתוב "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

3) שמשון נלחם כל חייו בשתי מערכות: מערכה אחת **שבה ניצח** ומערכה שנייה, **מלחמת היצר, שבה הפסיד**.

4) שמשון, למרות כשלונו, מגשים את מטרות ההשגחה והוא אינו אלא כלי שרת, שבו ובאמצעותו יתגלה הכוח האלוקי.

5) ההשגחה האלוקית מגשימה את כוונותיה ע"י כוחות שונים הגלומים באדם.

6) שמשון נמנה על השופטים המושיעים בזכות התשועה שהביא על ישראל, אף על פי שבחר בדרך זרה ומוזרה להושיע את ישראל.

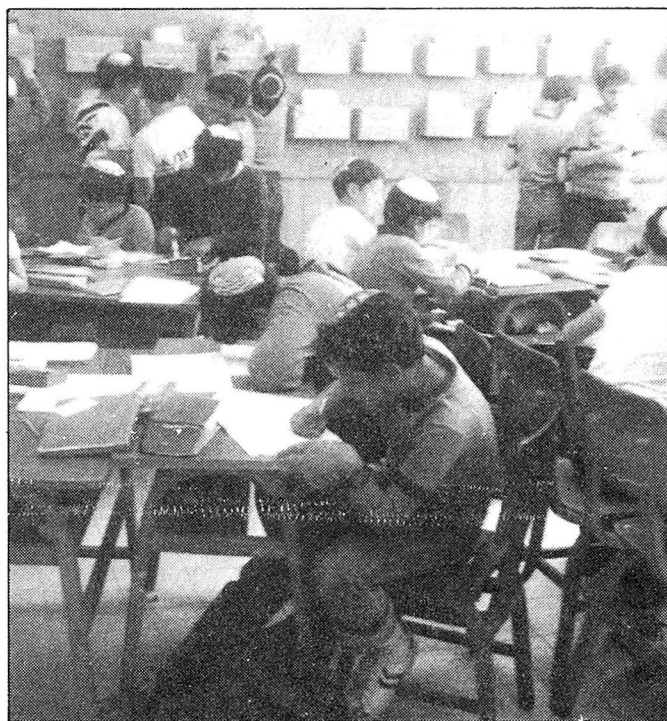
7) נצטט כאן קטע מתוך ספרו של זקוביץ (עמ' 213), שנראה לנו כסיכום נאות לפרשת שמשון הסוערת²⁹:

"שמשון נפל בידי הפלישתים לא מפני התערבות דגון אלוהים (כסברתם הם), לא מפני ערמתם של הסרנים, אלא מפני **חולשתו הנפשית**, שכתוצאה ממנה **עבר על צו האלוקים**, צו הנזירות. הוא פונה אל ה' בתפילה לעזרה. **בכוח התפילה מצליח שמשון לגבור על הפלישתים בביתו של דגון**. מכאן שלדגון אין כוח אפילו במקדשו שלו. **הכל נעשה ברצונו של ה'**. ולא רק דגון חסר כוח; אף שמשון כן; שמשון אינו גיבור מיתולוגי שכוחו בשערו. שערו אשר גולח הוא אות לכך **שלא מילא** אחר דיני הנזירות; ושערו המצמח **הוא רמז** לכך שעתה **שב ודבק בחובתו**". (ההדגשות שלי ש.פ.)

בסיום, חזרה משעשעת יותר, בחינת "לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעיני". אנו מציעים להלן לקיים משחק חזרה קבוצתי, המוכר וידוע בשם "זה הסוד שלנו" או "חפשו את הנעלם". להלן תיאור המשחק:

הכיתה כולה מתחלקת לקבוצות של שמונה תלמידים. כל קבוצה מתחלקת שוב לשתי **קבוצות משנה** של ארבעה תלמידים: קבוצה א וקבוצה ב. קבוצה א מציעה לקבוצה ב לגלות נעלם הקשור לחיי שמשון. הנעלם יכול להיות שם של אדם, מקום, אירוע או חפץ כלשהו. על קבוצה ב לגלות את הנעלם בעזרת שאלות המכוונות לגלות את הנעלם כמה שיותר מהר. מספר השאלות שמוותר לשאול הוא מוגבל. (אפשר להגביל את **הזמן** במקום להגביל את **מספר השאלות**). תלמידי קבוצה א יענו על השאלות רק ב"כן" או "לא". לאחר חמישה-ששה נעלמים מתחלפות הקבוצות בתפקידים, וכעת קבוצה ב היא השואלת את קבוצה א. הקבוצה שפתרה יותר נעלמים – זכתה בתחרות, וכל הקבוצות חזרו בדרך לא משעממת על פרקי שמשון. המשחק ייערך בספרים פתוחים (או סגורים, אם רצונם בכך). לפני תחילת המשחק תיערך הדגמה והתלמידים **ילמדו** כיצד לשאול שאלות **ולחסוך** במספר השאלות (או בזמן העומד לרשותם). להלן דוגמאות אחדות של "סודות":

1. הנער המחזיק ומוביל את שמשון העיור.
2. שלושים סדינים.
3. עמודי מקדש דגון.
4. לפידים.
5. שבע צמות-מחלפות השער
6. לחי חמור.
7. הספר שסיפר את שמשון.
8. עין הקורא.
9. האנשים שניקרו את עיני שמשון.
10. הכסף ששרני הפלישתים
- משלמים לדלילה.
- ועוד כהנה וכהנה, הכל ביד **הבקיאות והדמיון** של המשתתפים.

תלמידים בעבודה ב"מוזיאון לתקופת השופטים" (ראה להלן עמ' 138-167)

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. מקורות חז"ל בתלמוד בבלי וירושלמי למסכת סוטה, ט' – י'.
2. מקורות חז"ל במדרשים: **"במדבר רבה"**, פרשה י'. **"ילקוט שמעוני"**, שופטים פרקים י"ג – ט"ז.
3. פרשני המקרא מימי הביניים. (שים לב במיוחד להוצאה החדשה של פירוש **"כלי יקר"**, לפירוש על רמב"ן בבראשית מ"ט, טז – יח).
4. אליצור, יהודה – "המחצית השנייה של תקופת השופטים" וכן "ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל"; מתוך **"דעת מקרא, ספר שופטים"**, בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ט, עמ' 16 – 19 ועמ' קל"ה – קל"ו.
5. אררט, ד"ר ניסן – "הקורא המודרני מול הסיפור המקראי – סיפורי שמשון", מתוך **"בשדה חמד"**, בטאון מורי החמ"ד, ת"א תש"מ, עמ' 215 – 227.
6. בקר, מנחם – "פלשת הפלשתים לארץ ומאבקם עם ישראל", מתוך **"שיחות במקרא"**, בהוצאת החברה לחקר המקרא ורשות השידור, בעריכת בנימין צביאלי, ירושלים תש"מ, עמ' 84 – 86.
7. גויטין, אליהו מנחם – "דמותו של שמשון עפ"י חז"ל", מתוך **"שמעתין מס' 52"**, בהוצאת איגוד מורים למקצועות קודש, ת"א, עמ' 7 – 24.
8. דותן, טרודה – **"הפלשתים ותרבותם"**, בהוצאת מוסד ביאליק והחברה לחקירות א"י ועתיקותיה, רמת-גן תשכ"ז.
9. דסלר, הרב אליהו – "שמשון – גבורה שבקדושה", מתוך **"מכתב מאלהיו"**, כךך ב', בהוצאת תלמידי הרב, ירושלים תשמ"ב, עמ' 55 – 56.
10. הימן, הרב אהרן – **"תורה הכתובה והמסורה"**, מראה מקומות על כל פסוקי התנ"ך, בהוצאת דביר, ת"א תשל"ט.
11. הכהן, שמואל – "פרשת שמשון", מתוך **"בשדה חמד"**, בטאון מורי החמ"ד, ת"א תשכ"ט, עמ' 414 – 417.
12. זיידל, ד"ר משה – "חידה וחלום במקרא", מתוך **"מעיינות ה'" – מאסף לענייני חינוך והוראה**, בהוצאת המחלקה לתרבות תורנית בגולה, ירושלים תשל"ח, עמ' 55 – 56.
13. זקוביץ, יאיר – **"חיי שמשון"**, שופטים י"ג – ט"ז, ניתוח ספרותי-ביקורתי, בהוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים תשמ"ב.
14. חמיאל, ד"ר חיים – "לידתו של שמשון", מתוך **"מעייני מקרא"**, בהוצאת המחלקה לתרבות תורנית בגולה, ירושלים תשל"ט, עמ' 376 – 410.
15. טרופר, מרדכי – "שמשון", מתוך **"בשבילי המקרא וחז"ל"**, בהוצאת המחבר, ת"א תשמ"מ, עמ' 109 – 112.
16. יוסף, בן מתתיהו – מתוך **"קדמוניות היהודים"** כךך א', ספר חמישי, תירגם א. שליט, בהוצאת מוסד ביאליק, ת"א 1976, עמ' 171 – 174.
17. יעקובסון, הרב יששכר – "המיוחד בדמות שמשון", מתוך **"חזון המקרא"** כךך א', בהוצאת סיני, ת"א תשכ"ב, עמ' 353 – 360.
18. מזר, ב' – "עלייתם של הפלשתים" מתוך **"הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא"**, ערך יעקב ליוור, הוצאת מערכות משרד הבטחון, ת"א 1968, עמ' 124 – 131.
19. ספראי, עמוס – "סיור בעקבות שמשון", מתוך **"בשדה חמד"**, בטאון מורי החמ"ד, ת"א תשמ"ו, עמ' 180 – 182.
20. קריב, אברהם – "מעז יצא מר", מתוך **"שבעת עמודי התנ"ך"**, בהוצאת עם עובד, ת"א תשל"א, עמ' 67 – 74.
21. שטיינזלץ, הרב עדין – "שמשון הגיבור", מתוך **"דמויות מן המקרא"**, בהוצאת האוניברסיטה המשודרת, משרד הבטחון, ת"א תשמ"מ, עמ' 215 – 227.

הערות

1. פרטים נוספים על רקע התקופה ועל תיאור חיי הפלישתים, אירגונם הצבאי, כלי נשקם וכו', ראה ב"דעת מקרא" וכן בביבליוגרפיה בסוף היחידה.
למורים ולתלמידים באיזור גוש דן אנו ממליצים לבקר באתר "תל קסילה", שכפי הנראה שימש אחד מראשי הגשר של הפלישתים שפלשו מן הים בכוח צבאי רב ונאחזו בארץ. האתר מצוי בשפך הירקון בצפונה של תל-אביב בשטח "מוזיאון הארץ". כן יש להפנות את התלמידים לתבליטים הרבים שנשארו מתקופת הפלישה, המתארים את הפלישתים, את אומץ לבם, נשקם ודרך לחימתם.
2. ראה פירוש חז"ל על הפסוק "דן ידין עמו כאחד שבט ישראל", וכן פירוש השם שמשון (מס' סוטה י', ע"א) ועוד מדרשים. (כן ראה פירוש מלבי"ם על ההבדל בין מה שמשון אומר לדלילה בפעמים הראשונות "והייתי כאחד האדם", לבין מה שהוא אומר: "והייתי ככל האדם". ואכן היה שמשון יחיד ומיוחד מכל הבחינות.
3. לא אמרנו בכך שאין שמשון ידע או מעריך את החשיבות הלאומית והצבאית של מעשיו (ראה תפילתו בעת הצמא: "אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת"), אך המניעים של פעולותיו מוסברים על ידו כמניעים אישיים. הוא מבין, כנראה, שבעיני הפלישתים הוא בכל זאת מייצג גם מאבק לאומי, ולא רק אישי (ראה שירת הפלישתים בעת החגיגה).
4. בניסוחים שונים כולם שואלים אותן השאלות. להלן, למשל, ניסוחו של זקוביץ בספרו: "חיי שמשון" (ראה ביבליוגרפיה): "כיצד מצאו סיפורי אהבים וסכסוכים אישיים אלה את דרכם למסכת הישועות של ה' לישראל?" ראה גם שאלות אברבנאל, להלן אחת מהן: "איך שמשון, בהיותו נזיר אלוקים מן הבטן ומתקדש מכל טומאה, איך בעל בת איש נכר?" ועוד שאלות ותמיהות לרוב.
5. בסוף היחידה מביאים אנו מקצת מן הביבליוגרפיה העשירה על פרשת שמשון. נוסף לפרשנים וחוקרים למיניהם עסקו בשמשון גם בעלי היצירה החופשית. יצירות רבות נוצרו מתוך השראת דמותו של שמשון המקראית. היצירה החופשית (בשירה, בפרוזה, בציור ואף באמנות הקולנוע) מתאפיינת בחופש ההבעה של היצירים, ואנו ממליצים להציץ בהם ולהתרשם מכל ה"שמשונים" השונים שנוצרו במשך הזמן. ראה גם הרומן של ז'בוטינסקי "שמשון", הדרמה של רמח"ל: "מעשה שמשון", מחזאות שירים של לאה גולדברג "אהבת שמשון", בתוך "מוקדם ומאוחר" – מבחר שירים, הוצאת ספרית הפועלים, תל-אביב תשל"ג, ועוד.
6. ראה מסכת סוטה ט', ע"ב ודף י', ע"א החל במשנה וכלה בדברי האמוראים שם.
7. רוב המדרשים מרוכזים במדבר רבה על פרשת הסוטה והנזיר, וכן גם בבראשית רבה, פרשה צ"ה ובי"לקוט שמעוני". למורה המבקש להעמיק ידיעתו בפרשת שמשון, ולהכיר את כל מקורות חז"ל, אנו ממליצים לעיין בספרו של א' הימן, מראה מקומות לספרות חז"ל. בספר זה ימצא המורה את המקורות לפי סדר הפסוקים שבתנ"ך, כל פסוק ומקורותיו. הימן, אהרן. "תורה הכתובה והמסורה", מראה מקומות על כל פסוקי התנ"ך, הוצאת דביר, תל-אביב תשל"ט.
8. נסתפק כאן ברמזי דברים אלה. הארות והערות נוספים יימצאו בהמשך השיעורים, בדפי העבודה לתלמידים ובנספחים.
9. רצוי מאוד שמרכז כזה ייבנה ע"י צוות מורים והמרכז יהיה מיועד לכל כיתות ה'-ו' שבמוסד. (קשה לדרוש ממורה בודד להקים מרכז כזה עם כל העבודה העיונית, הדידקטית והטכנית הקשורה בכך).
10. המורים שהתנסו בשיטת הגי'סו ימצאו עניין רב בבניית חומר הלימודים בפרשת שמשון בשיטה זו. השיטה המומלצת כאן היא גי'סו II.
11. שיטה זו נעדרת, בדרך כלל, להגדיל את אחריותו של התלמיד כלפי הלימוד, בזה שהוא נדרש להתמחות בתחום אחד מתוך החומר כולו וללמד את כל חברי הקבוצה. בגי'סו II לומדים כל חברי הקבוצה לימוד ראשוני את החומר כולו, ורק אחר כך מתחלקים ל"קבוצות אם" ול"קבוצות מומחים". אפשר בקלות רבה להפוך את מרכז הלימוד המוצע להוראה בשיטה הנ"ל. הקטעים אמנם אינם עומדים ברשות עצמם והם קשורים כרונולוגית אלה באלה, ולכן יש לדאוג שהקשר הרצוף של האירועים יהיה ברור לכולם לפני שיתחילו לעבוד בקבוצות מומחים.
12. פירוש פסיכולוגי זה, ניתן להמחיש גם לתלמידים בדוגמאות מחיי התלמידים עצמם. מדרש זה משמש את רוב הפרשנים בבואם להסביר את הצורך של שמשון להיות נזיר. נרחיב רעיון זה ונאמר: שלשמשון אורבת סכנה מתמדת של היטמעות בתוך הפלישתים, לכן יתכן שהקב"ה הקדים לו תרופה למכה וקבע לו סייגים שיהיו לו כמגן לגבורתו הפיסית.

12. לפנינו אם כן שתי מטרות; האחת מכוונת כלפי פנים – כלפי עצמו, והשנייה כלפי החברה, שהחברה תפרש נכון את האירועים שעתידיים להתרחש.
13. להלן קטע ממאמרו של קריב, "מעז יצא מר". זו דיעה מקורית ויחליט המורה אם כדאי להזכירה: "הנזיר, שהוא מוסד של קדושה, כוללת איסור גילוח השערות, כי אדם השומר על מראהו הטבעי מסוגל יותר להיות קרוב למקורו האלוהי. ושמשון נצטוו במיוחד לשמור על הדפוס שניתן לו מיד הבורא. כל ישנה מאומה בכלי אלוהי זה, ואזי לא יצלח עליו כל כלי משחית אנושי ויד אדם לא תוכל לו. מראהו הטבעי היה תנאי לכוחו העל-טבעי. כך נמצאה גבורתו תלויה בשערותיו." (ההגשות שלי – ש.ב.).
14. בין ההצעות שהציעו התלמידים היתה גם זו, שהסיומת "ון" באה לרמוז שאכן האם התכוונה לומר שמש קטנה, כמו: "ילדון", וכד'. לפי אברבנאל יש במשמעות השם שמשון, גם שישמש את האלוקים וכן שיהיה שממה גדולה לפלישתים. ויש שסוברים שאולי קראה לו בשם שמשון בגלל הקירבה לעיר בית שמש.
15. מעניינים הם הפירושים להיגד המיוחד הזה-של "ותחל רוח ה' לפעמו" (עיין במדרשי חז"ל ובעקבותיהם בפרשני ימי הביניים). בביתא מתקדמת נבקש מהתלמידים להציע הצעות לפירושים אפשריים להיגד זה, ואח"כ נביא בפניהם חלק מן הפירושים כלשונם (ראה בדפי העבודה). אפשר להתעכב גם על פירושים למלה "ותחל" – אלה שאינם מפרשים כפשוטו מלשון "התחלה", מסתמכים על כך, שכבר שמגר בן ענת היכה את הפלישתים, וכן עיין גם בפרק י', יא-יב. יש מפרשים שרוח ה' מפעמתו רק "מפעם לפעם", ולא בקביעות, כי שמשון עסק גם בדברים גופניים, ולכן אין "רוח ה'" יכולה להיות אצלו בקביעות. ואכן, בכל פרשת שמשון מצאנו רק ארבע פעמים שנאמר בפירוש, שרוח ה' שרתה עליו. במקומו נאמר: "ותחל רוח ה' לפעמו", ועוד שלוש פעמים נאמר: "ותצלח עליו רוח ה'" (י"ד, ו; י"ד, יט; ט"ו, יד).
- נקרא לתלמידינו את המדרש מויקרא רבה, פר' ח': "שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג." [פירוש: כפעמון שמצלצל ופוסק, מצלצל ופוסק; כך היתה שכינה שורה עליו ומסתלקת לסירוגין]. רצוי להמחיש בפעמון!
- לא קשה להבחין ולהבין מתי ומדוע אין רוח ה' מפעמתו. למשל, במעשה השועלים או בלחי החמור. עיין בגמרא סוטה ט', ע"ב ובדברי מהרש"א על הגמרא בד"ה "איני" וכו' (המהרש"א מסביר את המשמעות של "כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל").
16. אין ספק שתתעורר גם שאלת נשיאת נשים פלישתיות בכלל. להלן נביא שתי גישות עקרוניות, והמורה יכריע לכאן או לכאן, ויגבש עמדה זו בשיעורו (בכיתה מתקדמת אפשר להביא את שתי הגישות, ואפשר לתלמידים להצטרף לאחת הדיעות ולהיתלות באילן גדול).
- רלב"ג מציד בדיעה שמשון גייר את הנשים הפלישתיות בטרם נשא אותן, "כי חלילה למי שהוא שופט שיתגאל בבנות הפלישתים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בהם, ויכל שכן הוא שהיה נזיר אלוקים" (רלב"ג י"ד, ב).
- רד"ק בפתיחה לפרשת שמשון (י"ג, ד) טוען גם הוא, שלא יתכן שלא גייר אותן כלל, אלא שעיקר חטאו היה שהוא לקח אותן לתאוות.
- מהרש"א ואחרים מנסים לתרץ את הקושי המתעורר מדרך פרשנות זו, שהרי לפי דברי ההורים משמע בהדיא שלא גיירו "...כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים". הם מתרצים שאלה זו באמנם שההורים סבורים (וכך גם הפרשנים), שגם אם גייר אותם, עדיין נחשב הדבר לפסול גדול – ולכן אמרו ההורים מה שאמרו.
- אברבנאל ואחרים חושבים, שהדברים כפשוטם של מקראות:
- "ומצאנו פעמים רבות בסיפורי הנביאים שהיו עושים דברים אשר לא כדת, כדי שיצא מהם עבודת האל יתברך, כענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיתה להוראת שעה... ושמשון לא חשש מזה כלל (לקחת פלישתית) ולא אמר שיגיר אותה, אבל אמר לבד: "אותה קח לי כי היא ישרה בעיני" רצה לומר שלא חשש אל האיסור, אבל הלך לבד אחר מחמד עיניו."
- נצטט עוד את הרב דסלר, הכותב בין השאר: "...ולא טעה בזה כלל, הרי הותרו לו הנשים הנכריות כהוראת שעה, וכך הוא מפורש בכתוב: "כי מאת ה' היה הדבר" (ראה הקטע "על טעותו של שמשון" במאמרו).
17. נצטט בנידון קטע ממאמרו של קריב "מעז יצא מר":
- "מה נפלאה היא אפיזודה זו של האריה והדבש במשמעותה, בסמליותה! לפי פשוטם של דברים הרי הריגת האריה ורדיית הדבש רק נתנו חומר לחידה, והחידה גרמה להתנגשותו הראשונה של שמשון עם הפלישתים – אך לעומקו של דבר כבר הוכרעה פה דרכו של שמשון, ולא עוד אלא שכבר מציצה בזה בבואת המעשים הבאים. ניצחונותיו של הכפיר העז בעמים על הפלישתים, וכשלויותיו באהבה ממקור פלישתי שסמלה הוא הדבש הטמא." (מעז יצא מר", עמ' 71).

18. מה יפות הן השורות של המשוררת לאה גולדברג:
"...וילך, ופתרון חדש בחידה כתולעת בפרי האשה מתוקה מדבש והיצר עז מארי".
19. כך כותב מלבי"ם: "זהנה חידה זו היא דבר שמן הנמנע כלל שיגיד האדם, כי הרי לא נביאים המה שידעו שהוא הרג כפיר אריות, וששמה קננו עדת דבורים והולידו דבש?" (שופטים י"ד, יא).
20. יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים" אומר שהפלישתים נתנו לו שלשים מרעים שלא במקובל, "מפחד כוחו של שמשון, שיהיו לו חברים להלכה ושומרים עליו למעשה שלא יעלה דעתו לעורר איזו מהומה" (כרך א', ספר חמישי, עמ' 172).
21. ראה ביבליוגרפיה.
22. נעקוב עם התלמידים אחר הפסוקים ונבליט כיצד מערב שמשון את הפלישתים כולם.
פסוק טו: "ויאמר (שמשון): אבאה אל אשתי החדרה ולא נתנו אביה לבוא".
פסוק ב: "ויאמר אביה: אמר אמרתי כי שגא שנאתה ואתננה למרעך".
פסוק ג: "ויאמר להם שמשון: נקיתי הפעם מפלשתים כי עושה אני עמם רעה".
23. יתכן בהחלט שחלק מן העם טרם הבין ש"מה" היא, כי העם לא היה בשל עדיין (ואפילו לא גרוד אחד) למלחמה גלויה בפלישתים. ולכן נראית לנו הטענה הזאת מבחינת שבט יהודה.
24. אנו מציעים לא להכנס כלל לדין הלכתי בנידון, למרות שהוא רלוונטי, כי ההלכה מבארת לנו כיצד לנהוג במקרים כאלה.
25. ואולי אין לו כוח כלל כנגד בני עמו(!).
26. פסוק זה חוזר שוב בסוף פרשת חיייו של שמשון. חז"ל מפרשים שהכתוב המוזכר בסוף הפרשה איננו מתייחס לתקופת חייו אלא לאחר מותו. השפעתו על הפלישתים נמשכה עוד עשרים שנה לאחר מותו.
27. אברבנאל ניסח את השאלה בכל חריפותה וזו לשונה:
"איך הגיע גבול סכלות שמשון ושטותו, שהיה מספר לאשה זונה במה יאסר ובמה יסור כוחו; ואיך לא הבין בשאלת הדבר הזה מאיתו, שהפלישתים דרשו זאת ממנה?"
28. ראה ברך העבודה "מסקנות מפרשת שמשון". ברך זה מאפשרים לנו לתלמידים המסוגלים לכך להתמודד במקצת עם הבעיות שהעלינו כאן.
29. הספר הוא ניתוח ספרותי-ביקורתי של פרקי שמשון. לא כל האמירות שבספר מתיישבות על דעתנו, וחזקה על המורה שגם הוא ידע לבור את הבר מן התבן של ביקורת המקרא.

נספח ליחידה 7 (1)

פרשת שמשון

מקורות

"את מוצא שרמזו משה בפרשה זו (פרשת הנזיר)
לנזירות שמשון. ללמדך שאין לך דבר כתוב בנביאים
וכתובים שלא רמזו משה בתורה".
(במדבר רבה, פרשה ב')

מבחר מדרשי חז"ל על פרשת שמשון
(מתוך במדבר רבה פרשה ב')

י. (ו.ה) כָּל יְמֵי נְזִיר נָזְרוּ תַּעַר וְנֹרֶה - למה צוה הקדוש ברוך
הוא לנזיר, שלא יגלח ראשו, לפי שהגלות מתארו ומיפהו, כשם שאמרו ביוסף:
(בראשית מא, יד) 'יגלח יחלף שמלתי', וגדול שער הוא לשם צער ואכל, לכך
אמר הקדוש ברוך הוא: אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו
מן הזמה יגדל שערו, שיתגבל ויצטער כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו.

יא. (ו.ו) כָּל יְמֵי הַנְּזִירוֹ לֹא יֵבֵא - בוא
וראה שכל מי שמקדש את עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. זה לפי שמזיר
את עצמו מן היין ונהג צער בעצמו, שלא יגלח ראשו כדי לשמר עצמו מן
העברה, ואמר הקדוש ברוך הוא: הרי הוא חשוב לפני ככהן גדול. מה כהן
אסור לטמא לכל המתיים, אף נזיר אסור לטמא לכל המתיים. מה ככהן גדול
כתיב: (ויקרא כא, יב) 'כי נזיר שמן משחת אלהיו עליו, אף בנזיר הוא אומר:
(במדבר סג, ז) 'כי נזיר אלהיו על ראשו'. מה ככהן כתיב: (ויקרא טז, יג) 'יגדל
אחרון להקדישו קדש קדשים', אף נזיר נקרא קדוש, שנאמר: (במדבר סג, ח) 'כל
ימי נזרו קדש הוא לה'. בוא וראה כמה המצות מעטות את ישראל, והלוא
גדול שער נוול הוא לאדם, שהוא אינו חופף ראשו, ולפי שהוא מגדלו לשם
שמים קראו הכתוב עטרה לראשו. הרי הוא דכתיב: 'כי נזיר אלהיו על ראשו'.

יז. (ו.יג) אִנּוּ אֵת תּוֹרַת הַנְּזִיר - 'תורת' - אחד נזיר ימים ואחד
נזיר עולם. יכול שאת מרבית נזירות שמשון? תלמוד לומר: 'וְזֹאת'. שכן אמרו:
מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון? נזיר עולם - הכביד שערו מקל בתער ומביא
שלש בהמות, ואם נטמא מביא קרבן טמאה. נזיר שמשון - הכביד שערו אין מקל
בתער, ואם נטמא אין מביא קרבן טמאה.

4 'מַשְׁפַּחַת הַדָּנִי – לְפִי שְׁצַרְעָה הָיְתָה לַיהוּדָה, כְּדַכְתִּיב: (הוֹשֵׁעַ טו, לג) 'אַשְׁתָּאוֹל וְצַרְעָה וְאַשְׁנָה, וְצַרְעָה הָיְתָה לָדָן – (שם יט, מא) יְהִי גְבוּל נַחֲלָתָם צַרְעָה וְאַשְׁתָּאוֹל, לְפִיכָךְ צָרִיךְ לְפָרֵשׁ שֶׁהִיא 'מַשְׁפַּחַת הַדָּנִי. אֵינוֹ אוֹמֵר מִשְׁבֵּט אֶלָּא 'מַשְׁפַּחַת הַדָּנִי, מִלְמַד שֶׁהִיא אֲבִיו מִדָּן וְאִמּוֹ שֶׁל מְנוּחַ מִיהוּדָה. וְעַל זֶה אָמַר יַעֲקֹב: (בראשית מט, טו) ה' דָּן יָדִין עִמּוֹ כְּאַחַד שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל – כְּמִיחֹד שְׁבֵטִים, זֶה יְהוּדָה. שָׁכַךְ אָמְרוּ: יֵאמֶר דִּשְׁמֹשׁוֹן 'הַצִּלְלָפוֹנִי שָׁמָּה, וְהִיא מִיחֹסֶס עַל שְׁבֵט יְהוּדָה, שְׁנֹאמַר: (הִיא ד, ג) 'וְשֵׁם אֲחוֹתָם הַצִּלְלָפוֹנִי.

וְשֵׁמוֹ מְנוּחַ

5 יְהִרְצֵעִים קוֹדֵמִים לְשִׁמָּה: (ש"א כה, סה) 'נָבֵל שְׁמוֹ, (שם ח, ד) 'צִלִּית שְׁמוֹ, (ש"ב כ, כא) 'שִׁבְעָה בֶן בְּכָרֵי שְׁמוֹ, אֲבָל הַצִּדִּיקִים שָׁמֶן קוֹדֵמָה: (ש"א א, א) 'וְשֵׁמוֹ אֶלְקָנָה, (שם ח, יב) 'וְשֵׁמוֹ יִשִּׁי, (רוח ב, א) 'וְשֵׁמוֹ בַּעַז, (אסתר ב, ה) 'וְשֵׁמוֹ מְרֹדַכִּי, 'וְשֵׁמוֹ מְנוּחַ, דוֹמִין לְבוֹרָאן – (שְׁמוֹת ו, ג) 'וְשִׁמִּי ה'

6 וְאַשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָה – מִלְמַד שֶׁהִיא מַחֲלֶקֶת בֶּן מְנוּחַ לְאַשְׁתּוֹ, הוּא אוֹמֵר לָהּ: אַתְּ עֲקָרָה, וְלָכֵךְ אֵינְךָ יוֹלֶדֶת, וְהִיא אוֹמְרַת לוֹ אַתְּ עֲקָרָה, וְלָכֵךְ לֹא יָלְדָתִי. לֹא הָיָה מְנוּחַ עֲקָרָה. (שם שם, ג) 'יֵרָא מִלֶּאךָ ה' אֵל הָאִשָּׁה – מִכָּאֵן אֲתָה לְמַד שֶׁאַשְׁתּוֹ שֶׁל מְנוּחַ צִדְקַת הָיְתָה, שֶׁצִּדְקָתָהּ לְדַבֵּר עִמָּהּ מִלֶּאךָ וְלִשְׁוֹם שְׁלוֹם בֵּינָה לְבֵין בַּעֲלָהּ לְהוֹדִיעָה שֶׁהִיא עֲקָרָה וְהִיא מוֹנֵעַת הַהֲרִיץ וְלֹא בַּעֲלָהּ. לָכֵךְ דִּבֶּר עִמָּהּ.

וְיֵאמֵר אֵלֶיהָ הִנֵּה נָא אַתְּ עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָתִי – הוֹדִיעָה

7 שֶׁהִיא עֲקָרָה וְלָכֵךְ לֹא יָלְדָה כְּדֵי לִשְׁוֹם שְׁלוֹם בֵּינָה לְבֵין בַּעֲלָהּ, לְפִי שֶׁהִימָּה מִתְרַעֶמֶת עַל מְנוּחַ בַּעֲלָהּ עַל שֶׁלֹּא הָיְתָה יוֹלֶדֶת. (שם שם, שם) 'וְהִרִית הָיְלֶדֶת בֶּן – מִכָּאֵן וְאֵילָף אֶת תְּקַבְּלִי הָרִיץ וְחִלְדִּי בֶן.

8 'כִּי נִוִּיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנֶּעֱרָר מִן הַבֶּטֶן – גִּלְיָה הָיָה לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁשְׁמִשּׁוֹן יִהְיֶה הוֹלֵךְ אַחֵר עֵינָיו, לְפִיכָךְ הִזְהִירוּ בְּנוֹר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה שׁוֹמֵה יָד, לְפִי שֶׁהֵינָן מִבִּיא לִידֵי וְמָה בּוֹמֵן שֶׁהִיא נִוִּיר הוֹלֵךְ אַחֵר עֵינָיו, אֵלּוֹ הָיָה שׁוֹמֵה לֹא הָיָה לוֹ מִתְּקָנָה לְעוֹלָם מֵרֵב שֶׁהִיא רוֹדֶף אַחֵר הַזֶּמֶה.

9 פִּלְשִׁתִּים – בּוֹ תִהְיֶה חֶלֶה נְבוֹאָת תַּעֲקֹב, שֶׁאָמַר: (בְּרֹאשִׁית מַס, סִדְרִי) 'דָּן יָדִין עַמּוֹ
וְגו' יִהְיֶה דָן נָחֵשׁ וְגו' (שׁוֹפְטִים שֶׁם, ו)

10 וַיֹּאמֶר לִי הִנֵּךְ הָרָה וְגו'
אָכַל מִה שֶׁאָמַר לָהּ: 'הִנֵּה נָא אֶת עֲקָרְךָ' לֹא גִלְתָּה לוֹ, שֶׁלֹּא רָצְתָה לְגִלּוֹת
קִלְקוּלָהּ.

11 'כִּי גִזֵּר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנֶּעֱר מִן הַבֶּטֶן עַד יוֹם מוֹתוֹ, הִיא
הוֹסִיפָה 'עַד יוֹם מוֹתוֹ' לִפִּי שְׁלֹא יָדְעָה מִה שֶׁעָתִיד, אָכַל הַמֶּלֶאךָ, שֶׁהִיא יוֹדֵעַ
שֶׁעָתִיד הוּא לֵאבֹד וְנִירוֹתוֹ עַל יָדֵי דָלִילָה לְכָךְ לֹא אָמַר: 'עַד יוֹם מוֹתוֹ

12 וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מְנוּחַ' – לָמָּה חֲזַר הַמֶּלֶאךָ
אֶצֶל הָאִשָּׁה וְלֹא בָּא אֶצֶל מְנוּחַ, שֶׁלֹּא לִפְסֹל דְּבָרָיו הֶרְאִשׁוּנִים שֶׁאָמַר לָאִשָּׁה.
דְּבָר אַחֵר: כִּדִּי לְחֻבָּבָה בְּעֵינָיו.

13 (יֵא) וַיֵּלֶךְ מְנוּחַ וְגו'. אִמֵּר רַב נַחֲמָן מְנוּחַ עִם הָאָרֶץ הִיא דְּכַתִּיב: וַיֵּלֶךְ מְנוּחַ
אַחֵר אִשְׁתּוֹ, מַחֲקִיף לֵה רַב נַחֲמָן בִּר יִצְחָק אֵלֶּא מַעֲתָה נְבִי אִלִּישֶׁע דְּכַתִּיב (ס"ב ד'):
וַיִּסַּפּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ, הִכִּי נָסִי אַחֲרֶיהָ מִמֶּשֶׁ, אֵלֶּא אַחֲרֵי דְּבִרְיָה וְאַחֲרֵי עֲצָתָהּ, הִכִּי נָסִי
אַחֲרֵי דְּבִרְיָה וְאַחֲרֵי עֲצָתָהּ. (בְּרֻכּוֹת ס"א, ע"א)

14 וַיֹּאמֶר מְנוּחַ עֲתָה יָבֵא דְּבָרֶיךָ' – אָמַר לוֹ מְנוּחַ: עַד כָּאן שֶׁמַּעֲתִי מִן
הָאִשָּׁה, וְהַנָּשִׁים אֵינָן בְּנוֹת הוֹרָאָה וְאֵין לְסִמּוּךְ עַל דְּבָרֶיהָ, אָכַל 'עֲתָה יָבֵא
דְּבָרֶיךָ' מִפִּיךְ אֲנִי רוֹצֶה לְשַׁמֵּעַ, שְׁאֵינִי מַאֲמִין בְּדְּבָרֶיךָ, שֶׁמָּא חִלְפָה בְּדְּבָרֶיךָ
אוֹ פָּתְתָה אוֹ הוֹתִירָה.

15 וַיֹּאמֶר מֶלֶאךָ ה' אֵל מְנוּחַ מְכַל אֲשֶׁר
אָמַרְתִּי אֵל הָאִשָּׁה' – לְחַלֵּק כְּבוֹד לָאִשָּׁה וּלְחֻבָּבָה בְּעֵינָיו.

וְאִם תַּעֲשֶׂה עֲלֶיהָ לֵה' תַּעֲלֶנָּה' – רָמַז לֹא הַמִּלָּאךְ שְׁצָרֶיךָ לְהַעֲלוֹת עוֹלָה לֵה' עַל בְּשׁוּרָה טוֹבָה, כְּשֶׁשֶׁם שְׁעָשָׂה אֲבִרָהֶם בְּשַׁעַת שְׁאִמְרָה לֹא הִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא: (בראשית יב, ז) 'לְזַרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת' מִדֶּבֶר אֲבִרָהֶם מִזֶּבֶחַ עַל בְּשׁוּרָה טוֹבָה, שֶׁכֵּן כְּתִיב: (שם שם, שם) 'וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לֵה' הַנִּרְאָה אֵלָיו, וְאֵין מִזְבֵּחַ אֲלֵא קֶרֶבֶן.

וְלִמָּה אָכְלוּ הַמִּלָּאכִים שֶׁבָּאוּ לְבִשָּׁר
 אֶת שָׂרָה בְּהַרְיוֹן, וְהָיָה לֹא רָצָה לֶאֱכֹל? לְפִי שְׁאוֹתָם מִלָּאכִים כְּשֶׁנִּתְרָאוּ תַּחֲלָה
 לְאֲבִרָהֶם בְּדַמּוֹת עוֹבְרֵי דֶרֶךְ נִתְרָאוּ לוֹ. וְהוּא הִכְנִיסָם לְבֵיתוֹ כְּמִנְהַג וְהִנְמִינָם
 לֶאֱכֹל, וְהֵם לֹא רָצוּ לְבַטֵּל מִמַּעַל מִנְהַג הָאֲכִסְנָאִים וְאָכְלוּ עִמּוֹ, וְאַחֵר שְׁאָכְלוּ
 אָמְרוּ שְׁלִיחוֹתֶן וְלֹא נִרְאָה הַדֶּבֶר שֶׁיִּקְבְּלוּ שָׂכָר עַל שְׁלִיחוֹתָן. אָבֵל זֶה הַמִּלָּאךְ
 בְּתַחֲלָה אָמַר שְׁלִיחוֹתוֹ, וְאֵלּוּ הָיָה אוֹכֵל עִמּוֹ הָיָה נִרְאָה כְּאֵלּוּ קִבֵּל שָׂכָר עַל
 שְׁלִיחוֹתוֹ, לְכַךְ גִּמְעָה מִלֶּאֱכֹל.

מסכת סוטה דף ט', ע"ב – דף י', ע"א

18

הספר יצא בהוצאת אלינר www.bialik-publishing.co.il/elinor

אמר

[illegible][illegible][illegible][illegible]

הַגִּדּוּהַ רַבִּי"ח
(א) נָבִי יִנָּח סֶמֶל סְמוּר
(ב) אֶחָדָם : (ג) רִשְׁוִי
רַחֵם הָקֵם אֶחָד סְמוּר
דָּרַךְ דָּרַחֵם אֶחָד סְמוּר
רַחֵם סְמוּר אֶחָד וְכוּ' א
יִסְכּוּ' וְסָכַר אֶחָדָם :
(ג) אֶחָד סְמוּר הַסִּיד
סְמוּר אֶחָדָם : (ד) אֶחָדָם
וְאֶחָד סְמוּר אֶחָדָם
זֶה אֶחָד אֶחָד רַחֵם לָךְ
סְמוּר : (ה) רַחֵם יִסְכּוּ
אֶחָד סְמוּר אֶחָדָם
וְאֶחָדָם אֶחָדָם
וְאֶחָדָם אֶחָדָם
וְאֶחָדָם אֶחָדָם
וְאֶחָדָם אֶחָדָם

מגילת ינ.

27 1750

שם חת
סוכות יח: שנה יג: דג.

נליין השי"ס
גב אלף חברים. ושי
דף ד' ע"ב : רשמי
דף ד' ע"ב : רשמי
שחמה שנים (יסקנ)
פ"ה ו"ו ע"ב :

ספרו של הרב חיים חיים חיים : ובעל חיים חיים . ספרו של הרב חיים חיים חיים :

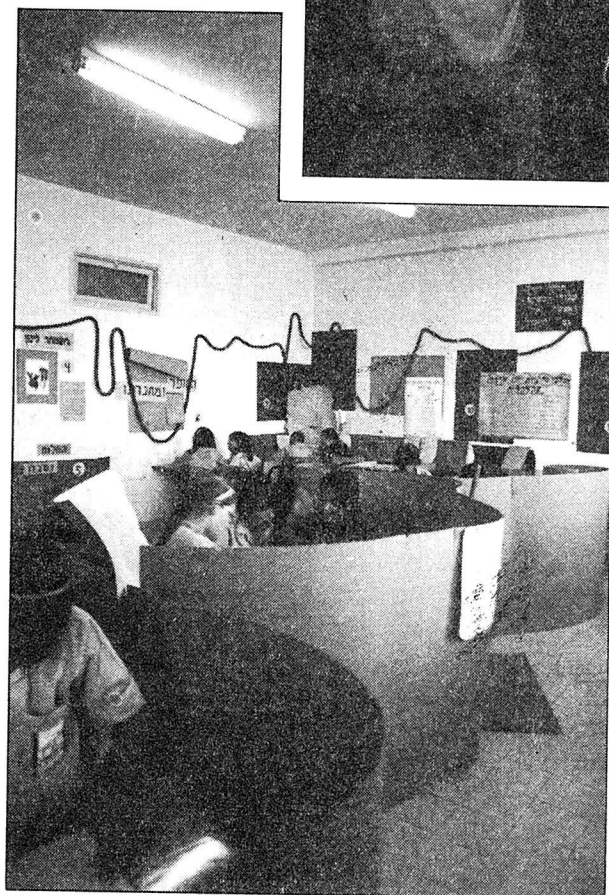
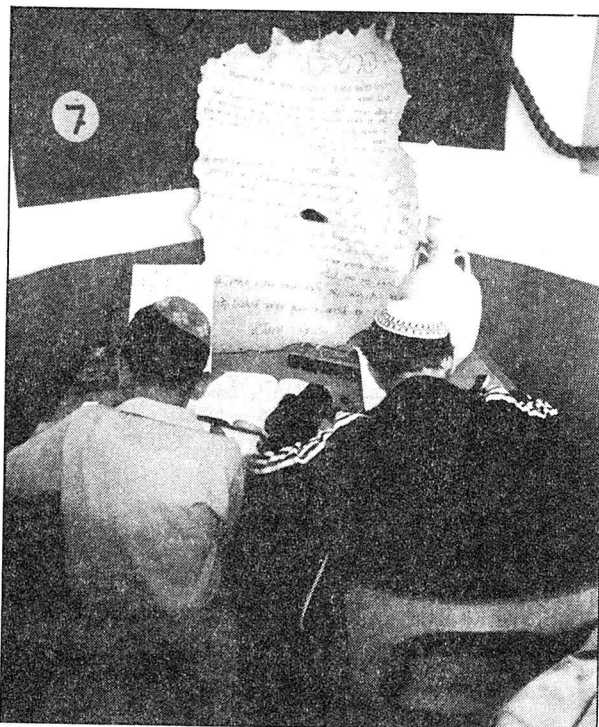
נספח ליחידה 7 (3)

פרשת שמשון

קטעים מתוך מאמרו של ד"ר זיידל "חידה וחלום במקרא"

"...אך הבה ונראה אם באמת לא היתה אפשרות להגיד החידה. אילו הסתפק שמשון בחצי החידה: "מהאכל יצא מאכל" – כי אז בוודאי היה קל למצוא את הפתרון. שפתרונה יהיה חלב – אינו בא בחשבון כי חלב הוא משקה ולא מאכל, אך אפשר היה לאמר שפתרונה – ביצה, כי היא מאכל היוצא מן האוכל; וכן יכלו לאמר שפתרונה – דבש – מאכל היוצא מן האוכל. מה הטעה אותם? החלק השני של החידה: "ומעז יצא מתוק". תדע, שבתשובתם לא הגיבו כלל על החלק הראשון של החידה, אלא רק על חלקו השני ענו ואמרו: "מה מתוק מדבש ומה עז מארי", כי הם ידעו שרק חידה אחת בפניהם ולא שתיים, שהרי כך אמר להם שמשון: "אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה ליי" – והם שאלו את עצמם מה אומר החלק השני: "מעז יצא מתוק". ברור שהם לא יכלו לענות ולאמר ביצה, כי הביצה אינה מתוקה ואינה יוצאת מעז. אבל לו אמרו: דבש, כי אז לא יכול שמשון לדחות את תשובתם לאמר שלא מצאו את החידה, כי מה מתוק מדבש? והדבש אמנם בא מעז, כי הדבורים עם עז הן. יעידו על כך הכוורנים הטירונים שלא למדו עדיין איך להתהלך אתן. ודבר זה נאמר בתורה, בנביאים ובכתובים. בתורה אנו קוראים: "וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים" (דברים א', מד); בנביאים: "והיה ביום ההוא ישרק ה'... ולדבורה אשר בארץ אשור" (ישעיה ז', יח) ותרגומו "ולעזוזי משריתא דאינון תקיפין כדבריתא" (ולעזוזי מחנות, שהם עצומים כדבורים); ובכתובים: "סבוני כדברים" (תהלים קי"ח, יב). ומפני מה לא העלו רעי שמשון על דעתם לתת תשובה פשוטה כזאת? מבנה החידה היה בעוכריהם. כאמור, רק חידה אחת לפנינו והיא בצירופה: **מאוכל עז יצא מאכל מתוק**. אילו נשאלה החידה בצורה זאת היה קל לפתרה, וגם הפלישתים הללו היו מוצאים אותה. עכשיו כשהחידה בנויה משני חלקים סברו הפלישתים, ששני החלקים צריכים להתאים **בכל מכל**, וכשם שבחלק הראשון יש ניגוד: **אוכל מול מאכל**, כך צריך להיות גם בחלק השני. ועל כן, מאחר שבו עומד **עז מול מתוק**, חשבו שעז הוא ניגוד גמור למתוק, ושמשון התכוון בו לא להוראת **חזק, תקיף**, אלא להוראת **מר, חריף** (כי הוראות אלה קרובות זה לזה בלשון). ובאמת יש ל"עז" גם מובן זה. בברייתא על פיטום הקטורת (כריתות ו), שרגילים לאמר בכל יום, נאמר: "יין קפריסין ששורין בו את הציפורן **כדי שתהא עזה**", ורש"י מפרש, ש"יהא ריחה **חזק**", כלומר **חריף** ועל כן לא יכלו להגיד את החידה. ולא מפני שהחידה אינה "ישרה", אלא מפני שהם ביקשו להם חשבונות רבים. ואמנם אחרי אשר גילתה להם אשת שמשון את דבר כפיר האריות והדבש, וידעו שלא נתכוון שמשון לניגוד **גמור בין עז למתוק**, אילו באו ואמרו: הדבורים עם עז ודבשן מתוק – היו זוכים בהתערבות. אלא מרוב שמחתם ובהיחפזם להגיד את החידה, **הכשילם פיהם להזכיר את הארי**: מה עז מארי... דבר שלא יכול אדם להעלות על דעתו **מעצמו**, וע"י כך הבין שמשון מיד, שהם חרשו בעגלתו... וכך ניצח שמשון בפעם הזאת את הפלישתים לא בגבורתו כי אם **בחכמתו**, בחלקו את חידתו לשני חלקים, ובבחרו מלה שיש לה שתי הוראות. עמדה לו לעז הזה הפעם עזותו, כלומר חריפותו". (ההדגשות שלי ש.פ.)

"חוקרים צעירים" בעבודתם
ב"מוזיון ספר שופטים"

פרשת פסל מיכה ונדידת שבט דן

פרקים י"ז-י"ח

סקירת רקע

עם סיום פרשת שמשון, נסגר למעשה מעגל השופטים. היחידה שלנו והיחידה האחרונה שבספר "פילגש בגבעה" דנים באירועים שלא נזכר בהם שם של שופט, הכתוב רק מציין ש"בימים ההם אין מלך בישראל". מוסכם ומקובל על רוב המפרשים ששני האירועים האחרונים האלה אירעו עוד **בראשית** תקופת השופטים, בימי השיעבוד לכושן רשעתיים, ולפני שעתניאל בן-קנז, שפט את ישראל. ישנן ראיות מפורשות ומוסוות בכתובים, שאכן כך הם פני הדברים. אם כן, חייבים אנו להסביר: מדוע שמואל הנביא קבע שתי פרשיות אלה בסוף הספר?

אברבנאל כותב כדלהלן:

"אחר שהשלים סיפור שמשון, שהוא היה האחרון אשר בספר זה, מהם (מן השופטים) חזר לספר הדברים אשר קרו לבני ישראל, אלה עם אלה, בין יהושע והשופטים, ולא רצה להבדיל ביניהם, כי אם להגיד איך באו המנהיגים כולם, זה אחר זה, ואחרי זכרונם סיפר העניינים האלה, ועם היותם **קדומים** בזמן היו **אחרונים** בספר, לפי שזכרו יחד ענייני השופטים ומלחמותיהם, ואחרי השלמתם, זכר ענייני ישראל שקרו בימיהם, שאינם מתייחסים אל האויבים ואל השופטים".

שני הסיפורים האחרונים חורגים אפוא, מהמסגרת הכללית של ספר שופטים, ולכן צורפו **לסוף** הספר. המשותף לשני הסיפורים, הוא תיאור המצב הדתי, המוסרי, והחברתי **בפנים הארץ** ולא בגבולות הארץ¹.

יש הרבה כאב, לעג ומרירות בתיאורים אלה. נתרכז כעת רק בסיפור היחידה שלנו. במבוא לספר שופטים מתואר כיצד עזבו בני ישראל את דרך ה' אחרי מות יהושע ודורו, והכתוב אומר:

"ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל" (ב', י). פסל מיכה הוא סיפור מן הדור החדש הזה, והוא מתאר כיצד עוזבים בני ישראל את ה' אלוקי אבותם והולכים אחרי אלוהים אחרים. סיפור פסל מיכה ממחיש מאין כמוהו את הפסוק "ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם", וגם בארזים נפלה שלהבת עבודה זרה². יש כאן תערובת של קודש וחול; אמנם מקדישים את הכסף לה', אך עושים ממנו פסל ומסכה, הכסף עצמו הוא **גנוב**, ועוד בחינת מצווה הבאה בעבירה³. כמה אירוני הוא שמיכה אומר לאנשי דן: "את אלוהי אשר עשיתי – לקחתם".

יתר על כן, כל הסיפור מתאר התנהגות לא נאותה, מכל הבחינות. ראשיתו של הסיפור בגניבה, וסופו בגזלה (שבט דן לוקח בכוח את אלוהי מיכה).

הכתוב מאריך בסיפור זה, ובין השיטין מרגישים אנו את הביקורת לא רק על מיכה וביתו, ועל שבט דן, אלא על כל העם "שלא מיחו בידם" – לא בידי מיכה על שיתוף האלילות בעבודה ה' ולא בידי שבט דן שעשו כרצונם.

מסכת סנהדרין ק"ג, ע"ב מתארת בצבעים עזים את המצב של "עשן המערכה" (בשילה) "ועשן פסל מיכה" המתעריבים זה בזה⁴. ומכאן העונש המתבקש לכלל ישראל בפילגש בגבעה.

ונסיים את הסקירה הקצרה בדברי הכתוב "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", הן לגבי הקמת בתי אלוהים פרטיים והן לגבי אי-יכולת לפתור בכוחות משותפים את בעייתו של שבט דן, כי אילו היה מלך ושלטון מרכזי, הרי יתכן בהחלט, שפני הדברים היו שונים מלכתחילה.

קווים מנחים למהלך השיעורים

(שלושה שיעורים)

חמישה מוקדים ביחידה זו וכולם שזורים וקשורים זה בזה.

- א. סיפור פסל מיכה.
- ב. סיפור הנער הלוי.
- ג. סיפור המשלחת משבט דן – מצוקתם, וחיפוש פתרונות אלטרנטיביים.
- ד. סיפור מחנה דן וגניבת פסל מיכה.
- ה. המחנה יחד עם הפסל ומשרתו מגיעים "אל המנוחה ואל הנחלה". הצעתנו היא; ללמד קודם כל את רצף האירועים לפי סדר השתלשלותם, ורק לאחר מכן לחזור ולברר עניינים אחדים מתוך היחידה.
- דפי עבודה מספר 1 ו-2 מיועדים להשגת המטרה הנ"ל, ואילו דף עבודה מספר 3 מאפשר לחזור על החומר ולהתעכב על פרטים חדשים שלא שמנו לב אליהם במעגל הראשון.

שלושת העניינים בפסל מיכה (מוקד א)

1. תיאורי הלעג והאירוניה בכל סיפור הפסל כולל מחירו של הפסל, (לפי הכתוב הוציאה האם רק מאתיים כסף, מה קרה אפוא, לעוד 900 כסף, הרי היא הקדישה הכל לה'?). לפי אברבנאל אכן היא חזרה בה ממה שהבטיחה. רד"ק ואחרים חושבים, שהכתוב מזכיר רק את הכסף שקיבל הצורף עבור עבודתו, ומשאר הכסף הכין הצורף את הפסל ואבזריו.
2. תפקיד הפסל מורכב מערבוב קודש וחול; עבודת ה', ומנהגים כנעניים – משמשים בערבוביה.
3. הנער הלוי; סיבת נדודיו, שכרו הזעום (השווה לכסף שהוצע לדלילה!). שוויו של הפסל (או הכנתו בלבד) היה 200 כסף (שכר עבודה של 20 שנה), היסוסיו והסכמתו להחליף בעלים.

הרקע לנדודי שבט דן

א. שבט דן היה במצוקה מראשית ההתנחלות (עיין יהושע י"ט, מז ושופטים א', לד). האמוריים לוחצים אותם בתחילה מן השפלה לכיוון ההר, אך ההר תפוס על-ידי שבטים חזקים: יהודה, אפרים ובנימין. בלית ברירה נאחזים הם בשיפולי ההר (צרעה ואשתאול, איזור פעילותו של שמשון), אך אין זה מספיק לכל השבט – "בימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה". לאמור: לא נפלה לו נחלה למדי, ולכן נאלץ הוא לחפש נחלה שלא בתוך

- שבטי ישראל**, מקום שם אין לחץ של העמים השכנים. בדרך זו הם מונעים בעיות חדשות העשויות להתעורר.
- ב. עבודתה של **משלחת החקר והריגול** תיאור המקום הנהדר שמצאו. שים לב לחמש העובדות המצוינות בתיאור.
- ניתוח דו"ח המשלחת:**
1. הארץ טובה (שבח הארץ).
 2. יש להדורז לעלות מיד! (שלא יאחרו את המועד ושבט אחר יגלה את המקום הזה!).
 3. ההבטחה שיושבי ליש הם שאננים.
 4. ההצלחה בטוחה.
 5. ושוב שבח הארץ.
- לאחר דו"ח כזה, אין פלא שכולם מוכנים ומזומנים על נשיהם וטפם לצאת לדרך. מתיאור הכתובים נשמעת נימה של צער, על שהעיר הטובה והשקטה על אנשיה החרוצים והשקטים נופלת בקלות כה רבה בידי "אנשים מרי נפש" (י"ח, כה).
- ג. מדוע זקוק מחנה דן לפסל ולאיש הלוי? (הם יהיו מרוחקים כעת מהמרכז ובאמצעות בית האלוהים שיקימו בעירם החדש לא יהיו **נחותים** משבטי ישראל האחרים).

משימה לסיום היחידה

אתה הוא הנער הלוי ועברו עליך כל ההרפתקאות, והנך כעת בדרך החדשה וכותב מכתב להוריד אשר בבית לחם יהודה. (ראה דוגמה בנספח – "מוזיאון לתקופת השופטים"). אם המורה מתכוון להקים מוזיאון כזה, רצוי להשאיר את הפתעת המכתב למוזיאון.

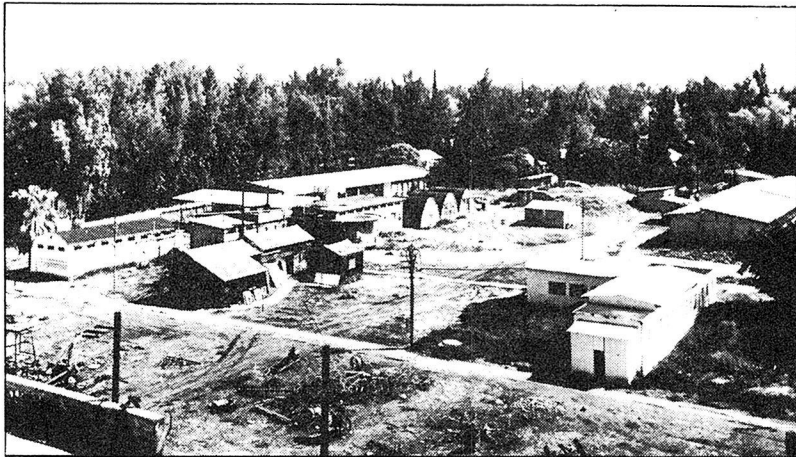
ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. **מקורות חז"ל:** מסכת שבועות – ל"ה, ע"ב; מסכת בבא בתרא – ק"ט, ע"ב; סנהדרין – ק"ג ע"ב; במדבר רבה פרשה י', סימן ה'.
2. **דעת מקרא**, המבוא לפרקים י"ז-כ"א, עמ' קנ"ו-קנ"ז. הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ו.
3. **ארליך, ז' ח'** – "בעקבות האיש הלוי" הוצאת ארגון המורים הדתיים, מתוך "בשדה חמ"ד", תשרי-חשון תשמ"ו, עמ' 83-88.
4. **קיל, י'** – **פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים**, שם המאמר "בימים ההם אין מלך בישראל", מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ה. המחבר מסביר כיצד הכותרת הנ"ל מאחדת את חמשת הנושאים האחרונים של הספר.

הערות

1. רד"ק בעקבות חז"ל מוצא סימוכין אסוציאטיביים בין סיפור שמשון ובין פסל מיכה וסימוכין של חטא ועונשו, בין פסל מיכה לפילגש בגבעה, וכך נקשרים שלושת העניינים האלה (ראה רד"ק י"ז, א). יש גם המוצאים קשרים אסוציאטיביים אחרים, כגון: תפקיד האישים בכל שלושת הסיפורים האלה ועוד... נצטט עוד – מ"דעת מקרא", עמ' קנ"ז:
 "הפסוק החוזר 'בימים ההם אין מלך בישראל' משמש מעין בריח המבריא את שתי הפרשיות (פסל מיכה ו'פילגש בגבעה') על כל חלקיהן, והריהו רומז כי אף על פי שהן שונות בתוכנן ובחומרתן, הריהן חותרות לתכלית לקח נבואי אחד".
2. לפי חז"ל ה"ג" תלויה בשם סבו של הנער; יהונתן בן גרשום בן משה, אך משום כבודו של משה כתבו ב"נ" תלויה להראות את השם. וזה מה שאנו קוראים "תיקון סופרים".
3. הלוי מוכן בשביל כסף לשמש כפקיד של כהן, והאירוני בדבר הוא, הוא ששמו של הלוי הוא יהונתן (ה' נתן). יש הרואים "מעשה גניבה" גם בדברי אם מיכה – היא הקדישה את כל הכסף לה'. אך אחר כן נאמר שלמעשה נתנה רק מאתיים כסף עבור הפסל (יש גם פירושים אחרים בעניין זה).
4. לפי הגמרא, "פסל מיכה" שהיה "בהר אפרים" הוא המקום הנקרא "גרבר", (כשלושה מילין משילה). יחד עם זאת חז"ל מצאו גם דברים חיוביים בבית מיכה ונוכרי כאן מדרש יפה מבמדבר רבה: "ושמו מיכיהו" – לפי שהיה מקבל אורחים, נכתב שחי כשם הצדיקים (ולכן כתוב "ושמו מיכיהו" ולא מיכיהו שמו, כמו למשל "נבל שמו" או "גלית שמו" ועוד, ראה גם "ושמו מנוח" (במדבר רבה, פרשה י' סימן ה').

קיבוץ דן

פרשת פילגש בגבעה

פרקים י"ט-כ"א

סקירת רקע

יחידה אחרונה זו בספר שופטים, היא הגדולה ביותר בהיקפה (103 פסוקים – כשישית מכל הספר) והקשה ביותר בתוכנה. מבחינות רבות היא המשכה של היחידה הקודמת, וכבר עמדו על הקשר ביניהן מפרשים שונים (ראה על הקשר הספרותי-החיצוני ועל הקשר התוכני-הפנימי באברבנאל בפירושו על פילגש בגבעה, עמוד ק"ט). אף-על-פי-כן סיפור פילגש בגבעה מדהים את הקורא. המעשים המתוארים, שונים לגמרי מכל מה שקראנו ולמדנו עד כה בספר שופטים. הפעם, אין אויב חיצוני כלשהו, **שבטי ישראל הם האויבים אלה לאלה**.

הפילוסוף וולטר, וגויים אחרים, מבליטים לא פעם את מעשי פילגש בגבעה כדי לנגח אותנו ולהצביע על קלונו ברבים. אך, על כגון אלה אמר הנביא הושע "מי חכם ויבן אלה, נבון וידעם, כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם" (הושע י"ד, י). אנחנו, שהמקרא משמש נר לרגלנו, נשאל קודם כל, מה רוצה המקרא להגיד לנו, מדוע הוא מספר לנו על כל האירוע הזה?

מהם המסרים והלקחים שהוא מבקש שנפיק מסיפור זה? אם ניגש למעשה פילגש בגבעה מתוך התייחסות של קדושה וללא דיעות קדומות, הרי, בסופו של דבר נגלה שגם בסיפור קשה זה "ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם" וכן'. להלן שתי הערות פתיחה במעשה פילגש בגבעה, שהן מרכזיות להבנת ההתרחשויות: **א.** הדבר המרכזי שמושך את תשומת לבנו כבר במפגש הראשון עם מעשה פילגש בגבעה הוא הכוח העצום של הלוחמים. ("ארבע מאות אלף רגלי שלף חרב"), שמתאסף כדי להלחם בנבלה שנעשתה בעיר מערי ישראל. נגד שום אויב חיצוני לא מצליחים השופטים לרכז כוח רב כזה ומכל השבטים (פרט לבנימין ויבש גלעד). בכל מלחמה שהכרנו עד כה, משתתפים הרכבים שונים של שבטים ולעתים משתתפים עד ששה שבטים. אך הפעם הגיוס הוא כללי ובכמות מירבית "כל ישראל כאיש אחד חברים". ההתארגנות הספונטנית הזאת מלמדת אותנו, עד כמה נפגעו כל שבטי ישראל ממעשיהם של אנשי הגבעה. המשפט המבטא את תחושתם ואת התייחסותם הוא: "לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים – ועד היום הזה", וגוי. **ב.** כדי שנוכל להבין ולהעריך את הרקע לכל האירוע הזה, ננסה לתאר עובדות מימינו. נעיין בעיתונות של שבוע אחד בלבד, ונראה את הפגיעות הרבות והקשות במוסר בחברתנו. לפלא הוא כיצד אנו עוברים לסדר היום: זנות, מעשי סדום, רציחות וגזילות ומעשי נבלה אחרים מתרחשים לצערנו לעיתים קרובות. על תופעות ואירועים כאלה – לא יוצאים להפגין! אין יום צום ועצרת ואין נביא שיזעק "כסדום היינו לעמורה דמינו". אין זאת אלא שהערבות ההדדית נתרופפה בתחומי המוסר (היא אמנם חזקה בתחומים אחרים כמו, בטחון וכד'). בימי הגבעה היתה רגישות הרבה יותר גבוהה. השבטים נדהמים מן האירוע "הקטן" הזה ומבינים שבנפשם הדבר, ולכן הם מוכנים לבער את הרע בעודו באיבו. הם אמנם פונים לכתחילה לאנשי השבט שימסרו להם את

האשמים, אך כאשר בני השבט אינם עושים כן, והם עצמם אינם מבערים את הרע בקרבם, הרי באין ברירה, מוכנים השבטים להעניש את כל בני שבט בנימין. השיקולים של שבט בנימין אינם מפורשים. (ראה הצעתנו לדיון בכיתה בשיקולי שבט בנימין). המקרא מכניס אותנו לאווירה של הימים הקשים ההם על-ידי משפט פתיחה ומשפט סיום.

בפתיחה הוא אומר: "ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל" (י"ט, א).

ובסיום הוא אומר: "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה" (כ"א, כה). במילים אחרות, אילו היה מלך ושלטון מרכזי, היה השלטון דואג להעניש את בני הבליעל לבדם, וכל המלחמה הבין-שבטית הזאת היתה נמנעת. הכתוב מדגיש אפוא את חשיבותו של "מורא מלכות", שהיה חסר אז. זאת ועוד, עלינו להיעזר גם במה שנמסר לנו בפרקי הפתיחה לספר שופטים. למעשה, מכין אותנו הספר לאפשרות של התהוות מצב כזה. בפרקים אלה קראנו כיצד קיים ה' את חלקו בברית עם בני-ישראל ואיך הפרו הם את חלקם בברית זאת. אחרי מות יהושע והזקנים, סרים בני ישראל מדרכם המיוחדת ולומדים מהר מאוד ממעשי הכנענים. הם עובדים את אליליהם וכן מתערבים בהם בנישואי תערובת (שופטים ג', ו).

הנביא הזהיר אותם מפני המצוקה התרבותית והרוחנית שהם נכנסים לתוכה, נוסף למצוקה המדינית והצבאית (ראה פרטים ביחידה א'). הנביא משתמש בביטוי רב משמעות "ואלוהיהם יהיו לכם למוקש". פירוש הדבר, שיש אירוע שכבר מתפתח, אך עדיין אינו מורגש בשטח, כפי שהציפור אינה יודעת מה מחכה לה בפח היקוש שטמנו לה, כך בני-ישראל אינם מרגישים במוקש שטמון אי שם בעתיד (גם "המוקש" של ימינו – למרות שהוא פועל בפתאומיות, אין הוא בא בפתאומיות לאלה שטמנו אותו. הללו יודעים, זה מזמן, שהוא נמצא שם ועתיד להתפוצץ בעיתוי כל שהוא) הפח לא נשבר ואנחנו לא נמלטנו.

גם מעשה פילגש בגבעה לא קורה בפתאומיות וביום אחד. תועבות הכנענים מוכרות לנו מימי אבותינו, וכך מזהירה אותנו התורה להיזהר מהם, "...כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו" וגו' (ויקרא י"ח, ג). ראה גם ספרא, ויקרא קל"ב שהזכרנו כבר ביחידה הראשונה). ההתבוללות נמשכת אט אט מתחת לפני השטח, אך ההתפרצות מתגלה במעשה הגבעה. אף-על-פי שלא כל בני העיר חוטאים, כי רק אנשי בליעל נסובו על ביתו של המארח הזקן – לא כמו בפרשת סדום – בכל זאת הם שותפים בשתיקה למעשים הקשים הקורים בעירם.

הרקע, אם כן ברור, ולכן יש להתפעל מן ההזדעזעות האמיתית של כל שבטי ישראל. לאחר שנודע האירוע וניתן לו פומבי, והתגובה של אנשי העיר ואנשי השבט בוששה לבוא – מחליטים כל שבטי ישראל לפעול יחדיו ולצאת אפילו למלחמת אחים כדי לבער הנגע מישראל.

לפנינו עדות בלתי רגילה **לרגש המוסרי החזק שפעם בעם ישראל בראשית תקופת השופטים** (זמן האירוע). בהקשר זה נציין עוד, שאיש הלוי בוחר מרצונו ומתוך כוונות לאומיות להתאכסן בגבעה ולא ביבוס, העיר הנוכרית, שהיתה קרובה ונוחה לו ביותר. הוא מסתמך על מידת הכנסת האורחים הנפוצה והמקובלת בישראל, אך אין הוא מתאר לעצמו עד היכן חדרה כבר ההשפעה הכנענית לעיר זו.

שיקולים דידקטיים

א. לאור האמור עד כה, נראה לנו, שלא צריך להיות קושי מיוחד להכניס את תלמידינו לאווירה של כל האירועים האלו.

לצערנו, הרי גם ילדינו "בתוך עמם הם יושבים" ולא יתקשו להבין את הרקע להתרחשויות וכן גם את פרטי האירוע. אף-על-פי-כן ממליצים אנו מאוד שהמפגש הראשוני עם יחידה זאת, יעשה בתיווכו המלא של המורה. התלמידים יוכנו ללימוד יחידה זו על-ידי שמיעת **עיקרי הסיפור** מפי המורה תוך כדי תוספת פרשנות ראשונית של המורה. המורה **לא יעמיד שאלות לדיון** (לא תמיד השאלות המעסיקות אותנו המבוגרים, הם גם שאלותיו של ילד בגיל זה, הוא עשוי להתעניין באספקטים אחרים ושונים של הסיפור). אנחנו נציע למהלך השיעורים רשימה של נושאים ושאלות שהתעוררו בחלקם בכיתת הניסוי בעת הוראת יחידה זו: אך השאלות האלה הם בבחינת קו מנחה בלבד, כי יש שאלות שיש לנהוג לגביהן בחינת "אל תעירו ואל תעוררו עד שיחפץ".

ב. בדורות ההם, היה לחלק מהאנשים נוסף לנשים גם פילגשים, איש הלוי לא היה יוצא דופן בכך, לא בספר שופטים, ולא בכל המקרא. אמנם נכון הוא, שאילו הסתפק באשתו, הרי היה נמנע כל האסון הזה¹. לגבי הביטוי "ותזנה עליו פלגשו", אין לנו אלא להיעזר בפירוש שנתנו חז"ל לעניין זה. הגמרא בגיטין (ו', ע"ב) דנה בנושא זה ומובאות שם שתי דיעות. לפי דיעה אחת, היא לא הקפידה על נקיון ביתה ("זבוב מצא לה") והמילה "ותזנה" היא מלשון מזון. לפי דיעה אחרת, לא היתה מקפידה על נקיון גופה ("ניימה מצא לה" באותו מקום). רלב"ג סובר שבעצם עזיבתה את בעלה היא מרדה בו, ולכן אומר הכתוב: "ותזנה". בכל מקרה, קשה לפרש ביטוי זה כפשוטו, שהיא זנתה עם איש אחר. ראשית, משום שהכתוב אומר "ותלך מאתו" סימן שהוא היה הגורם לעזיבה, וכן אילו היא זנתה בפועל, הרי הוא לא היה חוזר ומבקשה לשוב אליו. הוא כנראה מתגעגע אליה, וביוזמתו הוא בא אל בית אביה כדי לבקשה לשוב אליו.

גם היחס של אבי הפילגש ("אבי הנערה") אל איש הלוי – חיובי ומלבב. אמנם לדעת רמב"ן, בפירוש המפורסם שלו, על פילגש בגבעה (בראשית י"ט, ה) מסביר הוא את הביטוי "ותזנה" כפשוטו, אך הוא בדעת מיעוט בנידון.

אם הסבר ביטוי זה יעשה כאמור בתיווך המורה, הרי לא יהיה כל קושי לספר את גירסת הגמרא: שבעלה הקפיד עמה הקפדה יתרה **בענייני מזון**, והיא לא רצתה לסבול, ולכן חזרה לבית אביה².

חשוב שנדגיש שהפילגש לא עשתה מעשה נבלה, כי אם כן היא הרי היתה כביכול, הפותחת בשרשרת האירועים הנוראית, ואין הדבר כן.

קווים מנחים להוראת היחידה

בהתאם לכל הנאמר, נראה לנו שהלימוד יתנהל בשלושה מעגלים:

במעגל הראשון – **ימסור המורה בלשונו** את עיקר תוכן הסיפור – **המעגל הגלוי**. במעגל השני – יעבדו התלמידים לפי דפי עבודה, ביחידות או בקבוצות, חלקם בכיתה וחלקם כעבודות הכנה והשלמה בבית. חלק מן השאלות במעגל זה, יעסוק כבר בתחום **המעגל הגלוי**, אך גם במעגל זה, נתעכב רק בעניינים מרכזיים ולא נכנס לפרטים על סדרי המלחמה, ועל פרטי הניצחונות והכשלונות. השאלות ירוכזו רק בעניינים הכרחיים להבנת הנושא. אין חובה לענות על כל השאלות שבדפי העבודה. המורה יבחר

בנושאים ובשאלות הנראים לו. מעטנו גם בפרשנות הלשונית כדי לא להכביד על התלמיד גם בתחום זה.

המעגל השלישי – ידון באותן שאלות עקרוניות שיעלו התלמידים בשני מעגלי הלימוד הקודמים. להלן נתרכז בנקודות ובמשימות לדיון במעגל השלישי. אנו נרשום כאן רק את השאלות העשויות להתעורר. המורה יעזור במקורות הבאים:

- א. רמב"ן בפירושו בספר בראשית למעשה סדום מסביר "דרך גררא" את כל נושא פילגש בגבעה, וכן עומד הוא על ההבדלים שבין פרשת סדום לפרשתנו (בראשית י"ט, ח).
 - ב. רמב"ן על ויקרא כ"ז, כט בקשר לענישת אנשי יבש גלעד.
 - ג. מסכת גיטין ו', ע"ב.
 - ד. ילקוט שמעוני שופטים, סימן ע"ו (המרכז את מדרשי חז"ל בנידון).
 - ה. רלב"ג ב"תועלות המגיעות מאילו הסיפורים", בסוף ספר שופטים.
- המורה יגלה גישות שונות, ולעתים אף נוגדות, ועליו יהיה לנקוט עמדה כהבנתו³. היוצא לנו מכל הפירושים, שכל הדמויות הנזכרות בסיפור אשמות בדרך כלשהי בהשתלשלות האירועים. בסיכום היחידה נערוך טבלה, ובה ננסה למצוא אשמה או טעות בכל אחת מהדמויות הנ"ל (פרט כמובן לבנות יבש גלעד ולבנות החטופות). הטבלה דלהלן מיועדת בראש ובראשונה **למורה**, והוא ירשום לעצמו גם את עמדתו והתייחסותו האישית. לאחר מכן, אם ירצה, יעשו גם התלמידים כמוהו, ובכך **יסכמו** את היחידה. כמובן, מותר ואף רצוי, שיהיו חילוקי דעת גם בין התלמידים לבין עצמם.

מעשה פילגש בגבעה (סיכום)		
מי הם המעורבים במעשה פילגש בגבעה	במה ניתן להאשימם או במה טעו?	נקיטת עמדה אישית
1. הפילגש 2. איש הלוי 3. חותנו של איש הלוי 4. בני בליעל ואנשי הגבעה 5. האיש הזקן מכניס האורחים מהגבעה 6. ראשי העיר גבעה 7. ראשי השבט ושבט בנימין כולו 8. שבטי ישראל ומנהיגי הדור 9. אנשי יבש גלעד		

השאלות והמשימות – מעגל שלישי⁴

השאלות

1. מצא קשרים בין הפרשיות; פילגש בגבעה לפסל מיכה, מדוע נסמכו פרשיות אלו?⁵
2. אם הפילגש זנתה, מדוע הולך איש הלוי להחזירה?
3. מדוע אבי הפילגש מעכב את האורח? ולבסוף האורח יוצא בשעות מאוחרות, ולא יודע להגיע לביתו.
4. כיצד זה מציע האיש הזקן את בתו הבתולה ואת פילגש האורח במקום האורח עצמו.
5. מדוע הקריב בעל הפילגש את פילגשו כדי להינצל.
6. מדוע אין אנשי העיר ושבט בנימין מוכנים ורוצים לדון את בני הבליעל בעצמם? ומדוע הם מסרבים למסרם לשבטי ישראל?
7. מדוע אנשי הגבעה אכזריים, כל כך, לגבי הפילגש? מדוע הם לא מגישים לפחות "עזרה ראשונה"?
8. מדוע מתאכזר איש הלוי ומנתח את גופת פילגשו (בזיון המת!) וכי לא היתה לו דרך אחרת לפרסם את המעשה ברבים, ולמנוע בכך מלחמת אחים?
9. אם המלחמה בשבט בנימין כל כך צודקת, מדוע נכשלים בני ישראל בשתי ההתקפות הראשונות ומשלמים מחיר יקר באבידות? יתר על כן, הרי ה' ציווה לצאת למלחמה!
10. מה טעם השבועה, שאיש לא יתן את בתו לבן בנימין (מדוע הם חפצים להעניש גם את אלה שבוודאי אינם אשמים)?
11. מדוע הפכו אנשי יבש גלעד את החרם על אנשי שבט בנימין?
12. מדוע מתאכזרים, כל כך שבטי ישראל, לאנשי יבש גלעד, הרי היו צריכים לשמוח שישארו נשים לשבט בנימין? (עיינו גם בפירוש מלבי"ם).
13. מדוע הכריחו שבטי ישראל את נשי יבש גלעד להינשא על כורחן לנותרים שבשבטי ישראל?
14. מדוע הנותרים משבט בנימין אינם מחפשים לעצמם פתרונות משלהם? (ראה ב"מוזיאון לתקופת השופטים", משימה מס' 1, הצעה לפתרון בעיה זו).
15. לשם מה שיטת החטיפה?

המשימות

- א. נקיים בכיתה כנס של ראשי שבט בנימין. בכנס נשמעות דיעות לכאן ולכאן. התלמידים הם ראשי השבט והם משתדלים להביא את הנימוקים. רצוי לקרב את הנושא לתלמידים על-ידי דוגמא מעולם הילדים (למשל: מספר תלמידים בכיתה עושה מעשה רע והנה המנהל דורש את הסגרתם וכו') ראה הצעה מפורטת וכן הצעות אלטרנטיביות בנספח "מוזיאון לתקופת השופטים", משימה מספר 6.
- ב. מועצת העיר של אנשי יבש גלעד מתייעצת ומחליטה לא להענות לבקשת שבטי ישראל. התלמידים משתתפים בדיונים ומעלים נימוקים שונים (ראה גם מאמרו של יהודה קיל ב"שיחות במקרא", עמ' 120).
- ג. פגישה ושיחה בין בת יבש גלעד לבין בת משבט אפרים שנחטפה.
- ד. בת משבט אפרים כותבת מכתב להוריה ולאחותה הצעירה, זמן מה לאחר שנחטפה (ראה דוגמא בנספח "מוזיאון לתקופת השופטים", משימה מספר 1).

הלקחים והמסרים – סיכום

נסיים יחידה זו בסיכום הלקחים החיוביים ונקודות האור שבפרשת פילגש בגבעה, שאותם נבליט במשך השיעורים בנושא זה, הן בדרך החיוב והן בדרך השלילה.

א. שתי המסקנות החשובות ביותר הנלמדות מהסיפור ואקטואליות עד ימינו אלה הן:

1. חשיבות המלכות – שלטון מרכזי בישראל. עלינו לשמור מכל משמר על מרכזיותו של השלטון, ולהיזהר מהתפוררות הסמכות של השלטון המרכזי, כי אם אין מלך בישראל (מלכות) – אז איש הישר בעיניו יעשה, והתוצאות עשויות להיות הרות אסון לכולם.
2. עלינו להגיב בחומרה רבה על אירועים בולטים הנוגדים את המוסר הציבורי-חברתי ולא להיות אדישים כלפי אירועים אילו, כי בנפשנו הדבר.

ב. להלן עוד עשר מסקנות מסיפור זה:

1. לעולם לא יטיל אדם אימה יתרה בתוך ביתו, שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתרה, והפילה כמה רבבות מישראל (מאמר רב חסדא בגיטין ו', ע"ב).
2. הבעל מצטער שפילגשו ברחו והולך לפייסה.
3. הפילגש פוגשת אותו, ומכניסה אותו לתוך בית אביה, ומוכנה לשכוח את העבר.
4. אבי הפילגש מגלה מידה יפה של הכנסת אורחים, ומשתדל לפייסם, ולהרגילם שוב לחיות ביחד (המושג "שלוש בית")!
5. איש הלוי (בעל הפילגש) **מעדיף את הישוב היהודי** אף-על-פי שהוא קצת מרוחק – "לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה".
6. האיש הזקן מכניס אורחים **ומסתכן בכך** ("צדיק בסדום").
7. התאחדות כל ישראל לביעור הרע (כל ישראל ערבים זה לזה כאיש אחד חברים), מלחמה אידאולוגית בלבד, הכעס על שדבר כזה יכול לקרות בתוך שבט מישראל.
8. הצעת שבטי ישראל ששבט בנימין ימסור מרצונו את האנשים החוטאים, ובכך למנוע מלחמת אחים.
9. החרטה הגדולה והדאגה שלא ימחה שבט מישראל. מציאת פתרון הלכתי ומעשי כאחד. ראה את הדיוק ההלכתי במס' תענית ל', ע"ב.
10. יום שהותר לשבט בנימין לבוא בקהל נזכר לדורות כיום חג (שם, שם) "ומעז יצא מתוק".

ביבליוגרפיה

(חלקית)

1. מקורות חז"ל כפי שצוינו בגוף העבודה, וכן מסכת תענית דף ל', ע"ב.
2. **נחשוני, יהודה** – **פילגש בגבעה**, מתוך **הגות בפרשיות התורה**, הוצאת המחבר, ת"א תשמ"א, עמ' 60-63. המחבר עושה ניתוח השוואתי יפה, הראוי לעיון, בהסתמכו על פירושו של רמב"ן ועל פרשנים אחרים.
3. **קיל, יהודה** – "הבנת האירועים והאישים מתוך התבוננות בהשתלשלות המאורעות", מתוך **פרקי הדרכה להוראת נביאים ראשונים**, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ל, עמ' נא-נד. המחבר משווה באמצעות טבלה את שלושת ימי המלחמה, ומצביע על השלבים שבמהלכם. הוא עונה, בין היתר, גם על השאלה, מדוע ניגפו בני ישראל בשני הימים הראשונים.
4. **קיל, יהודה** – "פרשת פילגש בגבעה והערכתה בדברי הנביאים", מתוך **שיחות במקרא** בעריכת צביאלי בנימין, הוצאת החברה לחקר המקרא ורשות השידור, ירושלים תשמ"א, עמ' 94-96.
5. **שנלר, רפאל** – "דרך להוראתן של פרשיות מיוחדות בתורה", מתוך **בשדה חמד**, ת"א תשרי-חשוון תשכ"ט, עמ' 72-52. המחבר מתאר כיצד ללמד מעשים ודמויות חריגים במקרא, ודן בפרשת מעשה פילגש בגבעה.

הערות

1. אין הכרח לדון עם התלמידים בהבדלים שבין אשה לפילגש (ענין סנהדרין כ"א, ע"א וכן רש"י בראשית כ"ה, ו) אעפ"י כן עשויים התלמידים לשאול, למה לו לאדם לקחת גם פילגש? יש חושבים שמבנה החברה והמשק המשפחתי באותם הימים גרמו לריבוי נשים, כולל פילגשים. יתכן גם שהרצון לשמירת טהרת המשפחה גרם לכך (וד"ל) בכל אופן, ברור ומוכן שמושג פילגש במקרא שונה מן המושג הזה בשפת ימינו.
2. אגב, בדרך זו נקטנו גם בהסבר לתואר שניתן לרחב. לפי המסופר במקרא, קרוב לוודאי שהיה לה מזון בתוך החומה. המרגלים באים לשם, כי המקום הוא תחנת מעבר, בית פתוח, ומפגש לאנשים שונים כולל חיילי המשמר. המרגלים נמשכים למקום הזה, כי כאן הם יעוררו פחות תשומת לב וכאן הם יוכלו להקשיב ולשמוע על מה מדברים האנשים כטוב לבם ביין ובמזון. במקום כזה מתנהלים גם עסקי גבול שונים, וכאן יוכלו הם להשיג אינפורמציה הנחוצה להם. (אין זה סותר כמובן את האפשרות שעליית הגג של המזון הזה שימשה גם כבית זונות כפשוטו).
3. אל יראה המורה חובה על עצמו לקבל גישה אחת לאורך כל הפרק. כבר כתב אברבנאל נגד רמב"ן: "אין לנו עסק בשאר הדמיונות שהוציא מליבו, ולמה נבלבל הדברים עם השקר החזק עם הרפה".
4. לחלק מן השאלות האלה ימצא המורה הדים בדפי העבודה של התלמידים והוא יעסוק בהן כרצונו ובהתאם לצורך שיתעורר.
5. בכיתה מתקדמת רצוי לעמוד גם על האיזור הגיאוגרפי בו מתרחשים האירועים. נעיין במפה ונראה ש**נער הלוי** הולך לחפש פרנסה מבית לחם יהודה לכיוון צפון, ומגיע עד הר אפרים, ואילו **איש הלוי** הולך באותה מסילה לחפש אשה פילגש בכיוון הפוך, מירכתי הר אפרים לבית לחם יהודה. לאחר שחזר הביתה אירע מה שאירע והוא נאלץ לחזור לבית לחם יהודה. בדרכו הביתה צפונה, בפעם השנייה, החלו הצרות שלו שהסתבכו והלכו עד שכל עם ישראל היה מעורב בהם.

"הדרן עלך ספר שופטים"

החזרה והשינון הם חלק בלתי נפרד מתהליך התלמידה*. מאידך גיסא, תהליכים אלה עשויים להיות משעממים או לעתים אף "מרגיזים", במיוחד כאשר מבקשים מהתלמידים לחזור "לבד" על חמישה, עשרה פרקים בלי כל הכוונה, בלי כל הדגשות ובלי כל גירוי מחודש לתלמידה. (הכנה לבחינה לא תמיד משמשת גירוי חיובי, לפחות לגבי חלק מאוכלוסיית התלמידים שלנו).

ההצעות שלנו באות למנוע מצבים אלה ע"י יצירתה של חווית למידה מחודשת גם בעת החזרה והשינון.

מספר הנחיות

1. בחלק מן היחידות הצענו חזרות מיוחדות העוסקות בחזרה על יחידה אחת. בהצעות אלה ניתן להיעזר גם לצורך חזרה מקיפה על כל הספר.
2. ביחידה 10 שבדפי העבודה לתלמידים, ישנן הצעות מגוונות. גם אותן ניתן לשלב בתהליך החזרה והשינון. ניתן להוסיף עוד כדוגמתן, ואף להציע דרכים חדשות. (במיוחד יתן המורה את דעתו על דרך החזרה לחמישים שאלות הבקאות. אפשר לנצל את השאלות גם לבחינה עם הודעה מראש שחלק מן השאלות יופיע בבחינה, ניתן גם לעשות משחק חזרה בקבוצות וכד', הכל לפי דמיון המורה).
3. אנו מצרפים כאן כנספח מיוחד את "**המוזיאון לתקופת השופטים**" כפי שהוא פורסם במעיינות י"א (הוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה), המוקדש להוראת המקרא. פטיתוף פעולה של צוות מורים ניתן להקים מוזיאון זה (או בדומה לו) ולחוות חוויה של חזרה מעניינת ומגוונת. בכל מקרה, ניתן לדלות מתוך המוזיאון רעיונות מרעיונות שונים, ולהעשיר את החזרה והשינון.
4. כדאי לשתף את התלמידים ברעיונות משלהם לחזרה ולשינון. התלמידים (חלקם לפחות) מסוגלים להציע הצעות **למשחקי למידה** ולעניין בהם את חבריהם. אפשר כמובן להציע להם (בקבוצות עבודה) הצעות כאשר **הביצוע הוא כולו שלהם**, אנו ממליצים **על המחזה בפנטומימה**. כל קבוצה מחליטה להמחזי אירוע מתקופת השופטים. הקבוצה מציגה את האירוע בפני הכיתה, ועל התלמידים למסור פרטים מדויקים על מה שעיניהם ראו, ועל מה שראו רק בדמיונם. ההצעות לפנטומימה מרובות ולא קשות במיוחד להמחזה, ואין ספק שהתלמידים יגלו עניין רב בדרך זו של חזרה.

לסיכום, יש לראות בכל "השעשועים" האלה **אמצעי** ולא מטרה לעצמה. בחינת "לולי תורתך שעשעי" – אז אבדתי בעניי".

והעיקר:

"ה' חפץ למען צדקו

יגדיל תורה ויאדיר".

* במסכת סנהדרין צ"ט, ע"א מובאים דברי התנאים המציינים את חשיבות החזרה בלימוד. על הפסוק "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר" (במדבר ט"ו, לא) אומר ר' נתן: "**כל מי שאינו משגיח על המשנה** (– לשנות ולחזור על משנתו משום שאינה חשובה אצלו לזכרה) **הרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה**". ושם בהמשך מובא גם מאמרו של ר' יהושע בן קרחה "הלומר תורה" וכי' כפי שהבאנו בדפי העבודה.

נספח ליחידה 10

"מוזיאון לתקופת השופטים"

(הצעת פרוייקט לחזרה על ספר שופטים)*

א. תיאור הפרוייקט ומטרותיו

במסגרת פרוייקט "למידה פעילה" שנערך על-ידי מכללת "תלפיות" ובית הספר הממלכתי-דתי "בר-אילן" בכפר סבא, הקימונו מוזיאון מיוחד לחזרה על ספר שופטים. המוזיאון תוכנן לתלמידי כיתה ה' ולהוריהם עם סיום לימוד ספר שופטים¹. לית מאן דפליג, שהחזרה על חומר לימודים הוא חלק אינטגרלי של הלימוד עצמו, וכדי שלא נהיה בחינת זורעים ואינם קוצרים, חשבנו, שאין זה הוגן לקיים מבחן על כל ספר שופטים בלי לקיים חזרה ולהתכונן לבחינה. ברם מעבר למטרות כלליות אלו היו לנו שתי מטרות ספציפיות:

א. לאפשר לתלמידים **התבוננות מחודשת** בחומר הנלמד מתוך ראייה רחבה של התקופה, תוך כדי גילוי פנים חדשות בחומר שזה עתה נלמד.

ב. להביא באמצעות החזרה, ללימוד בצוותא של הורים וילדיהם, ולחזק את הקשרים בין הנעשה והנלמד בביה"ס לבין ההורים.

רצינו לגרום לכך שההורים יתעניינו יותר במה שילדיהם לומדים בביה"ס, ולמעלה מכך, שגם הם עצמם יהיו מעורבים בלמידה ובחזרה על גירסא דינקותא. ההורים קיבלו הודעה מראש על קיום פעילות בלתי שיגריתית זו, וזמן רב לפני שנפתח המוזיאון נוצר מגע חיובי בין כל הגורמים השותפים². הרעיון העיקרי היה להפוך את התלמידים והוריהם ל"**חוקרים**", המתבקשים לעזור ל"הנהלת המוזיאון" בפיענוח ממצאים ובפתירת בעיות שההנהלה "התקשתה" לפתור אותן בכוחות עצמה. העבודה במוזיאון גרמה לכך שההורים שותפו בחוויות הלמידה של ילדיהם, ובכוחות משותפים השתדלו לפתור את הבעיות שההנהלה הציבה בפניהם³.

במוזיאון היו 26 מוצגים. לכל מוצג הוצמדו השאלות והבעיות שהחוקרים התבקשו לענות עליהן. המשימות תוכננו כך, שתלמיד, העונה על כל המשימות חוזר למעשה על כל ספר שופטים. על **העניינים המרכזיים** שבספר הוא חוזר פעמים מספר, וכל פעם מזווית ראייה חדשה או לצורך פתרון בעיה חדשה⁴.

בתיכנון החזרה נקטנו בשיטות המקובלות ב**למידה הפעילה והמפעילה**. השתדלנו לעורר סקרנות מירבית אצל המשתתפים. השתמשנו באמצעים מגוונים, ביניהם מדרשי תמונה, פיענוח מכתבים וכיוצ"ב אמצעים. "כלים שנתגלו מתקופת השופטים", מפות, משחקים וכדו'. המשימות גירו את המשתתף להשתמש בידע קודם, ולהפעיל את החשיבה כדי להתגבר על הקשיים שהנהלת המוזיאון הציגה בפניו.

אמנם חששנו שהצורה החיצונית, המושכת את העין, תסיט את "החוקר" מן העיקר אל הטפל, אך חששונינו נתבדל. השאלות והמשימות היו ערוכות בצורה מרתקת ומגרה עד שהתלמידים והוריהם השתחררו מהר מאוד מן המוצג ועברו, גם בלי להרגיש בכך, לטיפול במושג ובבעיה.

* מתוך **מעיינות יא** – מאסף לענייני חינוך והוראה, הוצאת המחלקה לתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 130 – 193.

ב. דרכי הפעלה ותגובות

הלמידה הפעילה התבטאה בהפעלה מגוונת של חושי התלמיד: ראייה, שמיעה, מישוש והפעלת הדמיון היוצר של התלמיד ושל הוריו. המדיום החזותי שימש גורם מפרה ולא בולם ללמידה החוזרת. באמצעים אלה התגברנו על בעיות החזרה הקונבנציונאליות (משעממת לתלמיד המתקדם, וקשה לתלמיד החלש). העקרון היה לגרום לשינון החומר בדרך מוטרט. כן ביקשנו להחיות את הדברים המוכרים על-ידי שימוש בשפת ימינו ובמושגים אקטואליים. המשימות דרשו מעורבות רבה של התלמידים הן בהתמצאות בספר והן בהפעלת שיקול דעת וקבלת החלטות (ראה המשימות). יחד עם הידיעות והבקיאות בספר השתדלנו לחזור על המסרים החשובים של ספר שופטים.

תוך כדי העבודה במשימות השונות נחשפו המסרים מאליהם. כמובן, אין חזרה ללא חידוש. דאגנו לכך שגם התלמיד המתקדם יגלה פנים חדשות בחומר המוכר לו. המוטו של המוזיאון היה הפסוק הידוע מתהילים: "לולי תורתך שעשעי" – אז אבדתי בעיני" (תהילים קי"ט, צב). אך עם סיום הפעילות במוזיאון התברר לכל המעורבים שלא היה כאן **שעשוע** כלל וכלל. היה זה נסיון מרתק לנו, שהכנו את הפרוייקט, למורי ביה"ס, להורי התלמידים שהגיבו בצורה יוצאת מן הכלל ואחרון אחרון – לתלמידי כיתה ה' בבי"ס "בר-אילן".

אנו מאמינים שבעבודת צוות של מורים עמיתים, וקצת מחשבה וזימה ניתן לבצע פרוייקטים מעין אלה בכל ביה"ס. הנסיון שלנו אינו משמש אלא כ"פותח שער". אפשר כמובן לאמץ רעיונות (לא רק לצרכי חזרה!) ולהוסיף עליהם כדי הדמיון היוצר של הצוות, בחינת "כזה ראה וחדש".

ג. הערות כלליות לביצוע

להלן מספר הערות כלליות לביצוע הפרוייקט לפני שנעבור למשימות עצמן (הערות מפורטות נוספות, רשמנו בנפרד ליד כל משימה ומשימה).

1. אנחנו ממליצים לרשום את **הכותרות של המשימות בצורה בולטת**, כי הכותרת צריכה למשוך את "החוקר" המתעניין. גם ניסוח הכותרות נעשה בצורה שיש בה כדי למשוך את רצון התלמיד לעסוק במשימה.
2. המשימות לביצוע נרשמו במוזיאון על פלקטים גדולים, בכתב ברור ובולט לעין. אך אנו ממליצים שנוסף לפלקט, תשוכפל כל משימה ומשימה על דפי סטנסיל רגילים, כדי שהתלמידים יוכלו לקחת אתם את המשימות המעניינות אותם (או את אלה שלא הספיקו לעסוק בהם). אין ספק, שהם יחד עם הוריהם, ימשיכו לעסוק בהם בבית.
3. התלמידים והוריהם נעים בחופשיות במוזיאון, ואין מוקדם ומאוחר במוזיאון. אם יש צפיפות ליד משימה כלשהי אפשר לעבור בינתיים למשימה אחרת. התלמידים קיבלו בכניסתם למוזיאון **דף לחוקר** עם הערות כיצד לעבוד במוזיאון. דפים אלה נשארים אצל התלמידים⁶.
4. ואחרון אחרון, מצאנו שלצורה החיצונית ולאווירה האוטנטית שיצרנו במוזיאון, היתה השפעה רבה על המשתתפים; אנו ממליצים מאוד להקדיש לכך **מחשבה והרבה דמיון**. וכעת למשימות עצמן.

הערות

1. רעיון המוזיאון הוצע ותוכנן על ידי המחבר, ובוצע בכיתתה של הגב' מיכל פנחסי בהשתתפות תלמידות במכללה. תודה מיוחדת לתלמידתי המסורה, **אתי שיינפלד**.
2. וזהורים אכן סיפרו שדיפרדו בספר שופטים מיד עם קבלת ההזמנה מ"הנהלת המוזיאון", כדי שיוכלו לעמוד במשימות שתוטלנה עליהם ועל ילדיהם, ובכך התחיל כבר למעשה שיתוף הפעולה.
3. ההורים עם התלמידים הוזמנו למוזיאון בשעות אחה"צ והערב. המוזיאון היה פתוח כ-4 שעות רצופות וההיענות של ההורים היתה מלאה. על תגובות ההורים ראה להלן.
4. המוצגים בחדר המוזיאון היו ערוכים לא לפי סדר העניינים בספר, והתלמידים היו חופשיים לבחור את המוצג (המשימה) הנראה להם, ולהתקדם בקצב, שלהם. התלמידים רכשו בדרך זו בקיאות רבה בספר ולמדו מהר לאתר כל עניין.
5. להלן מס' דוגמאות מתגובות ההורים:
(א) "...זו היתה הפעילות התרבותית והמהנה ביותר (בה השתתפו הורים עם הילדים) שביליתי אי פעם בבי"ס; כה לחי; המשיכו בדרך זו".
(ב) "...נהניתי, הן מהרעיון והן מהמימוש. בטוחני שפעילויות ומבצעים כאלו מפתחים את כושר הלימוד העצמי, מעמיקים ומרחיבים את ההבנה והידע ומגבירים את הרצון ללמוד וליהנות מהלימודים".
(ג) "...נהניתי מאד מהביקור במוזיאון, העריכה וההגשה היו נפלאים. הילדים הפגינו בקיאות ונהנו לעבוד עם ההורים. היה זה סיום יפה מאוד של ספר שופטים".
6. והנה קטע מן "הדרך לחוקר":
"הנהלה יודעת שבמסגרת הזמן העומד לרשותך לא תצליח לפענח את כל תעלומות המוזיאון הזה ולכן: **אל תמהר, עבוד בשקט, אל תפריע לחוקרים האחרים שבסביבתך, ותספיק כמה שתספיק**. בחר לך את המוצגים כרצונך. המוצגים והפריטים ממוספרים. חשוב מאוד שלא תשכח לסמן את הכותרת ואת מספר המוצג או הפריט לפני כל עבודה. הנהלת המוזיאון מאחלת לך, עבודה פורייה ומזהנה!"

ד. המשימות

משימה מס' 1

בשורה טובה

להורי היקרים,

ה' עמכם!

אני יודעת, שכבר שמעתם מה שקרה לי ולחברותי בעת החגיגה הגדולה. בתחילה קיבלנו את הדבר בתדהמה, חשבנו שמדובר פה במעשה חדש ונורא של אחד השבטים. בני שבט זה ארבו לנו בכרמים, והופתענו מאוד כאשר כל אחד מהם חטף נערה אחת. נבהלנו מאוד והתפללנו, שכן השומרים מן השבט שלנו, לא התערבו כלל. מה אספר לכם, פחדנו מאוד, כי שמענו וידענו מה מסוגלים בני שבט זה לעשות. אך אני רוצה להרגיע אתכם, כי הפחד שלנו לא נמשך זמן רב. החוטפים לקחו אותנו לביתם ושם טיפלו בנו בכל הכבוד הראוי. הבעלים החדשים שלנו מפנקים אותנו ואוהבים אותנו, ומספקים לנו כל צרכינו.

אני רוצה להרגיע אתכם, ומבקשת מכם, שלא תיעצבו על מה שקרה. אני מקווה, שבקרוב תבואו לבקר אותי בביתנו החדש בגבעה, ותראו במו עיניכם כיצד מכניסים אורחים במקומנו החדש.

אני רוצה עוד לספר לכם שמצבנו טוב. אך לצערנו, מצאנו כאן כמה מאות בנות שהן עצובות מאוד, כי הן מתגעגעות למשפחותיהם שנהרגו, ואין להן כעת אפילו אל מי לכתוב מכתב. אנחנו משתדלות להקל עליהן, וגם בעליהן עושים כל מאמץ כדי שישכחו מה שקרה, ומבטיחים להן שיקימו משפחות חדשות בקרוב, ויתרמו לכך, שלא יימחה שבט מִיִּשְׂרָאֵל. הקב"ה ישלם להן כגמולו הטוב.

דרישת שלום לאחיותי הצעירות. תמסרו להם, שאין הן צריכות לפחד עוד, והן יכולות להמשיך ולהשתתף בחגיגות היפות שלנו. כי מה שקרה לנו, לא יקרה שוב אף פעם!

באהבה רבה,
אפרת

חוקר יקר!

מכתב מעניין זה, מצאנו באחת מערי אפרים.

עזור לנו בפיענוח מספר פרטים, כדי שנוכל להבין מה קרה.

1. מה שם החגיגה הגדולה והיכן נערכה?
2. על ידי מי נחטפו הנערות האלו?
3. מדוע נחטפו הנערות?
4. מדוע שתקו השומרים ולא ניסו להצילן?
5. כמה נערות כאלה נחטפו בעת החגיגה הגדולה?
6. למה התכוונה הנערה אפרת כשכתבה: "הכנסת האורחים תהיה הפעם שונה"?
7. מי הן אותן נערות, שבכל זאת היו עצובות, מנין הן?
8. כמה נערות כאלו היו שם?
9. מי הוא אותו שבט שלא יימחה כעת?
10. מה היה סופו של הסיפור המעניין הזה?

בתודה מראש!

בשורה טובה

א. הרגשות הנרמזים במכתב זה אינם בכתובים או במדרשים. הם כולם פרי דמיון. אעפ"כ הם מחויבי המציאות. אין ספק שהנערות שנחטפו עברו חווייה דומה לזו שתיארנו במכתבה של אפרת שלנו. מן המסופר בכתוב ברור לנו שכל עניין החטיפה בא להן ולהוריהן כהפתעה גמורה (כ"א, כב).

ב. מפליא הדבר שאין בכתובים כל רמז **לחרטה ולחיפוש פתרון מצד שבט בנימין**. המתחרטים והיוזמים לפתרון בעיית בנימין הם כל שאר השבטים ("איש ישראל"). אפשר שאחרי מפלה כה כבדה היו הבוודדים הנותרים משבט בנימין בהלם ואולי, אף ביאוש גמור. הם אינם מסוגלים לפתור את בעיית **שיקום השבט**, וגם אין להם פתחון פה לכך. הכתוב מדגיש, שמחפשי הפתרון הם כל העם "והעם נחם לבנימין כי עשה ה' פרץ בשבטי ישראל" (כ"א, טו). יחד עם זאת, חשים אנו, בשיתוף הפעולה מצד שארית הפליטה של שבט בנימין. ומכאן הנחתנו, שהתנהגות השבט נשתנתה מן הקצה אל הקצה, ועל כך מספרת אפרת במכתבה להוריה. הכתוב מתאר את המצב החדש במלים של התפייסות. "וילכו וישבו אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהם" (כ"א, כג) והכל בא אל מקומו בשלום.

ועוד הערה בנידון: לפי רוב המפרשים קרה מעשה פילגש בגבעה בראשית תקופת השופטים, כי הרי פינחס בן אלעזר הכהן, הוא המשרת בקודש בימים ההם (ראה כ"א, כח וכן סוף ספר יהושע). והנה, במשך תקופת השופטים אנו פוגשים את שבט בנימין כשבט הפועל במסגרת כלל השבטים. אהוד בן גרא המושיע, הוא משבט בנימין. דבורה הנביאה מזכירה שבט זה בין השבטים שנטו שכם במלחמה בכנענים. זאת ועוד, הרי המלך הראשון גם הוא משבט בנימין. אין ספק, אם כן, שהשבט עלה על "דרך המלך" של כלל ישראל, והשתקם יפה מאוד.

ג. כדי לעשות צדק עם כולם, החלטנו להעלות במכתב של אפרת גם את זכרונן של בנות יבש גלעד המסכנות. הן בוודאי שאינן אשמות בכל מה שקרה. אנחנו מבקשים בדרך זו (מטרה מוסווית) לעורר בתלמידינו את הרצון והצורך להשתתפות בצער הזולת, ולחובת הגשת עזרה לנזקקים לה.

לביצוע: יש לכתוב את המכתב על נייר דמוי קלף, לגולל אותו ולהניחו בכד, כאשר מחציתו בולט החוצה ("המכתב נשתמר בכד זה").

משימה מס' 2

המצבה

פ"נ

מושיע ישראל איש חכם וגיבור.
תיכנן וביצע מעשה גבורה אשר הדהימו את האויב והצילו את ישראל.
על-פי תיכנונו הסודי והוראותיו, גירשו שבטי ישראל את האויב, ועיר התמרים
שוחררה. לאחר הניצחון הגדול נכנע האויב והארץ שקטה שמונים שנה.
אומץ לבו ומעשה גבורתו חרותים בספר הספרים של עם ישראל.

תנצב"ה

חוקר יקר!

המצבה העומדת לפניך, שוחזרה ואפשר לקרוא כל מה שחרוט עליה. אך לצערנו, אי אפשר לקרוא את שם השופט שעל קברו הוקמה המצבה.
עזור לנו לגלות:
1. מה שם השופט?
2. מהו המעשה הנועז שביצע?
3. כיצד הצליח לבצע את משימתו?
4. מי האויב שנחל מפלה בזכות השופט הזה?
5. כמה מטובי חייליו של האויב נשמדו בקרב זה?
6. מאיזה שבט בא השופט הגיבור הזה, שבנחלתו מצאנו את המצבה הזאת?
7. היש שופט אחר הדומה לו בגילויי אומץ לב ותושיה?

רב תודות לך!

הערות למשימה מס' 2

המצבה

דרכן של מצבות, שהטקסט החקוק עליהן, מביע בקיצור נמרץ את אופיו של האיש הקבור במקום. הוספנו פרטים מזהים כדי שגם תלמיד בינוני יוכל לגלות את שם השופט: לאחר זיהוי שם השופט לא יקשה על התלמיד לענות על שאר השאלות.
בשאלה מס' 7 מתבקש התלמיד להשוות ולקשר בין שני מקורות (שני אישים) שאחד מהם אינו מוצג בשאלה שלנו. מכאן ששאלה כזאת מצריכה בקיאות כוללת, ולכן אין כל וודאות שכל התלמידים יוכלו להביא דוגמאות מתאימות.

לביצוע: במוזיאון שהקימונו נכתב הטקסט על יחידה מלבנית מקל-קל. האותיות נכתבו בצבע שחור (על רקע לבן); עיצוב המצבה משך את עין הרואה. בשורה הראשונה של הטקסט, חסר שם השופט שנקבר תחת המצבה, במקום השם נשארו סימנים המעידים שהאותיות נפלו או נמחקו במשך הזמן.

משימה מס' 3

החלום ושברו

חוקר יקר, אנו זקוקים לעזרה דחופה!

מראה זה שהנך רואה לפניך, הוא תיאור של מה שראה איש אחד בחלומו.
זה הכל מה שידוע לנו, אולי ידועים לך פרטים נוספים?

1. מי הוא החולם?
2. איך נודע לנו מה הוא חלם? (האם סיפר למישהו את חלומו? והאם שמעו זאת אחרים?)
3. מי פתר את החלום?
4. איך, לדעתך, הוא הגיע לפתרון זה? (הסבר לנו בבקשה את הסמלים הבאים: אוהל, לחם שעורים ונפילת האוהל ע"י הלחם).
5. היכן היה האיש החולם בעת שחלם את חלומו?

תודה על עזרתך!

הערות למשימה מס' 3

החלום ושברו

- א. המחשת חלום זה מאפשרת לתלמיד לראות במו עיניו מה שהמדייני לא ראה אלא בחלומו.
- ב. בשאלה מס' 4 אנו שואלים **לדעתו** של התלמיד אף על פי שמן הכתובים משתמעת התשובה, כי הרי אין להבין כלל את החלום המוזר הזה בלי לפרש אותו. אנו מניחים שכל התלמידים אכן עמדו על כך בעת לימוד קטע זה והשאלה משמשת רק חזרה וסיכום.
- ג. בשאלה מס' 5 מבקשים אנו למקד את תשומת לבו של התלמיד לפרט אחד שראוי להדגשה. גדעון ופֶּרָה נערו מגיעים עד לעמדות הקיצוניות של המשמר המדייני ("קצה הקמָשִׁים"). "התגנבות יחידים" זאת דרשה מיומנות ואומץ לב, גדעון חושש כנראה מן המשימה אך יחד עם נערו הם מבצעים אותה בהצלחה.

לביצוע: במוזיאון שלנו בנינו אוהל קטן מבד יוטה. האוהל במצב של התמוטטות ועל ידו לחמניה שחורה שהפילה אותו.

משימה מס' 4

מזל טוב... מזל טוב...

לשכנינו היקרים,

מתוך שבח והודיה לקב"ה, שמחים אנו לבשרכם על הולדת בנו הבכור. אנו בטוחים שתשמחו להשתתף בשמחתנו הגדולה, ולהודות יחד אתנו לה' יתברך על לידת בנו, לאחר שנים של ציפיה, תפילות ובקשות. ברית המילה לך הנוולד תתקיים ברצון ה', בביתנו ביום חמישי בשבת, השבוע. נשמח מאוד לקבל מכם הצעות לנתינת שם לתינוק מיוחד זה, שיבטא את רחשי לב כולנו.

להתראות

חוקר יקר,

מודעה זו מצאנו במספר בתים באחד הכפרים בשפלת יהודה (סמוך לעיר בית שמש). ההורים המאושרים שכחו לציין את שמם ואת שם כפרם. סקרנותנו איננה נותנת לנו **מנוח**. אנו מבקשים את עזרתך בגילוי מספר פרטים בדבר לידת תינוק זה. אנא השתדל לספק את סקרנותנו.

בתודה מראש!

1. מי המשפחה המודיעה בשמחה על הולדת בנה?
2. מה שם הכפר בו נולד ילד זה?
3. מן המודעה ברור לנו שהיה משהו מיוחד בלידת ילד זה – מה היה מיוחד בלידה זו?
4. מהו שהשם שבחרו ההורים לתינוקם (במיוחד האם)?
5. מדוע לדעתך, בחרו ההורים בשם זה דווקא?
6. ספר לנו סיפור קצר אחד מתולדות חייו של הילד שהפך במהרה לאיש מפורסם?

הערות למשימה מס' 4

מזל טוב... מזל טוב...

- א. משימה קלה ומשעשעת (בספר שופטים מסופר רק על לידה אחת!). בתוך המשימה הסוינו את התשובות לחלק מן השאלות (בית שמש, מנוח).
 - ב. שאלה מס' 5 מבקשת בכל זאת ידע יותר מפורט. על התלמיד לזכור לפחות אחד ממדרשי השמות לשם שמשון (ואם לא למד או שאינו זוכר הרי הרשות בידו לאלתר רעיון כלשהו).
 - ג. בשאלה מס' 6 מתבקש התלמיד **לבחור** סיפור אחד, מתוך הנחה שהוא יבחר בסיפור שהרשים אותו ביותר.
 - ד. **מטרה מוסוית:** תפילה ובקשת רחמים בעת מצוקה, הודיה לה' כאשר אנו זוכים למענה, הזמנת שכנים לשמחה משפחתית.
- שים לב!** ההזמנה מנוסחת בצורת הודעה והסיבות ידועות.
- לביצוע:** יש להכין את ההזמנה בצורת פלקט מקושט ומושך את העין בצורתו ובתוכנו.

משימה מס' 5

הסופר ומחברתו

סופר אחד שחי בסוף תקופת השופטים, נהג לרשום לעצמו ביטויים ומשפטים חשובים שנאמרו על ידי אנשים שונים במשך כל תקופת השופטים. סופר זה דאג לכך, שגם בניו אחריו ימשיכו להשתמש בביטויים ובמשפטים האלה. ולכן, העלה אותם על הכתב במחברותיו. אנחנו מצאנו מחברת אחת כזאת. אך לצערנו גילינו, שהוא שכח לציין על ידי מי נאמרו משפטים אלה. אנחנו חוששים, שחלק מן הביטויים שמצאנו במחברתו אולי אינם כלל מתקופת השופטים (ואין הם אלא מה שנקרא בפינו "טעות סופר"). אנא, עזור לנו לבדוק את העניין הזה, ולגלות אם הביטוי או המשפט הוא אכן מתקופת השופטים.

רשום נא על ידי כל ביטוי:

1. על ידי מיהו נאמר?
 2. באיזו הזדמנות?
 3. מהי הכוונה בו?
- נשמח מאוד אם תצליח לזהות לפחות 10 ביטויים ומשפטים מתוך הרשימה דלהלן. אנו מקווים שגם אתה תמשיך להשתמש בהם ותצטט דברים בשם אומרם.

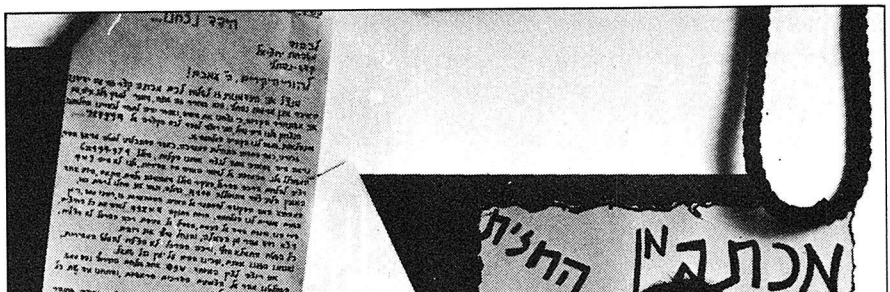
1. "ה' עמך גבור החיל."
2. "כאשר עשיתי כן שילם לי אלקים."
3. "לכה והיית לנו לראש ולקצין."
4. "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף?"
5. "מה מתוק מדבש ומה עז מארי."
6. "לך בכחך זה והושעת את ישראל."
7. "הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר."
8. "אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים."
9. "לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה."
10. "את צל ההרים אתה רואה כאנשים."
11. "ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים."
12. "עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן."
13. "זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלקים."
14. "רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום."
15. "ממני תראו וכן תעשו."
16. "כן יאבדו כל אויביך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו."
17. "הבה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני."
18. "הלנו אתה אם לצרינו?"
19. "והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות."
20. "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה."

הסופר ומחברתו

משימה זאת היא מן הקשות ב"מוזיאון". המשימה מצריכה בקיאות והתמצאות בכל ספר שופטים. יתר על כן, התלמיד מתבקש למיין את הכתובים ולגלות את הפסוקים שאינם מספר שופטים. (אפשר כמובן להקל על המשימה ולהביא את כל ההיגדים והאמירות מספר שופטים בלבד – הכל תלוי ברמה).

המשימה מנוסחת בדרך שתעורר גירויים ללמידה חוזרת ומחודשת של היגדים מרכזיים בספר שופטים. במקום "מי אמר אל מי" יש כאן סיפור. ההיגדים שנבחרו הם בדרך כלל, בעלי מסר דתי-חינוכי או בעלי ערך לשוני ולכן חשובה החזרה עליהם. אנו מצפים שהיגדים אלה יופנמו על ידי התלמיד ויתרמו את תרומתם בגיבוש האישיות (הן בערכי הלשון והן בתוכן ההיגדים), וישתבצו בשפתו החיה של התלמיד.

לביצוע: כל פסוק מקבל מספר סידורי והוא נכתב על רצועה של נייר קרטון. הרצועות נמצאות בתוך כד (או בתוך תיק עור וכד'). התלמיד מושך מן הכד רצועה ומנסה לזהות את הכתוב. אם אין הוא מאתר מיד את "הסביבה" (העניין, הפרקים) של הפסוק, הרי הוא מניח את הרצועה הזאת בצד ומנסה כוחו ברצועה הבאה – אולי הפעם יהיה קל יותר. (רצוי מאוד שהתלמיד ישתמש בספר שהוא רגיל ללמוד בו).

ב"מוזיאון לתקופת השופטים" – מכתב מן החזית...

משימה מס' 6

פרטי-כל סודי ביותר!

"רבותי! כראש השבט נתבקשתי לסכם את הוויכוח שהתנהל בינינו, ולהביא הצעות להצבעה.

1. קבוצת חברים המליצה לקבל את תביעת נציגי השבטים ולמסור להם את האנשים המבוקשים על ידם. לפי דעתם, דרישת השבטים צודקת, כי המעשה שנעשה הוא מעשה נבלה ויש בהחלט להעניש את מי שביצע מעשה זה. יתר על כן, אין לנו סיכויים במלחמה נגד כל השבטים כי הם רבים מאוד, ואנחנו מעטים. בקיצור: להיכנע!

2. כנגד דיעות אלה, שמענו כאן היום, חברים מכל הערים שלנו, נגד הכניעה. הם אומרים, כי גם אם נעשה מעשה לא טוב, אסור לנו בכל זאת להפקיר את אנשי העיר שלנו, הרי הם בשר מבשרנו. על כל בני השבט להגן עליהם, ולא למסור אותם לידי השבטים האחרים, העומדים לפגוע בהם.

אם בכל זאת תפרוץ מלחמה, נתגייס כולנו וננצח אותם. אל נשכח, שיש לנו גדוד חיילים מאומנים היטב, הקולעים באבן אל השערה ולא יחטאו – הם פוגעים בדייקנות בכל מטרה. אם יהיה צורך, נשתמש גם בהם, וננצח.

עד כאן רבותי, שתי ההצעות שנשמעו בדיונים הסודיים שלנו.

ניגש מיד להצבעה, כי הזמן העומד לרשותנו קצר מאוד.

נערכה הצבעה ונתקבלה החלטה.

עזור לנו לפענח מסמך זה!

לפניך פרטי-כל (פרוטוקול) שנמצא באחת הערים.

כפי שהנך רואה, היה פרוטוקול זה סודי ביותר בשעתו. אנחנו שמחים, שמצאנו אותו. אך, אנו מצטערים שחסרים לנו מספר פרטים, וכן משום מה לא נרשמה ההחלטה.

1. איזה ראש שבט ניהל את הישיבה?

2. באיזו עיר נערכה הישיבה הזאת?

3. באיזו דרישה באו השבטים האחרים אל השבט הזה?

4. מה היתה סיבת הדרישה הזאת?

5. מה היו תוצאות ההצבעה של ראשי השבט (איזו דיעה נתקבלה)?

6. האם אפשר היה לקבל החלטה שונה כפשרה בין שתי ההצעות האחרות?

7. כמה חיילים מנה הגדוד המפורסם הזה, הקולע באבן אל השערה?

8. מה היו תוצאות ההחלטה?

בתודה מראש על עזרתך!

הערות למשימה מס' 6

פרטי-כל סודי ביותר!

משימה זו הומצאה על סמך המתואר בשני פסוקים בפרק כ'.

"וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימין לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה

בכם. ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ונבערה רעה מישראל.

ולא אבו בנימין לשמוע בקול אחיהם בני ישראל" (כ', יב-יג).

מותר לנו, אפוא, להניח שנערך דיון כלשהו בין בני בנימין לבין עצמם לפני שדחו את

האולטימטום של שבטי ישראל. אנו מנסים לשחזר במשימה שלפנינו את הדיון הזה.

אין לנו תשובה מוסכמת מדוע לא אבו בני בנימין לשמוע בקול אחיהם. נראה לנו שאין
 אנו רחוקים מן האמת בתיאור שהמצאנו למטרה זו.
 הבאנו דיעות בעד ונגד כדי ליצור אווירה מתאימה להחלטה שנתקבלה בסופו של דבר
 על ידי בנימין. ייתכן שאילו קיימנו דיון בכיתת תלמידים שלנו היה הרוב מצביע להיכנע
 לדרישת השבטים ומונע מלחמת אחים עקובה מדם. ייתכן גם שיש הצעות פשרה (שאלה
 מס' 6); ניתן לתלמידינו להציע הצעות כאלה. (למשל: השבט עצמו יעניש את בני
 הבליעל, יטיל עליהם עונש גלות וכד'). באמצעות הפרטיכל הזה אנו משתפים את
 התלמידים בהתלבטות ובנקיטת עמדה.
 (לצערנו, החיים בארץ, עלולים לזמן לנו סיטואציות דומות **בעקרון** לבעיה שעמדה
 לפני שבט בנימין, כן עשויים להיווצר תנאים בכיתה שלנו שנצטרך להתמודד בשיקולי
 דעת **דומים** לאלו מן הסוג שבני בנימין נאלצו על כרחם להתמודד אתם).
 עצם המחשבה על כל הני"ל משרת את המטרה שלנו במשימה זו.
לביצוע: ראה משימה מס' 1.

משימה מס' 7

מעשה באשה אמיצה

חוקר יקר,

ידוע לנו, שחפצים אלה שהנך רואה לפניך, נמצאו באוהל אשה. ידוע לנו שאשה זו
 נתפרסמה בזכות מעשה שעשתה בכלים האלה. חסרים פרטים נוספים:
 1. מה שם האשה?
 2. מה שם החפצים האלה לפי הכתוב?
 3. מה המעשה שעשתה האשה בחפצים האלה?
 4. **כיצד** הצליחה לעשות את המעשה הזה?
 5. מי פירסם את האשה הזאת ומה נאמר עליה?

תודה!

הערות למשימה מס' 7

מעשה באשה אמיצה

משימה זו מאפשרת לנו לחזור על תרומתה של יעל אשת חבר הקיני לניצחון הסופי של
 ישראל על הכנענים. היא היתה ה"מכה בפטיש" (כפשוטו וכמשמעו) של מלחמה זו. ראוי
 לכן שנקדיש לה משימה אחת.
 השאלות מתייחסות לתוכן הכתובים, פרט לשאלה מס' 5 שאין עליה תשובה חד-
 משמעית בכתובים. הכתוב מציין ששיקוליו של סיסרא למצוא מקלט אצל השבט הזה
 היו שיקולים סבירים, כי "שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני" (ד', יז).
 לגיטימית היא, אפוא, השאלה (מס' 5) מה היו המניעים של יעל; האם היא אלה
 אידיאולוגיים או חישובים שבטיים מידיים? (כאשר סיסרא מגיע בגפו למאהל של השבט,
 עושה יעל הערכת מצב, קוראת אל נכון את "מפת" המלחמה ומחליטה להתערב לצד
 המנצחים). אין לנו תשובה ברורה, יעל בכל אופן זוכה לצל"ש (ציון לשבח) על המעשה
 הנועז ונרשמת בספר הספרים של עם ישראל.
לביצוע: במוזיאון שלנו שמנו על כרית מיוחדת פטיש (מן הסוג שמשתמשים בו לרכך
 את הבשר לפני הטיגון). על יד הפטיש הנחנו יתד אוהל מחודדת בקצה האחד. (השאר
 היה כבר מובן מאליו).

משימה מס' 8

ביקורת גבולות

חוקר יקר,

הקשב היטב לקלטת שלפניך. שים לב שיש כאן ביקורת משונה ובלתי מקובלת במעברות הירדן שבין גלעד לאפרים.

עזור לנו להשלים את הפרטים החסרים לנו.

1. מי הם החיילים העורכים בדיקות במעברות הירדן?

2. מי הוא המפקד הראשי של הצבא (שנתן את ההוראה לערוך את הביקורת)?

3. מדוע הם עורכים ביקורת זו?

4. מה קרה לאיש שנעצר?

5. כמה אנשים נתפסו בדרך זו ומה קרה להם?

6. מי לדעתך אשם בכל מה שקרה במעברות הירדן (הסבר לנו בבקשה את עמדתך)?

רב תודות לך!

תוכן השיחה הנשמעת בקלטת

נשמעים צעדים הולכים וקרבים.

שומר על המעברות (קול א'): "עצור! מי שם?"

אפרתי (קול ב'): "אני גלעדי, מבקש לעבור במעברות הירדן."

שומר על המעברות (קול א'): "עצור וחכה. אקרא למפקד המשמר לביקורת ולזיהוי."

אפרתי (קול ב'): "אתה יכול לערוך בדיקה. אין אצלי כל נשק ואין פני למלחמה."

נשמעים צעדים מתקרבים.

שומר על המעברות (קול א'): "המפקד, הנה אדם זה נתפס זה עתה. בבקשה, זהה אותו."

מפקד המשמר (קול ג'): "קרב הנה והנח את כל מטלטליך. אין לנו צורך לבדוק בכלים שלך."

אפרתי (קול ב'): "אז מה אתם בודקים?"

המפקד (קול ג'): "תיכף תשמע!"

אפרתי (קול ב'): "נשמע!! חשבתי ש**נראה!!**"

המפקד (קול ג'): "אנחנו נערוך לך כעת ביקורת אם אינך משקר לנו. אני אגיד משפט אחד, ואתה תחזור עליו בדיוקנות."

אפרתי (קול ב'): "איזו ביקורת היא זאת?"

המפקד (קול ג'): "הקשב, וחזור אחרי על המשפט הבא: **שיבולת בשדה כרעה ברוח.**"

אפרתי (קול ב'): "**שיבולת** בשדה כרעה ברוח."

המפקד (קול ג'): קורא לכל המשמר: "כל חברי המשמר, הקשיבו היטב! חזור עוד פעם על המשפט בקול רם שכולנו נשמע."

אפרתי (קול ב'): חוזר בהיסוס: "**שיבולת** בשדה כרעה ברוח."

המפקד (קול ג'): "אתה עצור!"

החיילים: "הוא אפרתי. הוא שיקר לנו!"

סוף!

ביקורת גבולות

במשימה זו אנו חוזרים לבעיית המריבה בין יפתח ושבט אפרים. גם במשימה זו ישנה שאלה אחת פתוחה לדיון ולהערכה (שאלה מס' 6). הכתוב מציין את המחיר הכבד ששילם שבט אפרים כתוצאה מריב אחים זה, ברם הכתוב **נמנע** מלשלוח אצבע מאשימה כלפי צד מן הצדדים.

היה מעניין לראות ולשמוע במוזיאון שלנו את הוויכוחים הקשים בין אבות לבנים בסוגיה זו; "הנהלת המוזיאון" **צידדה בוויכוח** עצמו אך **לא** נקטה עמדה. **לביצוע:** הקלטנו את השיחה בהתאם לתמליל המוצע כאן. השתמשנו במכשיר הקלטה עם חיבורים אחדים לאזניות, כך שבעת ובעונה אחת יוכלו התלמידים והוריהם לשמוע את ההקלטה בלי להפריע לשאר האנשים במוזיאון.

משימה מס' 9

נקמה! נקמה!

מבקשים עזרתך!

- לפניך תמונה של שועלים.
ידוע לנו על אדם שנקם את נקמתו בעזרת השועלים, אך חסרים לנו פרטים נוספים ואלו הם:
1. מי הוא האדם שהשתמש בשועלים למטרות נקמה?
 2. כמה שועלים ריכו לצורך ביצוע הנקמה?
 3. במי נקם? ומדוע?
 4. כיצד ביצע בפועל את מעשה הנקמה שלו?
 5. מה היתה התגובה של אלה שנפגעו ממעשה הנקמה של האיש הזה?

הערות למשימה מס' 9

נקמה! נקמה!

הכותרת הצעקנית של משימה זו אומרת הכול.
אנו מבקשים להבליט את דרך לחימתו המיוחדת של שמשון. יש דרכים רבות לשריפת שדות של אויב, אך שמשון מבקש לעשות משהו מיוחד **וקצת קונדסי**, כך **שלא** יהיה להם קשה לנחש **מי מסתתר מאחורי מבצע משונה** זה. הוא הרי מעוניין בתגובת שרשרת ואכן הוא מצליח בכך.
לביצוע: תמונות של שועלים מתוך ספרי לימוד או אנציקלופדיות.

משימה מס' 10

הגמלים באים...

חוקר נכבד,

שיירת הגמלים שהנך רואה בתמונה שלפניך מבשרת פלישה גדולה של שבטים נודדים על גמליהם וכל קניינם לארץ ישראל. ידוע לנו שמדובר כאן בסכנה גדולה שבני ישראל היו נתונים בה בעקבות פלישה זו. אנחנו מבקשים פרטים מלאים על כך.

1. מי הם הנודדים האלה, הפולשים לארץ?
2. לאיזה איזור בארץ הם פולשים? ומדוע?
3. כיצד מתאר הכתוב את הפלישה הגדולה הזאת?
4. מדוע, לדעתך, אין השבטים מונעים מן הנודדים האלה לפלוש לאדמותיהם?
5. תאר את המצוקה של השבטים בעת הפלישה?
6. כמה שנים נמשך מצב זה?
7. מי היה האחראי על המבצע הגדול לגירוש סופי של הפולשים מן הארץ?
8. מדוע נבחר דווקא הוא להיות המפקד הראשי (הרמטכ"ל) של המבצע הזה?

הערות למשימה מס' 10

הגמלים באים...

משימה זו מתייחסת לרקע מלחמות גדעון (פרק ו'). השאלות אינן קשות והן משמשות חזרה עניינית לנושא הנ"ל. השאלה האחרונה היא שאלה פתוחה. הכתוב "לך בכוח זה והושעת את ישראל" מתפרש לכמה פנים (ראה מפרשים).

יכתבו התלמידים מה שיכתבו, שידעו על קיומו של פסוק זה, ויחזרו אליו שוב ושוב. **לביצוע:** התמונה שלנו לקוחה מתוך הספר: "נופי בראשית של ארץ ישראל – צילומי ארץ ישראל הראשונים", ערך א' שילר, הוצאת אריאל, ירושלים. אפשר להשתמש בכל צילום אחר. רצוי אפילו להשתמש בפסלונים של גמלים מעצי זית המצויים לרוב. הכותרת של המשימה, והגמלים הצועדים ע"י הכותרת – ירתקו את כל העוסקים במשימה שלנו.

משימה מס' 11

הלוח הלכו העצים...

חוקר יקר!

לפניך משימה מעניינת.

ידוע לנו, שאחד מבני השופטים סיפר כלשהו הקשור לעצים שלפניך. שמענו גם, שהוא נאם נאום מפורסם ומיוחד במינו, אך לצערנו, חסרים לנו הפרטים הבאים:

1. מי הוא האיש שנאם את הנאום הקשור בעצים האלה?
2. למי הוא נאם את נאומו? ומדוע?
3. האם ידוע לך מה היתה השפעתו של הנאום על השומעים?

הלך הלכו העצים...

משימה זו, היא חזרה כללית בלבד על משל יותם. לא נכנסנו בחזרה זו לבעיית ההתאמה בין המשל והנמשל והסתפקנו בשאלה, מדוע הוא נואם נאום זה? **לביצוע:** שמנו ענפים של זית, תאנה וגפן ולצדם ענף של צמח קוצני בולט. אפשר לתלות על שלושת העצים את המספר הסיפורי שלהם לפי סדר הכתובים.

משימה מס' 12

נשק אישי וסודי ביותר

ידידנו החוקר,

ידוע לנו, שנשק זה היה נשק אישי וסודי של אישיות חשובה בימי השופטים. עזור לנו בגלוי פרטים נוספים.

1. מה שם הנשק הזה?
2. מה המיוחד שבו?
3. מי היא האישיות החשובה שהשתמשה בנשק זה?
4. מה היתה ההזדמנות המיוחדת בה השתמש בנשק זה?

הערות למשימה מס' 12

נשק אישי וסודי ביותר

במשימתנו זו, אנו חוזרים אל פרשת אהוד (ראה משימה מס' 2), אך הפעם אנו מתרכזים בנשק האישי והסודי שלו – "חרבו של אהוד". אנו מניחים שלא יהיה כל קושי לפענח של מי החרב הזאת.

קראנו למשימה "נשק אישי וסודי ביותר", כי אכן היה זה אישי וסודי בהחלט; ולא כמקובל באותם הימים. הכתוב מציין את הכנתו המיוחדת של נשק זה: "ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות: גמד ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו" (ג', טז). אהוד יצר חרב מיוחדת והתאים אותה לצרכיו ולמטרה שיועד לה.

לביצוע: השגנו למוזיאון חרב קומנדו קטנה, והתלמידים לא התקשו בזיהויה.

משימה מס' 13

כיבוש עיר

זוהי תמונה של מבוא עיר, בה אנו רואים **כניסה סודית**. ידוע לנו, שעיר חשובה אחת לפחות, נכבשה על-ידי אחד השבטים, שגילו בדרך כלשהי את הכניסה הזאת.

אנא, גלה לנו את הפרטים החסרים:

1. איזו עיר נכבשה בדרך מבוא העיר ולא על-ידי פריצת שערי העיר?
2. איזה שבט כבש את העיר?
3. מדוע, לדעתך, לא רצו הכובשים לכבוש את העיר בדרך המקובלת?
4. איך גילה אותו שבט את מבוא העיר?

הערות למשימה מס' 13

כיבוש עיר

משימה זו מבקשת לעיין בפרק א' ולחזור על פסוקים כה-כו. התמונה שאנו מדגימים כאן מובאת בספרו של א' מלמט, **ישראל בתקופת המקרא**, לוח ח'. כמובן, אין התמונה מבוא הסתרים של בית אל, אך לצורך המחשה השתמשנו בה במוזיאון שלנו.

שאלה מס' 3 מחייבת את התלמיד לחשוב על ההבדל בין התקפה חזיתית (שהיא מהירה ובדרך כלל דורשת קרבנות רבים מצד התוקף) לבין חיפוש דרכים אלטרנטיביות (שיש בה מן ההפתעה וחוסכת קרבנות רבים). בני יוסף בוחרים בצדק בדרך השנייה וחוסכים בחיי חייליהם. המסר ברור.

לביצוע: אפשר להטיל את התמונה על הקיר בעזרת מטיל תמונות אטומות.

משימה מס' 14

תעלומת הכדים המנופצים והשופרות

במחנה קדום, בסביבת גבעה המורה, בעמק יזרעאל, נמצאו 300 שופרות וערימות ערימות של כדים מנופצים.

בדקנו, ולא מצאנו בסביבה לא בית מלאכה לשופרות, ולא בית יוצר לכדי חרס. אנחנו חושבים, שהשופרות והכדים קשורים למבצע כלשהו. עזור לנו לפענח את תעלומת השופרות והכדים המנופצים.

1. למה שימשו הכדים לפני שנופצו?
2. מי תקע בשופרות ולשם מה?
3. מניין השיגו 300 שופרות?
4. איך נסתיים מבצע הכדים והשופרות?

הערות למשימה מס' 14

תעלומת הכדים המנופצים והשופרות

פרקי גדעון ושמשון בספר שופטים תופסים כשליש מן הספר. לכן החלטנו להקדיש לפרקים אלה משימות אחדות. כל פעם אנו מתמקדים באירוע כלשהו מתוך הנושא הכולל. במשימה זו, אנו מטפלים באחד הרגעים היפים והמפתיעים שבעלילות גדעון. התשובות לשאלות מצריכות עיון מדוקדק בכתובים. הכתוב מתאר כיצד הושגו השופרות הרבים. גדעון אסף את כל השופרות מן היחידות ששיחרר כפי שאסף את כל שאר הצידה ומסר הכל ליחידה הנבחרת ("סיירת מטכ"ל", בימינו).

לביצוע: שמנו במוזיאון שלנו מספר שופרות בגדלים שונים, וחרסים לרוב. התלמידים (וגם הוריהם) נהנו מאוד להחזיק בשופרות וגם לתקוע בהם.

משימה מס' 15

מודעה חשובה

חברת התחבורה

"הולכי נתיבות"

חברת התחבורה הבינ-שבטית "הולכי נתיבות" מודיעה, שעד להודעה חדשה, יחולו שינויים בקווי התחבורה לקדש נפתלי, לשכם ולנחלת בנימין. בעת אחרונה, מותקפות השיירות שלנו מדי פעם על-ידי האויב, האויב מציק לשיירות שלנו, עורך בדיקות וגובה מיסים מאנשינו. כדי למנוע אי נעימויות מהשיירות שלנו, החלטנו להשתמש באורחות עקלקלות. מסרנו למנהיגי השבטים על הנעשה בדרכים באיזור הזה, והובטח לנו, שבעזרת ה', לא יארכו הימים וכל הדרכים תיפתחנה וכולנו נוכל שוב להשתמש בדרכים חשובות אלה בבטחון ובשלום. עם נוסעי השיירות שלנו הסליחה!

חברת התחבורה

התוכל לעזור?

מודעה זו מצאנו בעיתון "ימי השופטים". אנחנו מתעניינים מאוד במודעה, אך חסרים לנו פרטים חשובים. נשמח, אם תקדיש מזמנך דקות מספר כדי לענות על שאלותינו. ואלו השאלות:

1. מי הוא האויב הזה שהפריע לשיירות שלנו?
2. מתי אירעו המאורעות האלה?
3. מדוע לא הצלחנו להתגבר על האויב ועל נשקו?
4. באיזה איזור בארץ ישראל היה מסוכן לנסוע בימים ההם?
5. מתי וכיצד נפתחו הדרכים וחודש הקשר בין השבטים?

הערות למשימה מס' 15

מודעה חשובה

הרעיון למשימה זו, מקורו בכתב העת "דברי הימים" בעריכת ד"ר אלדד (שייב). התאמנו את המודעה למטרות שלנו, כדי שתשמש חזרה על הרקע למלחמת דבורה וברק בכנענים.

הכנענים שולטים בנקודות אסטרטגיות בעמק יזרעאל, ויש להם עליונות באיכות הנשק וביכולת של תנועה מהירה בכל איזורי העמק. הם שולטים בדרכים החשובות העוברות בעמק. הם מציקים מאוד לשבטים. "הולכי נתיבות" ילכו ארחות עקלקלות" אומרת דבורה, ופסוק זה שימש רקע למודעה.

כדי לענות על כל השאלות יצטרכו התלמידים לשוב ולעיין בפרק ד', ובחלקו של פרק ה'.
לביצוע: המודעה תיכתב על בריסטול ותעוצב בצורה גרפית מתאימה.

משימה מס' 16

מגדלים... מגדלים...

לפניך דגם של מגדל מתקופת השופטים.
נמצאו לפחות שלושה מגדלים כאלה במקומות שונים בארץ. המקומות ידועים לנו,
אך חסרים לנו פרטים ואירועים נוספים הקשורים למגדלים אלה.
השלם לנו את החסר על המגדלים הבאים:

1. מגדל שכס
2. מגדל פנואל
3. מגדל עוז בתבץ

הערות למשימה מס' 16

מגדלים... מגדלים...

המשימה מבקשת, בדרך של קישור בין תופעות, לרכז את האירועים השונים מסביב
לנושא "מגדלים". בעיקרו של דבר, יש כאן חזרה נוספת על אפיזודות מחיי גדעון
ואבימלך. התלמיד יספר בקצרה על קורות מגדלים אלה, ודרך אגב, ילמד על אורחות
חיים ודרכי לחימה בתקופת השופטים, ויקבל תמונה כוללת יותר על התקופה.
לביצוע: בנינו במוזיאון דגם של מגדל מקל-קל לפי השיחזור שמצאנו בספר **פני עולם**
המקרא, כך ב'.

משימה מס' 17

חלב ודבש

חוקר יקר!

נאד החלב וצנצנת הדבש הטהור, נמצאו במקומות שונים בארץ וכפי הנראה, אין קשר
ביניהם.

נאד החלב נמצא **באלון צעננים** (בסביבות קדש) ואילו דבש הדבורים, נמצא באיזור
כרמי תמנת.

נודה לך מאוד, אם תספר לנו מה ידוע לך על המאכלים החשובים האלה.

דבש

חלב

1. מי שתה מן החלב?
1. איך הגיע דבש זה לאיזור של כרמי תמנת?
2. מדוע שתה חלב ולא מים?
2. מי אכל מדבש טהור זה?
3. מהו סוף סיפור החלב?
3. איזו חידה קשורה בדבש זה?

הערות למשימה מס' 17

חלב ודבש

שוב כותרת מגרה, מה לחלב ולדבש בספר שופטים? התלמידים יזהו בקלות את
הנעלמים מאחורי משימה זו. בינתיים יעינו, לדקות אחדות, בשני עניינים שונים
שנקשרו כאן יחדיו, ואולי פתחנו בכך פתח ליצירת אסוציאציות חדשות.
לביצוע: שמנו במוזיאון חלב במימיה מעור (נאד), וכן שמנו צנצנת דבש דבורים טהור.
(הצעה נוספת, אפשר לשים דבש בצלחת ולידה כפיות פלסטיק לשם טעימה מ"הדבש של
שמשון". (הטעימה מהדבש גם היא מהווה "סגולה לזכירה").

משימה מס' 18

סיפור ג'זת הצמר

ג'זת הצמר שהנך רואה, קשורה לאירוע חשוב שאירע לאחד השופטים בראשית דרכו. ידוע לנו, שהשופט ביקש בקשה כלשהי בקשר לג'זת הצמר. התוכל לעזור לנו באיסוף פרטים נוספים? (שים לב גם לספל המים שנמצא על יד ג'זת הצמר).

1. מי הוא השופט שביקש משהו בקשר לג'זת הצמר?
2. מה היתה בקשתו?
3. האם היתה לו בקשה נוספת?
4. האם נענתה בקשתו?
5. מדוע היה כל העניין חשוב כל כך לשופט זה?

תודה על העזרה!

הערות למשימה מס' 18

סיפור ג'זת צמר

אנחנו עוסקים שוב בגדעון, הפעם בפרשת ההתלבטויות שלו, אם אכן ה' אתו ויצליח בידו, להציל את ישראל מכף מדיין? השאלות הן חזרה על תוכן האירוע, פרט לשאלה האחרונה, המצריכה קריאה בין השיטין וחדירה לנפשו של גדעון. המפרשים הציעו כידוע פתרונות שונים לבקשת אותות נוספים מצד גדעון. הפרשנים החדשים טוענים שהוא ביקש אותות נוספים לאחר הכשלון הראשון שלו, שבו נהרגו אחיו (עיין **בדעת מקרא** על אתר ועוד). בדרך זו יש לנו הסבר **לצורך הנפשי** של גדעון לבקש חיזוקים **מחודשים** (למרות שכבר לפני כן "רוח ה' לבשה את גדעון").

לביצוע: במוזיאון שלנו, הצגנו לפני התלמידים ג'זת צמר ממש (משוק הבדואים), והתלמידים נהנו מאוד למשש את הגיזה. תוך כדי "החקירה" הבינו התלמידים את התופעה המוכרת שהטל מורגש יותר על הגיזה מאשר על קרקע, ולכן ביקש גדעון שלמחרת יקרה נס ועל הארץ יהיה טל, והגיזה תישאר יבשה. (ראה דעת חז"ל). לבסוף, נא לא לשכוח לשים ספל מלא מים ליד הגיזה.

משימה מס' 19

הידד ניצחנו...

(מכתב מחייל בחזית)

בס"ד, חודש זיו, חרושת הגויים – במחנה האויב.

לכבוד

משפחת יחציאל

קדש נפתלי

להורי היקרים לאי"ט,

ה' עמכם,

מנצל אני הזדמנות זו, לשלוח לכם מכתב קצר זה, עם ידידנו האיכר עינן מרמות נפתלי. הוא שוחרר זה עתה וחוזר למשקו. אי"ה, אשתחרר גם אני בקרוב, כי ניצחנו את האויב ואפשר לחזור לכפרינו ולנחלותינו. הניצחון שלנו היה גדול, ואני רוצה לספר לכם בקצרה על הניסים ועל הנפלאות, שעשה לנו הקדוש ברוך הוא במלחמה זו.

זכורני, כמה פחדתי בתחילת המערכה כאשר הסתכלתי למטה מראש ההר, נראה היה שהאויב עומד לנצח אותנו בקלות ברכב הברזל המשוכלל שלו. הכמויות של לוחמי האויב היו אדירות ולנו לא היה נשק רציני להילחם ברכב הברזל שלהם, בעיקר, בגלל המהירות שלהם. פתאום, ביום אחד, באופן בלתי צפוי, התחוללה סערה גדולה וגשמי עוז החלו לרדת. ואז, במפתיע באה הפקודה להסתער על האויב. בהסתערות זו, ראינו ממש, כי מן השמים עוזרים לנו במלחמה. הרוח החזקה השיבה לאויב את כל החיצים שירו בנו, והגשם שירד על פניהם האפיל על עיניהם. רכב הברזל שלהם, יצא חיש מהר מן הפעולה, והנחל גרף את רובם. כל השטח התמלא בוץ, רכב הברזל לא הצליח להימלט, ואנחנו השגנו אותם והכינו בהם על ימין ועל שמאל. אני רוצה לציין שבט אחד במיוחד שנלחם בחירוף נפש ממש. השתלטנו מהר על הצמתים בדרכים הראשיות ופתחנו מיד את כל הדרכים לשבטים שלנו.

זהו בקיצור סיפור המלחמה. יש לנו שיר נצחון נהדר, שחובר על הקרב הזה. כשאגיע הביתה, אי"ה, בקרוב, אלמד את כולכם לשיר שיר זה, וגם אספר לכם עוד ועוד... בנכם האוהב והמתגעגע הביתה,

שלום

נ.ב.: אני שולח לכם ציור של רכב ברזל שלקחנו שלל.

מכתב זה נמצא בקדש נפתלי. כאמור, המכתב נשלח מהחזית לאחר הניצחון על האויב. מכיון שהחייל מיהר לכתוב את המכתב, לא הזכיר בו פרטים החשובים לנו מאוד. נודה לך מקרב לב אם תצליח לגלות את הפרטים החסרים לנו שלא נזכרו במכתב היפה הזה.

1. מי הוא האויב שנוצח בקרב זה?
2. מי היה הרמטכ"ל של האויב? ומי היה הרמטכ"ל שלנו?
3. על איזה הר היה החייל שלנו לפני הקרב?
4. החייל מזכיר במכתבו, נחל שגרף את האויב – היודע אתה מה שם הנחל? והיכן הוא נמצא?
5. החייל מזכיר איזה שבט שנלחם בחירוף נפש, מי היה שבט זה?

6. מה היה מספר רכב הברזל של האויב שהשתתף בקרב זה?
7. החייל מספר שנפתחו הדרכים בין שבט לשבט. לאילו דרכים הוא מתכוון? ומה חשיבות הדרכים האלה?
8. החייל מזכיר איזה שיר ניצחון. מי חיבר שיר זה? ומהם משפטי הפתיחה והסיום של שיר ניצחון זה?

בהצלחה

הערות למשימה מס' 19

הידד ניצחנו

(מכתב מחייל בחזית)

אנחנו עוסקים במלחמת דבורה וברק בכנענים. הפעם מצאנו עילה חדשה לחזרה: "מצאנו" מכתב שחייל שלח מן החזית. תיאור מהלך הקרב מבוסס על פרשנים שונים. השתמשנו במיוחד בדברי יוסף בן מתתיהו **בקדמוניות היהודים** (כרך ראשון, ספר חמישי עמ' 164, הוצאת מוסד ביאליק).

שאלה מס' 5 דורשת לאתר פרט אחד מתוך השירה ולכן היא מצריכה בעצם קריאה מחודשת של רוב השירה (וזאת מטרת השאלה).

הציור של רכב הברזל מוסיף אוטנטיות לאירוע, וממחיש את מצב הכוחות ואת גודל הניצחון.

הציור נלקח מלוחות שנהב כפי שנמצאו בחפירות מגידו. הציור מופיע בכל ספרי המחקר של התקופה הכנענית, פורסם לראשונה ע"י מוזיאון **המכון המזרחני, אוניברסיטת שיקגו**. ראה: **תורת המלחמה בארצות המקרא לאור ממצאים ארכיאולוגיים**, מאת יגאל ידין, עמ' 221, החברה הבין לאומית להוצאה לאור, רמת-גן 1963, מהדורה שנייה.

לביצוע: ראה משימה מס' 2.

"מוזיאון לתקופת השופטים"

משימה מס' 20

תכשיטים... תכשיטים...

חוקר יקר!

בקצרת הנחשת שלפניך, נמצאו שרידי תכשיטים שונים, ביניהם: נזמים, שהרונים, נטיפות, ענקות (אשר בצוארי גמלים) וכד'.
אנו מניחים, שהתכשיטים האלה הם חלק משלל מלחמה. רוב התכשיטים שימשו למטרה כלשהי.

עזור לנו לגלות קורות תכשיטים אלה.

1. ממי נלקחו התכשיטים?
2. מדוע נאספו כולם למקום אחד? (מי ביקש זאת?)
3. מה עשה האיש מכל התכשיטים שקיבל?
4. לאיזו מטרה עשה מה שעשה?
5. מה היו תוצאות פעולתו של האיש?

בכבוד רב!

הערות למשימה מס' 20

תכשיטים... תכשיטים...

משימה זו מבקשת לחזור על הפרשה המצגרת בחיי גדעון. הכתוב לא נמנע מלמסור עליה פרטים **למען ישמשו לקח למנהיגים האחרים** בדורות הבאים: מכיוון שכך, ראוי שנחזור גם על אפיזודה זו.

לשאלה מס' 4, אין תשובה ישירה בכתוב. ייתכן שכוונתו של גדעון היו טובות ולשם שמיים, אך הקטע כולו כפי שהוא מתואר, יש בו מן ההערכה השלילית לסוף ימי גדעון (הוא פורש לביתו, נושא נשים רבות שילדות לו 70 בנים, מרבה בנכסים, ומכאן אין הדרך רחובה למריבות משפחתיות ולסטיות בענייני אמונה). הכתוב מסיים את חיי גדעון במלים "ויהי לגדעון ולביתו למוקש" (ח', כז).

שאלה מס' 5 מבקשת להסיק בדיוק מסקנה זו.

לביצוע: אספנו במוזיאון כל מיני תכשיטים (בעיקר מנחושת) ושמנו הכל בתוך קערת נחושת גדולה (שהיתה אטראקטיבית כשלעצמה). כן צילמנו תכשיטים כפי שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות ורשמנו את שמותיהם.

משימה מס' 21

מי מכיר? מי יודע?

החפץ שמונח לפניך, שימש בדרך כלל, לעבודות בשדה. אך נודע לנו, שלפחות שופט אחד השתמש בו **ככלי נשק**, מחוסר ברירה.

עזור לנו!

1. מה שם החפץ הזה?
2. מהו השימוש הרגיל שלו?
3. מי הוא השופט שהשתמש בכלי הזה ככלי נשק?
4. מי האויב נגדו הוא השתמש ב"נשק" זה?
5. כמה מן האויב נהרגו בעזרת הנשק הזה?
6. ציין בבקשה, עוד שופטים ואנשים אחרים שהשתמשו בכלי נשק שונים ומשונים בעת מצוקה.

תודתנו נתונה בזאת מראש

מי מכיר? מי יודע?

גם סיפור קטן, שהכתוב מקדיש לו פסוק אחד בלבד, ראוי לחזרה ולתשומת לב. מן המלים הבודדות שנרשמו לדורות, למדים אנו על העוז והתושיה שגילה שמגר בן ענת. הוא גילה לא מעט אומץ אישי וכן כושר אילתור בשימוש בכלי עבודה ככלי נשק בעת הצורך (נשק "תוצרת בית"). בזאת הוא משמש דוגמה ללוחמים אשר יבואו אחריו. השאלה האחרונה אכן מבקשת להעלות דמויות כאלה מספר שופטים. **לביצוע:** להכין "מלמד בקר" ולדאוג שיבלוט דיו כדי לעורר תשומת לב.

יום, ו'ספ' י"ג'

אני	התלמיד	מורה	מן	התלמיד
ואמרת	הוא	מורה	מורה	ואמרת
בא	הוא	למורה	בא	הוא
		קופה		

הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי

אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי

הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 הנני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי

אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי
 אני מודה לך על הנהגתך הטובה כלפי תלמידי

תלמידים כותבים בספר האורחים של המוזיאון

משימה מס' 22

הרפתקאות ונדודים

בס"ד, צפון הארץ, שבט דן

לכבוד

משפ' הגרשוני לשבט לוי

בית לחם יהודה

להורי היקרים, רב שלומות.

בוודאי מתפלאים אתם מדוע לא כתבתי לכם זמן כה רב, ומדוע לא שמעתם ממני מאומה. לצערי (ובמידה מסוימת גם לשמחתי) לא נתאפשר לי הדבר בגלל כל ההרפתקאות והנדודים שהיה לי חלק בהם.

במכתבי האחרון כבר סיפרתי לכם על עבודתי ומעשי בהרי אפרים. הרגשתי שם טוב מאוד ונתפתחו יחסים טובים ביני לבין המשפחה ששכרה אותי לעבודה. ברם, בינתיים התחילה הנדידה של שבט דן (בטח שמעתם על כך!) גם אני קשור לאירועים אלה. בתחילה לא היה לי כל עניין בכך, כי מה לי ולשבט דן, אך בלית ברירה ואחר כך גם מרצון, קשרתי את גורלי בשבט הזה.

אני נמצא כעת בצפון הארץ, בעיר חדשה שנבנתה על חורבות עיר כנענית יפה. קשה להגיד שאני מרוצה מכל ההרפתקאות וההתנהגות של שבט זה. מה שנוגע אלי, הרי הם מתנהגים יפה ומקיימים את הבטחותיהם. אני ממלא את תפקידי החשוב לשביעת רצון כל בני השבט.

יודע אני, שיש אצלכם ובמיוחד בשילה, אנשים הכועסים עלי, אך מה לעשות שכן התגלגלו הדברים ואת הנעשה אין להשיב.

ד"ש לכל המשפחה שלנו בבית לחם יהודה.

שלום מבניכם שלא שכח אתכם

יהונתן

חוקר יקר!

מכתבו של יהונתן הגיע לידינו ואנו מתעניינים מאוד במכתב זה, נשמח אם תעזור לנו לגלות פרטים על יהונתן ועל האירועים שהוא מזכיר במכתבו.

1. מדוע עזב יהונתן את עיר מולדתו ומשפחתו?
2. מדוע התיישב דווקא בהר אפרים?
3. מה שם המשפחה שאצלה הוא גר ועבד?
4. מה בדיוק היתה עבודתו במשפחה זו?
5. מה היה שכרו השנתי של יהונתן?
6. מדוע הפר יהונתן את ההסכם עם המשפחה הזאת והעדיף לנדוד עם שבט דן?
7. מה קרה לשבט דן שהתחיל פתאום לנדוד?
8. מה שם העיר שבני השבט הרסו? ומה שם העיר החדשה שבנו?
9. הידועים לך פרטים נוספים על איזור ההתנחלות החדש של שבט דן?
10. מאילו מעשים והרפתקאות לא היה יהונתן מרוצה, לדעתך?
11. מדוע חושב יהונתן שכועסים עליו במקומות שונים ובמיוחד בשילה?
12. האם גם אתה כועס עליו? ציין את הסיבה!

תודה על עזרתך החשובה!

הערות למשימה מס' 22

הרפתקאות ונדודים

הכתוב מקשר את פרשת פסל מיכה עם נדודי שבט דן. יהונתן בן גרשום הוא המקשר בין שני אירועים אלה. באמצעות "המכתב" מבקשים אנו לדובב את יהונתן לחזור על האירועים ולהעריך אותם. השאלות אכן מכוונות להשיג מטרות אלה. בשאלות האחרונות מבקשים אנו לשתף את התלמידים **בהערכה הביקורתית של האירועים האלה ועל השלכותיהם** (ראה גם מדרשי חז"ל על הקשר בין פסל מיכה לפילגש בגבעה). **לביצוע:** כדרך שהצענו לגבי שאר "המכתבים" שבמוזיאון.

משימה מס' 23

המפה האבודה

- מפה זו נתגלתה בארמון ברבת עמון.
- ידוע לנו, שהיא שימשה משלחת כלשהי, אך אין לנו פרטים נוספים. התוכל לעזור?
1. איזו משלחת השתמשה במפה הסודית הזאת?
 2. מי השופט שדן בעניין?
 3. מה החליט אותו שופט?
 4. מה היו התוצאות של כל העניין הזה?

הערות למשימה מס' 23

המפה האבודה

משימה זו, היא חזרה על הרקע למלחמת יפתח בעמון (על עניין זה עוד לא חזרנו עד כה). השאלות והתשובות מסכמות בקצרה את כל הנושא. **לביצוע:** רצוי להכין מפה גדולה ולסמן בה את איזור המריבה. יש להכין גם מפות קטנות כנ"ל לכל "חוקר" (למזכרת!).

משימה מס' 24

ועדת חקירה

בס"ד, מחנה צבאי, אי-שם

לכבוד

עיתון "ימי השופטים"

שילה

יודע אני מה רבה הערצתכם למפקדנו המהולל, אך בכל זאת, הרשו נא לי להביע את מורת רוחי ממעשה אחד, אשר נצטווה המפקד לעשות, לפי הוראת ה' צבאות אלקי ישראל.

אני אחד מאלה אשר נפסלו מלהשתתף במלחמה לאחר שלא עמדו במבחן. מבקש אני להביע בזה את מחאתי החריפה על מבחן זה. המפקד הביא אותנו אל מעיין, כאשר היינו עייפים וצמאים, המפקד אמר: "שתו חיילים".

כאמור, כולנו היינו צמאים, ורובנו כרענו על הברכיים ושתינו. אמנם, ראיתי, שמעטים בלבד מתוכנו נהגו אחרת, אך הם היו מעטים, ואיש לא שם לב אליהם. אני שתיתי כמו כולם, השתטחתי ושתיתי... ושתיתי... והנה פתאום מודיע המפקד, שהמעטים האלה בלבד – נבחרו על ידי ה' למבצע סודי, שעומד להתבצע בקרוב. הזעזוע היה עמוק, כי הרי כולנו התנדבנו מרצון לגרש את הפולשים מאדמותינו; מדוע באה הפקודה לפסול אותנו? מדוע ניתנה לו פקודה כזאת מאת ה'? מדוע הוא לא ביקש מה' לבטל אותה? איפה הצדק?! אני דורש הקמת ועדת חקירה מיד!

בכבוד רב

חייל מפוטר (מיל).

חוקר יקר,

אנו מבקשים את עזרתך!

לפניך מכתב, שנמצא במערכת עיתון "ימי השופטים", שילה.

המכתב נכתב כנראה, על ידי חייל כלשהו, ששכח לחתום את שמו וכתובתו. לא מצאנו את תשובת העיתון למכתבו של החייל, אבל אנו מניחים, שעורך העיתון העביר את מכתבו של החייל למפקדו, ובוודאי גם קיבל תשובה ממנו.

נודה לך מאוד, אם תצליח לגלות את הפרטים החסרים לנו בעניין זה.

1. מי הוא אותו מפקד מהולל? מאיזה שבט הוא בא? ומה כתובתו?

2. ליד איזה מעיין התקיים מבחן זה?

3. מה עשו או לא עשו המעטים האלה, שנבחרו למבצע הסודי?

4. כמה היו "המעטים האלה", שנבחרו למבצע חשוב זה?

5. מי הוא אותו פולש זר, שנגדו יוצאים למלחמה?

6. מה היה אותו מבצע, שלקראתו הכין המפקד את חייליו?

7. האם ידוע לך שם המבצע או סיסמת המבצע?

8. עד כמה שידוע לנו. לא הוקמה ועדת חקירה, אך המפקד ענה והסביר את דברי ה' לחייל זה – הידוע לך מה היתה תשובתו המפורטת?

תודה רבה לך על עזרתך החשובה!

ועדת חקירה

גם משימה זו, יסודה בכתב העת **"דברי הימים"** (ראה משימה 15). התאמנו אותה למטרות שלנו הן מבחינת התוכן והן מבחינת הנאמנות למקור. גדעון פועל **בהשראת השכינה ולכן הטענות בהתאם** לכך.

הזרקורים שלנו מופנים הפעם לבעיית **מבחן המים** שעורך גדעון לחייליו לפי צו ה'. בשאלה מס' 7 אנו מתכוונים למשפט "לה' ולגדעון" (או "חרב לה' ולגדעון"). השאלה האחרונה פתוחה לאפשרויות שונות; רוב מפרשי חז"ל רואים את האירוע כמבחן **דתי-אמוני**, אחרים רואים את המיון כמבחן לכושר **פיזי קרבי**, ויש המפרשים אותו כ**מבחן זהירות**. ייתכן שאין סתירה בין הפירושים. יכתוב התלמיד כפי שלמד. העיקר שיתן דעתו לתופעה זו, המיוחדת במינה.

לביצוע: כדי שהמוצג יהיה אוטנטי, רצוי להדביק את "המכתב למערכת" על נייר עיתון שכותרתו "ימי השופטים" וכותרת המשנה "מכתבים למערכת".

משימה מס' 25

משמחה ליגון

חוקר יקר,

תמונה זו שלפניך, נמצאה על ידינו במקרה. הצייר שצייר אותה קרא לה בשם "משמחה ליגון". אנחנו יודעים בבירור שהצייר התייחס לאירוע כלשהו מתקופת השופטים שאנחנו עוסקים בה כעת. עזור לנו בבקשה לגלות פרטים נוספים על האירוע שהצייר צייר, ועל הסיפור הקשור באירוע.

1. אנחנו מבחינים בתמונה בשתי דמויות מרכזיות (האשה המתנפפת והאיש על הסוס) מי הם? והיכן מתקיימת פגישה זו?

2. אנו רואים בתמונה שהאשה שמחה ואילו האיש נראה מבוהל, מופתע ועצוב. מדוע? מה קרה?

3. יש עוד כמה תמונות בסדרה זו שטרם מצאנו. אנחנו מתעניינים מאוד בתמונה האחרונה – **ביגון שבסוף סיפור זה**. ספר לנו בבקשה כל מה שידוע לך.

4. מה דעתך, האפשר היה למנוע את הסוף העצוב של סיפור זה? רשום נא את הצעותיך.
5. חשוב והצע לנו כותרות נוספות לתמונה זו, כל הצעה טובה תתקבל ע"י הנהלת המוזיאון.

הערות למשימה מס' 25

משמחה ליגון

רצינו לחזור גם על הפרשה האומללה של בת יפתח. מצאנו תמונות רבות בנידון. החלטנו לקיים את החזרה בדרך של "מדרש תמונה". תמונות מפורסמות מתארות את בת יפתח היוצאת לקבל את פני אביה המנצח. אך היא טרם פגשה אותו.

כן מצאנו תמונות המתארות את בת יפתח כאשר היא יוצאת אל ההרים לבכות על בתוליה. אנחנו בחרנו בתמונה המתארת את המפגש הדרמטי בין יפתח לבתו. חשבנו שרגע זה הוא המתאים ביותר לשמש רקע לשאלות ולחזרה על כל האירוע. התמונה שלנו לקוחה מתוך הספרון **"התנ"ך בתמונות"**, הוצאת סיני, ת"א 1951, עמ' 58.

שאלה מס' 4 מאפשרת לתלמיד להגיב מחדש על הסיפור ולחדור לנבכי הנפשות הפועלות, ולהציע הצעות שיסודם במדרשי חז"ל או הצעות משלו.

לביצוע: ראה משימה מס' 13.

משימה מס' 26

משחקים... משחקים...

לפניך משחקים ששיחקו ילדים בגילך בתקופת השופטים.

שחק בהם גם אתה!

נשמח לקבל הצעותיך למשחקים נוספים הקשורים לתקופת השופטים.

שים נא הצעותיך בכד המיועד לכך.

בתודה מראש

הנהלת "המוזיאון לתקופת השופטים"

הערות למשימה מס' 26

משחקים... משחקים...

לצורך המוזיאון הרכבנו משחקים אחדים, המקובלים על **הילדים בימינו**, והתאמנו אותם לתקופת השופטים. בין המשחקים שריכזנו במוזיאון היו המשחקים הבאים:

א. סולמות וחבלים.

ב. סדרות של שלישיות קלפים (10 מקומות הקשורים לאירועים מספר שופטים).

ג. "מצא אותי" – מחבוא.

ד. תשבצים.

ה. פאזל (תמונה מחיי שמשון).

כמובן שאפשר להוסיף עוד כהנה וכהנה, ואף להמציא משחקים חדשים.

התלמידים והוריהם שיחקו ברצון במשחקים, ואגב כך חזרו שוב ושוב על אירועים

שונים מספר שופטים.

משימה מס' 27

מעשה אמן

חוקר יקר,

לפניך תבליט מעשה ידיו של אמן.

תבליט זה מתאר רק את **שלב ההכנות** לקראת קיום מבצע צבאי מפורסם, שנערך

בתקופת השופטים.

אנו מבקשים ממך הסבר לתבליט, ופרטים על עצם המבצע.

1. מי הוא האויב הנמצא באוהלים בעמק?

2. מי הם החיילים הנמצאים על הגבעות מסביב?

3. מי המפקד של החיילים האלה?

4. אנחנו רואים כלים שונים בתבליט (כדים, שופרות, לפידים). תאר לנו מה היה

השימוש של כל אחד מן הכלים האלה בשעת המבצע עצמו?

5. מה היו תוצאות המבצע?

תודה!

מעשה אמן

אנחנו חוזרים שוב לאחד האירועים המרכזיים בספר שופטים. אך כדי לגוון את המוצגים במוזיאון. ביקשנו מן המומחה שלנו, שיכין תבליט וימחיש בצורה תלת־מימדית את מצב ההיערכות לפני הפשיטה של גדעון על מחנה המדיינים. התלמידים נהנו מאוד לנגוע בתבליט, "לראות ולהרגיש" את גבעת המורה ואת אוהלי המדיינים הפזורים בעמק. במוזיאון השתמשנו, כמובן, בתבליט עצמן ולא בתמונת התבליט. אם משתמשים בתבליט יש לדאוג לתאורה מתאימה, שתעזור לנו להבין בהבדלי הגובה שבתבליט. התבליט הוכן ע"י הצייר מ' פשר.

משימה מס' 28

אמנים בעלי דמיון

חוקר נכבד,

במוזיאון שלנו, מצאת ציורים רבים, של אמנים שונים, שתיארו אירועים מתקופת השופטים.

הנהלת המוזיאון שמחה, שציירים רבים מצאו לנכון לצייר את האירועים האלה. אך מבקשים אנו להשלים את האוסף היפה שלנו בציורים נוספים, המתארים אירועים נוספים.

נשמח מאוד לקבל גם את תרומתך למוזיאון. כל ציור יתקבל, אך במיוחד מבקשים אנו ציורים לאירועים הבאים:

1. יותם על הר גריזים.
2. עגלון השמן בחדר המקרה שלו.
3. הריסת מזבח הבעל (בלילה) ע"י גדעון ובניית מזבח חדש לה'.
4. אם סיסרא מצפה לבנה שישוב מן המלחמה עם שלל רב – אך כידוע לשוא!

בברכת הדמיון ובהצלחה!

הנהלת ה"מוזיאון לתקופת השופטים"

הערות למשימות מס' 28

אמנים בעלי דמיון

ואחרון אחרון, לא קיפחנו גם את דרך ההבעה היצירתית החופשית. במוזיאון שלנו, היתה אכן, היענות יפה לביטוי האישי והחופשי של התלמידים והוריהם (כן! גם ההורים שמחו להביע עצמם בציור חופשי). הציורים נתלו מיד על הלוח, והם עצמם שימשו כגירוי לעבודות נוספות של "החוקרים והוריהם".

ברוך רחמנא דסייען!

ספר שופטים הוא מן הספרים המרתקים מבחינת ההוראה. גם תלמידים הלומדים את הספר במחזור ראשון, מגלים עניין רב באירועים המסופרים בספר. המסרים המקראיים הכלליים והמסרים הספציפיים בסיפורים השונים שבספר ניתנים לגילוי ולאינטרפטציה גם בגיל ביה"ס היסודי. ספר שופטים עוסק בעיקרו בתיאור המאבק על התבססותנו הפיזית, על ייחודנו הלאומי, הדתי והחברתי בתוך המרחב הגיאוגרפי בו חיו אבותינו ובו נאחזים גם אנו היום ומחדשים בו את ראשית צמיחת גאולתנו. גם מבחינה זו יש עניין רב בלימודי-ההוראתו של ספר זה.

המדריך מציע למורה בבית הספר היסודי ובבית הספר העל-יסודי שפע של מקורות ופעילויות דידקטיות מגוונות וחדשניות שישמשו אותו בהוראתו.

ההצעות המרתקות המרובות ודגמי הלמידה המגוונים הן במדריך זה למורה והן בחוברת דפי העבודה לתלמיד – מאפשרים למורה להגיע לכל תלמיד בכיתתו – מן המחוננים והיצירתיים ועד לאיטיים שביניהם, ולהעביר להם את התכנים והמסרים הרבים בדרך חוויתית מיוחדת במינה. אנו בטוחים שהמורים והתלמידים יזכו לשעות השראה ברוכות כפי שזכינו להן בהוראתנו בכיתות הניסוי.